శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్, 1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ప్లాట్ నెం. 103ఎ, మర్యాదమర్యాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్‌మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 250/-

శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్, 1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ప్లాట్ నెం. 103ఎ, మర్కజీమర్యాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్‌మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 250/-

విషయసూచిక

శ్రీ రామచంద్ర

ఆంధ్రకవితరంగిణి

రెండవ భాగము

9. జయదేవకవి

ఈ కవినిగూర్చిన చారిత్రాంశములేమియుఁ దెలియవు. లక్షణవేత్తలు కొందఱు జయదేవఛందమను ఛందోగ్రంథమునుండి తమ లక్షణగ్రంథములలోఁ గొన్ని యాంధ్రపద్యముల నుదాహరించి యుండుటచే నీతనిపేరు తెలియవచ్చినది. కవిజనాశ్రయమునం దీతనిపే రుదాహరింపఁబడి యుండుటచే నీతఁడు పదుమూఁడవ శతాబ్దికి పూర్వుఁడని యూహింప నగుచున్నది. ఈక్రిందిపద్యము జయదేవఛందములోనిదని యానందరంగరాట్ఛందమునందు కస్తూరిరంగకవి యుదాహరించి యున్నాఁడు.

గీ. రహిఁగ లకలకు లడలకు బ్రాసయతు లొ
నరుప నవి యభేదప్రాసవిరతు లగును
గళల విలసిల్లు నీనిందునెల యనంగ
జాడ సేసె రాముఁడు పత్రతాళములను.

అప్పకవి యీ జయదేవఛందమును పేర్కొనలేదు.

కవిజనాశ్రయమున

క. జయదేవాదిచ్ఛందో
నయమున సంక్షేపరూపునం జెలువుగ మ
ల్లియరేచన సుకవిజనా
శ్రయుఁ డీఛందంబుఁ జెప్పెజనులకుఁ దెలియన్.

అని చెప్పియుండుటచే నీతఁడు కవిజనాశ్రయకర్తకుఁ బూర్వుఁడను టకు సంశయము లేదు. ఈ జయదేవుఁ డెవ్వరో, యెచ్చటివాఁడో తెలియ లేదు. సంస్కృతభాషలోఁ గృతులను రచించిన జయదేవులు ముగ్గురున్నారు.

౧. ప్రసన్నరాఘవ మను నాటకమును చంద్రాలోకమను నలంకార శాస్త్రమును సంస్కృతభాషలో రచించిన యాతఁడొక జయదేవుఁడు. ఇతఁడు వంగదేశీయుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు. సుమిత్రామహాదేవుల తనయుఁడు. ఇతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దివాఁడని శివరామమహాదేవపరంగిపాయి బి. ఏ. గారును, అక్కిరాజు ఉమా కాన్తము గారును వ్రాసియున్నారు. క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమువాఁడని మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగా రభిప్రాయపడియుండిరి.

౨. సంస్కృతమున గీతగోవిందమును రచించిన దింకొక జయదేవుడు ఇతఁడుత్కలదేశీయుఁడు; భోజదేవునకును రాధాదేవికిని జనియించిన వాఁడు. క్రీ. శ. ౧౦౮౦-౧౧౪౦ సంవత్సరముల నాఁటి వాఁడు.

౩. రాధామాధవమను సంస్కృతకావ్యమును రచించిన జయదేవుఁ డు మఱియొకఁడు. ఇతనిని, చింతలపూడి యెల్లయకవి తన యాంధ్ర రాధామాధవమున నిట్లు నుతించియున్నాఁడు.

క. నుతియింతు వాగ్విశేష
స్థితి రాధామాధవంబు చెప్పినవిద్యా
చతురాననుఁ నీలాచల
పతిహితు జయదేవు సుకవి పంచప్రదరున్.

రాధామాధవకర్తయు గీతగోవిందకర్తయు నొక్కఁడే యని కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారును, వీరిరువురును భిన్నులని, నడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగారును, అక్కిరాజు ఉమాకాన్తముగారును వ్రాసి యున్నారు.

ఛందోగ్రంథమును వ్రాసిన జయదేవుఁ డీయిద్దరిలో నొక్కఁడో, వేఱొక్కఁడో చెప్పఁజాలము. ఉత్కలవంగదేశీయు లాంధ్రమున ఛందస్సును వ్రాసిరని తగినయాధారము లుండినఁగాని విశ్వసింపఁజాలము. రాధామాధవకర్తయైన జయదేవుఁ డెప్పటివాఁడో ఎచ్చటివాఁడో తెలియలేదు. ఈతఁడే ఛందోగ్రంథమును రచించినవాఁడని తోఁచుచున్నది. శృంగారమాధవీయమను సంస్కృత కావ్యమును రచించిన జయదేవుఁ డింకొకఁడుండెనని కొందఱ నుచున్నారు. శృంగారమాధవీయమే, రాధామాధవమని కొందఱి యభిప్రాయము.

గంగేశపండితుని తత్త్వచింతామణి యను తర్కశాస్త్రమున కాలోకమును రచించిన జయదేవుఁడు పైనఁ జెప్పఁబడిన వారిలో నొకఁడో, భిన్నుఁడో తెలియదు.

ఎట్లయినను, నాంధ్రమునఁ ఛందస్సును రచియించిన జయదేవుని గూర్చి యింకను దెలిసికొనవలసియున్నది.

10. వాదీంద్రచూడామణి

ఇతఁడు జైనసమయాచార్యుఁడు. కవిజనాశ్రయకర్త యని యనుకొనుచున్న రేచనకు గురువు ఇతనినామము వాగీంద్రచూడామణియని కొందఱనుచున్నారు. ఇతఁడాంధ్రమున నొక లక్షణగ్రంథమును రచించెనని చెప్పుదురు. ఆగ్రంథనామమును కవినామము నొక్కటియే అప్పకవి యాపేరును దనగ్రంథాదిని ఆంధ్రలక్షణ గ్రంథములలోఁ జేర్చియున్నాఁడు. కాని యందలిపద్యముల నుదాహరించి యుండలేదు. కస్తూరిరంగకవి తన యానందరంగరాట్ఛందమున మల్లన పాదాంగచూడామణి" యని యొక లక్షణగ్రంథమును బేర్కొని యందలిపద్యములను లక్ష్యములుగాఁ జూపియున్నాఁడు. అదియు నీవాదీంద్రచూడామణియు నొక్కటి గాదనుకొనియెదను. ఈతనిని గూర్చి యిఁక నేమియుఁదెలియదు. ఇతనిని, రేచనకాలమువ్వారిలో జేర్చుట సమంజసమని యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

కవికర్పటిక యను నొక చిత్రకావ్యమును సంస్కృతభాషలో రచియించిన వాదీంద్రచూడామణి యొకఁడు కలఁడు ఆతఁడే యీతఁడేమో! అతనినిగూర్చి సంస్కృత వాఙ్మయమునందిట్లు చరిత్రము వ్రాసి యున్నారు.

"కవికర్పటిక— అను నొక చిత్రకావ్యము కలదు. దీనికర్త వాదీంద్రకవి. దీని దేశకాలములు తెలియవు కాని, ఇది యర్వాచీనమే: దీనిప్రయోజనము కవియిట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

శ్లో. యత్నాదిమాం కంఠగతాం విధాయ
శ్రుతోపదేశా ద్విదితోపదేశః।
అజ్ఞాతశబ్దార్థకవిత్వయోఽపి
శ్లోకం కరోత్యేవ సభాసు శీఘ్రమ్.

ఈ గ్రంథములోఁ జూపిన పదవాక్యములను వల్లించియున్నచో ఆయా ఛందస్సులలో శ్లోకము చెప్పవచ్చును. ఆపదవాక్యములక్రమము జ్ఞప్తియందుంచుకొన్నఁ జాలును. ఇందుకుఁ జంద్రోదయ వర్ణనకు వల్లించ వలసినవి- ఏడక్షరముల పదములు. కర్పూరపూర- డిండీరపిండ- రజనీకర ఇత్యాదులు. వీని తరువాతఁ జేర్పదగినట్లు వల్లించవలసిన మూఁడక్షరములపదములు - నీకాశమ్- సంకాశమ్ - ఇత్యాదులు. ఇపుడు, కర్పూరపూరనీకాశమ్ అని యనుష్టుప్ఛందస్సులో నొకపాదము వచ్చినది. ఇట్లే నాలుగుపాదములకుఁ దగిన పదములపట్టిక లిందుఁ గలవు. ఈ విధముగా శార్దూల విక్రీడితాది వృత్తములకును గలవు. "విఖ్యాతో గుణశాలినాం విద్వానయం రాజతే" ఇత్యాదులు.

వాగీంద్రచూడామణికవి, ఛందోగ్రంథమునే కాకుండ ఆదిపురాణమునుగూడ నాంధ్రమున రచియించెనని, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. అప్పకవి వికల్పయతి కుదాహరణముగా నాదిపురాణములోనిదని "ఒకనాఁడిందుధరుండు" అనుపద్యము నిచ్చియున్నాఁడు. ఆపద్యము నాచనసోముని యుత్తర హరివంశములోనిది. ఈపద్య మాదిపురాణములోనిది కాకపోయినను అప్పకవి యాదిపురాణము నెఱింగియున్నాఁడనుట నిశ్చయము. కాని యతఁడెఱిగిన యాదిపురాణము వాగీంద్రచూడామణి దగునో కాదో చెప్పుట కవకాశము లేదు. తెనాలి రామకృష్ణకవి ఆదిపురాణమును రచించెనని యొకప్రతీతికలదు. ఏయాదిపురాణమును నిప్పుడు కన్పించుట లేదు. వాగీంద్రచూడామణి యను ఛందోగ్రంథమును నిపుడు కన్పడకపోవుటచే నీకవినిగూర్చి వ్రాయుటకేమియు లేదు. ఈకవిఁగూర్చి తెలిసికొనుటకింకను ప్రయత్నము జరుగవలసి యున్నది. ఇతని కాలము వేఱువిధమున స్థిరపడువఱకును పంద్రెండవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమని యనుకొందము.

కస్తూరిరంగకవి యుదాహరించిన పాదాంగచూడామణియు వీవాదీంద్రచూడామణియు నొకటి కాదనితోఁచినను భావిపరిశోధకుల కొఱకు రంగకవి యుదాహరించిన నెనిమిదిపద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

చ. వరగ ధరాధిదైవతము వచ్చనికాంతియు శూద్రజాతియా
వరయ బుధుండు తద్గ్రహము హాటకవర్ణముతండు తత్ఫలం
బురుశుభ మెన్నఁగా హరిణయోనియు వృశ్చికరాశి నిర్జరే
శ్వరవరతారదైత్యగణసంగత(మున్) మూమగణంబు శంకరా!

చ. జల మధిదైవమున్ రజితసన్నిభకాంతి కులంబు విప్రుఁడున్
ఫలము ధనంబు తద్గ్రహము భార్గవుఁడాతనివర్ణ మెన్నగాఁ
దెలుపు జలంబు తారకము తెల్లమిగా ధనురాశి యోనియున్
(తారయును దెల్లమిగా ధనురాశి రాశియున్)
బలిముఖ మాగణంబు నృగణంబున్ యగణాన కీశ్వరా
(బలిముఖయోనియున్ నరగణంబగు నయ్యగణంబు శంకరా)

చ. జ్వలనుఁడధీశుఁడున్ గులము క్షత్రియమున్ బవడంపుగాంతి పెం
పలరు గ్రహంబు భూతనయుఁ డాతఁడు రక్తపువన్నె పావకా
ఖ్యలలితతారదైత్యగణ మయ్యజయోనియు మేషరాశియున్
ఫలము భయప్రదంబు రగణంబునకున్ త్రిదశేంద్రవందితా!

చ. అనిలుఁ డధీశుఁడున్ గువలయంబులకాంతి కులంబు హీనమున్
జనగ్రహ మాశనైశ్చరుఁడు చాలఁగ నల్పుగువన్నె తెలియాఁ
దనరఁగ రాశి స్వాతియగుఁ దాఁఫలంబు భయంబు దానవం
బొనర గణంబు నామహిషయోనియగున్ సగణాన కీశ్వరా!

చ. నైఋయ నభంబు దైవతము నీలపుఁగాంతియు విప్రజాతి గీ
ర్వాణుఁడు గ్రహంబుఁ గాంచనపువర్ణ మతండు ఫలంబు చెప్పనై

శ్వరమును వారపుష్యమియు వాలినకర్కటరాశి మేషమౌ
నిరవగుయోని దేవగణ మీతగణంబున కిందుశేఖరా!

చ. రవియధిదైవముం బరఁగ రాట్కులమున్ గురువిందకాంతియుం
రవిగ్రహ మొన్నఁగా నతఁడు రక్తవర్ణము సింహరాశియు
గ్నివ మగు రోగమాఫలము తారకయుత్తరధేనుయోని మా
నవగణముం దలంప జగణంబునకుం ద్రిదశేంద్రవందితా!

ఉ. చంద్రుఁ డధీశ్వరుం డమృతసారము కాంతియు విట్కులంబు తె
చ్చంద్రముఁడే గ్రహంబతనిచాయయుఁ దెల్పు వృషంబు రాశిభో
గీంద్రసుయోని దేవగణ మీప్సితసౌఖ్యము తత్ఫలం బిలన్
జంద్రునితార యొన్నఁగను జంద్రధరా భగణాన కెన్నఁగన్!

చ. గుణముల కెల్ల నాకరము కోరి కృతీంద్రునిడాసి యున్నదు
ర్గుణగణదోషముల్ దెలుచుఁ గోరినవస్తు వినూత్నరత్నభూ
షణముల నిచ్చుఁగావున ఉసత్కవిశేఖరు లెంచు సర్వల
క్షణములు గల్గియొప్పు బుధసన్నుతిమై నగణంబు శంకరా!

11. రేచన

కవిజనాశ్రయ మనియు, భీమనఛందస్సు, అనియు పిలువఁబడి కొండి లక్షణగ్రంథమును రేచన యనునొకు కవి రచియించెనని గ్రంథాంతపద్యగద్యాదులవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని యిది వేములవాడ భీమకవి కృతమని ప్రతీతి యుండుటచే నావిషయమును

గూర్చి భీమకవిచారిత్రమున విపులముగాఁ జర్చించి యీగ్రంథము వేములవాడ భీమకవికృతము కాదని నిర్ణయించియుంటిని. వేములవాడ భీమకవిగాక మఱియొకభీమన దీనిని రచించియుండవచ్చునని యూహ కలుగుచున్నది. కాని యాభీమన యెవ్వరో తెలియరాకపోవుటచేఁ బ్రణీతకవియైనను, రేచనను గూర్చి వ్రాసినచో భావిపరిశోధకుల కనుకూలముగ నుండునని యీచరిత్ర వ్రాసితిని. భీమకవిచారిత్రమున నుదాహరించిన పద్యగద్యములనుబట్టి యితఁడు జైనవైశ్యుఁడనియు, వాదీంద్రచూడామణి శిష్యుఁడనియు, కవిజనాశ్రయ శ్రావకాభరణాంక బిరుదములను వహించినవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతనినివాసము, నిజామురాష్ట్రము.

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగచరిత్రములో "భీమనసోదరుఁడైన గోకర్ణుఁడు వాగీంద్రచూడామణియను జైనసమయాచార్యుని శిష్యుడు. వర్ధమానపురాధీశ్వరుఁడు. ఇతఁడు భీమకవిచేఁ గర్తృత్వ మారోపింపఁబడిన కవిజనాశ్రయమను ఛందోగ్రంథమును రచించి, కళ్యాణపురాధీశ్వరుండైన చాళుక్యజగదేకమల్లునకు సేనాపతియగు రేచభూపాలున కంకితముచేసెను. ఈ రేచనకుఁ గవిజనాశ్రయుఁడనియు, గోకర్ణునకు శ్రావకాభరణాంకుఁడనియు బిరుదనామములు కలవు. కవిజనాశ్రయములో నాలుగాశ్వాసములును జైనకావ్యధర్మముల ననుసరించి వాగ్దేవతాస్తుతితోఁ బ్రారంభింపఁబడినవి. వేములవాడ భీమకవి రచించినది నృసింహపురాణము గాని కవిజనాశ్రయము కాదు" అని వ్రాసియున్నారు. వీరభద్రరావుగారి యభిప్రాయము ననుసరించి కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడనియు, రేచన కృతిపతియనియుఁ దేలుచున్నది. దీనినిబట్టి రేచన, కృతిపతియేగాని ప్రణీతకవి కాఁడనియు, రేచన రచించినట్లు కన్పట్టుచున్న గద్యపద్య

ము లన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము లని వీరభద్రరావుగా రూహించినట్లు తోచు చున్నది. గద్యయందలి శ్రావకాభరణాంకబిరుదము గోకర్ణునిదని వారియూహ. కాని యదిసత్యము కాదు. కవిజనాశ్రయ శ్రావకా భరణాంకబిరుదము లొక్క-వ్యక్తికే సంబంధించినట్లు గన్పడుపద్యము లనేకము లున్నవి. అందుచే వీరభద్రరావుగారి యూహలు సరియైనవి కావు. ఈ రేచన జగదేకమల్లుని సేనాపతి యనుట కాయన కెట్టి యాధారము లభించెనో తెలియదు. కవిజనాశ్రయమున రేచనను సంబోధించిన విశేషణములలో సేనాధిపతి యని యర్థమిచ్చు పద మొక్క-టియును లేదు. కావున నీతనిని సేనాధిపతియని చెప్పరాదు. సేనాధిపతి రేచన, యీరేచనకంటె భిన్నుఁడై యుండును. కవి జనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడనుటయు వాస్తవము కాదు. కస్తూరి రంగకవి గోకర్ణుని ఛందస్సనియు, భీమన ఛందస్సనియు, వేఱువేఱుగా వ్రాసి వేఱువేఱు పద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. అప్పకవికూడ గోకర్ణఛందంబును, కవిజనాశ్రయంబునని వేఱువేఱుగా నుదాహరించి యున్నాఁడు. గోకర్ణుఁడు రెండు ఛందోగ్రంథములను వ్రాయుట యసంభవము. కావున కవిజనాశ్రయకర్త గోకర్ణుఁడు గాఁడనుట నిశ్చయము.

కవిజనాశ్రయ రచనాకాలమును నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు. కవిజనాశ్రయకర్త వేములవాడ భీమకవి కాఁడనియు రేచన జగదేకమల్లుని సేనాపతి కాఁడనియు నిర్ణయించినప్పు డీకవి రేచన కాలమును జెప్పుట దుస్సాధ్యమైనది. అయినను సాధనాంతరము లభిం చువఱకును, రేచనను భీమకవి కాలమువాఁడని ప్రస్తుత మూహించుట మంచిదని యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

(బ్రహ్మశ్రీ) వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పట్టాభిషేక సంచిక యందు "నన్నయకుఁ బూర్వము ఛందస్సు" అను వ్యాసమున నిటు వ్రాసియున్నారు.

"ద్రావిడభాషలో 'యాప్పిరుంగలమ్' అను ఛందోగ్రంథము పదునొకండవ శతాబ్దిది కలదు. అందు సంస్కృతకర్ణాటాంధ్రఛందస్సుల ప్రస్తావన మున్నది. "వాంచియార్ శెయిదవడకుచందవుం" అని యందున్నది. అనఁగా వాంచియ రచించిన తెలుఁగు ఛందమును జూచి తానాగ్రంథమును రచించినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పుకొనుటలోఁ గలదు. ద్రావిడనిఘంటు కార్యాలయమున విద్వాంసులుగా నున్న శ్రీ మూ. రాఘవయ్యంగా రిదిగుర్తించిరి. శ్రీరంగస్వామి సరస్వతిగారి వలన నిదివిని శ్రీరాఘవయ్యంగారిని గలిసికొని సరిగా విచారించితిని. వాంచియ యను నాంధ్రఛందః ప్రణేత మనకుఁ దెలియరాకున్నాఁడు. ప్రాచీనప్రతుల లిపిరీతిని బరిశీలించినవారు "వాంచియార్" అనుపదము "రేచియార్"గా నుండదగు ననిరి. కొన్నిసంస్కృతశబ్దములు గూడ నందిట్లే వికృతిని బొరసియున్నవి. రేచియార్ అని యగు రేని యాగ్రంథము రేచియ (రేచన) రచియించిన కవిజనాశ్రయ మగును. ఆద్రవిడ గ్రంథకర్త జైనుఁడు. ఈ రేచియయును జైనుఁడే ఇది యొకపొందిక యగును. ఇట్లగునేని కవిజనాశ్రయము పదునొకండవ శతాబ్దికిఁ దర్వాతది కాకపోవును..." శ్రీశాస్త్రిగారు వ్రాసిన పై విషయము ధృవపడునేని (రేచనకృతమగు) కవిజనాశ్రయము నన్నయకు మున్నె పుట్టినదే యగును"

(భారతి సం ౧౧. భా ౧ పుట ౩౫౬-౩౫౭)

ఈవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది "యాప్పిరుంగలమ్" అను ద్రావిడగ్రంథమును, ఆనాఁటి కర్ణాటకగ్రంథమును గవిజనాశ్రయమును బరిశీలించి చూచినఁగాని యంశమిత్థమని నిర్ణయింపలేము.

కవిజనాశ్రయమున "మల్లియరేచా" యను సంబోధనము పలుతావుల నుండుటచే రేచనతండ్రి మల్లియ యనుట నిశ్చయము. కాని

యీమల్లినా యుదంతమును దెలియలేదు. కవిజనాశ్రయము, చిన్న కోట పెద్దన్నకృత కావ్యాలంకార చూడామణికిఁ దరువాతిదియనియు, దీనికర్త వేములవాడ భీమకవియే యై యుండుననియు నిది పదునాల్గవ శతాబ్దియందు జన్మించియుండుననియు, బ్ర. వ. చినసీతా రామశాస్త్రిలు గారు భారతి పత్రికలో వ్రాసియున్నారు. కాని వారితో నే నేకీభ వింపఁజాలకున్నాఁడను.

కవిజనాశ్రయము పుట్టినదిపుట్టినట్లుగా లేదనియు, నందు తరు వాతివారి పద్యములు కొన్ని కలసినవనియు, నప్పకవి చెప్పియున్నాఁడు. కొంతవఱకీవిషయమును బ్ర. జయంతి రామయ్య పంతులుగారు పరిశో ధించియున్నారు. వారి పరిశోధనాఫలితమే యిప్పు డాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన కవిజనాశ్రయము. ఈగ్రంథమునుగూర్చి యు నీకవి రేచననుగూర్చియు నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది. ప్రస్తుతమున నీకవినిగూర్చి యింతకంటె నేమియు వ్రాయఁ జాలము.

12. ఉదయాదిత్యుఁడు

ఇతఁడుదయాదిత్యాలంకార – మను గ్రంథమును రచియించె నఁట. ఇది కన్నడగ్రంథమో, ఆంధ్రగ్రంథమో తెలియదని గోలకొండ కవుల సంచికలో వ్రాసియున్నారు. గ్రంథము లభింపకపోవుటచే నీతని యుదంత మేమియుఁ దెలియుటలేదు. ఇతఁడు నిజామురాష్ట్రమందలి వర్ధమానపురమును బరిపాలించిన రాజనియు, ఇతనికి భీమచోడుఁడు గోకర్ణచోడుఁడు నను నిరువురు తనయులు గలరనియు నీగోకర్ణుఁడే

గోకర్ణఛందస్సు అను లక్షణగ్రంథమును రచియించెననియుఁ జరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. గోకర్ణునిగూర్చి వేఱొకచో వ్రాసియుంటిని. ఉదయాదిత్యుఁడను పేరుగలవా రిరువురో ముగ్గురో యున్నారు. అందీతఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసి యున్నది. ఈతఁడు రచించిన దాంధ్రగ్రంథమో, కన్నడగ్రంథమో తెలియనవు డీతనినిగూర్చి పెంచివ్రాయుటవలన నుపయోగముండదని యింతటితో విడచిపెట్టితిని. ఉదయాదిత్యుఁడు భీమ, గోకర్ణుల కగ్రజుఁడనియు, మైలాంబ కుమారుఁడనియు నొకశాసనమునం దున్నది. (హై. శా. సం. సంఖ్య 3౬)

---

13. గోకర్ణుఁడు

"గోకర్ణఛందస్సు" అని పిలువఁబడిచుండి లక్షణగ్రంథము కీతఁడుకర్త. ఆగ్రంథమిపు డెచ్చటను గన్పట్టుట లేదు. అప్పకవి తన యప్పకవీయమున, గోకర్ణఛందస్సును స్మరించి యున్నాఁడు. కాని యందుండి పద్యములను లక్ష్యములుగా నీయలేదు. కస్తూరిరంగకవితన యానందరంగరాట్ఛందమున గోకర్ణఛందస్సులోనివని కొన్ని పద్యములను లక్ష్యములుగాఁ జూపినాఁడు. గ్రంథము లభింపకపోవుటచే నీతఁ డెప్పటివాఁడో, ఏకులమువాఁడో, ఎచ్చటివాఁడో, తెలుపుట కవకాశము లేదు. ఇతఁడు జైనుఁడని కొందఱనుచున్నారు. కొందఱీతఁడు సూర్యవంశపుక్షత్రియుఁ డనుచున్నారు. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారును చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును, వేములవాడ భీమకవి రచించి రేచన పేరుపెట్టెనని చెప్పఁబడిచుండి కవిజనాశ్రయమను లక్షణగ్రంథమే గోకర్ణఛందస్సనియు, దాని నీగోకర్ణుఁడే రచియించెననియు వ్రాసియున్నారు

కాని యది సత్యమైనట్లు కన్పట్టదు. ఈవిషయమును భీమకవి చారిత్రమునను, రేచనచారిత్రమునను విపులముగాఁ జర్చించియున్నాఁడను.

ఈగోకర్ణుఁడు నిజాము రాష్ట్రమందలి వర్ధమానపురమును బరిపాలించిన సూర్యవంశపు క్షత్రియుఁడనియు నితనికిఁ దండ్రి యుదయావనీశుఁడనియు, భీమచోడుఁ డగ్రజుఁడనియు, నీతఁడు కాకతి రుద్రదేవుని కాలములో నున్నవాఁడనియు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజన్యచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. శ్రీరామకృష్ణకవిగారును అట్లే యభిప్రాయపడిరి. కాలమున గోకర్ణచోడుఁడున్న మాట వాస్తవమే కాని, యాతఁడు ఛందోగ్రంథమును రచించెననుట కాధారములను వారు చూపలేదు. అట్టి యాధారములు లభించు వఱకును గోకర్ణచందస్సును రచించినవాఁడు, వర్ధమానపురపాలకుఁడగు గోకర్ణుఁడని తలంపవీలులేదు. ఈ క్షత్రియగోకర్ణుఁడు వాగీంద్రచూడామణి యను జైనసమయాచార్యుని శిష్యుఁడని వీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యందులకును నాధారములేదు. ఆధార రహితములైన యట్టి సిద్ధాంతములనుబట్టి ఛందస్సును రచించిన గోకర్ణుని కులగోత్రకాలముల నిర్ణయింప వలనుకాదు. కాలము తెలియకపోయినను, రేచనతోను, వాగీంద్రచూడామణితోను సంబంధించిన కథయొకటి చెప్పఁబడియుండుటవలనను, గోకర్ణచోడుఁడు పన్రెండవ శతాబ్దివాఁడగుటను నీతనిని పన్రెండవ శతాబ్దియందుఁ జేర్చితిని. ఆనందరంగరాట్ఛందమున నుదాహరింపఁ బడిన గోకర్ణఛందస్సునందలి పద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

రుద్రదేవుని హనుమకొండ శాసనమున గోకర్ణచోడుని పేరుదాహరింపబడినది. కాని యాతఁడు పండితుఁడనిగాని, కవియనిగాని యందుఁ జెప్పఁబడలేదు. గోకర్ణచోడుని తల్లియైన మైలాంబ వ్రాయించిన పానగల్లుశాసనము (హై. శా. సం. నెం ౩౬ రు) లో గోకర్ణ

చోడుని పేరుగలదు. ఇతఁడు కవియని యూహించుటకు దగిన యాధారము లందును లేవు. గోకర్ణచోడుఁ డిరువురు బ్రాహ్మణులకు దానమొసంగి వ్రాయించిన శాసనము (హై. శా. సం. నెం ౩౭ రు) లో గూడఁ దాను పండితుఁడనని చెప్పుకొనలేదు. ఇతని కోడూరి శాసనమునందును నీప్రశంస లేదు. ఈ కారణములచే గోకర్ణఛందస్సును రచించినకవి గోకర్ణచోడుఁ డని నిశ్చయింపలేకున్నాము. సుప్రసిద్ధచరిత్రకారులగు శ్రీరామకృష్ణ కవిగారును, వీరభద్రరావుగారును, ఛందస్సును రచియించిన దీగోకర్ణచోడుఁడే యని చెప్పియుండుటచే, వారి మాటలను కాదనరాదని తోఁచుచున్నను, దగినయాధారములు లభింపకుండుటచే, వాతఁడే యాతఁడని నిర్ణయించుట కవకాశము లేక పోయినది. ఈ యిరువురు నొకవ్యక్తియే యని నిర్ణయమగునెడల వీతని చారిత్రమున వ్రాయవలసిన యంశము లింకను జాలగలవు. వీరిరువురును భిన్నవ్యక్తులను నూహచే నావిషయములనిటఁ బ్రస్తావింపలేదు.

క. * నయాలం జెప్పిన శుభ మగు
జయాలం జెప్పినను బతికి జయకీర్తులగున్
రయాలం జెప్పిన నెంతయుఁ
బ్రియ మగు మఱి మయాలఁ జెప్పఁ బెంపొనరించున్.

క. వతితారకఁ బద్యము బ
స్థితతారకమునకుఁ జెలిమి తెలియక జడుఁడై
కృతి యొండెఁ బద్యమొండెను
విదితంబుగఁ జెప్పునతఁడు వీరిఁడి కాఁడే.

* కవిజనాశ్రయమునందు "నయాలం జెప్పిన శుభమగు జయాలం జెప్పినను బతికి జయకీర్తులగున్ మయాలం జెప్పిన సౌఖ్యము రయాలం జెప్పినను జెట్ట రయమున వచ్చున్" అనియున్నది.

గీ. తగ ఋకారాన్వితంబు ద్విత్వంబు గాఁగ
బరఁగు సచ్ఛపుజడ్డలోఁ (బ్రాసమైత్రి)
యకృపాసిధి హరిఁగని మ్రొక్కె ననఁగ
సంభృతాశ్రితుఁ డతియశోజ్జృంభి యనఁగ.

గీ. * యరలవశషసహవర్ణము లాదిబిందు
యుతములై మవర్ణ విరామయుక్తినలరు
మారుతాత్మజుఁ డరిది సంయమి యనంగ
మదనజనకుఁడు దితిజసంహారుఁడనఁగ

క. వెలయఁగ వర్గువ్రాస శషసలు
కలసిన సరసపడి యాంధ్రకవివరులెల్లన్
కలికావర్గువు తెలోఁ
కలవందగు వల్లకట్ల కందర్పనిభా!

క. ** మొదల నడుమంట లఘువులు
వదలవు యరతలను వాని వరుసన భజవల్
విదితంబులు గురువులు తుద
మొదల నడుమ మనల కెనఁగు మొగి గురులఘువుల్

వావిళ్ళవారు ప్రకటించిన సులక్షణసారమున నీక్రిందిపద్యము గోకర్ణ ఛందములోని దని చెప్పఁబడినది.

క. హారగిరిరాముక్తము లగు
తారలు దగ్ధములు ధూమితంబులు వానిన్
జేరి యెదురెదుర నున్నవి
హారగతంబు లని యొంకఁగికొను జ్వలితంబుల్

---

* ఈపద్యము అనంతుని ఛందమున అనంతుని దని యున్నది. అప్పకవియు ననంతునిదే యనినాఁడు. కొద్దిరాజు దని సులక్షణసార కర్త యనినాఁడు.

** ఇది రంగరాయ సర్వలక్షణసారములో నుదాహరింపఁబడినదని తంజావూరునందలి భాండాగార పట్టికలో నున్నది.

14. శ్రీపతిపండితుఁడు

శైవమతవ్యాప్తికొఱకు పాటుపడిన పండితత్రయములో నీతఁడు మొదటివాఁడు. శైవమతమును బోధించుచు నీతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గొన్ని గ్రంథములను రచించెనని ప్రతీతికలదు. ఈతని యాంధ్రగ్రంథము లేవియు గాన్పించుటలేదు. కాని ముందెప్పుడైన నీతని గ్రంథములు బయలుపడునేమో యనియు, భాషాభిమాను లీతని గ్రంథములకై ప్రయత్నింతురనియుఁ దలంచి యాతనిచరిత్రము నిందుఁ జేర్చితిని. ఇతఁ డారాధ్యనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని నివాసము కృష్ణామండలమందలి బెజవాడ. ఇతఁడు వేదవేదాంగములను జదివి పండితుఁడై, తపశ్శాలియై, శైవమతాభిమానియై యుండెడివాఁడు. ఒకనాఁ డాయన కృష్ణానదికేగి స్నానముచేసి వచ్చుచుండఁగా నొక యేనుఁ గెదురయ్యెను. ఏనుఁగు వెడలిపోయినపిదపఁ బోవచ్చునని యాయన యాప్రక్కనున్న యింటియరుగుపై కెక్కెను. ఆయిల్లొక గొడగరిది. (గొడగరి-గొడారి; మాదిగవాఁడు.) ఇంతలో వాగొడగరి లోపలినుండివచ్చి "అయ్యా! నేను ప్రతిదినము నార్గురు శివభక్తులకు భోజనమిడువాఁడను, నేఁడయిదుగురు మాత్రమే వచ్చియున్నారు. కావున మీరీనాఁడు నాయింటభుజించి, నావ్రతభంగము కాకుండఁ గాపాడవలయును." అనిప్రార్థింప వల్లెయని యాపండితుఁడు వాని యింట భుజించెను. అదిచూచి బ్రాహ్మణుఁడు శ్రీపతిపండితుని శిష్యుఁడైన యనంతభూపాలుని యొద్దకేగి యీవృత్తాంతమును జెప్పె బ్రాహ్మణులందఱును పండితుని వెలివైచి యాతనికి నగ్నినీయరైరి. పండితుఁ డూరువెలుపల నున్న శమీవృక్షమున నొకబట్టను ముడివైచి బెజవాడయందున్న యగ్ని యంతయునందుండునట్లు శాసించెను. బెజవాడయం దగ్ని కరవయ్యెను. ఆతని మాహాత్మ్యమున కచ్చెరువంది

ప్రజ లనంతపాల సహితముగ వచ్చి యాతనిఁ బ్రార్థించి వినమితులై క్షమాపణలు చెప్పుకొని యాపద్బడమునుండి యగ్నిని గ్రైకొని చనిరి. ఈకథను పాలకురికి సోమనాథుఁడును మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు నీక్రింది పద్యగద్యములలోఁ గీర్తించి యున్నారు.

"భక్తుండు శ్రీపతిపండితుం డీశు
భక్తుని కిలఁ గోటిబ్రాహ్మణులైన
నెనయన్న నాలుకనేఁ గోసివైతు
ననుచు ననంతపాలుని పభాస్థలిని
నెక్కొన్నఁగాఁ జంద్రనిప్పులు గాదె
చక్కన పౌత్రిపచ్చడ మిన ముడిచె" బసవపురాణము.

క ఒక్కఁడె దైవము శివుఁడని
నిక్కము సేయుటకు మతిచె నిప్పులు సింస్
పుక్కిళ శ్రీపతిపండితుఁ
డక్కజముగ విజయవాస నల జమ్మి శివా॥

క. అతులిత శివభక్తునితోఁ
బ్రతి సేయఁగ రాదు కోటిబ్రాహ్మణులని శ్రీ
పతిపండితయ్య నిప్పులఁ
గుతుకమ్మతి నూమ్మటఁగట్టెఁ గొంగునను శివా॥

శివతత్త్వధారము

ఈ శ్రీపతిపండిత వంశమున, కాశినాథుఁడను నొకమహా పురుషుఁడు జన్మించి ఖ్యాతిగాంచుటచే నప్పటినుండియు నీవంశమువారు కాశినాథునివారైరి. ధర్మాభ్యుదయభద్రాయుశ్చరిత్రములను రచించిన కాశినాథుని వీరారాధ్యుఁ డీశ్రీపతివంశములోనివాఁడే ఈ శ్రీపతి పండితుని కథను వీరారాధ్యుఁడు తన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమున నీక్రింది పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

గీ. ఆరయఁ దత్పండితేంద్రనిజాంశభూతి
భవులు శ్రీపతి మంచెన పండితులును
మల్లికార్జునపండితుఁ డెల్లజనులు
వినుతులొనరింప వెలసి రుర్వీతలమున!

గీ. వారు భువి వీరశైవ ప్రవర్తనంబు
బ్రాహ్మణాచార మగునంచుఁ బఠ్యమాన
వేద వేదాంత సిద్ధాంతవిశ్రుతముగఁ
దెలియఁ జేయుచు విలసిల్లి రలఘుమహిమ!

క. ధీరుఁడు శ్రీపతిపండితుఁ
డారయఁ బ్రాచీనదేశికాహ్వయుఁడు మహో
దారశివాద్వయమార్గ
స్ఫారధురంధరుఁడు లోకపావనుఁ డెన్నన్.

క. ఆగురుఁడు విజయవాటిని
భోగోజ్జ్వలమందిరమున బుధయుతుఁడై శై
వాగమనైగమబోధా
యోగమునఁ జరింపుచుండి యొకనాఁడనియెన్.

క. శివుఁడే దైవము ధరలో
శివభక్తులె సత్కులీనసిద్ధాంతపరుల్
శివమంత్రమె మనురాజము
శివునిప్రసాదంబె భోగశేఖర మరయన్.

వ. అని శపథంబుగాఁ బలుకుచు ననంతపాలదండనాయక మహీధవాది శిష్యతతిసేవాయత్త చిత్తంబులం బ్రవర్తింపుచుండఁ బరవాది కోలాహలుండై జయవాటీపురంబున విజయధ్వజంబెత్తి మహోత్తర శైవాచార్యుండనఁ జెలంగుచుండి యొక్కనాఁడు.

సీ. సరసిఁ గృష్ణానదీస్నానంబు గావించి
  నిత్యకృత్యంబులు నెఱయఁదీర్చి
వచ్చుచోఁ బురవీధి వసుధేశుమదగజం
  బరుదేరఁదొలఁగుచు నచట నొక్క
గొడగరివాకిలిఁగడుఁజొచ్చి నిలిచిన
  వంతఁ దద్గృహమేధి యరుగుదెంచి
శరణార్థి గురురాయ! సతతంబు నావ్రతం
  బార్వ రయ్యలకు శివార్పణంబుఁ
దగ సలువుచుంట నొకయయ్య తమ్మవయ్యె
నేఁడు లింగైక్య మిఁక నాకు నిక్కమనిన
మంచిదని వానివ్రత మొనరించి వేడ్క
వచ్చుదేశికుఁ గని పరవాదులుదరి.

క. ఓహో, బ్రాహ్మణుఁడఁట యితఁ
డోహో యగ్గొడగరింట నారోగిణ మి
ట్లోహో యొనరిచి వచ్చెను
ద్రోహంబని చుట్టుకొనిరి దుర్మతులగుచున్.

గీ. పరగ నీరీతిఁ బరవాదు లురవడించు
గతికిఁ దాము న్నుఁజేసినకడుఁ బ్రతిజ్ఞ
నిగమసమ్మతి రూఢిగా నెఱపఁ దలఁచి
వారు గొనిపోవ నృపసభఁజేరె గురుఁడు.

వ. ఇట్లుపరవాదు లప్పండితేంద్రు ననంతపాలదండనాయక భూపా
రాస్థానంబునకుఁ గొనిపోయి యిట్లనిరి.

క. గొడగరి మల్లయ యింటను
  గడుపారఁగఁ గుడిచి రాఁగ గాంచితి మితఁడే

రపడ మీగురు కొట్లగు నని
కడుఁ దోఁచక యుంటి మిపుడు కలఁగుచు నధిపా!

సీ. అని యిట్లు విప్రులాడిన పలుకుచు సభ్యు
లా పండితునిఁ జూచి యనఘచరిత
యిది యెట్టిదగునని మదలింపఁ జెలఁగ నప్పు
సెలవుల దైవాటి చెలువు దనర
నింతయు నిజము మే మెనయ మున్నానరించు
ప్రతిన యిట్టిది యసత్ప్రజ్ఞులౌర
మెనసి యాత్మాద్వైతమున శివాద్వైతము
నను జెందువారలఁ గినిసి జాతి
భేద మెంచఁగ రాదని పృథులశాస్త్ర
రీతులును మానివర్గంబు నీతి దెలియుఁ
డరసి జాబాలశతపథశ్రుత్యాదులందుఁ
బలుకు పలుకులు వినుఁడు విభ్రమము మాని.

సీ. వేదవేదాంతార్థవిధులచే సాధింప
గా లేక మూర్ఖులై కదిసి వీర
లగ్నిమీఁదమని యార్పుల లదిమీఁదఁ
గలిగియుండిసఁగదా కడమమాట
అని కోపశిఖివీక్షణాగ్రప్రచారితై
గరిగాని విస్ఫులింగములఁ దనుప
బ్రామలు గంటిడ ధరాభ్రమణంబుచే దిశల్
కుమ్మరిసారె చందమ్మె నెఱప
గగనభాగంబునం దిరుల్ గ్రిమ్ముకొనఁగ
సర్వజీవౌఘమును సభానదులు మూర్ఛ
నొందఁ దప్పుండితేంద్రుఁ డత్యుగ్రవేగ
పరణి లఘింపఁ దన్మహోత్థానవిధి.

వ. అప్పుండి తేంద్రుడు జయవాటికాపుర మల్లిఖార్జునాగ్నేయభాగం బున నున్న శమీశాఖాసమీపంబునకు నరిగి యద్దేవుని కభివందనంబు ను ప్రమథగణస్తోత్రంబును గావించి వీతిహోత్రు నాకర్షింపుచు(దన మీ(ది పట్టుపచ్చడంబునంగట్టి యిట్లనియె.

మ. వినుమీ పావక! శైవగేహములలో విశ్రాంతిదక్కక బురం
బున నెందుక వసియింప కీ ఖుజనవిస్ఫూర్జన్మదంబుక హరిం
వు నగేంద్రాలయునాజ్ఞ నప్పి యనయంబున్ మీఱినక వీరభ
ద్రునిచే నీకగుబన్నముక దెలియు(గా దోడ్డాడ నింకేటికిక.

ఏడుదినములు గడచినపిదప అనంతపాలాది దండనాథులతో(గూడ వచ్చి ప్రజలు శరణని వేడ(గా పండితుండాయగ్నిని విడిచిపుచ్చె నట!

ఇతడు బ్రహ్మసూత్రములకు శివపరముగా నొక వ్యాఖ్యను వ్రాసి దానికి శ్రీకరభాష్యమని పేరిడియెను. ఈతడింకను గొన్ని సంస్కృతగ్రంథములను రచించెనని చెప్పుదురు. శ్రీకరభాష్యమునకు శివదీపికయని పేరుపెట్టెనని కొందఱందురు. శివదీపిక యనుగ్రంథము నాంధ్రమున వ్రాసెనని కొందఱనుచున్నారు. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనము నందున్న మధ్యాక్కరల నీత(డే రచించెనని కొందఱు చెప్పు చున్నారు. ఆయక్కరలలో(గొన్నిటి నిటనుదాహరించుచున్నాడను.

౧. స్వస్తినృపాంకుశాత్యంతవత్సల సత్యత్రిణేత్ర
వి స్తర శ్రీయుద్ధమల్లు డనవద్యవిఖ్యాతకీర్తి
ప్రస్తుతరాజాశ్రయుండు త్రిభువనధరణుండు సకల
వస్తుసమేతుండు రాజసల్కిభూవల్లభుం డర్థి.

౨. పరగంగ బెజవాడ గొమరుస్వామికి భక్తు(డై గుడియు
నిరుపమమతి నృపధామ మెత్తిచ్చె నెగిదీర్చె మఠము

గొరగల్గాఁ గోరు లిందుబడిసి బ్బ్రంసలంబు గొని యుందువారు
వరిగాక యబ్బ్రాబనాసిఁ వచ్చిన పాపంబు గొండ్రు.

3. వెలయంగ నియ్యొట్టు దప్పి మలినులై బడిసిన వోరిల
గలతానపతులును రాజు పట్టముం గట్టినపతియు
నలయం బయ్యోర్వరల వెల్వరించిన నశ్వమేధంబు
ఫల ముపేక్షించి నాలింగబడసిన పాపంబు దమకు.

4. జననుత చేబ్రోలునుండి బెజవాడ జాత్రకువచ్చి
త్రిణయనసుతుఁ డొందుచోట మెచ్చక తివిరి యిన్నెలవ
యనఘుండు చేకొని యందు ప్రత్యక్షమైయున్న నచ్చ
గని మల్ల దెత్తించె గుడియు మఠమును గార్తికేయునకు.

5. రమణతో బెజవాడ కెల్లచెడగును రక్షయుగాను
దమతాత మల్లపరాజు వేర్వేఱు దాను గట్టించె
గ్రమమున దాని కలశమిడ్డఁబుగా మొగమాడు
సమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లుఁ డెత్తించె నమితతేజుండు.

ఈయక్కరలు శ్రీపతిపండితకృతము లైనచో, నీశాసనము పదియవ శతాబ్దిలో వ్రాయఁబడినది. కావున నీపండితుఁడు నన్నయకుఁబూర్వుఁడని చెప్పవలసివచ్చును. కాని యందు సత్యములేదని తోఁచుచున్నది. పైన చెప్పిన యగ్నిహోత్రమును బట్టియుండు కట్టిన కథ సత్యమయ్యెనేని యీతఁ డనంతపాలుని కాలమువాఁడగును. అనంతపాలుఁడు పశ్చిమచాళుక్య వంశములోనివాఁడైన యాఱవ విక్రమాదిత్యుని దండాధిపతియై కొండపల్లిరాజ్యమును పాలించిన యుత్తమ బ్రాహ్మణుఁడు. ఆఱవ విక్రమాదిత్యుఁడు క్రీ శ. ౧౦౭౫–౧౧౨౬ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడు. అనంతపాలుని శాసనము చేబ్రోలులో నున్నది. అనంతపాలుని యల్లుఁడు చక్రరాజదండనాయకుని శాసన

మొకటి దాక్షారామ యాలయమునందున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ర సంఖ్య ౧౨౫౫-౧౩౧౧) ఇది చాళుక్య విక్రమసంవత్సరములు ౪౭- క్రీ.శ ౧౧౨౨ నాఁటిది. అనంతపాలుని కాలమును నిర్ణయించు శాసనము లింకను చాలఁగలవు (ద హిం. రా. సం, ౯ భా ౧.) దీనినిబట్టి శ్రీపతిపండితుఁడు క్రీస్తుశకమున పదునొకండవ శతాబ్ది తుది పాదమునను పండ్రెండవ శతాబ్ది నాదిపాదమునను నున్నవాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. కావునఁ బైనఁజెప్పిన యక్కర లీతనివి కావు.

పాల్కురికి సోమనాథ కవి తన విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును ఈ శ్రీపతిపండితున కంకితము చేసెను. కాని యందుమూలమున వీరిరువురును సమకాలికులని తలంపరాదు. పండితుని యందుఁగల భక్తిచే సోమనకవి తనగ్రంథము నీతనికర్పించియుండెనని తలంపవలసియున్నది.

ఈ శ్రీపతి పండితునివంశము తామరతంపరయై బహుముఖముల వ్యాపించియున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నావంశవృక్ష మిటనీయ లేదు.

---

15. దేసటిపండఁడు

ఇతనితండ్రి భీమనృపాలుఁడు తల్లి ఎరియాంబ; తాతపండఁడు బూరమ పితామహి; గండఁడు ప్రపితామహుఁడు; పేసమ ప్రపితామహి.

ఈకవి గుంటూరుమండలములోని చేబ్రోలునందున్న కుమారస్వామికి, అఖండదీపదానము చేసి యాంధ్రపద్యాత్మకమైన యొక శిలాశాసనమును వ్రాయించెను. దానినిబట్టి యీతఁడు కవిత్వము

చెప్పఁగలవాఁడని తెలియుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథము లేవియో తెలియలేదు. అశాసనము నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇప్పటి పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకు శాసనము నందలి యుచ్చారణము గొంత సవరించితిని.

శా. శ్రీనారీపతి నాభిపంకజభవ శ్రీపౌత్రజాతోత్తమ
క్ష్మానాథాంబుజభాస్కరుండు నిజవంశంబెల్ల దీపింపఁగా
దీనానాథ కవీంద్ర గాయకులు కీర్తింపంగఁ గీర్తిస్థుఁడై
భూనాథాగ్రణి బుద్ధవర్మ ప్రభలోఁ బుట్టెన్మహాశౌర్యుఁడై ౧.

స్రగ్ధర. శ్రీరమ్యాక్ష్మావధూకాం
చికి నెన యగు కాంచీపురీనాథు నుగ్రా
కారుఁ లాలాటనేత్రుఁ
గవిజనహితు ముక్కంటి కాడ్వెట్టిఁ బుణ్యా
చారున్ దద్బుద్ధవర్మే
శ్వరుఁడు గొలిచి మనుశాసనం బొందఁ గర్ణో
దారుం డొంగేరుమార్గ
త్రిశతము వడసె నాతారచంద్రార్కలీలన్. ౨.

ఉ. ఆవిభునన్వయంబున గుణౌఘ్యుఁడు గండఁడు పుట్టె వానికిన్
దేవమహీజదాని యగు దేసటిపండఁడు పుట్టె షట్సహా
స్రావని నీవెఁ దత్సుతుఁ డుదగ్రుఁడు బిల్లమభీముఁ దంధ్రల
క్ష్మీవనితేశుచేఁ బడసెఁ జెల్వగుపంచవిరుట్టు వృత్తిగాన్. ౩.

ఉ. ఆతని కుద్భవించె నధిపాగ్రణి గండఁడు వానికిన్ గుల
స్త్రీతిలకంబు మేడమకు ధీరుఁడు పండఁడు పుట్టెవానికిన్
శీతకరాస్య బూరమకు సింధురవైరి బలుండు రాజమాం
ధాతుఁడు పుట్టెభీముఁడు వదాన్యుఁడుధన్యుఁడుపుణ్యమూర్తియై

చ. ....
..........................దీధితి రేఖ వరేణ్యపుణ్యదో
హాలియునఁ జెంపుఁగన్న సుతియాంబకు నుజ్జ్వలమయ్యె భారతీ
నిలయుఁడనంగఁ బండధరణీపతి సర్వకలా ప్రవీణుఁడై. ౫

చ. తలపు సదర్థభావమునఁ దగ్గతసూక్తులఁగూడ వర్ణనల్
గొలుసుగొనంగఁ బ్రావడులు గోరినభంగిన వచ్చి ముట్టఁగో
మలగతి దేసిమార్గములు మృత్త్వపదం గలనంబులొప్ప నా
ద్యులక్రియఁ జెప్పనేర్చె నృపధూర్జటిభీమయపండఁ డిమ్మహిన్. ౬

మ. స్వరతర్కాంబరచంద్రసంఖ్యఁ జనుశాకాబ్దచైత్రామలే
తరపంచాదశిసౌరి వాసరసముద్యన్మేషసంక్రాంతి సు
స్థిరతం గొల్చిమయూరవాహనునకుం జేతోలఁ బెట్టించె భా
స్వరదీపం బతిభక్తిఁ బండనృపుఁడాచంద్రార్కతారంబుగాన్. ౭

స్వస్తి శకవర్షంబు ౧౦౬౭ గు నేటి చైత్రబహుళ పంచాదశియు శనైశ్చరవారమున శ్రీకుమారస్వామిదేవరకు మహామండలేశ్వర పండయ దమతండ్రి భీమరాజునకు ధర్మార్థముగా నఖండదీపమున కిచ్చిన ఎడ్లు ౫౫. వీనింజేకొని నల్లంగాటయబోయని కొడుకు కొండబోయుండు దన పుత్రపౌత్రిక మాచంద్రార్కము మహాసేనమున నిత్యం మానెడునేయి వోయంగలవాఁడు. శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఈశాసనము ద. హి. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౦౩ గా ప్రకటింపఁబడినది. పైపద్యములలోని ౬ వ పద్యమునుబట్టి యీకవి దేసిమార్గములు రెండింటియందును జక్కని కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడని తెలియుచున్నది. ఇతఁడాంధ్రమున నేమేని గ్రంథములు వ్రాసియుండునని యూహింపవగును. పైపద్యము లితనివే యైయుండును. రెండవ పద్యములోని "దేసటి" యీతనయింటిపేరైనట్లూహించి యీతనిని

దేసటిపండఁడని పేర్కొన్నాఁడను. మొదటిపద్యమును బట్టి యితఁడు శూద్రుఁడనుట నిశ్చయము. కొండవీటి రెడ్డిప్రభువుల యింటిపేరు కూడ దేసటివారే. కాని యంతమాత్రముచే నీతనిని రెడ్డికులజుఁడని నిశ్చయింపలేము. "దేసటి" యను గ్రామమునుబట్టి యీ యుభయులకును గూడ "దేసటి" యను గృహనామ మేర్పడిన నేర్పడియుండును. పై శాసనమునుబట్టి యీకవి క్రీ. శ. పంద్రెండవ శతాబ్ది మధ్యభాగము వాఁడని తెలియుచున్నది. ఈకాలముననే వెలనాఁటిగొంకమహీపతికి మేనమామయగు పండఁడొకఁడున్నాడు. అతఁ డీతఁడేమోయని సంశయించితినిగాని విమర్శించి చూఁడగ నీయిరువురు నొక్కరు గారని తేలినది. ఆపండనినామ ముదాహరింపఁబడిన శాసనములు పెక్కులున్నవి. వానియందాతనిని కవియని చెప్పలేదు. ఆతనితల్లి మల్లాంబ. మనకవి పండనితల్లి యెఱియాంబ.

ఈకవి పండనివంశమునకు మూలపురుషుఁడు బుద్ధవర్మయైనట్లును, ఆతఁడు ముక్కంటికాడువెట్టిని సేవించి, ఒంగేరుమార్గత్రయము నాతనివలనఁ బడసినట్లును పైపద్యములలోని మొదటి రెండుపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ ముక్కంటికాడువెట్టి కాంచీపుర నాథుడనియు లలాటమందు నేత్రము గలవాఁడనియు 2 వపద్యములో నున్నది. కొందరు చరిత్రకారు లీముక్కంటికాడువెట్టియే త్రిలోచనపల్లవుఁడని నిశ్చయించి యున్నారు. త్రిలోచనపల్లవుఁ డాఱవ శతాబ్దివాఁడని చెప్పవచ్చును. కొండపడమటిరాజుల మూలపురుషుఁడయిన బుద్ధవర్మ యొకఁడున్నట్లును నతఁడు తూర్పుచాళుక్యుల వంశకర్త యైన కుబ్జవిష్ణువర్ధనునికడ సేవకుఁడైనట్లును కొన్నిశాసనముల వలనఁ దెలియుచున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ౧ సం. ౯౮౩) ఈ బుద్ధవర్మకూడ శూద్రుడే. కవిపండనివంశకర్త యైన బుద్ధవర్మయు, కొండపడమటిరాజుల మూల

పురుముడైన బుద్ధవర్మయు నొక్కరుగాకపోయినను, నీవంశములో బుద్ధవర్మలు పెక్కు రుండుటచే, నీయిరువురి వంశములు నొకబుద్ధవర్మ నుండి యుత్పన్నము లైన శాఖలేమోయని తోచుచున్నది.

మన కవిపండనికి బితామహుండైన పండని ప్రపితామహుండు "ఆటువేలనా"డను దేశమును బరిపాలించినట్లు కింద పద్యమువలన తెలియుచున్నది. చరిత్రకారు లితనిని గుర్తించిన ట్లగపడదు. ఇతని కాలము క్రీ. శ. ౯౫౦—౯౭౦ ప్రాంతమగును. ఈవిషయమున నింకను బరిశోధనము కావలసియున్నది.

ఈ పండనికిమూర్తుడైన బిల్లమభీముడు "పంచినికుఱ్ఱు" అను గ్రామము నాంధ్రదేశాధీశ్వరునిచే బడసినట్లు పైపద్యములో నే యున్న ది ఈ గ్రామమెచ్చటిదో, ఈయాంధ్రేశ్వరుడెవ్వడో తెలియలేదు. ఈ బిల్లమభీముని కాలము క్రీ. శ. ౧౦౦౦ ప్రాంతమగును. ఆకాలమున నాంధ్రదేశాధీశ్వరులని చెప్పదగినవారు చాళుక్యులును గాకతీయులు నై యున్నారు. క్రీ. శ. ౧౦౦౦ నాటికి గాకతీయులు స్వతంత్ర ప్రభువులుగా లేరు. కావున బశ్చిమచాళుక్యులుగాని తూర్పుచాళుక్యులుగాని పంచినికుఱ్ఱు నిచ్చియుందురు. పంచినికుఱ్ఱును గుర్తింపగలిగిన మొదల దాతయెవ్వరో తెలిసికొన వీలుగలుగును. ఈ భీముని తండ్రియైన పండడు, ఆటువేలనాడునకు బరిపాలకుడై యుండగా నీభీముడు పాలకత్వమును బోగొట్టుకొని యొకగ్రామమునువృత్తిగా బడయవలసినస్థితి లోని కేలవచ్చెనో తెలియకున్నది.

కవిపండనివంశమునకు మూలకర్తయైన బుద్ధవర్మ ముక్కంటి కాడువెట్టిచే ఒంగేరుమార్గ్రయమును బడసెనని పైప్రస్థరావృత్తము నందున్నది. "ఒంగేరుమార్గ" శబ్దము మఱికొన్ని శాసనములయందును గలదు. ఇది యొక దేశముయొక్కనామము.

పై శాసనమునుబట్టి యీకవిపండడు క్రీ. శ. ౧౧౮౫ వ సంవత్సరమున నున్నాడనుట స్పష్టము.

—*—

16. మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు

శైవమతవ్యాప్తికై తమ జీవితములను ధారవోసిన పండితత్రయములో నీతఁడొకఁడు. తక్కినవారు శ్రీపతిపండితుఁడును మంచనపండితుఁడును. ఈశైవమత మనునది వీరితోఁ గ్రొత్తగా వచ్చినదికాదు. ఆర్యులీదక్షిణదేశమునకు వచ్చినప్పు డనార్యులు శైవమతావిష్టులై యుండిరనియు, నెన్నివిధములఁ బ్రయత్నించినను వారామతమును విడనాడలేదనియు, నప్పుడార్యులు శైవమతము నొకమతముగా నంగీకరించి యనార్యులను దమలోఁ గలుపుకొనిరనియు నొకప్రతీతికలదు. బసవారాధ్యుఁడు శైవమతకర్తయని కొందఱందురు కాని యదివాస్తవము కాదు. శివుఁడు త్రిమూర్తులలో నొకఁడు. ఈశివునిగూర్చిన వాక్యములు వేదములందును గలవు. శైవవైష్ణవకథలు సంస్కృతపురాణములలో ననేకములున్నవి. వేదవిహితధర్మములను విడనాడకుండ శివుఁడే దైవమని, శివుఁడే యైశ్వర్యప్రదుఁడని నమ్మి ప్రత్యేకముగ శివునారాధించినవారు శైవులు. అట్లే విష్ణునారాధించినవారు వైష్ణవులు. ఈ మతవిశ్వాసము హెచ్చినకొలఁదిని పరమతద్వేషమును పెరుగఁజొచ్చినది. ఈశైవులును గొలఁదిగనే యుందురు. ప్రజాసామాన్యము శివకేశవులయందు సమానభక్తిగలవారై యున్నారు.

బహుదేవత్వమును విడచి బ్రహ్మమొకటియే సత్యమనియు జగత్తు మిథ్యయనియు, నాబ్రహ్మమే దానని యనుకొనుట, ప్రతిమానవునకును విద్యుక్తధర్మమనియు, బోధించు నుపనిషన్మతమును గౌరవించువారనేకు లున్నారు. యజ్ఞయాగాది విహితకర్మల నాచరించుచు జన్మసాఫల్యము గావించుకొనుట ధర్మమని వాదించు కర్మవాదులును గలరు. కాలక్రమమున నీమతము లన్నిటిలోను నంతశ్ఛేదము లేర్పడినవి. శైవులలో, పాశుపతులు, కాలాముఖులు, కాపాలికులు, భైరవులు

శాక్తేయులు ననుభేదము లేర్పడినవి. ఇట్లే వైష్ణవులలోను గొన్ని యంతర్భేదములు వచ్చినవి. వీరు తమలోఁదామె కలహించుచుండిరి. ఈమతవివాదము లిట్లుండఁగా నాకాలమున నీదేశమున జైనబౌద్ధ మతములు బయలువెడలినవి. ఇవి వేదమతమునకు విరుద్ధములైనవి. జైనులును బౌద్ధులును నాస్తికులు; భగవంతుని యునికి నంగీకరింపరు. వర్ణాశ్రమాచారధర్మముల నొప్పుకొనరు. సర్వజనసమానమును బోధించుచుండుటచే నీమతము లతిసులభముగాఁ బ్రజాసామాన్యమున నలుముకొన సాగినవి. పరస్పర వైషమ్యములతో నున్న శైవ వైష్ణవాదిమతము లీకాలమునఁ దమ ప్రాబల్యమును గోల్పోయినవి. జైన బౌద్ధమతముల దాడినుండి సంరక్షించుకొనవలసిన భారము శైవవైష్ణవ మతావలంబుల కావశ్యకమయ్యెను. అందులకుఁ గావలసిన మహాపురుషు లప్పు డుద్భవించిరి. శైవమతోద్ధారణమునకై బసవనారాధ్యుఁడును, పండితత్రయము నుద్భవించిరి. ఇందులోఁ బసవన మత సంస్కర్త. పండితులు మువ్వురును మత వ్యాపకులు.

బసవన యాంధ్రభాషయందుఁ గావ్యరచనము చేయలేదు. అందుచే నాతని చారిత్రమును వేఱుగా వ్రాయుటకు నావశ్యకము లేకపోయినది. కాని యాతని చారిత్రముతో సంబంధించిన గ్రంథములను రచియించిన వారిలో నాంధ్రకవులు కొందఱుండుటచే నీ బసవఁడెవ్వరో తెలిసినఁగాని, యాకవుల చరిత్రములలో నీతనిని గూర్చి వ్రాసిన వాక్యములు సులభముగా బోధపడవు. అందుచే బసవని చారిత్రమును క్లుప్తముగా నిట వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇతనిని గూర్చి విశేషముగాఁ దెలిసికొనఁ దలఁచినవారు పాలకురికి సోమనారాధ్యకృత బసవపురాణమును, శ్రీనాగేశ్వరరావుగారును శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారును రచించిన పీఠికలతో నున్నదానిని జూడవలయును.

బసవన మండగిమాదిరాజను బ్రాహ్మణుని కుమారుఁడు. ఇతని తల్లి మాదమ్మ. వీరినివాసము కర్ణాటదేశమందలి హింగుళేశ్వరభాగవాటియను నగ్రహారము. ఇది శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమభాగమున నున్నది. నందీశ్వరుని యంశచే నీబసవన జనించెనని యప్పటివారి విశ్వాసము. కూడలిసంగమేశ్వరుఁ డీతని జననకాలమునఁ దపసిరూపమున నాగ్రామము వచ్చి యీశ్వరనివేదనముగాని పదార్థమేదియు నాశిశువునకీయరాదని తల్లితోఁ జెప్పెనఁట! తలిదండ్రులాతనికి బసవేశ్వరుఁడని నామకరణముచేసిరి. గర్భాష్టమ వత్సరమున నాతని కుపనయనము గావింపఁ దలిదండ్రులు ప్రయత్నించిరి. బసవన యందులకంగీకరింపలేదు. శివునిపై భక్తిగలవానికిఁ గర్మతోఁ బనిలేదనియు, శివభక్తియే మోక్షదాయక మనియుఁ జెప్పి యుపనయనము చేసికొనలేదు. సరికదా! వర్ణాశ్రమధర్మములను ద్యజించి, వర్ణేతరులైన శివభక్తులతో సహభోజనాదులను జేయనారంభించి, తలిదండ్రులను వీడి నాగాంబయను సహోదరీ సహితుఁడై తనమేనమామయున్న కల్యాణకటకమునకు వచ్చెను. ఈ కల్యాణకటక మంతకుపూర్వము పశ్చిమచాళుక్యుల రాజధాని. వారినిజయించి కాలచుర్యులు కల్యాణకటకము నాక్రమించుకొనిరి. బసవన యక్కడకు వచ్చునప్పటి కాపట్టణమును బరిపాలించుచున్నది. కాలచుర్య వంశజుఁడగు బిజ్జలుఁడు. బసవన మేనమామ యగు బలదేవ దండనాయకుఁ డాబిజ్జలునికడ దండనాయకుఁడుగ నుండెను. ఈబలదేవుఁడు కూడ శివభక్తుఁడు. అతనికి గంగాంబయను నొకతనయగలదు. ఆమెను భవునకీయనని యాతఁడు ప్రతినపూనియుండెను. భవుఁడనఁగా వీరశైవుఁడు కానివాఁడు. ఇంతలోఁ దనమేనల్లుఁడే తనయొద్దకు రాఁగా వీరశైవుఁడయిన యాతనికిఁ దన కుమార్తెనిచ్చి వివాహముచేసెను. తరువాతఁ గొన్నాళ్ళకు బలదేవ దండనాయకుఁడు చనిపోయెను. బిజ్జలుఁడు బలదేవుని స్థానమును బసవన కొసంగెను. బసవన అధికారములోనికి వచ్చినపిదప శైవమత

వ్యాప్తికై విశేషప్రయత్నములు చేయఁజొచ్చెను. ఆరాజ్యమున నది వఱకు జైనమతవ్యాప్తి యధికముగ నుండెను. బసవన జైనులనందఱిని బాధపెట్టుచుండెను. ఆబాధలకు భయపడి జైనమతమున నెవ్వరును జేరలేదు సరికదా! అదివఱకు జైనమతమును స్వీకరించినవారుకూడ లింగధారణ మొనర్చి వీరశైవ మతమును గైకొన నారంభించిరి. రాజ భాండారమునందలి ద్రవ్యము యథేచ్ఛముగా జంగముల కొసంగుచు నీతఁడు వీరశైవమతము నభివృద్ధి చేయుచుండెను. వీరశైవమతమునకు లింగధారణము ముఖ్యము. అదివఱకున్న శైవమతమునకు లింగధారణ మావశ్యకము కాదు. బ్రాహ్మణధర్మమును విడువకుండగనే శైవులుగా నుండుట కర్హతను కలిగియుండెడిది. బసవన శైవమతమును సంస్కరించి నూతన నియమముల నేర్పరచినాఁడు. ఆనియమములలోఁ బ్రధాన మయినవి రెండు. మొదటిది లింగధారణము వీరశైవమతమును గైకొనిన ప్రతివ్యక్తియు లింగధారణ మొనర్చి తీరవలయును. రెండవది వర్ణాశ్రమాచార పరిత్యాగము. లింగధారణ మొనర్చి వీరశైవమతమును గైకొన్నవాఁడు చండాలుఁడైనను బ్రాహ్మణులతో సహవాస సహపంక్తుల కర్హుఁడు. కర్ణాటదేశమున నవతికాలములోనే యీ మతము విశేషముగా వ్యాప్తమయ్యెను. బసవన సహాయ్యముండుటచే మతమువేరిట నత్యాచారములు జరిగినను వినువారు లేకపోవుచుండిరి. బిజ్జలుఁడు శైవజైనమతములయందు సమానాదరము చూపువాఁడు. అతఁడు జైనుఁడని కొందఱనుచున్నారుకాని, యాతఁడు శివాలయముల కొసంగిన ధర్మములను బట్టి చూచినచో శివమతద్వేషి కాఁడనియు, వీరశైవుఁడై జైనులను హింసించు స్వభావము కలవాఁడు కాఁడనియు తేలుచున్నది. శైవమతనింద యొనర్చువారిని వీరశైవులకు ద్రోహ మొనర్చువారిని జంపివేయుటకుఁ గూడ బసవన యంగీకార మొసంగి యుండెను. వీరశైవ మతధర్మములలో నది యొకటిగా నాకాలమున

పరిగణింపఁబడుచుండెను. ఇట్లుండగా బిజ్జలు డొకనాఁడు వీరశైవులును బసవనమతములోఁ జేరినవారునగు యల్లయ, మధుపయ్య యనువారల కండ్లు కారణము తెలుపకుండగనే పెరికించెనఁట. ఇందుపై బసవనకు జాలఁగోపము వచ్చెను. శివద్రోహము పెరిగిపోవుచున్న యాకళ్యాణ పురమునం దుండ నిష్టములేనివాఁడై యనుచరులతోఁగూడ నాగ్రామ మును విడిచి వెడలిపోవుచు బిజ్జలుని శిక్షించుటకుఁ దగిన యేర్పాటు లను గావించి చనిపోయెను. జగదేవుఁడను బిజ్జలుని దండనాయకుఁడు బసవనచేఁ బ్రేరితుఁడై బసవన యనుచరుల సిరువుర సాహాయ్యముగా గొని యర్ధరాత్రమునఁ గోటలోనికేఁగి బిజ్జలుని పొడిచిచంపెను. బిజ్జలుని కుమారులు పగఁబూని బసవనారాధ్యుని నొక సంవత్సరము దాఁటకుండ వధించిరని కొందఱందురు. బిజ్జలుని కుమారులు వచ్చు చున్నారనివిని యొకతటాకములోఁ బడి యాత్మహత్య గావించుకొనె నని కొందఱందురు. కొందఱాతఁడు స్వాభావికముగానే లింగైక్యము జెందెనని చెప్పుచున్నారు. ఇంకఁ గొందఱు క్రీ. శ. ౧౨౧౭ వఱకు జీవించియుండె నందురు. కాని యది విశ్వసింప దగినది కాదు. బసవన జన్మస్థానము బొంబాయి రాష్ట్రమున బీజపూరు మండల మందలి మనగోలి గ్రామమై యుండెననియు నాగ్రామమందలి క్రీ. శ. ౧౧౬౧ నాఁటి యొకశాసనములోఁ బసవన యనునాతఁడొక యాలయమును నిర్మించెననియు, హరితగోత్రుఁడైన మాదిరాజను నాతఁడాగ్రామ మునకుఁ బ్రభువనియు వ్రాసియున్నదనియు ప్రభునామమును దరువాతి వారు తండ్రినామముగా భావించి యుందురనియు డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్రపీఠికలో వ్రాసియున్నారు.

"దానిలో (ఆశాసనములో) ఆలయనిర్మాత అయినబసవని గురించి ఉన్న వృత్తాంతమిది:— మనిగవల్లి ఏనూరిలో కశ్యపగోత్రాబ్ధి చంద్రుఁ డయిన గోవర్ధనుఁ డుండేవాఁడు. అతనికొడుకు రేవదాసు. రేవదాసుకు నలుగురుకొడుకులు. వారిలో కడపటివాఁడు మహాప్రఖ్యాతి వహించిన

చంద్రమసుఁడు. అతని కొడుకు బసవడు అతడు సాటిలేని మహేశ్వర భక్తుఁడు; ఈ బసవభాస్కరునివల్ల మనిగవల్లిలోనిఏనూరు బ్రాహ్మణుల హృదయాబ్జములును వికసించినవి ప్రపంచమంతా అతనికి తండ్రి అని ఫాలములమీద దోసిలొగ్గి నమస్కరించడముచేత అతడు లోకపితయైనాఁడు. మూడువేదముల సారమితడే. ఆద్యంతరహితుడితడే. జ్యోతిర్లింగస్వరూపు డితడే" అని అందరున్ను జయపెట్టుతూ ఉండగా మనిగవల్లికి కీర్తిప్రతిష్ఠలను తెచ్చినాఁడు"

పండితారాధ్య చరిత్రపీఠిక ౭౮.

చరిత్రకారులు వ్రాసిన యంశములనుబట్టి బసవారాధ్యుని క్లుప్తచరిత్రమిది. "బండారుబసవన్న" యని బసవపురాణాది గ్రంథములయందీతనిని వాడియున్నారు. 'బండారు' అనునది బసవన యింటిపేరు కాదు. బిజ్జలరాజునొద్ద కోశాధ్యక్షుఁడుగా నుండుటచే నీతని నిట్లు పిలువఁబొచ్చిరి. భాండాగారాధిపతిని 'బండారవు' అని పిలచెడివారు. బండారువే క్రమముగా 'బండారు' అయినది. యేది యెట్లున్నను బసవఁడు వీరశైవ మతవ్యాప్తికై జీవితమునంతను ధారవోసిన ప్రతిభాశాలి. ఇతఁడు గొప్ప సంస్కర్త. ఈతనికాలమున, నిజాము రాష్ట్రమునందును, కర్ణాటకమునందును లింగాయతమతమేర్పడి యాకాలమునఁ గొంతయభివృద్ధి చెందినది. కాని తరువాత నది యంతగా వ్యాప్తము కాలేదు.

బసవనకాలములోనే మనమల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడును శైవమతవ్యాప్తికై తన జీవితమును ధారవోసినవాఁడు. కాని, బసవారాధ్యునకు మల్లికార్జునారాధ్యునకును, ఒక్క విషయమున భిన్నాభిప్రాయము కలదు. బసవనారాధ్యుఁడుపనయనము చేసుకొనక బ్రాహ్మణత్వమును విడనాడి వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములను ద్వేషించి వీరశైవమతమును గైకొనియుండెను. మల్లికార్జునారాధ్యుఁడు శైవ

మతమునం దెక్కువ నమ్మకము కలవాఁడై లోకమున శైవమతముదప్ప వేఱుమతముండరాదను నాస కలవాఁడే కాని వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములను ద్వేషించుట కిష్టపడనివాఁడు. "భక్తియాఁదివలవు బ్రాహ్మ్యంబుతో బొత్తు, బొత్తులేను నేను బసవలింగ" యని యాతఁడు చెప్పెనని యందురు.

ఈతని జన్మదేశకాలాదులను దెలుపునాధారములు లేవు కాని యొక చిన్నపుస్తకమున నితఁడు గోదావరిమండలములందలి దక్షారామ వాసుఁడనియు నందలి భీమేశ్వరస్వామి పూజారియగు భీమన యాతని తండ్రియనియు కోటిపల్లి యారాధ్యుని కితఁడు శిష్యుఁడనియు వ్రాయఁబడి యున్నదఁట. పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గూడ నిట్లే యున్నది.

"నాఁగెద వేంగిమహోర్వీస్థలమున
నసమానలీల దక్షారామ మొప్పు
నప్పురంబున సముద్యన్మహోన్నతమై
యొప్పు శ్రీభీమేశ్వరోరులింగంబు
కాధీఁ దద్దేవు పురోహితశ్రేష్ఠుఁ
డీడితవిద్వన్మహిష్ఠుండు మీర
భక్తిసత్తముఁడు సర్వాబ్రహ్మణోత్తముఁడు
వ్యక్తవానసవంశవర్ధనకరుఁడు
వాతుృండు భీమన పండితేంద్రుండు
పుత్రార్థియై మహి భజించుచును
సన్నిధి నొకపురశ్వరణ గావించు
చున్నవాఁడతనికి సుదయించువాఁడు
ననురక్తి సాష్టాంగుఁడై యేగుదెంచి
జనియించె భీమాఖ్య సాధ్వి గౌరాంబ
మల్లికార్జునదేవ మహాప్రియనామ

వాగుటం బండితమల్లికార్జునుండనంగ
యానఘుఁడు గోటి పల్లార్యారాధ్యదేవ
దేవుని సత్కృపాదృగ్విలోచన సు
ధావార్ధి మధ్యగతక్రీడవలన"

ఈ గ్రంథము పండితునితరువాతఁ గొలఁది కాలములోనే సోమనాథుఁడు వ్రాసియుండుటచే నిందలి విషయములు సత్యములని తలంపవచ్చును. పూజారిని పురోహితుఁడుగా నిందుఁ జెప్పియుండవచ్చును. ఈ దేశమున శివాలయములలో సామాన్యముగా "శివార్చకు" లను తెగవారు పూజారులుగా నుందురు. ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరస్వామికిఁ బూర్వమునుండియు వెలనాఁటిబ్రాహ్మణులు పూజారులుగానున్నారు. కావున మల్లికార్జునారాధ్యులు వెలనాఁటిబ్రాహ్మణుఁడై యుండునని యూహకలుగుచున్నది. ఆంధ్రదేశమున వెలనాఁటి బ్రాహ్మణులలో శివభక్తిగలవారు పెక్కురున్నారు కాని యారాధ్యులమనిపించుకొని పరమతద్వేషమును గలిగియున్నవారు గన్పడరు. అందుచే నీతఁడే శాఖా బ్రాహ్మణుఁడో నిశ్చయింపలేము. ఈ పండితారాధ్యుని వంశములోని వారమని చెప్పుకొనెడివారిప్పు డారాధ్యనియోగి బ్రాహ్మణులలో నున్నా

ఈ మల్లికార్జునారాధ్యు లాంధ్రమున "శివతత్త్వసార" మను నొకగ్రంథమును రచియించెను. గ్రంథమంతయుఁ గంద పద్యములు. ఎన్ని పద్యముల నీతఁడు రచించెనో తెలియదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన ప్రతిలో ౪౯౦ పద్యములున్నవి. ఈ పుస్తకమునకు బ్ర. శ్రీ. కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారు విపులమగుపీఠికను వ్రాసియున్నారు. ఈ గ్రంథము నీతఁడు రచించెననుట క్రిందిపద్యమాధారము.

క. ఒండేమి? మల్లికార్జున
పండితుఁ డవ సుండు కంటెఁ బ్రమథులలో నె
న్నం డొక్కా నీయాజ్ఞో త్పల
మండనగ గాఁతు నని కోరుచుండుదు రుద్రా!

ఈ కవిచారిత్రమునే, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు "పండితారాధ్య చరిత్ర" మనుపేర ద్విపదకావ్యముగా రచియించెను. అందీతఁడు శివతత్త్వసారమును రచియించె నని యీక్రింది ద్విపదలలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఈక్షితిఁ జనుపూర్వపక్షసిద్ధాంత
పక్షముల్ లిత్కర్మభాగ్గైఁ బూర్వ
పక్షేతరజ్ఞానపక్షసిద్ధాంత
పక్షవేదార్థోపపాదితపరమ
శైవాగమాచారపరసిద్ధశుద్ధ
కేవలభక్తిసద్భావనాపత్తి
వీరమాహేశ్వరాచారమార్గాను
సారమైన "శివతత్త్వసారంపుఁగృతిని
గాదె కేవలభక్తిగతిఁ బ్రతిష్ఠించి
యాదటఁ దానును వర్తి వర్తించు
చున్నవాఁడని వెండియుఁ బ్రశంసింప
మన్నన పేర్మిన మల్లికార్జునుఁడు

ఈ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని సామర్థ్యాదులను పాల్కురికి సోమనాథుఁ డీక్రింది పద్యములలో ననుభవ సారమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

సీ. శ్రుతి యేక యేవ రుద్రో న ద్వితీయాయ
తస్థే యనుట యదార్థంబు దలఁప
నవల సణోరణీయాన్మహతో మహీ
యాన్యన నడియె యనూనపదము

రహి నదేవాగ్గోచరం బను అవ్యాప్త
మవనాసహ య్యనుమాట నిజము
యేదియుఁగా దనియెడి పరమేశుఁడే
యొంతయు నని యెర్గి యొుఱఁగ నవక
యొట్టులనుచు సంశయింపక శివతత్త్వ
సారగద్యపద్యసరణి శివుని
మహిమఁ దెలిసినట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారి దలఁతు ననుదినంబు.

పండితయ్య రచించిన శివతత్త్వ సారము గద్య పద్యాత్మకమని యీపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది. కాని యీగ్రంథమున పద్యములే కాని గద్యలు లేవు.

సీ. వేదములో ధరసర్వవేదేష్వథితోభవ
యనఁగ బరగు లింగమతిశయిల్లు
నెఱి శ్వపచోపి మునిశ్రేష్ఠ ఏమోస్తు లిం
గార్చ నేరత యన నట్లు నమ్మి
ప్రీతి సరుద్రైవభూతలేయవిశత్ర
సన్నిహితశ్శివయన్న యదియు
తగ పచపూజ్యోయథావ్యహంబనె నని
నేత్రాంగబిల్వక యాపాత్ర మగుచు

జంగమంబు గాంచి చని లింగపరవశ
భాతి నుభయలింగభక్తి యుక్తి
మహిమఁ దనరి నట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారి దలఁతు ననుదినంబు.

సీ. ఆదిరుద్రేశాత్తమశ్నంతి రుద్రేణ
పీతం పిబతి ప్రఖ్యాతిశ్రుతులు
తన్నిగమాంతార్థమతికిల్బిషంశ్వాద
వర్పితం బనియు సిద్ధాంతములను
అవికల సిద్ధాంత నివహోక్తిలో భాన్న
ధారయేత్తను శివధర్మములను
శివధర్మశాస్త్రదృష్టిప్రసాదమేవభో
క్తవ్య మనుపురాణకాండములను
సిద్ధ మనుచు వేదసిద్ధాంతశాస్త్రపు
రాణతతుల మలహార ప్రసాద
మహిమఁ దెలిపినట్టి మల్లికార్జునపండి
తయ్యగారిఁ దలఁతు నమదినంబు.

ఒకప్పుఁడు బ్రాహ్మ్యధర్మమును విడిచి వీరశైవమతమును గైకొనుమని మల్లికార్జునపండితునకు బసవన వర్తమానమంపెనఁట! అందుపైని పండితుఁడు పైరివ్రాసినట్లు "భక్తిమీఁదివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తు బాయలేను నేను బసవలింగ" యని ప్రత్యుత్తరమంపి, బసవనతోఁ జర్చించి, యాతని నెట్లయినను దనమార్గమునకుఁ ద్రిప్పవలయు నను నుద్దేశముతో బసవను దర్శించుటకై పయనమై వెళ్లెనఁట. పండితా రాధ్యుఁ డమరావతిలో నుండఁగా బసవేశ్వరుఁడతనికి భస్మమునంపెను. అప్పుటనే యాతఁడు కర్ణాటమునఁ గవిత్వము చెప్ప మొదలిడెనఁట. పండితారాధ్యులవారి మాహాత్మ్యమును దెలుపు పెక్కుకథలను శైవులు చెప్పుచుందురు. వాని నిట చెప్పుటకు దొరకొంటి నేని యదియొంతయో గ్రంథమగును. అందులకు పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలగు గ్రంథము లున్నవి. అందుచే నాకథలను విడిచి, శ్రీ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు

పంతులుగారు శివతత్త్వసార పీఠికలో వ్రాసిన యొకటిరెండు కథలను వారిమాటలలో నిట నుదాహరించెదను.

"పవదవోలు (చందవోలు) అను గ్రామమునందు వెలనాటి చోడుఁ డను రాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. చందవో లిప్పుడు గుంటూరుజిల్లా తెనాలితాలూకాలో నున్నది పూర్వము వెలనాటి రాజుల రాజధాని. ధనదపురమని దానికి నామాంతరము. పండితారాధ్యుఁ డాగ్రామమునకుఁ బోయి తనమతమును బోధింపసాగెను. అప్పటి రాజుగురువు బౌద్ధుఁడు. అతనిపేరు బౌద్ధపవదాచార్యుఁడు. ఈతఁడు బ్రహ్మవంశజుఁడట! తాను రాజునకు గురువుగా నుండఁగా నన్యమతస్థుఁ డారాజధానిలో మతబోధచేయుటచూచి సహింపనోపక యాబౌద్ధుఁడు రాజుతోఁ జెప్పి యొకగొప్ప సభచేయించి మల్లికార్జున పండితారాధ్యు నాసభకు రప్పించెను. ఆసభకు నద్వైతులు జైనులు సాంఖ్యులు చార్వాకాది నానామతములవారు వచ్చియుండిరి. పండితుఁడు బౌద్ధమతము నితరమతములను దనపాండిత్యమహిమచే ఖండించి తనమతమును స్థాపించెను. ఇంతియకాక శివుఁడు శ్రేష్ఠుఁ డనుటకుఁ దనతల యిచ్చెదననియు, మంటలో దుమికెదననియుఁ జెప్పి శివుని కంటె నెక్కుడు దైవములేఁడని యెవ్వరైనను జెప్పినయెడల, వారితల తనకాలితోఁ దన్నెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి తన సిద్ధాంతమును నిలువుకొనుటకై 'రుద్రమహిమ' యను కృతిని రచించెను. అంత బౌద్ధుఁడేమియు ప్రత్యుత్తర మీయఁజాలక పండితుని నిందించెను. అందఱును వెడలి పోయిరి.

కాని బౌద్ధుఁడు పండితుని నిందించినందున నాతనిశిష్యులకు మిక్కిలి కోపమువచ్చెను. 'అట్టి నిందకుని జంపకున్నయెడల నతఁడు ద్రోహి కాఁడు; తామే ద్రోహుల మగుదుమని వారుతలంచిరి. పండితుని శిష్యులలో రేమయ్య దేవయ్య లనువా రీపనికిఁ బూనుకొనిరి.

సముద్రములోని యొకలంకలో (సముద్రము చందవోలునకుఁ దొమ్మిది మైళ్ళ మీఁదనున్నది.) నొకబౌద్ధాలయ ముండెను. అచ్చటి బౌద్ధుఁడు ప్రతిదిన మొక్కఁడు వెళ్లి వచ్చుచుండును. ఆసంగతి తెలిసినవారు గావున నొకనాఁడుదయమున నే రేమయ్య దేవయ్య లాలంకకు నెవ్వరికిఁ దెలియకుండఁ బోయి దేవుని మఱుఁగున డాఁగియుండి బౌద్ధుఁడు వచ్చి బుద్ధ విగ్రహమునకు జాఁగిలి మ్రొక్కునప్పుడు వానిని జంపి, వికృతరూపునిఁ జేసి వెడలిపోయిరి. ఈసంగతి తెలిసి రాజుమిక్కిలి కోపించి పండితయ్యను బిలిపించి యడుగఁగా నతఁడు 'నేనే చేయించి యుంచితిని నేనే చంపించితి' నని దోషమాతఁడు దనమీఁద మోపుకొనియెను. అంత రాజు పండితుని కనులు తీయింపఁగా నతఁడు రాజునకు శాపముపెట్టి యచ్చటనుండి శిష్యయుక్తముగా సమరావతికి వెడలిపోయెను.

చందవోలులో నున్నప్పుడే యాతఁడు "లింగోద్భవగద్య" యచ్చటి దేవునిపైఁ జెప్పెను. లింగోద్భవుని దేవాలయ మిప్పటికిని చందవోలులో నున్నది. "చందవోలు కైఫీయతు" అను పుస్తకము నందు నీకథయే యిట్లున్నది. పండితారాధ్యుఁడు శ్రీశైలమునకుఁ బోవుచు చందవోలునకు వెళ్లి పాండీశ్వరస్వామి గుడిలో దిగెను. కొండవకమటి బుద్ధరాజునకు గురువైన బౌద్ధుఁడు బుద్ధాం అను గ్రామ ముండెను. వాఁడు పండితుని మహిమనుజూచి యోర్వలేకపోయెను. పండితుని ప్రతిదినశివపూజలోఁ గావలసిన యొక పూజాపాత్రను బౌద్ధుని శిష్యుఁడైన చెఱుఁదనువాఁ డెత్తుకొనిపోయెను. పండితుని శిష్యులు వానిని బట్టుకొని చంపిరి. ఈసమాచారము వారు తమ గురువునకుఁ జెప్పలేదు. అంత బుద్ధరాజు పండితునివద్దకు మనుష్యులను బంపి నరహంతకున కేమిశిక్ష శాస్త్రీయ మని యడుగఁగాఁ గనులు తీయుటయే తగినశిక్ష యని పండితుఁడు చెప్పెనఁట దానిపై బుద

రాజు పండితుని కనులు తీయించెను. పండితుఁడాతనికి శాపమిచ్చి యిఁకమీఁద శైవులెవరును చందవోలులోఁ దీర్థము పుచ్చుకొనఁగూడ దని నియమించి వెడలిపోయెను.

అమరావతి చేరగనే పండితుఁడు చోడునితో భాషించిన పాపము పోవుటకును శివనింద విన్న పాపముపోవుటకును శివభక్తుల సహస్ర నామగణమాలిక పఠించెను. అమరేశ్వరాష్టకముఁ జెప్పెను.

కన్నడభాష తనకు రావలయునన్న కోర్కెతో నీతఁడు కల్యాణమునకు బసవేశ్వరుని యొద్దకు వర్తమానమంపెను. అంత నాతఁడు భస్మ మంపెను దానిని ధరింపగనే పండితునకుఁ గన్నడభాష వచ్చెను. అతఁడాభాషలోఁ గొన్ని గీతములను చెప్పెను. తరువాతఁ బండితుఁడు బసవేశ్వరుని జూడవలయునని కల్యాణపురమునకు బయలుదేరెను. త్రోవలో సారంగేశ్వరుఁడు దేవుఁడు గాఁగల నిడుగుదుములను చోట (1) తనముఖ్య శిష్యుఁడగు దోనయ్యగారికి నన్నయైన వీరచాకి రాజయ్యగారిచే గౌరవింపఁబడి పానుగంటికిఁ (2) బోయెను. అచ్చట నుదయుఁడను రాజునొద్ద నున్న పింగలి గోవిందప్రధాని పండితుని

---

(1) 'నిడుగుదుములు' అనునది యిప్పుడు కృష్ణాజిల్లా నందిగామతాలూకా మునగాల జమీందారీలోని ముఖ్యగ్రామమగు 'నడిగూడెము' అని నాతాత్పర్యము. ముదయున నిడుగుదుములకు నేతెంచి సదమలాత్ముఁడు వీరచాకిరాజయ్య ప్రవ్యక్తభక్తిపారంగేశునందు (మహిమ, పుట ౨౯౭) అని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇప్పుడు నడిగూడెము అనఁబడు గ్రామమునకు 'నడిగుదుములు' అని పూర్వము లెక్కలలోఁ జేరుగలదు. ఇచ్చటిదేవుఁడు సారంగేశ్వరుఁడు. ఇది యమరావతినుండి పానుగంటికిఁ బోవు త్రోవలో నున్నది.

(2) నైజాము రాజ్యమునందు రెండు పానగల్లులున్నవి. ఒకటి నల్లగొండజిల్లాలోను వేఱొకటి మహబూబ్‌నగరుజిల్లా నాగర్ కర్నూలు తాలూకాలోను కలదు. ఉదయచోడుని స్థలమునుబట్టి నాగర్ కర్నూలుతాలూకాలోనిదే పండితుఁడు వెళ్లినపానగల్లని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంకొక పానుగల్లు (హానగల్లు) బొంబాయిరాజధానియందు ధార్వారుజిల్లాలో గలదు.

భక్తుఁడు. కావున నాతనిని మిక్కిలి మర్యాదతో నెదుర్కొని తన యింటికిఁ దోడ్కొనిపోయెను. అచ్చట ధవళేశునామయ్య యను భక్తుఁడు కలఁడు. ఇతఁడు రాజునొద్ద స్వంతసేవకుఁడు (ఖాసా) పండితుఁడా గ్రామమునకు వచ్చినప్పటి నుండియు నాతని భజనలో నుండి రాజసేవ సరిగఁ జేయకుండెను. అంత రాజునకుఁ గోపమువచ్చి యాతనిని బిలిపించి కోపపడఁగా దేహముమాత్రము మీదిగాని ఆత్మ మీదికాదు. మీదేహమును మీరు తీసికొండని గుడిశిఖరము మీఁది కెక్కి యురిపెట్టుకొని చచ్చెను. అంతఁ బండితుఁ డారాజునకు శాపముపెట్టి వెడలిపోయెను.

వసిపురములో శంకరయ్య యను భక్తుని సపర్యఁగొని కల్యాణమునకు బయలుదేరఁగా నంతకుఁబూర్వ మెనిమిది దినములక్రింద బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యముఁ జెందె నన్న సమాచారము త్రోవలోఁ దెలిసి పండితున కమితఖేదము కలిగి యాతఁడు బసవనిఁ బొగడుచుఁ బ్రలాపించెను.

అంత బండితుఁడు శ్రీశైలపర్వతమునకుఁ బోయెను. వెల్లటూరు (1) నొద్దకువచ్చి తానచటనే యుండి తనప్రియశిష్యుఁడైన దోనయ్యను గిరిప్రదక్షిణము చేసి శివరాత్రికిలకు శ్రీశైలము పైకిఁబోయి శివవ్రతమును బూర్తిచేయుమని చెప్పి యతనికి పర్వతవర్ణనము నుడివెను. అతఁడు గిరిప్రదక్షిణము చేసివచ్చిన తరువాతఁ బండితుఁడు తానువచ్చినపని నైనదనియు, బసవేశ్వరుఁడును బోయెను గనుక దానుండనక్కఱ లేదనియు, యీశ్వరుని బ్రార్థనచేసి భార్యాపుత్రులతో వెల్లటూరులోనె లింగైక్యముఁ జెందెను.

(1) గుంటూరుజిల్లాలో రెండు వెల్లటూళ్ళు కలవు. ఒకటి రేపల్లెతాలూకాలోను, ఇంకొకటి వినుకొండ తాలూకాలోను, నైజాము రాజ్యమున నల్లగొండజిల్లాలోఁ గూడ నొకవెల్లటూరుకలదు. కాని శ్రీశైలమునకు సంబంధించినది వినుకొండ తాలూకాలో నిదియే. ఇది వినుకొండనుండి శ్రీశైలమునకుఁబోవు త్రోవకు నాలుమైళ్ళ ప్రక్కగ నుండును.

పండితేంద్రుఁడు మరణసమయమునకు వృద్ధుఁడైనట్లు మనము తెలియవచ్చును......పండితుని మరణము విశ్వేశ్వరుని తరువాతఁ ద్వాగ లోనే తటస్థించెనని మన మెంచినయెడల, క్రీ శ ౧౧౯౦ ప్రాంత మతని మరణకాలమని నిర్ణయించుకొనవచ్చును. అప్పటి కాతఁడు ౭౦ ఏండ్లవాఁడని యెంచినయెడల క్రీ శ. ౧౧౨౦ ప్రాంతమాతని జన్మకాల మగును. ఇట్లాతఁడు మొదటి వెలనాటిచోడుని కాలమునను, రెండవ వెలనాటిచోడుని కాలమున నుండి యుండవచ్చును."

ఈమల్లికార్జునపండితు లాజన్మాంతమును బ్రాహ్మణుఁడుగనే యుండెను. కాని జంగముఁడు కాలేదు. శిఖాయజ్ఞోపవీతములను విసర్జింపలేదు. వానిని విసర్జించుట యాతని కిష్టములే నట్లాతఁడు రచియించిన శివతత్త్వసారమునందే యున్నది. పండితారాధ్య చరిత్రమును గన్నడమున నీలకంఠకవియు, సంస్కృతమున గురురాజకవియు రచియించియున్నవారఁట. శ్రీనాథమహాకవి పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద కావ్యమును బట్టి యాంధ్రమునఁ బద్యకావ్యముగాఁ బండితారాధ్య చరిత్రమును రచియించెను. కాని యది యిప్పుడు లభ్యమగుట లేదు. మల్లికార్జునపండితుల వంశములోని వారమని చెప్పుకొను వా రాంధ్ర దేశమునఁ గొందఱున్నారు. వారిప్పు డారాధ్య నియోగిబ్రాహ్మణు లని పిలువఁబడియెదరు. వారు లింగధారణ మొనర్పరు. పండితారాధ్యులు లింగధారణ మొనర్చినట్లు కన్పట్టదు. ఈవంశీయులు శిఖాయజ్ఞోపవీతములనుంచుకొని వేదబాహ్యులు కాక బ్రాహ్మణులుగనే యుండి, శైవాచారముల ననుష్ఠింపుచు, లింగధారణ మొనర్పకున్నారు.

మల్లికార్జున పండితులు 'వాసస' గృహనామము వారనియు ఋగ్వేదులనియు చందవోలు కైఫియ్యతునందున్నది. వీరిది గౌతమ గోత్రమందురు. కాని నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. ఈతనియింటి పేరు వాసస యని పండితారాధ్య చరిత్రమునఁగలదు. కుడికిసింగన

కవి కృత పద్మ పురాణమును గృతినందిన కంచనమంత్రి యింటిపేరు కూడ వానసవారే. కాని వారిది కాశ్యపగోత్రము. రాజరాజుచేత నందంపూడి యగ్రహారమును బడసిన నారాయణభట్టు గృహనామము కూడ "వానస" యే. అతనిది హారితసగోత్రము. వానసవారిలో వసిష్ఠగోత్రులుకూడఁ గలరు.

ఈ మహాపండితుఁ డాంధ్రమునను, సంస్కృతమునను కన్నడము ననుగూడఁ గొన్ని గ్రంథములను రచియించెను. శ్రీముఖగద్యము, హార లీల, లింగోద్భవదేవుగద్యము, అమరేశ్వరాష్టకము, పర్వతవర్ణనము, గణసహస్రమాల, రుద్రమహిమ, బసవమహిమ, ప్రభులింగ స్తోత్రము నను కృతులను రచియించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్రమువలనఁ దెలియు చున్నది ఇవి చిన్నచిన్న గ్రంథములని తోఁచుచున్నది. ఈతని రచనములింకను గలవని కొందఱనుచున్నారు. కాని నాఁకవి లభింప లేదు. ఇందు బసవగీత ప్రభులింగస్తోత్రము కన్నడ గ్రంథములు. శివతత్త్వసార శైలి చూపుటకై కొన్ని పద్యముల నిటవ్రాయుచున్నాఁ డను.

క. వేదోక్తమార్గమున స
త్వాదరమున నిన్నుఁ గొలిచి యప్పశువులు నీ
చే దేహపాశబంధ
చ్ఛేదంబున ముక్తు లగుట సిద్ధము రుద్రా.

క. జీవునకు బంధమోక్ష ద
శావస్థలు గలవు నీకు నవి లేవగుటన్
జీవునకు నీకు నైక్యము
భావించుట ముఖ్యవృత్తి బోధకము శివా.

క. అనయము రుద్రాక్షవిభూ
తినియుక్తులయిండ్లడక్క దేసఁబోవకఁడో

యని చాటించును గాలుఁడు
తనపురి శివశాసనుండు ధన్యుండగుటన్.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యు లవలంభించిన శైవమత పద్ధతినిగూర్చి క్లుప్తముగాఁజైన వ్రాసియుంటిని. ఆతని యభిప్రాయములను, ఆకాల మునాఁటి యితరమత ధర్మములును నందు పండితారాధ్యులు గావింప యత్నించిన సంస్కారణములను విపులముగాఁ దెలిసికొనఁ గోరువారు శివతత్త్వసారమును 'పరిశీలనాబుద్ధిలోఁ జదువవలసియున్నది. పండితుని కాలమున జైనచార్వాక బౌద్ధమతములు ప్రబలియున్నట్లును వానిని ద్వేషించి యాతఁడు శైవమతమును జేపట్టెనని యు నీక్రిందిపద్యమువలన దెలియుచున్నది.

క. శ్రుతిబాహ్యంబులు కావున
సతతంబును జైనబౌద్ధచార్వాకుల దు
ర్మతములు పట్టక పట్టితి
శ్రుతిసారభవన్మతంబు సుమతి మహేశా!

క. ప్రాజ్ఞులు దేవజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొండ్రె గతశిఖాగాయత్రీ
యజ్ఞోపవీతనాస్తి కు
లజ్ఞులు చేకొండ్రు గాక యద్వైతమజా!

పండితారాధ్యునకు జ్ఞానమార్గ మంగీకారమే కాని యద్వైత మంగీకరింపఁడు. జ్ఞానమార్గమున కంటె భక్తిమార్గమే శ్రేయస్కరమని యాతని యభిప్రాయము.

బసవనారాధ్యుఁడు క్రీ. శ. ౧౧౬౮ ప్రాంతమున లింగైక్యము నందెనని చరిత్రకారు లేకగ్రీవముగా నుడివియున్నారు. ఆతని యనం తరమున నీపండితారాధ్యులు ౨౨ సంవత్సరములు జీవించియుండి

౧౧౯౦ ప్రాంతమున మరణించియుండునని శ్రీలక్ష్మణరావుపంతులు గారును ౧౧౭౦ ప్రాంతముననే లింగైక్యము నొందియుండునని మఱి కొందఱును వ్రాసియున్నారు. కాని యితఁడు క్రీ శ. ౧౧౮౦ వఱకును జీవించియుండునని నాయభిప్రాయము. అప్పటి కీతనికి ౭౦ సంవత్సరముల వయసుండునని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించుచున్నారు.

వెలనాఁటి చోడులలో మొదటి యాతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౧౫ మొదలు ౧౧౩౬ వఱకును రెండవయాతఁడు ౧౧౬౩ నుండి ౧౧౮౦ దనుకను రాజ్యము చేసియుండుటచే పండితారాధ్యులు వాదమున నోడించినది రెండవ వెలనాఁటిచోడుని యాస్థానముననున్న బౌద్ధులనే యనినిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఇతఁడు రచించిన శివతత్త్వసారమును శతకమనియెదరు. కాని సామాన్య శతకలక్షణము లిందులేవు. శతకములయందు సామాన్యముగాఁ బ్రతిపద్యమునను నంత్యమున నొకపదమో కొన్నిపదములో నియమముగా వచ్చుచుండును. దాని నాశతకమునకు మకుటమందురు. ఈ శతకమున నట్టి నియమము లేదు. 'అజా' "శివా" ఇత్యాది పదములలో శివుని సంబోధన ముండును. కొన్నిపద్యములలో నట్టి సంబోధనమును లేదు. అయినను దీనిని శతకమనియే పాల్కురికి సోమనారాధ్యుఁడు-

"శతకంబు శివతత్త్వసారంబు దీప
కళికమహానాటకము నుదాహరణ"

అని పండితారాధ్య చరిత్రమున వ్రాసియున్నాఁడు. అని కొందఱను చున్నారు. కాని "శతకంబు" అనుపదమును శివతత్త్వసారమునకు విశేషణముగాఁ జేయరాదనియు మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు శ్రీగిరి మల్లికార్జున శతకము నొకదానిని వ్రాసియున్నారనియు శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారు భారతిలో వ్రాసియున్నారు. అదిసత్యమే. ఆశతక మిప్పు డెచ్చటను గానరాదు.

పండితారాధ్యుల తనయులనుగూర్చియు మనుమలనుగూర్చియు పాలకురికి సోమనారాధ్యుని చరిత్రమున వ్రాసెను. పండితారాధ్యుల కు విభూతి గౌరయ్య యను శిష్యుఁడొక డుండెనఁట. అతనిశాసనము లు కొన్ని యున్నవి.

(A.R. 315 of 1930-31:–A.R.P. 116.117 (1925–26). ఇతఁడు వరంగల్లునకు సమీపమున నున్న కూచిరాజుపల్లె వాస్తవ్యుడు. పండితారాధ్యులవారియొద్ద శ్రీగిరిపర్వతముమీఁద వారియింటి సేవకుఁడుగా. నున్నట్లు, తశాసనమువలన దెలియుచున్నది. ఆశాసనములలో గాల మీయలేదు. దీనినిబట్టి యారాధ్యులవారు శ్రీశైలమునందే గాపురముండినట్లు గన్పట్టుచున్నది.

17. రుద్రదేవ మహారాజు

ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన కాకతీయరాజులలో నీతఁడొకఁడు. ఈ కాకతీయులు సూర్యవంశపు క్షత్రియులమని చెప్పుకొనుచు వచ్చిరి. కొంతకాలమట్లు శాసనములలోఁగూడ వ్రాసికొని యున్నారు. కాని చరిత్రకారులు పరిశోధనచేసి వీరు శూద్రులని యిప్పుడు నిశ్చయించిరి. కాకతి యను దేవతాప్రసాదముచే నీవంశమున మూలపురుషుఁడొక గుమ్మడితీగెకు బుట్టినవాఁడగుట వీరు కాకతీయులైరని యొక కథయు, శత్రురాజుల భీతిచే నొకశిశువును గుమ్మడిపండులోఁ బెట్టి కోటదాటించి యావలకుఁ బంపుటమూలమున రక్షింపఁబడిన వాఁడు మూలపురుషుఁ డగుటచే నీవంశమువారు కాకతీయులైరని

యొక కథయు నిట్లే వేలువేలు కథలు వీరిపూర్వచారిత్రమునుగూర్చి ప్రచారములో నున్నవి. వీరు మొట్టమొదట పశ్చిమచాళుక్యులకు సామంతులైనను, క్రమక్రమమున స్వతంత్రులై యించుమించుగ మూఁడువందల సంవత్సరములు క్రీ. శ. ౧౦౦౦ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౩౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించి యున్నారు. అవక్ర పరాక్రమముచే నాంధ్రదేశమునే కాకుండ కర్ణాట, కళింగ, ద్రావిడాది దేశములలోఁగూడ గొంతకాలము కాకతీయులు తమరాజ్యమును విస్తరింపజేసి యుండిరి. వారి చరిత్రలను వ్రాయుటకిట తావులేదు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు కాకతీయాంధ్రరాజులచరిత్రమును దాదాపు ౬౦౦ పేజీల గ్రంథముగా వ్రాసియున్నారు. ఈ కాకతీయులను గూర్చి యింక ననేక గ్రంథములున్నవి. వీరు మొదటినుండియుఁ దా మాంధ్రులమని చెప్పుకొనుచు వారి శాసనములలో నాంధ్రులమని యుదాహరించుకొని యున్నారు.

ఈ రుద్రదేవమహారాజు తండ్రి ప్రోలరాజు. తల్లి ముప్పమదేవి. ఇతఁడు నిజాం రాష్ట్రమునందలి యోరుగల్లు రాజధానిగా నాంధ్రరాష్ట్రమును శాలివాహనశకము ౧౧౮౦ మొదలు ౧౧౯౫ వఱకును పరిపాలించుచు బరాక్రమవంతుఁడై రాజుల ననేకులను జయించి కీర్తి వడసినవాఁడు. ఇతనిని ప్రతాపరుద్ర మహారాజనికూడ వాడుచుందురు. కాకతీయ ప్రభువులలో క్రీ. శ. ౧౨౯౫ మొదలు ౧౩౨౬ వఱకు రాజ్యమును జేసిన యింకొక ప్రతాపరుద్రుఁ డుండుటచే నీరుద్రదేవ మహారాజును మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁ డనియు నాప్రతాపరుద్రుని ద్వితీయ ప్రతాప రుద్రుఁడనియు జరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈ మొదటి ప్రతాపరుద్ర మహారాజు కవిపండితపోషకుఁడయి యశస్సు నార్జించుటయే గాక స్వయముగ గావ్యరచనము చేసినవాఁ

డని చెప్పుదురు. ఇతఁడు సంస్కృతమున నీతిసార మన్న గ్రంథమును చేసిన ట్లీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. పరువడి నాంధ్రభాషఁ బ్రస్తుల బద్దెనవీతియు సంస్కృతంబులోఁ
బరఁగఁ బ్రతాపరుద్ర నరపాలునిచే రచియింపఁబడ్డ యా
వరవరు నీతిసారము వినం జదువం గడుమంచిదంచుఁ జె
ప్పరఁ గవి నీతిపద్ధతులు చేసె వినోదము బాలబోధకున్.

ఈ రుద్రదేవమహారాజు సంస్కృతముననే కాకుండ నాంధ్రమునఁగూడ నీతిసారమును రచించెనని మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు బద్దెనకృతమైన నీతిశాస్త్ర ముక్తావళిపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. మఱికి సింగనకవి తన సకలనీతిసమ్మతమున నీతి సారములోని వని కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. కాని నీతిసార కృతికర్త యెవ్వరో యతఁడు చెప్పలేదు. ఆంధ్ర కావ్యకర్త లెవరును నీరుద్రదేవుని దమ గ్రంథములలో స్మరించి యుండలేదు. అయిన నాంధ్రనీతిసారకృతికర్త లెవరైన నేర్పడువఱకు నాకర్తృత్వ మీతనిపైన నుంచవచ్చును. ఈ రుద్రదేవమహారాజు సంస్కృతమున మఱికొన్ని గ్రంథములను రచియించి యుండెనని చెప్పుదురు. అవి గన్పడుటలేదు. నీతిసారము నందలి కొన్నిపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

గీ. ఆజ్ఞలేనినృపుఁడు నరయ జిత్తరువులో
మన్న రాజుఁ జూడ నొక్కరూప
యానఁద్రోయు సుతునినైనను దండింప
కన్న రాజ్యమేలనుండుఁ జెడక.

క. దండము లేకున్నను బ్రజ
లొండొరువుల నాక్రమింతు రుచితస్థితిమై
మండవు వర్ణాశ్రమములు
దండింపని భూమిపతికి ధర యేర్పడునే.

క. జనపతి పర్జన్యునిగతిఁ
దనభూప్రజలఁ బ్రోవవలయుఁ దగఁబ్రోవఁడయేఁ
దనుఁబాసిపోవు నాప్రజ
ఘననీరసనరసిఁ బాయు ఖగములభంగిన్.

క. ఆపదలఁ జెందుప్రజలను
భూపతి మొదలిచ్చి మగుడఁ బ్రోవఁగఁ జనుఁదాఁ
జేపట్టి విడువవలవదు
భూపతికిఁ గులంబ మనఁగ భూమిజనులు కాదే.

గీ. కీడు సేయువానికిని మేలు సేయుట
మునులగుణము గాక జనులనెల్లఁ
బ్రోచువాఁడు కల్లరుల నాజ్ఞ పెట్టుట
యాగ పశువిధంబు నట్లకాదె

గీ. ఎంతవాఁడరియున్న నేరండములు జీలు
గులును దాఁకుకృత్యములకు నగునె
యితరు లెందఱైన నేలిక కధికులై
చేయుపనులు పూని చేయఁగలరె.

క. జాడమును బన్నిదంబును
వాదును బతితోడఁ దేఁడవలవదు కడుఁ బో
రా దయ్యెనేని భృత్యులు
భేదముగాకుండ గెలుపు విడువఁగవలయున్.

క. ధనమును బ్రాతిక్ప్రాయయు
వనితాజనయౌవనంబు వండినయన్నం
బును గడుమూర్ఖస్నేహం
బును విల నివి యల్పకాలభోగ్యము లరయన్.

క. దూరము వ్యవసాయకులకు
భారంబు సమర్థులకును భాసురవిద్యా
పారగులకును విదేశము
వైరము ప్రియవాదులకును వసుమతిఁ గలదే.

గీ. వివతు లా తెలింగి తెరపేది తోడరుట
మిడుత లగ్గిమీఁద బడినయట్లు
తోడు లేక యధిపుఁ దొడరుట యంబుధిఁ
గలము లేక యీఁదఁ గడఁగినట్లు

ఉ. కొందఱు మేలమాడుటలుఁ గొందఱు వావులు దెల్పి పిల్చుటల్
కొందఱు ముద్దుసేయుటయుఁ గొందఱు నెయ్యపుఁ జూపుసూచుటల్
కొందఱు నాత్మభావమునఁ గొందఱు మన్ననభృత్యులందు ని
ట్లందఱు నన్నిభంగుల నృపాగ్రణి వశ్యులఁ జేయఁగాఁ దగున్.

ఈరుద్రదేవ మహారాజునకుఁ బూర్వమందును బరమందును గూడ నీవంశీయులను గాకతీయులని పిలుచుచున్నారు. కాకతియను పట్టణమునుబట్టి వీరి కీపేరు వచ్చెనని కొందఱును కాకతియను పరదేవతాప్రసాదమున నీవంశకర్త యుద్భవించుటచే వీరు కాకతీయులయిరని కొందఱును కాకతియను దేవతనారాధించుటచేఁ గాకతీయు లయిరని మఱికొందఱు నిట్లే పలువురు పలువిధములుగాఁ దలంచుచున్నారు. ఆవివాదములతో మనకిపుడు పనిలేదు. వంశనామమైనను, గృహనామమైనను, వీరి పేరులకు ముందు కాకతి శబ్దము చేర్పఁబడుచున్నది.

వీరు దుర్జయుని సంతతివారమని కొన్ని శాసనములలోఁ జెప్పుకొని యున్నారు. కొన్నిటిలోఁ గరికాలచోళునికూడ వంశకర్తగాఁ జెప్పుకొనిరి. కాని యది గమనింపఁదగినది కాదు. ఈ వంశీయులలోఁ జరిత్రకందిన మొదటిపురుషుఁడు బేతరాజు. అతఁడు మొదలుగా వీరి వంశవృక్షము నీ క్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

బేతరాజు

|

(మొదటి) ప్రోలరాజు ౧౦౫౦-౧౦౭౯

|

(రెండవ) బేతరాజు ౧౦౭౯-౧౧౦౦

|

దుర్గరాజు త్రిభువనమల్లబిరుదాంకితుఁడు ౧౧౦౦-౧౧౧౦

|

(రెండవ) ప్రోలరాజు ౧౧౧౦-౧౧౫౮

- రుద్రదేవమహారాజు
  ఇతఁడే నీతిసారకృతికర్త
  ౧౧౫౮-౧౧౯౫
- మహాదేవరాజు ౧౧౯౫-౧౧౯౯
  = బయ్యాలదేవి
  - గణపతిదేవుఁడు ౧౧౯౯-౧౨౬౦
    = సోమమ్మ, నారమ్మ, పేరమ్మ
    - కోటగణపాంబ (కుమార్తె)
      భర్త గణపతి
    - రుద్రాంబ, (కుమార్తె) ౧౨౬౦-౧౨౯౫
      భర్త చాళుక్యవీరభద్రుఁడు
      - పెంపుడుకుమార్తె ముమ్మడాంబ
        భర్త మహాదేవరాజు
        - ప్రతాపరుద్రమహారాజు
          ౧౨౯౫-౧౩౨౬
      - కుమార్తె రుయ్యాంబ ఈమెను
        ఇందులూరి అన్నయామాత్యుఁడు
        పరిణయ మయ్యెను.

కాకతీయుల శాసనములలో సామాన్యముగా మొదటి ప్రోలరాజు నుండియే వంశవర్ణనము సేయఁబడుచుండును. కాని ఖాజీపేటలో నున్న యొకశాసనమునందు, (కాకతీయసంచికానుబంధము ౨౬వ పేజీ) బేతరాజుకుమారుఁడు ప్రోలరాజనియు, నాతనితనయుఁడు బేతరాజనియుఁ జెప్పియుండుటచే నీవంశమునకు మూలపురుషుఁడు బేతరాజని నిశ్చయించి యిందాతనిని వంశకర్తగాఁ జూపితిని. ఈవంశవృక్షములోఁ జూపిన యంకెలాయారాజుల పరిపాలనా కాలమును హూణశకములోఁ దెలుపును మొదటి ప్రోలరాజు ౧౦౫౦వ సంవత్సరమున రాజ్యపాలనము ప్రారంభించినవాఁడనినచో నాతనిజననము ౧౦౧౦ ప్రాంతమగును. అట్లయినచో, మొదటిబేతరాజు జననము క్రీ శ. ౯౭౫ ప్రాంతముయి యుండును.

౧. బేతరాజు:— ఇతని మనుమఁడుకూడ బేతరాజగుటచేనీతనిని మొదటి బేతరాజని యనుచున్నారు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౯౭౫–౧౦౨౫ నడుమ నున్నవాఁడని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. ఈ కాలము సరియైనదని నిర్ధారణముగాఁ జెప్పుటకుఁ దగినయాధారములు లభింపలేదు. శా. శ. ౧౦౦౧–౧౦౧౨ సంవత్సరములలో బేతరాజు పేరున నున్నవి రెండుశాసనములు గనపడుచున్నవి. కాని యవి రెండవబేతరాజువి. కావున వానినిబట్టి యీతని కాలనిర్ణయమును జేయ ననువుకాదు. ఆశాసనములు రెండవబేతరాజువని నిశ్చయమైనచో నవి క్రీ శ ౧౦౭౯–౧౦౯౦ సంవత్సరములవి కావునను మొదటిబేతరాజు జననమునకును, రెండవబేతరాజు జననమునకును దాదాపు డెబ్బది సంవత్సరముల భేదముండును గావునను పైనఁజెప్పిన మొదటిబేతరాజు కాలము సరియైనదనియే తోఁచుచున్నది. పైనఁగనుపఱచిన వంశవృక్షములోని యంకెలుకూడ నీయంశమును ధ్రువపఱచుచున్నవి.

విరియాలయెఱ్ఱ భూపతి పేరున గూడూరుశాసన మొకటి యున్నది. ఈశాసనమున నెవరికిని దాన మొసంగినట్లులేదు. బేతరాజను నాతనిని కొరవిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠించినట్లును నాతనినే కాకతీవిభునిగాఁ జేసినట్లును నందు వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇదియందుకొఱకే పుట్టినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈశాసనమునఁ గాలము లేదు. ఇదియాంధ్రభాషలోఁ జంపకోత్పలమాలలలోనున్నది. ఆపద్యముల నీక్రిందవ్రాయుచున్నాఁడను. (కాకతీయాంధ్రరాజయుగము ౫౦ పుట)

చ. అనుపమదుర్జయాన్వయసుధాబ్ధి ననేకులు రాజవందనుల్
సనినఁబిఱుంద వెన్నఁడను సంభవుఁడయ్యె నతిప్రసిద్ధుఁడై
వినుతవిరోధిమండలిక వెన్నఁడు వెన్నఁడవోలె వానికిన్
ఘనుఁడగు నెఱ్ఱభూపతి జగద్వినుతుం డుదయించెఁ గీర్తితోన్. ౧

ఉ. భావితకీర్తినాతనికిఁ బాండవమధ్యమభీముఁడో యనం
గా విరియాలభీమ నృపసత్తముఁడై యుదయించె వానికిన్
భూవినుతుండు మండలికభూషణుఁ డెఱ్ఱనరేంద్రుఁ డుత్తమ
శ్రీవినుతుండు బంధుజనసేవ్యుఁడు దానుదయించె నున్నతిన్. ౨

చ. అతఁడని బొట్టబేతవసుధాధిపుఁ జేకొని వానివైరిను
ద్ధ్రితమునఁ జంపి యాకొఱవిదేశమునందు ప్రతిష్ఠ చేసి త
త్తనయు సమేతుఁడోడ గవి...యము బిట్టర గద్యసంబు న
ప్రతిముఁడు వాని దా మొగుడుపల్సియు వంద్రదు నెఱ్ఱఁడొప్పుడై. ౩

చ. అరు దగునట్టి యెఱ్ఱ నృపునంగన గామసాని యాఁకమే
ల్గగదని బేతభూవిభుని గాకతివల్లభు సేసి వాని తా
బరగఁగఁ జేతఁబట్టి ఘను బల్లవరాయని యాఁగిజొచ్చి భా
స్కరవిభు చక్రవర్తిగని కాకతిసిల్పుట గోటసేయుదే. ౪

కాంక కాలుఁడై పడుసి గాడయనాయకుజంపి సూరడ
వేఁలుపుకొండ రవ్వచ్చృవు. వేలుపుగొండన నిల్పి వానిచే
మేలుగ కూడవమున్పయిని మేలుగనేరైదు బోదిపాడునుం
మేలుగ కేకుమానిడులు మేలుగ రెండెయరాజుసంగడై. x

సూత్రధారి కొమ్మోజనబరహ॥ శ్రీశ్రీశ్రీ
ఆడపగట్ల దేవరకు శేమ

శీసిలో మొదటి రెండు పద్యములును, మూఁడవపద్యములో రెండు పాదములును అర్థవంతములై యున్నవి. మిగిలినభాగమునఁ గొన్ని యర్థములు కాని పదములున్నవి. మూఁడవపద్యమునందలి మూఁడవపాదమున ప్రాసతప్పినది. ఆపాదముననే పదునొకండవ యక్షరము లోపించినది. రెండవపద్యమునందలి విరియాల భీమశబ్దమున కాంధ్రప్రత్యయము చేర్పకుండ భీమయనియే యుపయోగింపఁబడినది. "భీమనృపఘస్మరుఁడై" యని సమాసపదముగాఁ జెప్పినచో నన్వయము కుదురదు. అయిదవ పద్యమున మొదటిపాదమునందు ప్రాసతప్పినది. లేదా రలలకు ప్రాస మైత్రి చేసియుండవచ్చును.

దుర్జయవంశమున ననేకులు రాజకుమారులు గతించినపిమ్మట ప్రసిద్ధుఁడైన వెన్నఁడనునాతఁడు జన్మించెననియు నతనికి యెఱ్ఱభూపతి పుట్టెననియు, నాతనికిఁ బాండవభీముఁడువంటి విరియాలభీముఁడు కలిగెననియు, నతని కెఱ్ఱభూపతి జనించెననియు నతఁడు కొట్టబేతనిని కేపట్టి వానిశత్రువును జంపి కొలనిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠ చేసెననియుఁ బై మొదటిమూఁడు పద్యములవలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. ఆ యెఱ్ఱభూపతిభార్యయైన కామమసాని బేతరాజును కాకతికిఁ బ్రభువునుగాఁ జేసినట్లు నాల్గవపద్యమందున్నది. దీనినిబట్టి కాకతి యను పట్టణ మొకటి యుండెనని యూహింపవచ్చును. తనభర్త కొలనిదేశమునందు

బేతనిఁ బ్రతిష్ఠింపఁగాఁ దాను కాకతీయను పట్టణము రాజధానిగాఁగల దేశము నాతని కిచ్చినట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇప్పటి యనుమకొండయే కాకతీయని కొండయును ఓరుగల్లు పట్టణమే కాకతీయుని కొండయును దలంచుచున్నారు.

ఈ పద్యార్థములనుగూర్చి విమర్శించుటకు ముందీశాసన మీ వంశీయులలోని బేతరాజునుగూర్చి చెప్పఁబడినదేనా? అయినచో, నిందు మొదటిబేతరాజు చెప్పఁబడియెనా? రెండవబేతరాజు చెప్పఁబడి యెనా? యనువిషయములను దేల్పవలసి యున్నది. ఈశాసన మీ వంశీయులతో సంబంధించినదే యని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించి నారు. కాని కొందఱందలి బేతరాజు మొదటి బేతరాజనియుఁ గొంద ఱితఁడు రెండవబేతరాజనియు నభిప్రాయపడిరి.

ఈశాసనము మొదటి బేతరాజుతో సంబంధించినదియే యని నా యభిప్రాయము. ఈ శాసనములో, బేతరాజును కాకతి వల్లభునిగా గామసానమ్మ చేసినట్లు చెప్పబడియున్నది. పైన చెప్పిన ఖాజీపేట శాసనములో (ఇది రెండవబేతరాజు వ్రాయించినది) "శ్రీమా న్కాకతి పురాధినాదోబేతిః చోడక్ష్మాపాళచమూవార్ధిప్రమథన మూర్జిత లక్ష్మీః" అనితనపితామహుని కాకతిపురాధినాథుఁడని వర్ణించియున్నాఁడు మఱియుఁ దనతండ్రియైన ప్రోలరాజు, త్రైలోక్యమల్లుని వలన అనుమకొండను బడసినట్లును, తాను, అనుమకొండలో శివాలయ మును దనపేరుతో నిర్మించినట్లును జెప్పియున్నాఁడు. కాకతినగరమును గూర్చి తానేమియును జెప్పకొనియుండలేదు. మొదటి ప్రోలరాజు త్రైలోక్యమల్లునివలన ననుమకొండ విషయమును గ్రహించిన పిమ్మట రాజధానీనగరమును "కాకతి" నుండి యనుమకొండకు మార్చుకొని యుండును. అందువలనఁ బైఁజెప్పిన గూడూరి శాసనములోని బేత

రాజు మొదటి బేతరాజనియే నిశ్చయింపవలసియున్నది. కాకతీయాంధ్ర రాజుల చరిత్రమును రచియించిన శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును నిశ్చితలచియున్నారు. ఇఁక కొలనినిగూర్చి యాలోచింతము.

నిజాము రాష్ట్రమున వరంగల్లుజిల్లాలో 'కొలని' యనుగ్రామ మొకటి యున్నదని తెలియుచున్నది. ఆ 'కొలని' రాజధానిగాఁ గల్గు ప్రదేశమే కొలనిదేశమని యాకాలమునఁ బిలువఁబడు చుండెడి దని యూహింపవచ్చును. ఈ బేతరాజు నీతిసారకృతికర్తయైన రుద్రదేవ మహారాజునకుఁ బూర్వుఁడగుటయే గాక, యాంధ్రదేశమును మూఁడు వందల సంవత్సరములు పరిపాలించిన యాంధ్రచక్రవర్తుల వంశమునకు మూలపురుషుఁ డగుటచే, నప్రస్తుత విషయములను జర్చించుచున్నాడ నను భీతి యున్నను, ఈ బేతరాజును గూర్చియు నీతని పేరుగల గూడూరుశాసనమును గూర్చియు నింతదూరము చర్చింపవలసి వచ్చినది. ఈశాసనము ఆంధ్రమహాభారతమునకుఁ బూర్వము పుట్టినది. ఆ కాలమునాఁటి భాషాస్థితి, పద్యరచనము మొదలగు భాషావిషయములు గూడఁ గొంచెముగనైనను దెలియుచుండుటచే నీశాసనమునుగూర్చిన చర్చ నిట సాగించుచున్నాఁడను.

ఆ కాలమున విరియాలవారు పరాక్రమవంతులైన ప్రభువులు గనో, లేక [illegible]ము చేపట్టినవారిని ప్రభువులుగ చేయఁగలిగిన సమర్థులు గనో యుండిన ట్లిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ విరియాల వారు కమ్మవారని కొందఱును క్షత్రియులని కొందఱును వెలమలని కొందఱును నభిప్రాయ పడియున్నారు. వారికులముతో మనకిట ప్రసక్తిలేదు. ఈపద్యములలోఁ గొలనిదేశ మొకటియుఁ గాకతి యొకటియు గన్పట్టుచున్నవి.

కొలనిదేశము మొదట బేతరాజునకో అతనిపూర్వులకో చెంది యుండును. దాని నెవ్వఁడో ఆక్రమించుకొని యుండును. విరియాల

యెఱ్ఱభూపతి, యుద్ధమున నాతనిని జంపి బేతిరాజును గొలనిదేశము నందుఁ బ్రతిష్ఠచేసెను, ఈయూహలు మూఁడవపద్యము నందలి మొదటి రెండుపాదములపై నాధారపడి యున్నవి. మూఁడవపాదము నందలి భావమును సరిగా గ్రహింపఁగలిగితి మేని తక్కిన విషయమంత యు బోధపడఁగలదు. కాని యాపాదమందలి ప్రాసాక్షరము తప్పుట వలనను యతిస్థానమందక్షరము లేకపోవుట మూలమునను నాపాద మర్థ మగుటలేదు. నాల్గవ పాదమందలి పంక్తిఁ దెవ్వఁడో తెలియదు. పంద్రడు, ఒకవ్యక్తియో! లేక యిది యెఱ్ఱడు చేసిన చేతను దెలుపు "చంపడు" వంటి క్రియాపదమో, తెలియదు. 'మొగుడు' పదమునకు ముకుళింపజేయునను నర్థమున్నది. రెండుమూఁడుపాదములను సమన్వ యముచేసి చూడఁగా బేతిరాజుయొక్క వైరి కొలతనయుఁడున్నట్లును వాఁడప్రతిముఁడైనట్లును వాఁడు యుద్ధమునకురాగా వానిని మొగుడు పఱిచియు ననఁగా జయించి ముకుళీకృతునిగా జేసియు ఎఱ్ఱడు దయ దలఁచి వానిని జంపనట్లును నాపాదముల కర్థము స్ఫురించుచున్నది. అప్రతిముఁడను విశేషణము ఎఱ్ఱని కన్వయింపఁజేయవచ్చును. ఇందెంత వఱకు సత్యమున్నదో నిదియెంతవఱకు పండితాంగీకారమును బొందునో చెప్పఁజాలను. మూఁడవ పద్యమందలి రెండవ పాదాంత్యాక్షరము 'యా' అనియు మూఁడవపాదమందలి మొదటినాల్గక్షరములును 'తతన' అనియు, నుండవలయునని నాతలంపు. ఆ తతనయు ననగా ఆతని తనయుఁడని కన్నడ ప్రయోగము. (తె. శా. సంపుట ౧౬౨) ఈపక్ష ములోఁ బ్రాసభంగముండదు.

మొదటి మూఁడు పద్యములకును, నాల్గవ పద్యమునకును సంబంధము లేదు. నాల్గవ పద్యమందలికథ యెఱ్ఱభూపతి యనంతరమున జరిగినది. ఈతనిభార్య కామమ్మ తన భర్తయనంతరమునఁ గాకతి దేశమునకు పరిపాలకురాలుగా నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. కనుకనే

యామె కాకతియందు బేతరాజును నిలుపఁగలిగినది. కాకతి కొలని దేశము లోకటిదే యనియు కొరవిదేశమునకుఁ గాకతి ప్రధానపట్టణమనియు నొకరనివారు. కాని యందుల కాధారములు లేవు.

పల్లవరాయఁ డొకఁడు కాకతిపైకి దండెత్తిరాఁగాఁ గామమ్మ వానిని నిరోధించుట(అఁక = నిరోధించుట) మంచిబుద్ధియని మేల్కారదవిక(అద = బుద్ధి) తలంచి, తాను స్త్రీ కావున తనభర్తచేఁ గొలని దేశమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన బేతరాజును గాకతికిఁ బ్రభువునుగాఁ జేసి యాతని సాహాయ్యమున నాపల్లవరాయనిని గాకతిపై రాకుండ నడ్డగించి (అఁగి = అడ్డగించి) పిమ్మటఁ జక్రవర్తి యైన భాస్కరవిభుని దర్శించి యాతని నాశ్రయించెను (చొచ్చి = ఆశ్రయించి) ఈవిధముగాఁ జేసి కాకతి రాజ్యమును నిలుపుటవలన నామె చేసిన కార్యము కోటిగుణితమైనదికదా! ఇది నాల్గవ పద్యార్థమని నాయభిప్రాయము. అయినచో నిందలి పల్లవరాయఁ డెవఁడు? భాస్కరవిభుఁ డెవ్వఁడు? అని యాలోచింపవలసి యున్నది.

ఈశాసనము క్రీ. శ. ౧౦౦౦ సంవత్సరప్రాంతము నాఁటిదని పైన వ్రాసియుంటిని. ఆకాలమునఁ బశ్చిమచాళుక్యుఁ డగు మొదటి త్రిభువనమల్లుఁడు చక్రవర్తిగానున్నాఁడు. అతని పేరు విక్రమాదిత్యుఁడు అతనికి విభువిక్రముఁడను బిరుదముకలదు. ఇందలి ఆదిత్య, విభుశబ్దములను దీసికొని, భాస్కరవిభుడని పైపద్యములో నుపయోగించినాఁడని నాయభిప్రాయము. ఈ మొదటి త్రిభువనమల్లుని రాజ్యకాలము క్రీ. శ. ౧౦౦౮ మొదలు ౧౦౧౮ వఱకు నైయున్నది. పశ్చిమచాళుక్యులకుఁ బల్లవరాజులు సామంతులుగా నుండిరనుట సుప్రసిద్ధచారిత్రక విషయము. పల్లవ సామంతుఁడొకఁ డప్పుడు కాకతిపై దండెత్తి వచ్చెననియు, కామమ్మ బేతరాజు సాహాయ్యమున నాతనిని నిరోధించి

విక్రమాదిత్యుని శరణుఁజొచ్చి కాకతిరాజ్యమునకు వారివలన బాధ లేకుండ జేసియుండునని యు, దలంపవలసి యున్నది. అప్పటినుండియు బేతరాజు విక్రమాదిత్యునితో మైత్రిఁ గలిగియుండును.

ఈ గుడూరు పద్యశాసనమును కాకతీయులకు, ఆపత్కాలమున విరియాలవారు సాహాయ్యము చేయుచుఁ గాకతీయులను నిలువబెట్టి వారని చూపుటకై విరియాలవారెవరో కల్పించి వ్రాయించిరని డాక్టరు శ్రీనివాసరావుగారు వ్రాసియున్నారు. (హైం. శా. సం,౧౩. ౧౫.) కాని యందులకు సరియైన యాధారములను వారుచూపలేదు. శ్రీకొత్త భావయ్యచౌదరిగారు భారతి పత్రికలో వ్యాసం॥ (శ్రావణము ౧౫౯వుట) పూడూరు శాసనము (తెలింగానాశాసనములు పుట౧౫౮) నుదాహరించుచు త్రిభువనమల్లుని కాలమున నాతనికి సామంతుఁడు గా నొక పల్లవుఁడున్నాఁడని (అశాసనకర్తపల్లవుఁడే)యు గూడూరుశాసన మున నుదాహరింపబడినపల్లవుఁ డాతఁడుగాని యట్టివాఁడే మఱియొకఁడుగానియై యుండుననియు నందుచేగూడూరుశాసనము నసత్యమైన దిగాదలంపఁగూడ దనియు, వ్రాసియున్నారు. శ్రీచౌదరిగారు చూపిన శాసనము క్రీ. శ. ౧౧౦౭ వ సంవత్సరమునాఁటిది. అందలి త్రిభువన మల్లుఁడు రెండవత్రిభువన మల్లుఁడు. అందుచే నాశాసన మీసందర్భ మున నుపయోగింపదు. కాని బేతరాజు కాలమున గూడూరుశాసనమున కన్వయించెడి మొదటి త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడగు పల్లవరాయఁ డింకొకఁడు లేఁడని చెప్పఁజాలము. కావున నాల్గవపద్యమందలి కథ సత్యమనియే నమ్మవచ్చును.

నాల్గవ పద్యమందలి కథకును నైదవపద్యమందలి కథకును సంబంధమును లేదు. పూర్వుఁ డనునాతఁడు కాడయనునాయకునిజంపి, వేలువు కొండదుర్గమును వెలువుకొండయందే నిలిపి యట్లుచేసినందులకు ప్రత్యుప

కారముగఁ గొన్ని గ్రామములను బహుసెనంగి యిచ్చినపద్యార్థము. ఇందలి కాడయనృపుఁడనగా నాల్గవపద్యమందలి వల్లభరాయఁడే యని నా యుద్దేశము. పల్లవుండు కాకతులకు సామంతరు. (ఈగ్రంథమందలి తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును జూడుము.) వేలుపుకొండ యనఁగా దేవరకొండ. ఇది నైజాము రాష్ట్రమునందున్నది. రవ్వవృద్ధి = నృపరత్నము అయియుండును. నేరెడు, బోదిగాడు, చేకుమానికి, ఇవి గ్రామములు. ఈపద్యమందలి గాడవనాయకవధకును, నాల్గవపద్యమందలి కథకును గాలవ్యవధి విశేషముండదని నాయుద్దేశము కాకతి కథాపంతరమున నీ పల్లవుఁడు మరల బేతరాజు పరిపాలనములో నున్న దేవరకొండ రాజ్యముపైకి దాడివెడలఁగా విరియాలసూరఁడు వానిని వధించెనని తోఁచుచున్నది. వేలుపుకొండ ప్రభువు పేరిందులేదు. ఇతఁడు బేతరాజే యైయుండునా? యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఈసూరఁడు విరియాల సూరఁడే యైయుండును. విరియాల సూరభూపతి యొకఁడున్నట్లును, అతనికుమారుఁడు బేతిరాజు యనట్లును, ఆ బేతరాజునకును వానిభార్య బిజ్జమకును, మల్లఁడను కుమారుఁడు జన్మించి యొకతటాకమును నొక శివాలయమును నిర్మించినట్లును నాతఁడు వ్రాయించిన శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (తె శా సం పుట ౧౬౫) ఈశాసనమునందుఁ గాలములేదు. విరియాలసూరఁడు బేతరాజునకు సామంతుఁడుగనో సైన్యాధిపతిగనో యుండి, గాడవనాయకునిఁ జంపెననియుఁ దనయేలిక యైన బేతరాజునామమును దన కుమారున కుంచినాఁడనియుఁ దలంచితిమేని యీసూరఁడును, శైలయయ దవ పద్యమందలి సూరఁడు నొక్కఁడే యని నిశ్చయింపవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీశాసనము విరియాలవారి కీర్తిని బ్రకటించుటకును బేతరాజు రాజ్యసంపాదనమును దెలుపుటకును నుద్దేశింపఁ బడినదని చెప్పవచ్చును. విరియాల యెఱ్ఱయ్య కామమ లకుమ సూరనికి నేమ

యీవ సంబంధముండెనో లేదో చెప్పఁజాలము. వీరియాలవారికిని బేతరాజునకును ప్రభుసామంత సంబంధము మాత్రమే యుండెనో, లేక యితర బాంధవ్య మేమయినఁ గలదో చెప్పఁజాలము.

మొదటి బేతరాజు క్రీ.శ. ౯౭౫ సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించి, ౧౦౧౦ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గొఱవిదేశమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడి ౧౦౧౫ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గాకతివల్లభుఁడై ౧౦౫౦ వఱకును రాజ్యము చేసెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

బేతరాజునకుఁ బూర్వ మీకొఱవిదేశ మెవరి పరిపాలనముక్రింద నుండెడి దను విషయము స్పష్టముగా దెలియుటలేదు. కాని కొఱవి శాసన మను పేరునఁ బిలువఁబడుచున్న యొకశాసనముకలదు. (తె. శా. సం. పుట ౧౬౩) దానివలన నీకొఱవినిగూర్చి విషయము లేమైనఁ దెలియునేమో చూడవలసి యున్నది. అందుఁగాల మీయలేదు. కాని విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడగు చాళుక్యభీమునిపే రందుండుటచే గాలమును మనము సులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడుతూర్పు చాళుక్యుఁడు. ఆకాలమునఁ దూర్పుచాళుక్యుల యధికారము కొఱవి వఱకును వ్యాపించె నని చెప్పవచ్చును. ఇతనిని మొదటి భీముఁ డందురు ఇతఁడు క్రీ. శ. ౮౯౮ మొదలు ౯౧౮ వఱకును వేఁగి సింహాసన మధిష్ఠించినవాఁడు. ఈశాసన మాతనికిఁ బిమ్మటఁ బుట్టినది. కావున శాసనకాలము క్రీ. శ. ౯౫౦ ప్రాంతమనవచ్చును. ఇందలి భాషయుఁ బై గూడూరుశాసనము వలెనె యిప్పుడు వాడుకలో లేని పదములను గలిగి యర్థముగాకుండనున్నది. ఇది యానాఁటి గద్యరచనమును దెలుపును. భాషాపరిశోధకుల కనుకూలముగనుండునని యాశాసనము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

"శ్రీవిక్రమాదిత్య నృపాగ్ర తనయుండైన చాళుక్యభీమునకు కొచకందర్పునకు వేఁగీశ్వరునకు రినమద్దాన్వయకుల తిలకుండయిన కుసు

మాయుగుండు గన్నరబల్లవానికి సప్రాప్తంబయ్యె (సంప్రాప్తంబయిన) రనమర్దక శ్రీమదనభుజవీర్యబలపరాక్రమంబున సద్భిగ్ధి గుం గట్టి పట్టాభిషిక్తుండై సహాయుండై నేలయెల్లం గావంబూని మడికొణ్ణ నాణ్డాదిగ (మణికొండవాడు) వేగిదేసము విష్ణువర్ధనులతో నడ్డి రాజ్యం బు సేయుచున్న కుసుమాయుధు పెద్దకొడుక సేక రిపునృపతి మణిమకుట మకరి కారేపణవశ్రుతిగలరలావర్తంబు రాజ్యంబు సేయుచు నిష్ట విషయకామ భోగంబుల ననుభవించుచు సుఖంబుండి యొకనాడు కొరవి నల్లశెక్క కొడుకు పెద్దన రావించి నీవు నాప్రాణసమానుండ వైన నిన్ని చేసిన యుపకారంబునకు ప్రత్యుపకారంబు సేయవలయుం దాని... ఢికొన్నసృగి శ్రీనాకెల్లంగల దేమిలేకున్న వెణ్డికొణ్డుమ య్యనను (కోరికొందువయినను) బరోపకారంబుపొన్ది గాని క్రొంబియన్న భీముడు నల్లుల కులసన పడి వెగల్పి శ్రీవిరవద్యు ణ్డానేక సమరసంఘట్ట ణ భుజాసిభాసురుండై (భాసురుండయ్యె?) నిమయన్న రాజ్యశ్రీకెల్ల న్దానయ ఈశుండై చేకొని సిల్పి భీమపలుకియ (చాళుక్యభీముడు) న్దనేక వస్తువాహనోత్సవంబు ల్పడయుచు తమయన్న గాణగయ్యకి చేసిన ధర్మవులు ననంబును నేగట్టను గావను రక్షింపను వలయు నేని చేకొని కొరవి కిచ్చినస్థితి సిల్పి శిలాస్తంబంబు ప్రతిష్ఠించి విష్టరంబును నాతనికొట్టించిన చెఱువులు మఱియు యొబ్బియేని నాతనిచేయంబడి వృత్తవఱిగినను చెఱిచినను చుఱియు వెఱికినను ముత్తిత్రిగనుఱకాడినను ణారవాన్యది ఏన్నుం ద్రమ్మలు (బంగారునాణెపువిశేషము) మణిసి (మనుష్యుడు?) చేసినదోసంబునకు వానిజీవితంబు దణ్డువు. వరియారంబు వడువరంబు వెల్లోరంబు ఎరగద్యాణంబు పేరామణి వున్నమనాణ్డు ఎనూఱుం ద్రమ్మలం విట్టిసుఖంబు నుము, నాయకుణ్డైయాకావులయ్యె వేఱరాజులంజొచ్చి...మస్థితమణిసి కొన్నరాజు గ్గాలరేనియు యీస్థితి మడిసిన...నాఎకణన్డుమన్న కావు"

కుండలీకరింపబడిన భాగములు నాయవి. సందేహము లున్న తావుల వర్ణక్రమము మాతృకయందున్న విధముననే యుంచితిని. నిస్సంశయమైన తావులలో ప్రస్తుతపు వర్ణక్రమము ననుసరించి వ్రాసితిని. ఇందు గొన్ని కన్నడ పదములుండుటవలనను, గొన్ని శాసన లేఖకుని తప్పులుండుట మూలముననను శాసన కావ్యకర్త పండితుడు గాకుండుటచేతను, శాసన కాలమునాటి కాంధ్రభాష యిప్పటివలె పరిపక్వస్థితి నందకయుండుటంబట్టియు నీశాసనము సరిగా బోధపడుట లేదు.

ఈశాసనములో నున్న విషయములను బరిశీలింతము.

౧. ఇది చాళుక్యభీముడు వేగిసింహాసనమునం దుండగా గన్నర బల్లహునికి సంప్రాప్తమయినరాజ్య మాతని పెద్దకుమారుడు పరిపాలించుచున్న కాలములో వ్రాయబడినది

౨. శాసనములో చెప్పబడిన కుసుమాయుధునకు కన్నర బల్లహుడను నది నామాంతరమై యుండును,

౩ కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకుపే రిందు గన్పట్టుట లేదు "విష్ణువర్ధనునిలో నడ్డి" అని శాసనమునందుండుటచే విష్ణువర్ధనునకు వ్యతిరేకముగా స్వతంత్రుడై [విష్ణువర్ధనునకు లోబడి? యనికూడ నర్థము చెప్పవచ్చును] రాజ్యము చేయుచున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇతడేలుచున్న రాజ్యము పేరు మణికొండనాడు. ఇది నిజామురాష్ట్రములో నిదై యుండును.

౪. పైన చెప్పిన కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకునకు రాజ్యపరిపాలనమున సాహాయ్యము చేయుచున్నవాడు కొరవి నల్లజెజొయు కొడుకు పెద్దన. ఈతడుచేసిన మేలునకు బ్రత్యుపకారముగా నేమేని గోరుకొమ్మని పెద్దకొడు కడుగగా న్నాకేమియు వక్కర

లేదని చెప్పుచు నేదియో యడిగెను. అడిగిన దేదియో తెలియుట లేదు. కాని యీపెద్దన కిరువురన్నలున్నట్లును, అందు పెద్దవాఁడగు భీముఁడు యుద్ధమునం దెవరినో గెలిచినట్లును, నాతనికిఁ బిమ్మట నాతని తమ్ముఁడు 'గాణకయ్య' తనయన్నగారి యైశ్వర్యమున కెల్ల నధికారియై భీమపల్లిచే బహుమతు లందినట్లును అతఁ డనేక ధర్మముల నాచరించి నట్లును వానిని రక్షించికొఱవిని నిలిపి, శిలాస్తంభమును బ్రతిష్ఠించుమన ట్లనుగ్రహింపుమని కోరినట్లును గన్పట్టుచున్నది. ఈ సంస్కృతమున "ఎడివెగెల్చి" యని యొకశబ్ద ముపయోగించినాఁడు. ఈ 'పడివె' శబ్దము పైనవ్రాసిన గూడూరుపద్యశాసనమునందునుగలదు. అందు "పడుసె గాదరునాయకుఁజంపి" అనియున్నది. ఈరెండు శబ్దములు నొకేయర్థమునం దుపయోగించినట్లు గన్పడుచున్నది ఈశబ్దమునకు "యుద్ధమునందు" అనియర్థము. శబ్దరత్నాకరమున 'పడవ' అనఁగా యుద్ధమని యర్థమునిచ్చి యున్నారు. ఇది కన్నడశబ్దమై యుండును.

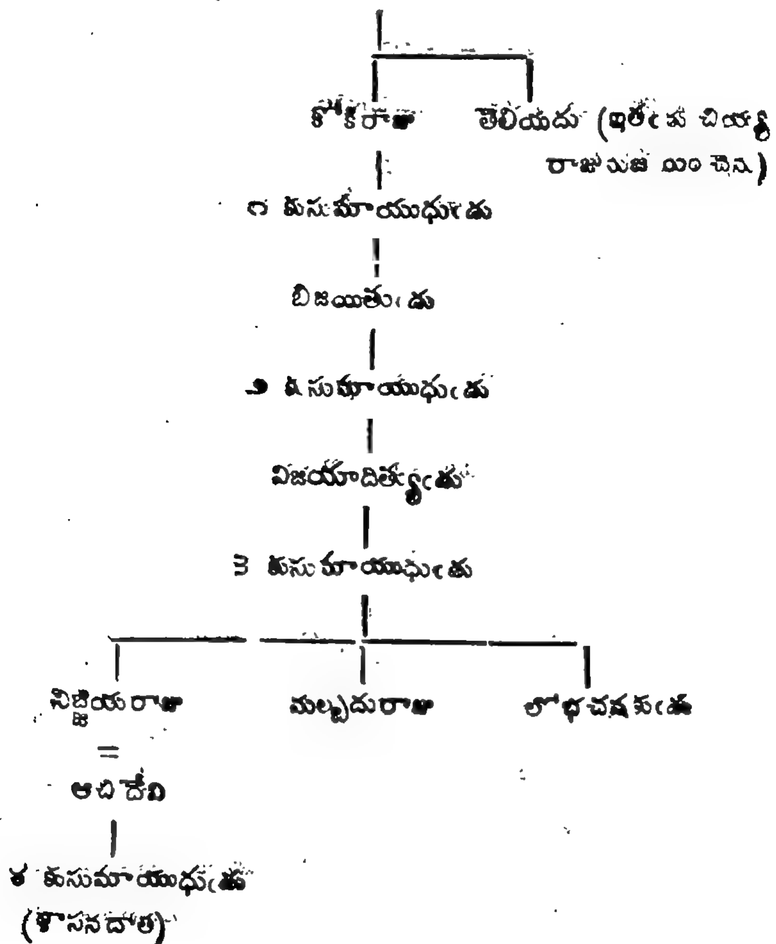
ఈశాసనమునందుఁ గొఱవిశబ్దమును మూఁడుమారు లుదాహరించియున్నారు. పరిశీలించిచూడఁగా గొఱవియనునది గ్రామనామమనియు నది ప్రధానపట్టణ మగుటచే నాదేశమునకుఁ గొఱవిదేశమని పేరువచ్చెననియు, శాసనమునఁ గొఱవియన్నభీముఁ డని ప్రయోగించుట చూడఁగా నీగ్రామనామమే వారిగృహనామముగూడనై యున్నట్లును గన్పట్టుచున్నది. ద్వాత్రింశత్సాలభంజికను రచించిన కొఱవి గోవనామాత్యుని యింటిపే రీగ్రామమునుబట్టి వచ్చినదేమో!

ఈ శాసనమునుబట్టి గన్నరబల్లాణుఁడో లేక యాతని కుమారుఁడో కొఱవిదేశమును చేతరాజు పూర్వులవశమునుండి లాగికొని కొఱవిభీమునకో ఆతనిసోదరులకో యిచ్చియుండును. బహుశః కొఱవి పెద్దనకుఁ గుసుమాయుధుని కుమారుఁడే యిచ్చియుండును. పిమ్మట నీపెద్దన వంశీయులు దాని ననుభవించుచుండియుందురు. చేతరాజు తనపూర్వుల రాజ్యమును దిర్గి వశముచేసికొనఁ బ్రయత్నించుటలో

విరియాల ఎఱ్ఱడు సాహాయ్య మొనర్చి యుండును. గన్నరకల్లవాఖుఁడు అనుపేరుగల రాష్ట్రకూటపు రాజొకఁడుకలఁడు ఇతనికి అకాలవర్ష బిరుదాంకితుఁడగు రెండవకృష్ణరాజని నామాంతరము. రాష్ట్రకూటులకును దూర్పుచాళుక్యులకును నడుచు యుద్ధములు జరుగుచుండెడివి చాళుక్యభీముని పెదతండ్రియైన గుణగవిజయాదిత్యుఁ డీకృష్ణరాజును జయించి యాతనిపురమును దగులఁబెట్టి కృష్ణపురదహనవిఖ్యాతిని గాంచియుండెను. చాళుక్యభీముఁడుకూడ వేఁగిదేశముపై దండెత్తివచ్చిన యీకృష్ణరాజును జయించెను. తరువాత నీకృష్ణరాజు చాళుక్యభీమునకు సామంతుఁడుగానుండియుండును. చాళుక్యభీమునకువిష్ణువర్ధనుఁడను నామాంతరమున్నది. పై శాసనములో నాంచోల చాళుక్యభీముఁడనియు నొకతావున విష్ణువర్ధనుఁడనియు వ్రాసియున్నారు. ఖాజీపేటశాసనమునందీబేతరాజు చోడసేనాసముద్రమునుమథించిలక్ష్మినిగైకొనియెననియున్నది. ఈచోడుఁడు బస్తరుపట్టణము రాజధానిగాఁ బరిపాలనముచేయుచున్న రేనాటిచోడుఁడేమో యనియు గాకున్న పశ్చిమచాళుక్య సామంతుఁడుగా నుండి ద్రావిడచోడులతోఁ జేసిన యుద్ధములలోఁ బాల్గొని యుండవచ్చునేమో యని శ్రీ వీరభద్రరావుగారాంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. ఈబేతరాజు పశ్చిమచాళుక్యరాజగు మొదటిత్రిభువనమల్లునకుసామంతుఁడు. ఆకాలమునదక్షిణదేశమున మొదటిరాజేంద్రచోడుఁడు (ధారాతిప్రతిపత్తియైన రాజరాజునకు మామ) రాజ్యముసేయుచుండెను. అతనికిని పశ్చిమచాళుక్యులకును సదా యుద్ధములు జరుగుచునే యుండెను. బేతరాజు రణములలోఁ బాల్గొనియుండు నని తలంచుటయే సమంజసము.

ఇంతవఱకు వ్రాసినపిమ్మట ధాతసంవత్సరాది సంచికలో శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ప్రకటించిన యపరిష్కృతశాసన మొకటి నాకుఁగనబడినది. ఇది నిజాము ప్రభుత్వమువారి కోశాగారమునం దున్నదఁట. ఇది కుసుమాయుధుఁడను రాజు (ప్రభు) కౌత్సగోత్రుఁడైన దోనమయ్య మొదలుగా ముప్పది యిద్దఱు బ్రాహ్మణులకు మంచికొండవిషయములోని మొగలచెఱువు లను గ్రామమును దాన

మిచ్చి పాలించినది. ఇందు కాలము లేదు. చాళుక్య ప్రశస్తి యుండుటం బట్టియు "ముదుగొండచాలుక్యానాం కులమలంకరిష్ణుర్గుణ్డు గొణ్డురువాస్తవ్యః" అని యుండుటం బట్టియు నీశాసనకర్త చాళుక్యులలోని యొక శాఖకుం జెందినవాం డనియు, నీశాఖకు ముదిగొండ చాళుక్య శాఖయని పేరనియు దీనివలనం దెలియుచున్నది. ఈశాఖ యిదివఱకు చరిత్రలకెక్కలేదు. ఈశాసనము ననుసరించిన వంశవృక్షమిది.

ఈశాసన మపరిహార్యమగ నైనదగుటను, గ్రంథవిస్తరభయమునను నిట వ్రాయలేదు. ఇందలి కుసుమాయుధుఁడును కొలనిశాసనమునందలి కుసుమాయుధుఁడు నొక్కరేయని చెప్పవచ్చును. ఇందలి మదిగొండ వాఁడును కొలనిశాసనమందలి మదిగొండవాఁడు నొకటి కావచ్చును. దానమిచ్చిన పెంగలిచెఱువునకు దక్షిణమున "కొరవిపొలము శారదక్షసీమసిల" అని యున్నది. ఈకొరవియే యీకొలనియై యుండును. 'రణమర్దక' శబ్దమీ రెండింటియందును గూడఁగలదు. కొలని నల్లజెఱువుకొడుకు పెద్దనతో సంబంధించినవాఁడు పైన వ్రాసినట్లు రాష్ట్రకూటవు రాజగాం మదిగొండచాళుక్యశాఖలోని కుసుమాయుధుని పెద్దకొడుకైన నిజ్జయరాజై యుండునని యీశాసనముబట్టి యూహింపనగుచున్నది. ఎట్లయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది.

౨. పొలిరాజు:- ఇతఁడు పైవంశవృక్షములోని మొదటిబేతరాజు కుమారుఁడు ఇతని వంశములో నింకనొక పొలిరాజుండుటచే నీతనిని మొదటి పొలిరాజందురు. ఖాజీపేట శాసనమువం దీతఁడు 'జగత్పవిత్ర చరిత్రుఁడైన పొలిరాజు చక్రకూట విషయమును జయించి భద్రంగ పురాధీశ్వరునిఁ బరువెత్తించెను. కొంకణ మండలమును జయించి యనుపమానమగు కీర్తినిసంపాదించెను. ఇతఁడనేకరాజ వంశములను జయించి యుద్ధములో కొడవర్తి దుర్గరాజుకొడుకును సంహరించెను. గొన్నయనువానిని శిక్షించి పురకూటదేశమును స్వాధీనము చేసికొనెను. అనుమకొండ విషయమును త్రైలోక్యమల్లునివలన శాసనపూర్వకముగాఁ బడసెను" అనియున్నది. ఇతనియొద్ద రేచర్ల బమ్మిరెడ్డియను సేనాధిపతియుండి యనేక యుద్ధములలోఁ బాల్గొని కీర్తిం గాంచి యుండెను. ఇతనినామ మనేకశాసనములలో నున్నది ఇతఁడు పశ్చిమ చాళుక్యులకు సామంతుఁడుగ నుండక స్వతంత్రుఁడుగనే యుండె

ను. కాని వారితో మిత్రుఁడుగా నుండి చోడులతో జరిగిన యనేక యుద్ధములలోఁ దండ్రివలెనే వారికి సాహాయ్యము చేయుచుఁ దండ్రి సంపాదించిన రాజ్యము నభివృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చెను. ఇతఁడు దాదాపు ముప్పది సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేకపోయినను, ఈతని రాజ్యకాలము క్రీ శ ౧౦౫౦–౧౦౮౦ అని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు చోడసింహాసన సంపాదనకై వెంగీకులోత్తుంగచోడు (రాజరాజకుమారుఁడు)నకు సాహాయ్య మొసఁగెనని కొందఱు చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు.

౩. బేతరాజు:— ఇతఁడు ప్రోలరాజునకు కుమారుఁడు; మొదటి బేతరాజునకుఁ బౌత్త్రుఁడు; ఇతనిని రెండవ బేతరాజందురు. ఇతఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజైన యాఱవ విక్రమాదిత్యునకు సామంతుఁడై యుండెను. అతనికి త్రిభువనమల్లుఁడని బిరుదమున్నది. ఆబిరుదమునే యీబేతరాజుకూడ వహించియుండెననియు నందుచే నీతనిని త్రిభువన మల్లబేతరాజని పిలచెదరనియుఁ గొందఱందురు. కానియది సత్యము కాదు. ఖాజీపేట శాసనమువలన నీతనికి విక్రమచక్రి యను బిరుదము గలదనియు, నితఁడు గంగ్రకొల్లిని చేఁబూనిన వాఁడనియు మాళవచోళరాజ మదగజపంచాననుఁడని యు వర్ణితుఁడయ్యెనని దెలియుచున్నది. అనుమకొండ పట్టణమున, నొకయారామమును, దనపేరిట బేతేశ్వరుఁడని యొకశివలింగమును శివపురమను తీర్థమును బ్రతిష్ఠించెనని యాశాసనమున వ్రాసియున్నది. ఇతనికి వైజనాథుఁడను నొక మంత్రి యుండెనఁట ఈతనిశాసనమునఁ (ఎపిగ్రాఫియాఇండికా సం. ౯. పుట ౨౫౬) "కాకతి బేతభూపాలక్రమాగత తదీయరాజ్యభరనిరూపిత మహామాత్య పదవీవిరాజమానోన్నత ప్రభుమంత్రోత్సాహ శక్తిత్రయ సంపన్నుఁడనియు, మహత్తర యశస్సుగలవాఁడై అగణితశౌర్యసంపత్తు చేఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచిన బేతరాజును చాళుక్యచక్రవర్తి పాదపద్మములను

సందర్శించుచక్కలుచేసి, యాచకవృత్తి దయతో నిప్పించిన 'సబ్బిసాయిర' మండలమును సర్వజన సంతోషకరముగాఁ బరిపాలింపఁజేసినవాఁడు" అని యామంత్రిపుత్రుఁడు కొనియాడఁబడి యుండెను. ఈబేతరాజు కాలము గొంచె మించుమించుగా క్రీ. శ. ౧౦౮౦—౧౧౦౦ అని యనుకొనవచ్చును. ఇతనికి కాలాముఖ సాంప్రదాయమునకుఁ జెందిన రామేశ్వర దీక్షితుఁడను పండితుఁడు గురువుగానుండి యితనిచే మల్లికార్జునక్షేత్రము కొఱకు దానములను పరిగ్రహించెను. ఖాజీపేటశాసనము వలన నీవిషయము తెలియుచున్నది.

౪. త్రిభువనమల్లదుర్గరాజు — ఇతఁడు రెండవ బేతరాజు కుమారుఁడు ఇతనికి దారిద్ర్యవిద్రావణుఁడను బిరుదముండెను. పశ్చిమ చాళుక్య వంశములో సుప్రసిద్ధుఁడైన త్రిభువనమల్ల దేవునకును నీబిరుదమున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈదుర్గనృపతి యునికిని కొందరు చరిత్రకారు లంగీకరించుటలేదు. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు మొట్టమొదట నీత్రిభువనమల్లదుర్గరాజును గనిపెట్టి వ్రాసినవ్యాసముతోఁ గూడఁ బ్రకటించిన (భారతి—వృష—శ్రావణము) ఖాజీపేట శాసనమును బట్టియు, మాదిరెడ్డికుంటశాసనమును బట్టియు, రుద్రదేవుని మఱికొన్ని శాసనములఁ బట్టియు, పీతఁడున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. రుద్రదేవుని శాసనములలో నాతనితండ్రి ప్రోలరాజనియు, తాత త్రిభువనమల్లుఁడనియు స్పష్టముగా జెప్పఁబడియున్నది. అయితే, త్రిభువనమల్లుఁడను నది రెండవబేతరాజునకు బిరుదనామమని యనుకొనుటచేఁ జరిత్రకారులు దుర్గనృపతి యునికిని గుర్తింపలేదు.

రామేశ్వర పండితునకు శివపురి మను గ్రామమును మొట్టమొదట దానమిచ్చినవాఁడు, రెండవబేతరాజు. ఆదానకాలము శా.శ. ౧౦౧౨ ప్రమోదసం॥ కార్తీక బ ౧౫ ఆదిత్యవారము నిమిత్తము సూర్యగ్రహణము. ఈదానము నుద్ధరించినవాఁడు "బేతరసనసుపుత్ర కులతిలక

కం సకలజగతీశ్లాఘాసౌజన్యపార్థనామాసె నిప్పుగళికెళగె శ్రీమన్మహా
మంగళేశ్వరం దుర్గనృపతిం త్రిభువనమల్లం॥

దానము ముద్రించినకాలము "శ్రీమచ్చాళుక్య విక్రమకాలద ౬౩ నేయబహుధాన్య సంవత్సర దీక్షహియ్యుత్తరాయణ సంక్రాంతి యొళిజను తీర్థసంబద్ధపూర్వాపనూగి నెడి సిదశాసనగండ మినచంద్రార్క తారం నిల్కె మంగళంమహా శ్రీ॥"

దానకాలమునకుఁ జరువాత దాదాపు ఎనిమిది సంవత్సరముల యనంతరమున నీశాసనస్తంభమును వేయించియున్నారు. దీనినిబట్టి రెండవబేతరాజునకు దుర్గనృపతి యని నామాంతరముగల త్రిభువనమల్లుఁడను కుమారుఁ డున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈశాసన మోరుగల్లులో చితాలుఖాను నింట నాంజనేయదేవళంవద్ద పడియున్న శిలపైఁ జెక్కఁబడియున్నది. ఈ స్తంభమును వేయించినవాఁడు దుర్గనృపతి.

ఈశివపుర మను గ్రామమునందు రామేశ్వరదీక్షితులు త్రిపురుష దీర్థము వేయించి యొకశాసన స్తంభమును వేయించినాఁడు. ఇదియే మాదిరెడ్డికుంటశాసనము. ఇందీగ్రామము "త్రిభువనమల్లుని తండ్రి యిచ్చినట్లు స్వదత్తం యస్యభక్త్యా త్రిభువనమల్లావనీశజనకేన" అని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈ త్రిపురుషతీర్థ శాసనస్తంభమును జెక్కించి వేయించినది రామేశ్వరదీక్షితుల శిష్యుఁడైన ప్రోలరాజు. దీనినిబట్టికూడా దానమిచ్చిన బేతరాజు త్రిభువనమల్లునితండ్రి యనియు, త్రిభువనమల్లుని కుమారుఁడు ప్రోలరాజనియు, స్పష్టమగుచున్నది. కావున నీపరంపర నంగీకరింపకతప్పదు. ఈదుర్గనృపతి విశేషకాలము రాజ్యముచేసినట్లు గాన్పింపదు. బహుధాన్య సంవత్సరపు ఖాజీపేట

శాసనమును తండ్రి జీవించియుండగనే వ్రాయించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఈదుర్గనృపతి గావించిన ఘనకార్యములును లేవు. రుద్రదేవుని హనుమకొండశాసనము (శా. శ. ౧౦౮౪) లో నీత్రిభువనమల్లుఁడు

" శ్రీమత్త్రిభువనమల్లో రాజా కాకత్యవంశసంభూతః
ప్రబలరిపువర్గ వారీ వైదేశ్య విధాయకాచార్యః"

అని వర్ణింపఁబడినాఁడు. ఈశాసనమును వ్రాసినకవి కామేశ్వరదీక్షితుని కుమారుఁడగు నచింత్యేంద్రయతి "

రుద్రదేవుఁడు మొదలుగాఁ దరువాతివారు వ్రాయించినకొన్ని శాసనములలో త్రిభువనమల్లునితోఁ బ్రారంభించి వారివంశవర్ణనముఁ జేయ మొదలిడిరి. త్రిభువనమల్లబిరుదము రెండవబేతరాజునకు లేదు. ఈబేతరాజు పాశ్చాత్యచాళుక్యుఁడైన త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడు. తన ప్రభువు బిరుదమును తాను వహించినాఁడనుటకంటెఁ దనయేలిక నామమును దన పుత్త్రునకుఁ బెట్టినాఁడనుట సమంజసము. కావున శాసనముల యందలి త్రిభువనమల్లుఁడు రెండవబేతరాజు కుమారుఁడైన దుర్గనృపతి యనియే గ్రహింపవలసియున్నది.

పైనవ్రాసిన కన్నడశాసనము మెకంజీవ్రాయించిన స్థానికచరిత్రలో నున్నది. అది విశ్వాసార్హమైనది కాదని కొందఱనియెదరు. స్థానికచరిత్రలలో వ్రాసినదంతయు నసత్యమని చెప్పరాదు. స్థానికచరిత్రకారులీశాసనమును సృష్టించిరని తలంపఁగూడదు. అదియునుగాక యితరశాసనములనుబట్టికూడా నీదుర్గరాజున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నందున నిది యొప్పుకొనక తీరదు.

౪. ప్రోలరాజు:— ఇతఁడు పైనజెప్పిన దుర్గరాజుకుమారుఁడు. ఇతనిని రెండవ ప్రోలరాజని యందురు. తాతకంటెఁ బరాక్రమవంతుఁడై యాతనివలెనే యాఱవ విక్రమాదిత్యునకు సామంతుఁడై, పిమ్మట

స్వతంత్రుఁడై త్రిలింగరాజ్యమునకుఁ బునాదులు వైచినయాతని రాజనీతి కొనియాడదగినది. ఇతఁడు మంత్రకూట పట్టణాధిపతి యైన గుండ రాజును జయించెనని రుద్రదేవునివేయి స్తంభాలగుడిశాసనమునం దున్నది. ఈగుండరాజును వధియించినది ప్రోలరాజు సేనాని యగు కామ సేనాని యని పాలంపేట శాసనము చెప్పుచున్నది. మంత్రకూట మనగా నిజాము రాష్ట్రమందలి మంథెనయను గ్రామము. ఈ వేయిస్తంభాల శాసనమునందే యాప్రోలరాజు అనంతపాలుని మేనల్లుఁడైన గోవింద దండనాయకుని జయించినట్లు చెప్పఁబడినది. ఈ యనంతపాలుఁడే శ్రీపతిపండితారాధ్యుల శిష్యుఁడయిన బ్రాహ్మణదండనాయకుఁడు.

ఈప్రోలరాజు తాతయైనబేతరాజు కడ మంత్రిగనున్న వైజదండాధినాథునకు యాకమాంబిక యందు జనించిన బేతన ప్రెగ్గడ, యాప్రోలరాజువద్ద మంత్రిగానుండెనట. బేతన ప్రెగ్గడయు నీతనిభార్యయు జైన మతావలంబకులఁట. ఈ ప్రోలరాజు రాజ్యపరిపాలనాకాలము క్రీ. శ. ౧౧౧౮ మొదలు ౧౧౫౮ వఱకున్న యుండునని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. ఏకశిలానగర మని చెప్పబడు వరంగల్లు నిర్మాణము నీతఁడే యారంభించెనందురు. తాను జయించిన దేశముల యందలి ప్రజల నివాసము కొఱకితఁ డీపట్టణమును నిర్మించెనఁట. ఒకానొక దినమున నాగ్రామవాసుల కమ్ముకొనుటకై యాహార పదార్థములను దెచ్చిన యొకబండి యొకరాతికి దగిలి గిలక్రిందులయ్యెనఁట. ఆబండి కున్న యినుపపట్టా స్వర్ణమయ్యెనఁట. రాజావార్తవిని యచ్చటికువచ్చి యాశిల స్పర్శవేది యగు నొక శివలింగమని గ్రహించి స్వయంభూలింగ మని దానినచ్చటనే ప్రతిష్ఠించి యాలయముగట్టించి యాగ్రామమును గ్రమక్రమముగా నభివృద్ధి చేసెనని చెప్పుదురు. ఈతని తరువాతి వారచ్చట బలవత్తమమయిన కోటగట్టించిరి. గణపతిదేవుని కాల

మగు. రాజధాని హనుమకొండనుండి యోరుగల్లునకు మార్పఁబడియెను.

రుద్రదేవమహారాజు:— ఇతఁడు రెండవ ప్రోలరాజు కుమారుఁడు. ఇతఁడే నీతిసారమును రచించిన కవిరాజు. ఇతఁడు గొన్ని శాసనములలోఁ బ్రతాపరుద్రమహారాజని పేర్కొనఁబడియెను. ఈతనితరువాతఁ గొంతకాలమునకు నింకనొక ప్రతాపరుద్ర మహారాజుండుటచే, నిటీవలి చరిత్రకారు లితనిని మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁడని పిలువఁజొచ్చిరి. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౫౮ మొదలు ౧౧౯౫ వఱకు రాజ్యముచేసెను. ఇతనికిఁ బితృహంతకుఁడని యొకయపకీర్తి వాటిల్లినది. ఒకనాఁడీతఁడు దేవాలయమునఁ బండుకొని నిద్రపోవుచు శత్రువులతోఁ బోరుచున్నట్లు కలఁ గనుచుండెనఁట. ఇంతలోఁ దండ్రియైన ప్రోలరాజు మార్గమువం బోవుచు నాతనిని స్పృశించెనఁట. శత్రు వెవ్వఁడో తనను దాఁకెనని యనుకొని తటాలున లేచి యొఱనుండి కత్తి పెఱికి తండ్రినిపొడిచెనఁట. అది ప్రమాదవశమని గ్రహించి తండ్రియాతనికి రాజముద్రికనిచ్చి ప్రాణములను విడచెనఁట. ఈ కథ ఆంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాయఁబడినది. తరువాతఁ దత్కర్తయగు శ్రీ వీరభద్రరావుగారే, యీ కథ విశ్వాసార్హమైనది కాదనియు ద్రాక్షారామ మందున్న యొక శాసనములో (వెలనాటి రెండవచోడుఁడు వ్రాయించిన శాసనము) "కాకతి ప్రోలరాజు నిర్దహన" అని యున్నదనియు, నందుచే ప్రోలరాజును జంపినవాఁడు వెలనాటి రెండవచోడుఁడుకాని రుద్రదేవుఁడు కాఁడని వ్రాసియున్నారు. దీనితో రుద్రదేవమహారాజుపై నారోపితమైన పితృహత్యాదోషము తొలఁగిపోయినది.

పై కథ నించుక భేదముతోఁ గొంద ఱీవిధముగాఁ జెప్పుచున్నారు. రుద్రదేవ మహారాజు జన్మించినకాలమందలి గ్రహస్థితిని బట్టి యీతఁడు పితృహంతకుఁ డగునని దైవజ్ఞులు చెప్పిరఁట. అందుపై

ప్రోలరాజీతని నొక శిష్యునకు నిచ్చివేసెను. ఒకనాఁటిరాత్రి ప్రొద్దు పోయినపిమ్మట ప్రోలరాజాలయమునకు పోఁగా దస్కరుఁడను భ్రాంతిచే, రుద్రరాజాతనిని గత్తితోఁ బొడిచెనఁట. దైవజ్ఞుంమాట తప్పలేదని తలంచి ప్రోలరాజు కుమారుని మన్నించి, రాజ్యమాతని కిచ్చివేసెనఁట. ఈకథ విశ్వాసపాత్రము కాదని, కథయే చెప్పుచున్నది.

రుద్రదేవ మహారాజు మిగుల పరాక్రమవంతుఁడును రాజనీతి నిపుణుఁడు నగుటచే, పూర్వార్జితమగు రాజ్యము నభివృద్ధిచేసియాంధ్ర రాజ్యమునకంతకుఁ బ్రభువై దాదాపు నలువది సంవత్సరములు నిష్కంటకముగ రాజ్యముచేసెను.

18 మంత్రిభాస్కరుఁడు.

ఆంధ్రు లతి పవిత్రములుగా ననుదినము తలంచుచుండెడి భారత భాగవత రామాయణములు మూఁడును, ఏకైకకవికృతములు గాక బహుకవికృతము లగుటయు, విశేషించి యాగ్రంథకర్తల చారిత్రములును, రచనావిషయములు వివాదాస్పదము లగుటయు నొకవిచిత్ర సంఘటనమై యున్నది. భారతము కవిత్రయముచేతను, భాగవతముకవిచతుష్టయమువలనను, రామాయణము కవిపంచకముచేతను నాంధ్రీకరింపఁబడియెను. (అరణ్యకాండ యుద్ధకాండరచయితలు భాస్కరనామధారులగు వేఱువేఱుపురుషులను వాదముండుటచే రామాయణాంధ్రీకరణకర్తలైదుగురైరి.) ఈ రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరు. దీని కర్తృత్వము వివాదాస్పదమైనది. అందుఁ బండి

తులను చరిత్రకారులు విరుద్ధమని నిర్ణయించవలెనని మహాగహన రహస్యము లిమిడి యున్నవి.

ఈ విషయమున నిదివఱకు చరిత్రకారులును పండితులును చేసిన చర్చలను బట్టి:—

౧. ఈ గ్రంథమునకు భాస్కరరామాయణ మను పేరెట్లువచ్చినది?

౨. ఈ పేరువచ్చుటకు గారకుడైన భాస్కరుడెవరు?

౩. అరణ్యకాండమును యుద్ధకాండమును రచియించిన భాస్కరులు భిన్నులా? అయినచో వారెవరు?

౪. ఈ రామాయణమున మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వమున్నదా? ఉన్నచో నెంతవఱకు? అతడెప్పటివాడు?

అను ప్రశ్నలుదయించుచున్నవి?

మంత్రిభాస్కరుడు, భాస్కరరామాయణమును కొంతవఱకు రచియించెనని వాడుకయుండుటచే, నాతనిచారిత్రము నిందు వ్రాసి పై ప్రశ్నలకు సమాధానముల నీయబ్రయత్నించెదను. భాస్కరరామాయణరచనావిషయమున మఱికొంత వివాదమున్నది. అందునుగురించి హుళక్కి భాస్కరాదుల చరిత్రములలో వ్రాయుదును.

మంత్రిభాస్కరుడు, నియోగి బ్రాహ్మణుడు; ఆపస్తంబ సూత్రుడు; గౌతమగోత్రుడు; కేతనవాచమాంబల పుత్త్రుడు; గుండశౌరికి పౌత్రుడు. మారవెస యతని ప్రపితామహుడు. మహాభారత కృతికర్తయగు తిక్కనసోమయాజి యీ మంత్రిభాస్కరునకు మనుమడు

ఇతడు కవియా?

ఇతనినిగూర్చి తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందీ క్రిందిపద్యమును జెప్పియున్నాడు.

గీ. సారకవితాభిరాము గుంటూరివిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి
యైన మన్నన మెయిలోక మాదరించు
వేఱ నా కృతిగుణములు వేయు నేల.

తన కావ్యము, స్వగుణముచేఁ గాకపోయినను, తన పితామహుఁడైన మంత్రిభాస్కరుని సాహిత్యమహిమచే నైనను లోకాదరణము బొందఁగలుగు నని యీపద్యమందలి భావము. దీనినిబట్టి మంత్రిభాస్కరుఁడు తిక్కనవంటి మహాకవి కొనియాడుటకుఁ దగినకవిత్వముఁ జెప్పఁగల సమర్థుఁడని విశ్వసించుటకు సంశయింపనక్కఱ లేదు. దశకుమార చరిత్రమును రచియించిన కేతనకవి యితనిని

శా. శాపానుగ్రహశక్తియుక్తుఁ డమలాచారుండు సాహిత్యవి
ద్యాపారీణుఁడు ధర్మమార్గపథికుం డర్థార్థిలోకావన
వ్యాపారవ్రతుఁడంచుఁ జెప్పు సుజనవ్రాతంబు గౌరీపతి
శ్రీపాదప్రవణాంతరంగు విబుధశ్రేయస్కరున్ భాస్కరున్.

అని స్తుతించియున్నాఁడు. ఈపద్యమందలి "శాపానుగ్రహశక్తి యుక్తుఁడు" "సాహిత్యవిద్యాపారీణుఁడు" అను వాక్యముల వలన నీ భాస్కరుఁడు కవిత్వము చెప్పఁగల సమర్థుఁడని యూహింప వచ్చును. తన కవిత్వమునందెట్టి రసవంతమగు కవిత్వము చెప్పగలవాఁడని తిక్కన సోమయాజియే చెప్పియున్నాఁడు. మంత్రిభాస్కరుని కవితాసామర్థ్యమును గూర్చి మనము శంకింపనక్కఱలేదు. ఇతఁడేదియో నాలుగుపద్యములు చెప్పఁగలిగిన సామాన్య కవిమాత్రుఁడు గాక రసవంతమైన కవిత్వము చెప్పఁగలిగిన యొక సత్తమకవియై యుండునని కూడఁ దిక్కన చెప్పిన పద్యమును బట్టి యూహింపఁ దగియున్నది.

ఇతఁడు భాస్కరరామాయణకర్తయా?

మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమున నరణ్యకాండాంతము వఱకును రచియించెననియు, నీతని పేరనే రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణ మనుపేరు వచ్చినదనియు, నది యేకారణముచేతనో యుత్సన్నమై పోఁగాఁ దిరువాతికవులు దానిని మరల రచించిరనియు లోకమున నొకప్రతీతి యున్నది. రామాయణము నాతఁడు పూర్తిగనే రచియించెనను వాదముకూడఁ గలదు. ఈవిషయమున పండితులు భిన్నాభిప్రాయులై యున్నారు. రామాయణములోఁ గొంతభాగమును భాస్కరుఁడను కవి రచియించెనని యందఱు నంగీకరించుచున్నారు. ఆవిషయమునుగూర్చి గ్రంథవాక్యములు, ఆరణ్యకాండాంతగద్యయును ప్రబలమైన సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. కాని ఆభాస్కరుఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు కాఁడనియు, హుళక్కిభాస్కరుఁడను పేరుగల మఱియొక భాస్కరుఁడనియుఁ గొందఱివాదము. ప్రస్తుతము మనము చదువుచున్న భాస్కరరామాయణములో యుద్ధకాండమును గొంతవఱకు హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించెనని యుభయపక్షముల వారును నంగీకరించుచున్నారు. అందువిషయమున భిన్నాభిప్రాయము లేదు. ఇఁక మొదటి నైదుకాండములలోను మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెనా? లేదా? యనునదియే వివాదాంశము. ఈయిరువురకును నామసామ్యము గలిగియుండుట మూలమున నీవివాదమును బరిష్కరించుట యంతసులభకార్యము కాదు. భాస్కరరామాయణమునుగూర్చి యింకను బరిశోధనము విశేషముగాఁ గావలసియున్నది. భావిపరిశోధకుల కుపకరించునను నూహతో నీవిషయమున నాకుఁ బొడఁగట్టిన విషయముల నిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

మంత్రిభాస్కరుడు రామాయణమును రచియించెనని పూర్వకవులెవ్వరైన జెప్పియుండిరా?

పూర్వకవులు పెక్కురును లక్షణగ్రంథకర్తలు కొందఱును దమ గ్రంథములలో భాస్కరునిఁ బూర్వకవినిగాఁ బేర్కొని యాతఁడు రామాయణకర్తయని చెప్పియున్నారు కొందఱు "హుళక్కి" శబ్దమును జేర్చి హుళక్కి భాస్కరుఁడని నుతించియున్నారు.

దీనిబట్టి "హుళక్కి-భాస్కరు" డని గాక కేవలభాస్కరుఁడని చెప్పిన యాతనిని మంత్రిభాస్కరుఁడని నిశ్చయింపవలయునని కొందఱందురు. కాని యీవాదమునం దంతగా బలములేదు. మంత్రిభాస్కరుని కాలము క్రీ శ ౧౨౦౦ ప్రాంతము. హుళక్కి-భాస్కరుని కాలము ౧౩౨౦ ప్రాంతము. భాస్కరుని పూర్వకవినిగా నుతించినవారందఱును ౧౩౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతివారు గాని యంతకుపూర్వులు కారు. వీరు తమ కావ్యములలో నేభాస్కరుని మనసునందుంచుకొని స్మరించిరో నిర్ణయింపజాలము. "హుళక్కి" పదము లేనంతమాత్రమున నాతఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడని నిర్ణయింపరాదు. క్రీ శ. ౧౨౦౦–౧౩౨౦ నడుమ నెవ్వరైన భాస్కరునిఁ గొనియాడియుండినచో నాతఁడుమంత్రిభాస్కరుఁడని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టివారు కన్పడుటలేదు. ఆ కాలమున సుప్రసిద్ధకవులు విశేషముగా లేరు. సోమన, కేతన, తిక్కన, మారన, మంచెన, మొదలగు కొలఁది సంఖ్యాకులు మాత్రమే కలరు వీరిలో మంత్రిభాస్కరుని గూర్చి చెప్పవలసినవారు ముఖ్యముగా కేతన, తిక్కనలు, వీరాతనినిగూర్చి యేమి చెప్పినదియుఁ బైని వ్రాసియుంటిమి. వీ రిరువురునుగూడ భాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనని చెప్పలేదు. కావున నాతనికి రామాయణకర్తృత్వ మారోపింపరాదని కొందఱనుచున్నారు. కాని యీవాదమునందును సారములేదు. ఆ కాలమునాఁటి మానవహృదయముల నీకాలమునాఁటి కొలఁతబద్దలో

కొలుచుటకు వీలులేదు. పదియాఱవశతాబ్దిమొదలు పదునైదవశతాబ్ది కడకును గల కవులు స్వోత్కర్షఁ బ్రకటించుకొనుటకుఁ గాని, స్వీయ చరిత్రమును జెప్పుకొనుటకుఁ గాని, యంతగా నిష్టపడినవారు కారు. తరువాతికవులు క్రమక్రమముగాఁ దమనుగూర్చియుఁ దమపూర్వులను గూర్చియుఁ గొంతకొంత వ్రాయుచువచ్చిరి. గ్రంథవిషయమునకంటె తమవిషయమే ప్రధానముగ నెంచుకొను కాలమిది. తిక్కనసోమ యాజి తాను నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచించితినని భారత మునఁ జెప్పలేదు. మన్మసిద్ధి యాస్థానమున నుండి తిక్కనామాత్యుఁ డుభయ భాషలయందును గవిత్వము చెప్పెనని మాత్రమే కేతనచెప్పెను. కాని యాతడు రచించిన గ్రంథముల పేరులనైనఁ జెప్పలేదు. కేతన లేన గ్రంథములు రెండింటిలోను, ఒకదానిసంగతి నెండవగ్రంథమునఁ జెప్పెనా? అదియును లేదు. ఇట్టి యుదాహరణముల ననేకముగఁ జూపవచ్చును. కావున సితరకవులెవ్వరును జెప్పలేదను కారణము నాధారము చేసికొని భాస్కరుని రామాయణకర్తృత్వమును త్రోసివేయు క యితరాధారము లేకయున్నను న్యాయమేమో చూడవలసి యున్నది. తిక్కన పూర్వరామాయణమును రచింపక యుత్తరరామాయణము

నేల వ్రాసెను?

తిక్కనసోమయాజి పూర్వరామాయణమును విడచి యుత్తర రామాయణమును రచించుటవలనను మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణ మును రచించెనను జనశ్రుతి యుండుటవలనను భాస్కరుడు రామాయణ మును రచించెనని నిశ్చయింపవచ్చునని కొందఱభిప్రాయము. ఇందెంతవఱకు సత్యమున్నదో చూతము. తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున

క. ఎత్తితినైనను ధీరో
దాత్తస్ఫురితోత్తముఁడు రామధరణీపతి స

ద్వాప్తము సంభావ్యమగుట
నుత్తరరామాయణోక్తియుఁ గూడ నైతిన్.

అని చెప్పియున్నాఁడు.

గంభీరహృదయుఁడును, ఉచితానుచితజ్ఞను బాటించు కవిసత్తముఁడు నగు తిక్కనసోమయాజి యీపద్యమును వ్రాయుట కేమి కారణము? అని యాలోచింపవలసి యున్నది. పూర్వరామాయణ ముందుఁగా దానిని రచింపక యుత్తరరామాయణ మేల రచింపవలె నని లోకము ప్రశ్నించునేమో యని యందులకు సమాధానముగా ధీరోదాత్తనాయకుఁడైన శ్రీరామచంద్రుని సద్వృత్త మెచ్చటనుండి రచించినను పూజనీయమే యగును గావున నుత్తరరామాయణమును రచించితి నని యీపద్యమును జెప్పినట్లొక యూహ కలుగును. దీనిబట్టి యదివఱకు పూర్వరామాయణము రచింపఁబడలేదని తెలుచున్నది. పూర్వరామాయణ మదివఱకు రచింపఁబడియున్నయెడల లోకము ప్రశ్నించుట కవకాశమును లేదు. తిక్కన యీపద్యమును వ్రాయవలసిన పనియు నుండదు.

కాని యంతకుపూర్వము రామాయణము సంపూర్ణముగాఁ గాక కొంతభాగము మాత్రమే రచియింపఁబడి యుండెనేని, యాతరువాయి నందుకొని శేషమును బూర్తిచేయక యాభాగమును వదలి యుత్తరరామాయణము నేల రచించుచున్నావని లోకము తనను బ్రశ్నించునేమోయని తిక్కన యీపద్యము మూలమున నాప్రశ్నకుత్తర మొసంగుచున్నాఁడని తలఁచుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఆపక్షములో ఆప్రశ్నకును, ఆ సమాధానమునకును గూడ నవసర మేర్పడుచున్నది. కావున దిక్కన కాలమునాఁటికి రామాయణము కొంతభాగముఁ రచియింపఁబడియుండెనని యూహించుట కవకాశమున్నదనుట నిశ్చ

యము. ఎంతవఱకు రచియింపఁబడియుండె ననుటనుగూర్చి తరువాత నాలోచింతము.

పైపద్యముక్రింద నే తిక్కన తనపితామహునిగూర్చి యీక్రింది పద్యమును వ్రాసియుండెను.

తే. సారకవితాభిరాము గుంటూరివిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహునిఁ దలఁచి
యైన మన్ననమెయి లోకమాదరించు
వేఁ నాకృతిగుణములు వేయునేల?

ఈ పద్యములో మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించె ననుసూచన కూడ లేనిమాట నిశ్చయము. అయినను పైపద్యమును వ్రాసిన వెనువెంటనే తిక్కన యీపద్యమును వ్రాసియుండుటచేతఁ దన పితామహుఁడైన భాస్కరుఁడు రామాయణభాగమును రచించినాఁడను విషయము మనసునందుంచుకొనియే యీపద్యమును వ్రాసియుండెనా యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఈపద్యము చెప్పినపిమ్మటఁగాని తన కులగోత్రాది ప్రశంస యాతని హృదయమునకు రాలేదు. ఈ రెండు పద్యములను కలిపి చదివి యోచించితిమేని మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమున గొంతభాగము రచియించియుండెనని దృఢమైనయను మానము గలుగకమానదు. అనుమానమేల? ఆయూహయందు సత్య మున్నదనియే నాతలంపు. అట్లయినచో, భారతమున నన్నయమూఁడు పర్వములు రచించెనని చెప్పినట్లే తనపితామహుఁడింతవఱకు రచించె నని తిక్కన యేల చెప్పలేదను ప్రశ్న రావచ్చును. భారతమునందు తిక్కన పదియేను పర్వములును దాను పూర్తిచేయఁ దలపెట్టెను. గావున నన్నయభట్టు మూఁడుపర్వములను రచియించెను. తిక్కవభాగ మునురచించి నేనుభారతమును పూర్తిచేయుదునని చెప్పుటలో నౌచిత్య మున్నది. లోకమందులకు హర్షించును. ఇచ్చట నట్టి యదృష్టమువట్టి

లేదు. తనపితామహుఁడు మూఁడుకాండములను రచించినాఁడు అవి చెప్పి యంతటితో వదలివేసి తాను, ఉత్తరరామాయణమును రచించెనని చెప్పినచో నది సరసముగ నుండునా? లోకము సంతసించునా? తిక్కన, యాతనివ్రాతి భాగము నందుకొని రామాయణము నేల పూర్తిచేయలేదు? అని శంకింతురేమో! మహాత్ముల హృదయములు దురవగాహములు. ఆయన మనసులో నప్పు డేమికలదో యెవరు చెప్పఁగలరు? ఎంతటి ధైర్యవంతునకైనను ఒక్కమారు చదివి నంతనే హృదయవిదారణం బొనరించు స్త్రీపర్వాదులను రచించిన తిక్కనసోమయాజి, భారతరచనావసరమునఁ గూడ నారణ్యపర్వశేషమును బూరింపలేదు. దీనికిఁ గారణ మేమందుము? కొంతభాగమును రచించి మరణించిన తన పితామహుని కావ్యము బూర్తిచేయుట కాతనికి మనసు గొలుపక యుండును.

పైఁజెప్పిన "ఎత్తఱినైనను" అనుపద్యములో నింతయర్థ మిమిడి యుండలేదనియు, ఎప్పుడైనను ధీరోదాత్తనాయకుఁడైన రామచంద్రుని వృత్తము పూజనీయమే కావున నుత్తరరామాయణమును రచించితి" నను సామాన్యార్థమాత్రమే యందుఁగలదనియు, లోకము శంకించునను నూహగాని యందుల కుత్తర మియ్యవలయునను భావముగాని తిక్కనకు లేదనియు. నట్లే దాని తరువాయిపద్యములో నెట్టిసూచనయు లేదనియు నీయూహలన్నియు మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమును రచించెనను భావమును గలిగియుండుటచే నుద్భవించెడి భ్రాంతిమూలకములగు నూహలనియుఁ గొంద ఱనవచ్చును.

ఆ పద్యమున కెంతయర్థముండెనో, లోకమున కేమి తెలుపఁగోరి యాతఁడా పద్యములను రచియించెనో, యను విషయములను గూర్చి తిక్కన కవితాస్వారస్యమును గ్రహింపఁగలిగిన రసజ్ఞులు తమకుఁ దోఁచినరీతిని నిర్ణయించెదరు గాత! తన పితామహుఁడు రామా

యణ భాగమును రచించియుండెనని తెలుపుటకే తిక్కన యాపద్యము లను రచించెనని నాతలంపు.

ఉ. భూరివివేక చిత్తులకుఁ బోలునవం దలఁపఁగా దళంబులన్
సౌరభ మిచ్చుగంధవహుచందమునం బ్రకటంబు సేసి యిం
పారెడుపల్కులం బదయ నవ్వులుపోల్పఁగఁ జెప్పునట్లుగాఁ
జేయుప నేరఁగావలయుఁ జేసిన సంస్కృత యన్నవారికిన్.

నిర్వహణోత్తర రామాయణము

భాస్కరరామాయణమను పేరెట్లు వచ్చినది?

భాస్కరరామాయణ మను పేరు కవి యుంచెనని చెప్పఁజాలము. కవి తన పేరును జేర్చి వ్రాసియుండిన గ్రంథములు కొన్ని కలవు కాని యిట్టి వివాద విషయములలోఁ గవియే తనపేరుతో గ్రంథనామము నుంచెనని తలంచుట న్యాయము కాఁజాలదు. రామాయణమును వేఱు గ్రంథమో, గ్రంథములో యుండుటచేఁ గొంతకాలమునకుఁ బిమ్మట లోక మీగ్రంథము నీపేరునఁ బిలువ బొడఁగినదని తలంపవలసియున్నది. ఎప్పటినుండి యీపేరు లోకమున వాడుకలోనికి వచ్చినదో చెప్పఁజాలము. క్రీ.శ. ౧౨౦౦-౧౩౨౦ నడుమ నీపేరున్నదని ధ్రువపడినగాని, నీనామము మంత్రి భాస్కరున కన్వయించుటకు విఘ్నయించుట కవకాశము లేదు. ఆమధ్యకాలములో నీపేరు వాడుకలో నుండెననుటకు సాక్ష్యము లేదు. కావున గ్రంథనామమునుబట్టి మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వము స్థిరపడఁజాలదు. కాని యాతనిపేరుతోనే యీరామాయణమును బిలుచుచున్నారని తలంచుట కొంతయవకాశము గల్గుచున్నది.

ఇప్పుడు మనకులభించుచున్న భాస్కర రామాయణ మండలి గద్యపద్యములను బట్టి రామాయణకవు లైదుగురని తెలియుచున్నది. బాల, కిష్కింధ సుందరకాండములను రచించినవాఁడు మల్లికార్జునభట్టు. అయోధ్యాకాండమును రచించినది కుమారరుద్రదేవుఁడు. అరణ్యకాండ

మును రచించినవాఁడు భాస్కరుఁడు. యుద్ధకాండమునఁ గొంతభాగమును రచించినవాఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడు. మిగిలిన భాగమును రచించినది అయ్యలార్యుఁడు. గ్రంథమును ప్రారంభించినవాని పేరును బట్టి గ్రంథనామ మేర్పడుట వాడుకయగును. అట్లుగాక గ్రంథాంతకాండములోఁ గొంతభాగమును రచించిన హుళక్కిభాస్కరునితో గ్రంథనామ మేర్పడిన దనుట సమంజసము కాదు.

ఈసూత్రము నన్వయింపఁ జేసి చూచినచో, నీగ్రంథమునకు మల్లికార్జునరామాయణ మను పేరు రావలసియున్నది. అట్లు కాలేదు. భాస్కరరామాయణ మని పేరువచ్చుటకు, అరణ్యకాండగద్యలే కారణమై యుండవలయును. అరణ్యకాండ భాస్కరవిరచిత మని యీగద్యల వలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. యుద్ధకాండాంతమున నయ్యలార్యుని గద్యయే కాని భాస్కరుని గద్యలేదు. కావున నీరామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరుపెట్టినవారు, అరణ్యకాండాంత గద్యనే యందుల కాధారముగాఁ గొనియున్నారని తలంపవలసి యున్నది. యుద్ధకాండములోఁ గొంతభాగమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించి యుండుటచే నాతనిని బట్టియే యీవాడుక వచ్చినదని కొందఱనవచ్చును. యుద్ధకాండ భాగమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచియించెనని, యయ్యలార్యుఁడు చెప్పెను:-

"చ. అమరహుళక్కిభాస్కరమహాకవి చెప్పఁగనున్న యుద్ధకాం
డము తరువాయి చెప్పెఁ బ్రకటప్రతిభాషణుఁ డప్పలార్య స
త్తముసుతుఁ డయ్యలార్యుఁడు కృతస్థితి నార్యులు మెచ్చునట్లుగా,
హిమకరతారకార్కమని మహీవలయస్థిరలక్ష్మిచేకుఱన్."

అను పద్యమువలన నీ మతమే మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది ఈపద్యము లేకపోయినచో మనకు హుళక్కిభాస్కరుఁడు లేనే లేఁడు.

స్పష్టముగా రెండుగద్యలమూలమునఁ దెలియుచున్న భాస్కరునివిధవి, హుళక్కి భాస్కరునకుఁ దరువాతఁ జాలకాలమునకు అయ్యలార్యుఁడు రచియించినపద్యముచే గౌణముంగవచ్చిన హుళక్కిభాస్కరునిఁ బట్టి గ్రంథ నామ మేర్పడినదనుట సహజసముకాదు. ఇంతియ కారణ్య కాండ కర్తయు, యుద్ధకాండాది భాగ కర్తయు నొక్కఁడేయనియు, వాఁడే హుళక్కిభాస్కరుఁడనియు ప్రతివాదము రావచ్చును. ఆవాదమున కవకాశమున్నమాట నిశ్చయమే కాని కారణాంతరములచే నారణ్య కాండ కర్తభిన్నుఁడని ధ్రువపడియున్నది యాతనిని బట్టియే యాగ్రంథమునకు భాస్కర రామాయణమను పేరు వచ్చినదని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇంతేకాదు, అట్టిభిన్నకర్తృత్వము స్థిరపడిన పక్షములో మొట్టమొదట మంత్రిభాస్కరుఁ డరణ్యకాండమువలెనో, కాక యింకను నతికొంతభాగమునో కాక పూర్తిగనో రచియించియుండెననియు, నాతనిపేరుతోడనే భాస్కరరామాయణ మనుపేరు వచ్చెననియుఁ గాలక్రమమున హుళక్కి భాస్కరుఁడు కూడఁ గొంతభాగము నిందు రచియించియుండుటచే నాతనిబట్టి పేరువచ్చెనన్నట్లులోకము భ్రమించుచున్నదనియుఁ దలంచుట కూడ సమంజసమగును.

బ్ర॥ శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు మున్నగు కొందఱు హుళక్కిభాస్కరునిబట్టియే భాస్కరరామాయణమను పేరు వచ్చెనని వ్రాసియున్నారు. ఆవిషయమునుగూర్చి హుళక్కిభాస్కరుని చారిత్రమునఁ జర్చించెదను. ఒకవేళ యుద్ధకాండమును రచించిన హుళక్కిభాస్కరుని పేరుతోడనే గ్రంథనామమేర్పడెనని యంగీకరించినను నంతమాత్రమున రామాయణరచనమునందు మంత్రిభాస్కరునకు స్థానము లేదని ధ్రువపరుపక యీవిచారణను గొనసాగింపవలసియే యున్నది.

మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వమును స్థిరపఱచెడి యాధారములు గ్రంథమునం దేమైనఁ గలవా?

ఈ పైపై యూహల నటుంచి, మంత్రిభాస్కరుని కర్తృత్వమును స్థిరపఱచెడి యాధారములు గ్రంథమునం దేమైన కలవేమో చూడ వలసియున్నది. భాస్కరరామాయణమునఁ దక్కినవానికంటె నారణ్య కాండము మంత్రిభాస్కర విరచిత మని తలంచుట కాధారములున్నవని కొందఱనుచున్నారు. కావున ముందుగ నా కాండమునే పరిశీలింతము.

అరణ్యకాండ గద్యలు

అరణ్యకాండము రెండాశ్వాసములుగ విభజింపఁబడి యున్నది. ఆరెండాశ్వాసముల తుదలను గద్యము లొకవిధమున నీరీతిగనున్నవి. గద్యము "ఇది సకల సుకవిజన వినుత యశస్కర భాస్కర ప్రణీతంబైన శ్రీరామాయణ మహాకావ్యంబునం దారణ్య కాండంబు". కొన్నితాళపత్ర ప్రతులలో 'యశస్కర' శబ్దము లేదు. ఆశబ్దమును దీసివేసినచో నిది సర్వవిధముల నన్నయభట్టు భారతమున వ్రాసికొనిన గద్యనుబోలి యున్నది శ్రీమహాభారతమున నన్నయభట్టు "ఇది సకలసుకవిజన వినుత నన్నయభట్ట ప్రణీతంబైన" అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు.

ఈ గద్యమునుబట్టి, దీనికర్త మంత్రిభాస్కరుఁడో హుళక్కిభాస్కరుఁడో నిర్ణయించుటకు సాధ్యము కాదు. హుళక్కిభాస్కరునికంటె మంత్రిభాస్కరుఁడు నన్నయభట్టునకు సమీపకాలమువాఁడు కావున నన్నయభట్టు ననుకరించినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడేయని నిర్ణయింప వలయునని కొందఱందురు. కాని యావాదమునందు బలములేదు. హుళక్కిభాస్కరుఁ డట్టి గద్యను వేసికొనియుండఁడని తలంచుట కవకాశము లేదు. యుద్ధకాండమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు పూర్తిగ

రచింపకపోవుటచే వాఁడు గద్యమును చేసికొని యుండలేదు. అది పూర్తియై గద్యమును చేసికొను నవసరము గలిగిన నెట్లు వ్రాసికొని యుండునో యెవరు చెప్పఁగలరు?

అరణ్యకాండాశ్వాస విభజనము.

అరణ్యకాండము మొత్తము ౮౩౪ పద్యములు ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున ౩౯౪ పద్యములును రెండవ యాశ్వాసమున ౪౪౦ పద్యములును గలవు. హుళక్కి భాస్కరుఁడు యుద్ధకాండమున ౧౧౩౯ పద్యములను రచించియుండియు నాశ్వాసవిభాగము చేయలేదు. అరణ్యకాండము ౮౩౪ పద్యములతో యున్నను రెండాశ్వాసములుగా నున్నది. ఇందువలన, అరణ్యకాండ యుద్ధకాండకర్తలొక్కరు కారని తలంచుట కవకాశము గల్గుచున్నది. యుద్ధకాండ మంతయు రచింపబడినపిమ్మట నాశ్వాసవిభజనము చేయవచ్చునని హుళక్కిభాస్కరుఁడు తలంచి యుండవచ్చు ననియు, నది పూర్తి కాకపూర్వమే యాతని రచనమాగి పోవుటచే నాశ్వాస విభజన కార్యముకూడ నాఁగిపోయెననియుఁ గొందఱు సమాధానము చెప్పుచున్నారు. హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచియించుచున్నది స్వతంత్రగ్రంథము కాదు. వాల్మీకిరామాయణమున కాంధ్రీకరణము. సంస్కృతరామాయణమున నధ్యాయ విభజనమున్నది. తన కుచితమని తోఁచినన్ని యధ్యాయముల నాంధ్రీకరించినపిమ్మట నక్కడి కొక యాశ్వాసమని వ్రాసికొనుట సులభము కాని గ్రంథమంతయు రచించినపిమ్మట నాశ్వాసవిభజన మొకపనిగాఁ బెట్టుకొనుట సులభము కాకాలదు. అశ్వాసమున నైదుపద్యము లధికముగా గ్రంథ రచనామధ్యమున వ్రాయవలసి వచ్చునని యాకారము మునుఁ దుదివఱకు నిలిపియుంచెననుటలో స్వారస్యము లేదు. అరణ్యకాండమును హుళక్కి

భాస్కరుఁడు రచియింపలేదని నిర్ణయించుట కీయాశ్వాస విభజనవిషయ మొక గొప్పయాధారము కాఁబోయినను, అరణ్యకాండ యుద్ధకాండ రచయితలిరువురుగా నేకవ్యక్తియాగా యని నిర్ధారణము చేయుటలో నీయంశము తోడుపడఁగలదు. ఇట్టి విషయములలో నొకవ్యక్తి యొక గ్రంథమున రెండుపద్ధతుల నవలంబించి యుండఁడు గావునదీనిబట్టి యారణ్య యుద్ధకాండ కర్తలు భిన్నులని మనము నిర్ణయింప వచ్చును.

అరణ్యకాండకృతిపతి యెవ్వఁడు?

ఆరణ్యకాండమునందుఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్యము లేవయిన కృతికర్తను నిశ్చయించుటకుఁ దోడ్పడునేమో చూడవలసి యున్నది. అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసమునఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్య మిది:

క. శ్రీహిత నయవిలసిత వా
ణీహిత మృదువచన ధారుణీహితగుణ సం
దోహ త్రివిక్రమవిక్రమ
సాహస నగధైర్యసార సాహిణిమారా!

ఈపద్యమునకుఁ బాఠాంతరముగా వ్రాతప్రతియం దీక్రింది పద్యమున్నది.

క. శ్రీరమ్యస్థితి వసవ వ
యోరుహ శుండాలగండయుగళితవికళ
ద్ధారాళ దానధారా
సారాప్లుత భవనహార సాహిణిమారా!

పాఠాంతర మనినప్పు డేవయిన కొన్నిశబ్దము లటునిటు మారుట ధర్మము. ఇచ్చట పద్య మంతయు వేఱురీతిగా నున్నది. రెండు

పద్యములయందలి భావములును వేఱువేఱుగా నున్నవి.

రెండవ యాశ్వాసమునఁ గృతిపతిని సంబోధించిన పద్యమిది:

క. శ్రీరామాంఘ్రియుగళీ
పారిద్రోల్లసితవత్సపారిచరణపరో
దారాధ్యుఁడు మారయ ధర
ణీరమణో త్తముఁడు సాహిణీతిలక మిలన్.

ఈపద్యమే యించుకమార్పుతో నీక్రిందివిధమున బాలకాండ
యందు ౫౮వ పద్యముగా నున్నది.

క. శ్రీరామాంఘ్రియుగళీ
పారిద్రోల్లసితవత్సపారిచరణపరో
దారాధ్య! బుధనిధుసుత!
సారసహితతేజ! ధీర! సాహిణిమారా!

రెండవయాశ్వాసాదిని సంబోధనముండుటకు బదులుగా ప్రథమా
విభక్తి యుండుటయు, పాఠాంతరము లుండుటయుఁ జూడఁగా, పీపద్య
ములు కవివిరచితములుగాక, విలేఖకులో మఱియెవ్వరో సాహిణి
మారుని సంబంధించు పద్యములను రచించి, యిందుఁ జేర్చిరని యూ
హింపఁదగియున్నది. బాలకిష్కింధకాండములలోఁ గూడ నిట్టి భేద
ములు గన్పట్టుచున్నవి. (ఇందునుగూర్చి మల్లికార్జునభట్టు చారిత్ర
మున విపులముగాఁ జర్చింపఁదలంచితిని.)

బాలకిష్కింధకాండాది పద్యములు సాహిణిమారయను
పేరునను, కాండాంతపద్యములు శివుని పేరను గలవు. సుందరకాండాది
పద్యము ముద్రితప్రతిలో సాహిణిపేరను, తాళపత్రప్రతిలో నీశ్వరుని
పరముగను గలదు. రెండుప్రతులలోనుగూడ నా కాండాంతపద్యములు
శివపరముగనే యున్నవి. దీనినిబట్టి విలేఖకుఁడో మఱియెవ్వరో

అన్ని కాండములకును సరిపడు నొక్క కందపద్యము లేఖకుఁ డొకసారిగా సాహిణిమారుని సంబోధించుచు వ్రాసి, యాదివఁ గున్న పద్యములను దీసివేసి వానికిబదులుగా వీనినందుఁ జేర్చియుండునని తోఁచుచున్నది. హుళక్కి భాస్కరుఁడు రచించిన యుద్ధకాండమున మొదటి పద్యము సాహిణిపరముగా నున్నది. అతఁడు సాహిణిమారుని కాలముననున్న వాఁడనుటయు నిజమే. కాని యీపద్యముదక్క యుద్ధకాండమును హుళక్కిభాస్కరుఁడు సాహిణిమారుని కంకితము చేసెనని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారములు లేవు. యుద్ధకాండాది పద్యముకూడ బాలకిష్కింధ కాండాదిపద్యములవలెనే ప్రక్షిప్తమని నాయభిప్రాయము. (హుళక్కి భాస్కరకవి చారిత్రమున నీవిషయమునుగూర్చి వ్రాసెదను.)

బాలకాండాదులయందలి ప్రథమ పద్యములవలెనే అరణ్యకాండాది పద్యములకూడ ప్రక్షిప్తములని నిర్ణయించితిమేని, యాకాండములతో సాహిణిమారని సంబంధమును, దానితోపాటు హుళక్కిభాస్కరుని సంబంధమునుగూడ లేకుండఁబోవును. అవి ప్రక్షిప్తములు కాక వాస్తవముగా భాస్కరకవియే రచియించెనని తలంచినచో నాభాస్కరుఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే యని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఈవిషయమును నిర్ణయించుట కాశ్వాసాంతపద్యము లేమయిన సాహాయ్య మొనర్చునేమో చూడవలసియున్నది. వాని నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములు :

శా. పుణ్యుం డూర్జితశౌర్యధైర్యమహిమస్ఫూర్తిస్ఫురద్వైభవా
గణ్యుం డార్యజనానురంజితమహాకారుణ్యుఁ డుర్వీశ్లాఘ్యసౌ
గుణ్యుం డన్వయవార్ధిచంద్రుఁడు రిపుక్షోణీశ్వరస్థాపితా
రణ్యుం డాత్తశరణ్యుఁ డుజ్జ్వలయశోరమ్యుండు సౌమ్యుండిలన్.

క. మతివిజితసురాచార్యుఁడు
చతురత్వ చతుర్ముఖుండు సదమలవృత్తా
యతపంకజుఁడు చనుఁడును
శ్రితవినుతగుణప్రధాన ధరణీశుఁడు పేర్మిన్.

మాలిని వితరణఖని యుద్యద్వీర్య ప్రతాపో
న్నతుఁడు భుజబలాత్యున్నత విద్విష్టధాత్రీ
పతిహరణసమిద్యుద్భాగగణ్యుండు సంభా
వితపరిణతచిత్తోర్వీసురుం డవ్వ కొండన్.

ఈ మాలినీవృత్తము మాయూరమున్న తాళపత్రి ప్రతిలో నిట్లున్నది.

" వితరణఖని యుద్యద్వీరశృంగారలక్ష్మీ
యుతుఁ డురుభుజశౌర్యాఢ్యుండు విద్విడ్ధరిత్రీ
పతిహరణసమిద్యుద్భాగగణ్యుండు సంభా
వితపరిణతచిత్తోర్వీజనాధీశుఁ డొందన్."

ద్వితీయాశ్వాసాంత పద్యములు:

శా. వైరిక్ష్మాతలనాథ పర్వతమహావజ్రాయుధుం డారదు
ర్వారాంభఃపరిధిశారదుస్సహతమిస్రప్రస్ఫురద్భాను గం
భీరాంభోనిధి ధీరతావినిషధాధృష్యాద్రి వత్యంత వి
ఖ్యారోదారగుణప్రసిద్ధినవరాధాపుత్రు సన్మిత్రునిన్.

క. లలనాజనవరభద్రుని
బలవిలసిత వినుతరామభద్రుని మద్య
త్సులభతరగుణోన్నిద్రుని
బలవిలసిత వినుత రామభద్రునిఁ బ్రీతిన్.

మాలిని. విభవజితసురేంద్రున్ విస్ఫురత్కాంతిచంద్రున్
శుభతరవరగాత్రున్ సూరిసంస్తోత్రపాత్రున్
ప్రభుజననివహోద్యం ప్రాజ్ఞవిద్యావదాన్యున్
సభయరిపుశరణ్యున్ సంభృతాగణ్యపుణ్యున్.

ఈ కడమ వాటిలోను సాహిణిమారుని పేరుగాని యాతని సూచించు మఱియొక పదముగాని లేదు. అయోధ్యాకాండము సాహిణి కంకితము చేసినట్లు కాండాంతపద్యమునందలి "కాచమాంబాకుమారా" యను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. అట్టి దారణ్యకాండమున నేమియును లేదు. కాని యాపద్యములలోఁ గృతిపతి పేరు కన్పడని తరుణమున నాగ్రంథము సాహిణిమారని కంకితము కాలేదని నిర్ణయింపవీలులేదు. ఆశ్వాసాంతపద్యములలోఁ గృతిపతి పేరులేని గ్రంథములు పెక్కులున్నవి. పై పద్యములలోఁ నెవరిపేరును లేకుండుటయే యిందులకు నిదర్శనము.

ఈయాశ్వాసాంతపద్యములు దైవమును సంబోధించునవి కావు. ఒకప్రభువునుగూర్చి చెప్పినవనుమాట సత్యము. అందలి వర్ణనమును బట్టి ప్రభువిర్ణయమునఁ జేరఁజాలము. సాహిణిమారయ కేవలమశ్వదళాధిపతిమాత్రమే యనియెంచినచో నాపద్యము లాతనికన్వయింపక పోవచ్చును. కాని యాతఁడుకూడ నొకచిన్న ప్రభువని యంగీకరించినచో నావర్ణన మాతనికిఁ నన్వయించును. కుమారరుద్రదేవుని యొక్క శాసనమునుబట్టి సాహిణిమారయ యిరువదిగ్రామములు గల యొక దేశమునకుఁ బ్రభువని తెలియుచున్నది.

దీనినిబట్టి యాశ్వాసాదిపద్యములు ప్రక్షిప్తములు కావనియు నీకాండము సాహిణిమారయ కంకితమనియు, హుళక్కిభాస్కరకృతమనియు నిశ్చయింప వలసియున్నది. కాని యీనిర్ణయమునకు వచ్చు

టకుఁ బూర్వము మన మిఁక నొకవిషయమును గూర్చి యాలోచింప వలసి యున్నది. పైఁజూపిన యారణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసాంత పద్యములను. తిక్కనామాత్యుఁడు రచించిన నిర్వచనోత్తర రామాయణాష్టమాశ్వాసాంత పద్యములు నొక్కపోలికగా నున్నవి పదముల యందును భావములలోనుగూడ రెండింటికిని సామ్యమున్నది. ఈ రెండింటిని పోల్చి చూచుటకై, నిర్వచనోత్తర రామాయణములోని పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ఉ. పుణ్యుఁడు భారతీవిభవపూతవిలాస ముఖారవిందలా
వణ్యుఁడు దీవ్రకోపదవవహ్నినిరస్తరి దగ్ధశాత్రవా
గణ్యుఁడు మానినీహృదయరంజననైపుణరూఢమావతా
రణ్యుఁడు భీతివిద్విషల సిరోధిశరణ్యవరేణ్యుఁ డున్నతిన్.

క. దక్షుఁడు వైరిధరాధిప
తక్ష విపక్షాగ్రపక్షతస్ఫురణుం డ
త్యక్షీణబాహాబలుండు
పక్షీనవిఖ్యాతకలియుగార్జునుఁ డెలమిన్.

మాలిని. వితరణఖని యుద్యద్వీరశృంగారమూర్తి
పతిరతి వరలీలాషంగకృత్సంగతాంగుం
డతులితమతివిస్తారాప్తదేశ్యుఁ డిక్ష్వా
ప్రతిదిన పరితృప్తి ప్రాప్తసప్తార్చిధాత్రిన్.

ఇందు మాలినీవృత్తము యొక్క ప్రథమపాదము రెండుగ్రంథముల లోను నొక్కటియే. తన పితామహుఁడు రచించిన భాస్కర రామాయణములోని పద్యములను దిక్కన తెలుచుగాఁ జదివియున్న వాఁ డగుటచే నందలి భావములును పదములును నాతనియుత్తరరామాయణ మునఁ బడియుండు నని తలంచుట సహజము. ఈయూహసత్యము యొక్క

కేవి భాస్కరరామాయణారణ్యకాండకర్త మంత్రిభాస్కరుఁడని నిస్సంశయముగా నిశ్చయింపవచ్చును. కాని దీనికపవాదము లేకపోలేదు. తిక్కనామాత్యునికంటె హుళక్కిభాస్కరుఁ డేఁబది సంవత్సరములు తరువాతివాఁడు. నిర్వచనోత్తరరామాయణమందలి పద్యములను జదివి హుళక్కిభాస్కరుఁడు భాస్కరరామాయణారణ్యకాండమున నీపద్యములను వ్రాసియున్నాఁడని చెప్పుట కవకాశము లేదు. కాని యీ యూహలు రెంటియందు నేది యుచితముగనుండునో పాఠకులు నిర్ణయింతురుగాక! తిక్కనామాత్యుని, హుళక్కిభాస్కరుఁ డనుసరించెనని చెప్పుటకంటె, తిక్కన తనతాత ననుసరించినాఁ డనుటయే యుచితమని నాయభిప్రాయము. నిర్వచనోత్తర రామాయణము నందువలెనే, అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములు ప్రథమావిభక్తిలోను ద్వితీయాశ్వాసాంతపద్యములు ద్వితీయావిభక్తియందు నుండుటయు, భాస్కరరామాయణారణ్యకాండాశ్వాసాంత పద్యములలోని "నభశ్చరిపుశరణ్యుఁడ" "అవజనానురంజిత మహోకరణ్యుఁడు" అను వాక్యములుత్తరరామాయణమున "చకితవృత్రశరణ్యుఁడ" "ఆర్యజనతానుతమంత్రుఁడు" అని మార్పుపొంది పడియుండుటయు విశ్లేయుభయగ్రంథములలోను శబ్ద. వాక్య భావసామ్యము లుండుటయు, నారణ్యకాండకర్త తిక్కనామాత్యుని పితామహుఁడగు మంత్రిభాస్కరుఁడే యనునూహకు బలమొసంగుచున్నవి.

వాల్మీకి రామాయణమందలి యారణ్యకాండము బూర్ణముగా నాంధ్రీకరింపక భాస్కరుఁడు క్లుప్తీకరించెను. హుళక్కిభాస్కరుఁడు యుద్ధకాండమును క్లుప్తము చేయలేదు సరియేకదా మాఘకావ్యమందలి కొంతభాగము నాంధ్రీకరించి యుద్ధకాండమునఁ జేర్చెనని చెప్పుచున్నారు. నిజముగా హుళక్కిభాస్కరుఁడే యారణ్యకాండమును రచియించియున్నయెడల నాతఁడు దానినంత క్లుప్తము చేసియుండఁడు.

కావున నీవిధమునఁ జూచినచో నారణ్యకాండకర్త మంత్రిభాస్కరుఁడే యని తలంచుట సమంజసము. మంత్రిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండకర్తయైనచో నాయాశ్వాసాంతపద్యము లేప్రభువున కన్వయించును? అతఁడాగ్రంథము నెవరికిఁ గృతియిచ్చెను? అను ప్రశ్నలు రావచ్చును. మంత్రిభాస్కరుఁడు మనుమసిద్ధితండ్రియైన చోళతిక్కనృపాలునకా గ్రంథము నంకితము చేసియుండునని తలంపవచ్చును. మంత్రిభాస్కరుని కుమారుఁడైన సిద్ధయ చోళతిక్కనృపాలుని యొద్దమంత్రిగానున్నట్లు మనకు స్పష్టాను లుకనఁబడుచున్నవి. తిక్కరాజుబాల్యమున నీభాస్కరుఁడును, నాతని వడిమివరాసు మొదలు తుఁవణికు సిద్ధనయు మంత్రులై యుండురని తలంచుట కవకాశములున్నవి. ఇది సత్యమైనచో చోళతిక్కనృపాలుని జననము క్రీ. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతము. (వివరములకు తిక్కనసోమయాజి చారిత్రమును చూడుఁడు) కావున నీ రామాయణ రచనాకాలము క్రీ. శ. ౧౨౩౦ ప్రాంతమని నిశ్చయింపవచ్చును. అప్పటికి మంత్రిభాస్కరునకు ముప్పదినలుబది సంవత్సరముల వయసుండియుండును. చోళతిక్కనృపాలుఁడు పండితుఁడనియుఁ గవిసార్వభౌముఁడనియు దిక్కన తన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున జెప్పియున్నాఁడు. ఇంతే కాదు. ఈ మనుజవిభుని యాస్థానమున జక్కయకవి తాతయగు పెద్దయామాత్యుఁడను గొప్ప సుకవి యుండి యనేక గ్రంథములను రచించెనని విక్రమార్కచరిత్రమున జక్కయ చెప్పియున్నాఁడు. అట్టివాఁడీగ్రంథమును గృతినందెననుట యుచితమేయగును. పైనిఁజూపిన యాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ "మతివిజితసురాచార్యుఁడు" "ప్రాజ్ఞవిద్యానవద్యుఁడు" అను పదము లీయంశమును ధ్రువపరచుచున్నవి. ఈవిశేషణములు మారయసాహిణి కన్వయించు ననుటకంటెఁ దిక్కరాజున కన్వయించుననుటయే సమంజసము. మూలఘటిక కేతనకవి తిక్కనను వర్ణించుటలో మంత్రిపదవి వంశానుగతముగా వచ్చుచున్నట్లు

చెప్పియుండుటచే వాతనిపితామహుఁడగు భాస్కరుఁడు చోళతిక్క నృపాలుని యొద్దమంత్రిగానున్నట్లు తలంచుటలోఁ దప్పులేదు. తిక్కన మనుమసిద్ధికి నిర్వచనోత్తరరామాయణము నిచ్చినట్లే, భాస్కరుఁడు తిక్కనృపాలునకు భాస్కరరామాయణమునుఁ గృతియిచ్చియుండును. ఇంతేగాక మంత్రిభాస్కరుఁడు, తిక్కరాజుతండ్రియైన మనుమసిద్ధి పేరును గనకుమారునకును(సిద్ధన) తిక్కరాజు పేరును తనమనుమలకును బెట్టియుండును. అందుచే మంత్రిభాస్కరారణ్యకాండ కృతిభర్త చోడ తిక్కరాజని తలంచుటలోఁ దప్పుండదు. అట్లయినచో నీవిషయమును దిక్కనగాని, కేతనగాని యేల చెప్పియుండలేదను ప్రశ్నకుఁ గర్తృత్వ నగూర్చి వ్రాయకపోవుటకుఁ బైనిజెప్పిన సమాధానమే సమాధానము భాస్కరరామాయణమునఁ గృత్యాది మనకు లభించియున్నచో, నీవిషయము స్పష్టముగాఁ దేలియుండును. గాని మన కట్టియదృష్టము లభింపలేదు.

భాస్కరరామాయణములో విపాఠభేదములు:

భాస్కరరామాయణమునఁ బాఠభేదములు విశేషముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈ భాస్కరద్వయ వివాదమును బరిష్కరించుట కవి తోడుపడునని తోఁచుటచే వానినిగూర్చి యిట చర్చించు టావశ్యక మగుచున్నది. ఆవిషయమును యోచించుటకు ముందుగఁ గొన్నివి యములనిటఁ జెప్పవలసియున్నది ఇప్పుడు మనకు లభించుచున్న భాస్కరరామాయణ ముద్రితప్రతి వావిళ్ళవారు క్రీ. శ. ౧౯౩౧ లో ముద్రించినది. ఈ ప్రతికి శ్రీమేదేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులగారు విపులమైన పీఠికను వ్రాసియున్నారు. వావిళ్ళవారే భాస్కరరామాయణమును ౧౯౧౫ సంవత్సరములో నొకసారి ముద్రించి యాప్రతులన్నియు విక్రయమైపోఁగా ౧౯౩౧ లో మరల ముద్రింపించినారు ప్రథమ ముద్రణ ప్రతికిఁ దరువాత ననేక తాళపత్రప్రతులను బరిశీలించి

అవసరము లగు మార్పులను జేసి రెండవముద్రణ ప్రతిని ముద్రింపించి నట్లు పీఠికలోఁ దెలిపియున్నారు. పీఠికాకారుల వాక్యములివి:

"౧౮౮౧వ సంవత్సరములో మొదటిసారి వీరు భాస్కరరామాయణమును ముద్రింపించినపుడు దానికొక పీఠిక వ్రాయుమని నాకాజ్ఞాపించిరి. అపుడు నా నేర్చినకొలఁది నొకపీఠికను వ్రాసి పంపితిని. ఆ ప్రతులన్నియు జెల్లిపోఁగా నిపుడు మరల నాగ్రంథమును ముద్రించిరి. మునుపటి ప్రతిలో లేని విశేషములు కొన్ని దీనిలోఁ జేర్పఁబడినవి. ఎట్లంటే, వాల్మీకి రామాయణమునకు మొదట సంగ్రహరామాయణ మున్నట్లు దీనిలోఁగూడ నొక సంగ్రహరామాయణము చేర్పఁబడినది. ఇంతియకాక వ్రాఁతతాళపత్రకోశములనుండి కొన్ని పద్యములను దీసి సందర్భానుసారముగా నాయాకాండములయందుఁ గూర్పఁబడినవి. బాలకాండలో నిరువదియొనిమిది పద్యములును, అయోధ్యాకాండలో నూటయిరువదియొనిమిది పద్యములును, అరణ్యకాండము ప్రథమాశ్వాసమందు రెండుపద్యములు, ద్వితీయాశ్వాసమందొక పద్యము, కిష్కింధకాండలో నేడుపద్యములు, సుందరకాండలో రెండుపద్యములు నీప్రతిలో హెచ్చు."

ఈప్రతిలోఁ గ్రొత్తగాఁ జేర్చిన సంగ్రహరామాయణకర్త యెవ్వరో పీఠికాకారులు చెప్పలేదు. బహుశః శ్రీ వెంకటరమణాచార్యులుగారే యైయుందురు. కాని రామాయణకవులు వ్రాసినది కాదు. తాళపత్రప్రతులలో హెచ్చుగానున్న పద్యముల నన్నిటిని వీరిందు జేర్చలేదు. అందుఁ గొన్నిటిని మాత్రమే యిందుఁ జేర్చియున్నారు. వ్రాఁతప్రతిలోనుండి గ్రహించిన గద్యపద్యములకు [] గుర్తులునుంచి యాపాఠాంతరముల నాయా పుటలయడుగున జూపియున్నారు.

ఇఁక నారణ్యకాండము నందలి పాఠాంతరములను గూర్చి యోచింపవలసియున్నది. ఇతరకాండముల యందలి పాఠాంతరము

లకును ఆరణ్యకాండమునందలి పాఠాంతరములకును విశేషభేదమున్నది. ఇతరకాండములయందు పద్యములందలి కొన్నిశబ్దములలో, పద్యభాగములో పాఠాంతరములుగ నుండుచువచ్చినవి. ఆరణ్యకాండమున నట్లు గాదు. పద్యములకుఁ బద్యములే పాఠాంతరములు. కొన్నితావులలో కథాభాగములలో నే పాఠాంతరములున్నవి. ఈభేదముల నందలిపద్యముల నుదాహరించుచు నిటఁ జూపవలయునెనిచో నారణ్యపర్వమంతయు నిట వ్రాయవలసివచ్చును. కావున నీభాగమును జదువునప్పుడు వావిళ్ళవారు ౧౯౨౧ లో ముద్రింపించిన భాస్కరరామాయణప్రతిని దగ్గరనుంచుకొని చూడవలసియున్నది. అందలి పద్యసంఖ్యనుమాత్రమే యిట నుదాహరించెదను. ఈ సందర్భమున నేను కొన్ని భాస్కరరామాయణ తాళపత్త్రప్రతులను బరిశీలించితిని. అందుఁ గవిపెట్టినమార్పులనుగూడ సందర్భానుసారముగా నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను. సత్యము నెఱుంగ నుత్సహించుచున్నవారము కావున నేనీక్రింద నీయఁబోవు వివరములను జదువుటయందు విసువు జెందవలదని పాఠకమహాశయులను గోరుచున్నాఁడను.

ఆరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసమున ౯వ పద్యమును దానిపాఠాంతరపద్యమును నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

క. నృపచూడామణి రాఘవుఁ
డపరిమిత క్రోధమహిషహరిభల్లూక
ద్విపశరభచండగండక
విపులమహావిపినములఁ బ్రవేశించి తగన్. ముద్రితప్రతి.

క. కాకోలవ్యాకులమును
ఘూకాళులభీకరంబు ఘోరమృగవ్యా
ళాకరమును ఝిల్లీనిన
దాకర్ణదుస్సహంబు నగు పేరడవిన్. పాఠాంతరము.

వైపర్యమున కిది పాఠాంతరము కాదు. ఇందులో నేపద్యము న్నను తరువాయిపద్యములో వన్వయించును. రెండునుండుట సమంజ సము కాదు. ఒకేవిషయమును వేఱువేఱుకవులు రచించినట్లు కనఁబడు చున్నది. "శ్రీరాముఁడు విరాధునిఁజంపుట" యనుకథలో ౧౨వ సీస పద్యములో తుదనున్న "యార్చి నుతించెను" నను మాటలకుఁ బదులుగా నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో "యార్పులయును" అని యున్నది. పిమ్మట ౧౫ మొదలు ౨౬ వఱకునున్న గద్యపద్యములు తాళపత్రప్రతి లో లేవు. ఈభాగము విరాధసంభాషణమును, లక్ష్మణుఁడు రామునితో నని నమాటలు నైయున్నవి. ఇవి మొకటరచింపఁబడలేనవియు దరు వాత నెవ్వరో రచియించి యందుఁ జేర్చినవియు నెంచఁదగియున్నది. ఈభాగమునుఁ దీసివేసినను, కథ సరిగా నడచుచున్నదిగాని లోపమున్న ట్లు గాన్పించుటలేదు.

ముద్రితప్రతిలోని "జానకిఁడించి" యను ౨౮వ వచనమునకు మారుగా నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో వీక్రిందిపద్యమున్నది.

ఉ. జానకిఁడించి భీమరభసంబున శూలము గొంచు వార్పుతో
  పైనిగుడింపఁ ద్రుంచెఁ బటు భలమువన్ గరసూని మద్దతిగా
  తోన గణంగి లక్ష్మణుఁడు తూపు......భుజాంతర
  స్థానము గాథ నేసిన పడంపడి వాఁ డతిరోషదీప్తుఁడై.

ముద్రిత ప్రతిలోని ౩౧వ వచనమునందలి నాల్గవ పంక్తిలో "బాల్యవయసమయంబున వాఁడు" అనుమాటలకుఁ దరువాత ౩౧వ గద్యమువఱకును గలభాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. దానికి బదులుగా "బాల్యవయసమయంబున వాఁడు" 'రాఘవులంబ్రస్తుతించి యేను తుంబురుం డను గంధర్వుండ ధనదునిశాపంబున నిట్టి రూపంబు దాల్చి యిట నీచేత శాపవిముక్తిఁ గంటి ననిఁ జెప్పి యీారొండక

రెండవయోజనంబున శరభంగుం డను మునీంద్రు నాశ్రమంబుగల దచటికిం జనుఁడు మేలగునని చెప్పి పిశితాశనుండు రోఁజుచు ప్రాణంబులు విడిచె తదనంతరంబ" అని యున్నది. ఈమార్పువలన కథాసందర్భమున కేమియు లోటు వాటిల్లలేదు.

ముద్రిత ప్రతిలోని ౬౫ మొదలు ౮౧ వఱకుగల గద్యపద్యములకుఁ బదులుగా వ్రాఁతప్రతిలో నైదుపద్యములు కలవని యాపద్యముల నాపుటల యడుగున నిచ్చియున్నాను చూడుఁడు. ఈపద్యములు వేఱువేఱుకవులు రచించిన వని తలంపవలసి యున్నది. ఒక్కరు రెండువిధములుగు పద్యములను వ్రాయవలసిన పనియుండదు.

ముద్రితప్రతిలో ౮౮ వ పద్యమునకుఁ దరువాత ౯౮ వ పద్యమువఱకు గల భాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. అందులకు బదులుగా నీక్రింది మూఁడు పద్యములున్నవి.

చ. అనఘుఁ డగస్త్యుఁ డిమ్మని మహాముని గాంచి తదీయ మైనయ
శ్రమమున నాఁడు నిల్చి జనవల్లభుఁ డమ్మునిముఖ్యు భక్తి నీ
డ్కొని చని గాంచె కుంభజు ప్రభూర్జితమహార్ణవవిస్తృతాంతరాం
బునివహపూరదాకు పరపూరితవిస్తుల హస్తపంకజున్.

చ. కని కడుభక్తి మ్రొక్కుటయు, గారవ మొప్పఁగఁ గౌఁగిలించి త
న్మునిను మునుఁ గొల్చియున్న మునిముఖ్యుల కెల్లను రామచంద్రు
వినుతగుణావళుల్ ప్రకటవిస్తరభంగిఁ గడుం జెప్పుచుఁ బ్రియం
బునఁ గొనియాడుచున్ వివిధపూజలఁ దృప్తులఁ జేసె నెమ్మితోన్.

క. జనవరునకు లక్ష్మణునకు
జనకసుతకు కందమూలశాకాదికమై
మునిమాననీయ మగు భో
జనమునఁ బరితుష్టిఁ జేసె సముచిత భంగిన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౦౭ మొదలు ౧౧౧ తుదవఱకు గల భాగము మాయూరనున్న ప్రతిలో లేదు. ఇది లేకపోయినను కథాసూత్రము తెగిపోలేదు. మఱియు ముద్రితప్రతిలో నున్న ౧౧౭ మొదలు ౧౩౭ వఱకుఁ గల గద్యపద్యములు నేనుఁజూచిన ప్రతిలో లేవు. ఈ భాగమున జంబుకుమారుని కథయు, వానివధావృత్తాంతము వానితల్లి యగు శూర్పణఖతో మహర్షులు చెప్పఁగా విని యామె వనమునఁ దిరుగుచుండుటయు నున్నది. ఈభాగము మొదట రచింపఁబడలేదు. తరువాత రచింపఁబడియుండును. కుమారుఁడు పోయె నన్నవిచారముతో నున్న శూర్పణఖ ౧౩౩వ పద్యములోఁ జెప్పినట్లు "ఎత్తినవేడ్కనచ్చుటకె సేఁగి" యుండదు. ఈభాగమున రచయిత యీసందర్భమును బాగుగా కలుపలేదు. ఈకథ వాల్మీకి రామాయణమున లేదని పీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౪౩ పద్యమునను్న "వెంకియుఁ" అను మాటకుఁ బదులుగా 'చెప్పినన్' అనియున్నది. ౧౪౪-౧౪౫ పద్యగద్యములు నేను చూచినప్రతిలో లేవు. ౧౫౧ మొదలు ౧౫౫ వఱకు గల పద్యములకుఁ బదులుగా నేనుచూచిన ప్రతిలో నీక్రింది పద్యమున్నది.

చ. అవని చలింప నైజవికృతాకృతిఁ గైకొని పేర్చి పేతపైఁ
గలసిన చేయి మాఱిడుచుఁ గ్రమ్మున లక్ష్మణు దీవఁబట్టి యాం
గవికలఁ జేయు మన్న నురుగ ధరయాంబువఁ గోసె ముక్కునుం
జెవులను గ్రూరధారవిలసిల్లు కరాలమునన్ గఠోగ్రతన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౬౦-౧౬౧ పద్యములకుఁ బదులు యీక్రింది పద్యము తాళపత్రప్రతిలో నున్నది.

క. మదవాగాయతసత్త్వల
పదునలువుర దనుజభటులఁ బరిచె ఖరుండ

మ్ముదిత కోసఁదెరువు పెట్టఁగ
పదయుగు జవి రసురు లుగ్రివగు రభసమునన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౧౬౮-౧౯౦ వఱకుఁగలపద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁత ప్రతియందు ౧౦ పద్యములు మాత్రమున్నవి. అవి ముద్రితప్రతిలో నడుగునఁ జూపఁబడినవి ౧౯౩-౧౯౯ వఱకుగల పద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౭ పద్యములు వేఱుగానున్నవని యాపద్యము లాపుటలలో నడుగున జూపఁబడినవి. ఈయడుగున చూపఁబడిన పద్యములలో "కాంచనరత్నదీప్త" యను పద్యమునకుఁ దరువాత నేనుచూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్య మొకటి యధికముగా నున్నది.

ఉ. నిర్మలహేమబంధురమనీయము గాధమునైననిస్ఫుర
ద్ధర్మము దాల్చి దీప్తపరిదారితవహ్నియుఁ బోలె దివ్యుఁడై
శార్మ్మక మెక్కు వెట్టి గుణకర్మశ...కృతుల్ సమస్తది
క్కర్మములంబగుల్పుచు సమర్థుఁడు రాముఁడు నిల్చె నయ్యెడన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౨౧౪ మొదలు ౨౪౪ వఱకు గల గద్యపద్యములకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలో ౨౪ గద్యపద్యములు గలవని యాపద్యముల నాపుటల నడుగునఁ జూపియున్నారు. ౨౬౧-౨౬౪ పద్యములకుమాఱుగా వ్రాఁతప్రతియందొక్క పద్యము కలదని దాని నడుగునఁ గనుపఱచి యున్నారు. ౨౬౬-౨౭౯ వఱకుగల పాఠమునకు మాఱుగ వ్రాఁతప్రతియందు ౮ పద్యము లున్నవని వాని నా పుటయడుగునఁ జూపియున్నారు. ఈ యెనిమిది పద్యములలోని "ఆనరనాథముఖ్యు" దను పద్యమునకుఁ దరువాత నేనుచూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యమున్నది.

ఉ. ఆ నరనాథు కేలు దొనకై నిగుడించుట యమ్మహార్పసం
ధానము సేఁత నాఁడు దెగఁ దార్కొని లక్ష్యము సేయుటల్

గాన సజపత్రముఁ దళితశార్ఙ్గక మొక్కటిగంటిఁ గంటి న
ద్దానవదీప్తదేహపము దాయు నిరంతరపాతవేగముల్

మఱియు దానిక్రిందనే యున్న "అనిపలికి" యను కందపద్యము తరువాతను ౨౮౦ వ పద్యమునకు ముందును నీక్రింది రెండుపద్యములు నున్నవి.

స్రగ్ధర. కరణీయానంబు నప్డేన్ గతినవలతి శాశాకమాగంబుచం దుఁ
బురణించున్ మద్దుమో మ బుధగాకశకులంబోలు కమ, ల్
విపంచీ స్వగపంశాశ బు పల్కుల్ చలదవివగతనీ వ్రిద్ధమై
యిందుకేణీధర మాతన్వంగి కింద్రప్రముఖ నిఖలదిక్పాలకాఖీల
కార్యా.

చ. అలినిభవేణి, చంద్రసదృశాననః యుత్పలపత్రనేత్ర; కో
మలలతికాభిరామ భుజ; మంజులవక్త్రి; సమస్తసద్వయో
కలిత; సుమధ్య; కార్శ్యకటి; కామ్యతరోరువు; రమ్యజంఘ; యు
జ్జ్వలచరణాబ్జ; తద్వపితజానకినావిలసిల్లు రాజ్ఞా!

ముద్రితప్రతిలో ౨౭౦—౨౭౧ వఱకుగల భాగమునకు మాఱుగా వ్రాతప్రతిలో ౬ పద్యములున్నవని వానిని నాప్రతుల యడుగునఁ జూపినాను. ఇంతవఱకు ప్రథమాశ్వాస మయినది. ద్వితీయాశ్వాసమునఁ గూడ నిట్టి భేదములే కలవు. గ్రంథవిస్తరభీతియు, నీవివరణములలో పాఠకులకు విసువుఁ జెందుదురేమో యను సంకోచముండినను సత్యాన్వేషణకు గడంగువారికిఁ దోడుపడు నుద్దేశముతో నా భేదములను గూడ నీక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

ముద్రితప్రతిలోని ౬ మొదలు ౧౮ వఱకు గల పద్యములకు మాఱుగా నేనుచూచిన ప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యము లున్నవి.

క. ఈ వడుమ రామచంద్రుని
నేనుం దోరంబు ముపుర మ్రగమెసంగఁ బులులరై
పూని కథింపఁగ జని చని
యానరపతి నంత నంత చేరుటయున్.

క. ఘామలు మూఁ డోకముష్టిక
దిరముగఁ దొడిగేయువారు క్రొల్లిరి. ఖెప వే
సురిగి యుట వచ్చి ఘనభరు
పరవశగతి నన్నువాఁడ పటుశౌర్యనిధీ!

ముద్రితప్రతిలోని ౨౩ వ వచనంబున 'జనిరెు' యనుదానికిఁ బిదపనున్న వచనము నేను చూచిన ప్రతిలో లేదు మఱియు ౨౪వ సీస పద్యమునకు మాఱుగా నీక్రింది గీతపద్య మున్నది.

గీ. ఇవ్విధంబున నరిగి రామచంద్రుఁ
డున్న కదలీవనంబును బ్రాయ్యఁ జేరి
యచట రావణు నిలిపి మాయామృగంగ
మగుచు మారీచుఁడుండె దీప్తులతిశయింప.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౬—౩౭ పద్యములకు నడుమ నీక్రింది పద్య మున్నది.

క. వ్యాగము గొని వేకంబున
జగతీశ్వర నీవు వచ్చి సమ్మతితోడన్
దగ నాకిచ్చిన వేడుక
నెగడంగా వలదె నేను నీకరుణమునన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౩౯—౪౯ పద్యములకు మాఱుగా మాయామృగ మన్న తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది నాలుగుపద్యము లున్నవి. ౩౮ వ వచనములోని "నుండె వెండియు రఘువరుండు" అనుటకు మాఱుగా "నుండి వెండియు సిల్లనిరెు" అని యున్నది.

క. కనకపువేసను రత్నపు
తినురుచులం గలుగుమృగము ధరణిం గలదే
జనవర యిది మాయామృగ
మని దీని నెఱుంగరాదె యసురుల మతముల్

చ. అన విని యుల్లసన్నగుచు ధరాధిపుఁ డెంతయుఁ బ్రీతి తమ్మునిం
గనుఁగొని యామృగంబుపైఁ గౌతుక మెక్కెడుఁ బట్టితెత్తు నేఁ
జనకిటు లూరకున్న మదిజానకి యెంతయుఁ జిన్నబోదె స
య్యన గొని యేగుదెంచెద గుణాకర! యేమరకుండు మియ్యెడన్

క. ఇది దనుజమాయ యనిపక
పొదిసంకతు మేల మాయమాయించి శిత
ప్రదరంబునఁ దునిమెద నని
కదలెం బతి ఖడితూణ కార్ముకధరుఁడై.

చ. కదలి రఘూత్తముం డరుగఁగా నది ముందటఁ గొంతదూరమున్
మెదలుచు డాసినన్ బెదరి పాఁదికి నట్టిటు దాటుచున్ మృగం
బదె యిదె వాఁగ పొదల నివ్వల నవ్వలఁ దోఁచుచున్ రయం
బావవఁగ దాగి డాయఁగావిపోరు పరాగవనంబు లోఁకించెన్.

మ. వరచుం దవ్వుల జేయు......నిలుచుం బట్టీక యాసాసగా
బిరుపోవున్ బొదలందు డిందు నిలుచున్ బిట్టుల్కి వే దాటి క్ర
మ్మరి చూచున్ కెలిదాల్పునిల్పు మలయున్ వట్టాడు గోరాడునే
మరి నట్లుండు తృణంబులాను చలయున్ మాయామృగం బిమ్మెలన్.

మద్రితప్రతిలోని ౫౫-౬౦ పద్యములకు మాఱుగా నేను చూచినప్రతిలో యీక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

క. తిరిగితిరిగి కడుదవ్వున
కరయఁగ నిది దనుజమాయ యగు నని కోపా

ద్ధరుఁడై యమోఘశరమున
ధరణీశ్వరుఁడేసె శిఖిదారుణభంగిన్.

చ. అది మనుమాయ మిఱింగి దనుజాంగము సొచ్చి వగిలెఁ వాఁడు బె
ట్టిదముగ మిన్నదికి న్నెగసి దేహపరమై కడునొచ్చి తూలెఁ బెం
పొడలును మాంసములుం బదియు భూమి చలి వఁగఁ గాలి వ్రాలె పె
ల్లదరుచు లక్ష్మణా! యనుచు హా! యని రాము నెలుంగు భంగిగన్

క. అని ఘోరంబుగ నరచుచు
దనుజుం డపు డాత్మరూపధరుఁడై పడియెన్
జనుమేనితోడ రాముఁడు
గనుగొని విభ్రాంతి చాల గదిరె మనదిలోన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౬౪,౬౫,౬౬ కు మాఱుగా నీ క్రిందిపద్య
మొక్కటియు నున్నది.

ఉ. భూవతి యాత్రికొండె నని భూమిజ తల్లడ మంది లక్ష్మణా!
పాపము నొందె లెమ్ము వెసఁ బోరుము రాక్షసబాధ నొందఁగా
నోపు రఘూద్వహుండు విను నాత్రిలి జీరె శిశాలకోటిచే
నేపరపోఁ దాలు వలుకేది జవంబునఁ బొమ్ము గ్రన్ననన్.

మఱియు ౭౦–౭౪ పద్యములకు మాఱుగా నీ క్రిందిపద్య
మొకటియుఁ నున్నది.

క. అనవుఁడు ఫేర్పినశోకం
బునఁ బెల్లేడ్చుచు మహాత్ముఁ బుణ్యచరిత్రున్
వనజేంద్రుఁ గావఁ బోవం
జనెదె రాముసకుఁ దోడుచనవు రయమునన్.

ముద్రితప్రతిలోని ౭౭–౯౧ సంఖ్యగల పాఠమునకు మాఱుగా
వ్రాఁతప్రతియందు ౯ పద్యములున్నవని వాని నాపుటలయందు గున నిచ్చి

యున్నారు. వారియు ౯౬–౧౦౦ పద్యములకు మారుగా నీ క్రింది పద్యమొకటియు నేను చూచినప్రతిలో నున్నది.

గీ. ఏను మన్నించు సుందరుల్ వేనవేలు
విన్నుఁ గొలువంగ ధన్యనై యున్నఁ జెంత
మనుదగాకింక పెదమనుజులతోడ
మనువు నీకేల చనుదెమ్ము వనజవదన.

మద్రితప్రతియందలి ౧౦౩–౧౦౯ పద్యములకు మారుగా మా యూరనున్న ప్రతిలో నీక్రింది మూఁడుపద్యము లున్నవి.

గీ. అనిన వన్నెమిగాఁ జూచి యాడెనుచు
దనుజవింశతి బాహువులు నటీశయోగ్ర
వదనపక్షంబు మెఱయంగ వామనయన
యెదుర నిలచినఁ గంపించి యుడిలగొనుచు

క. తిరుగుడు పడ వెన వెనుకకు
నరుగఁగ వడిఁ బొదివిపట్టి యరదముపైఁ జె
చ్చెరవిడి యంబరపథమున
నరిగె దశాననుఁడు విరసితాననుఁడగుచున్.

ఉ. అత్తరి సీత తల్లడిలి హా రఘునాయకా! హా నరేంద్ర! న
న్నిత్తరి గావ రమ్మనుచు నొత్తిలి మ్రొయ్యఁగ పంక్తికంధరుం
డత్తరుణీ నరుంబరి భయంబడువల్లుగఁ బెల్లదర్చుచున్
తత్తరపాటుతో నిజరథంబు నభంబునఁ దోలె నత్తరిన్.

౧౧౭ ౧౧౩.౧౨౮,౧౩౩ పద్యములు నేఁజూచినప్రతిలో లేవు. ౧౮౮ మొదలు ౩౮౭ గద్యపద్యములవఱకు గల కథాభాగము వ్రాఁత ప్రతిలో ౬౬ గద్యపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినది. ఇవి యాయాపుటల

యం దడుగుభాగములందుం దీయఁబడినవి. ఇట్లడుగువఁ జూపఁబడిన భాగములో ౨౦౨ పేజీ లోని "అల్లంత నెమకుగా" యను సీసపద్యము పిదపఁ దరువాత నేను చూచిన తాళపత్ర ప్రతిలో నీక్రింది యైదుపద్యము లున్నవి.

శా. లోనైనన్ వెలినైన సీత యొకఁ డాలోకింప లేఁ డేమొకో
యా నా తిప్పలు లేవొ కాక యది మా యావాసముంగాదొకో
యే నిందుండఁగ సీత కానఁబడదో యే వొండెమ్ముం గానరో
యే నా రాముఁడ నైన సీత వెలియై యుండంగ నేర్తునే.

శా. ఏనుండన్ నిను డాఁపఁగా వెఱువఁడే యారామునందుంబాలి నా
మానం బారయ వేఁడి డాఁగి తిరియున్ మాఁటెటి నిన్నాపి నా
మేనం బ్రాణము నిల్పునే యెఱుఁగవే మేలంబు నోనాడుదే
యో నాతీ హాసమాపవే నిబిడరంభోరుద్వయా జానకీ.

ఉ. వ్యాళభుజంగమోవరనివాసముఁ జొచ్చితె జృంభితోగ్రశా
ర్దూలముభ్రగ్రకోటరము దూరితె మత్తపలాశనాత్రిదై
త్యాళికరాగ్రకాష్ఠికల నందితె యోకత మొందువోయితే
లోలవిశాలసారసవిలోచన మత్ప్రియభార్య జానకీ!

ఉ. పాటితనంబునన్ గనమ బల్కితి లక్ష్మణునంచు నీవు మో
మోటమి చేసి నాకెరుక నొల్లక దాఁగితొ దాన నీకు ము
మ్మాటికి సైచితిన్ మదనమార్గణభిన్నతనుండ నైతి నా
మాటకు వేగ వేగ మఱుమాట ప్రదధ్వని పల్కు మైథిలీ!

శా. తన్నున్ దానెఱుఁగండు బోలె ధృతికిం దవ్వై విలాపించుచున్
కన్నుంగోనల బాష్పపూరము లొరగిన గ్రమ్మంగ హా సీత! హా!
యుప్విద్రాంబుజనేత్రి హా! నిబిడరంభోరుద్వయా! జానకీ!
నన్నున్ బాయుట పాడియే యనుచు నానారోదనధ్వానుఁడై.

ముద్రితప్రతియందలి ౩౯౩—౩౯౮ కు మాఱుగ నేను చూచిన తాళపత్రప్రతిలో నీక్రింది రెండుపద్యములు ఉన్నవి.

గీ. ఇట్లు కూలిన దైత్యుఁ డొక్కింత వడికి
తనవు తెలివొంది మీ రెవ్వ రలఘుకౌక్ష్మ
ణాఁ డనటయుఁ జెప్పి నింపారఁ దమ వి
ధము దెలియు కతయును సుమిత్రాసుతుండు.

క. విని రామలక్ష్మణులరే
జనవంద్యులు మీరు మీ ప్రసాదంబున నా
ఘ్నదుఃఖ మెల్ల వోయెను
వినుఁ డస్మద్వృత్తము మీకు వినుపింతుఁ దగన్.

ముద్రితప్రతియందలి ౪౦౬ మొదలు ౪౧౩ వ పద్యమువఱకు గల విషయమునకు మాఱుగా వ్రాఁతప్రతిలోని పద్యములను అవుటల యడుగునఁ జూపియున్నారు. ౪౧౪ మొదలు ౪౩౮ పద్యమువఱకును, మాయూరనున్న ప్రతిలో లేవు.

పాఠభేదముల ఫలితము:

పాఠాంతరములగూర్చి పై నివాఁసిన వాక్యములను స్థూలదృష్టితోఁ జదివినవారికి, అరణ్యకాండమునఁ గవిరచించినవి కాక మఱి కొన్ని పద్యములను మఱియెవ్వరో రచియించి యుందు రని తోఁచునవియు, నది ప్రతిలేఖకుల కృత్యమై యుండుననియుఁ దోఁచవచ్చును. కాని యిం దున్నదంతమాత్రమే యని తలంపరాదు. భాస్కరరామాయణ ముద్రితప్రతిని దగ్గరనుంచుకొని, పైని నేను వివరించిన మార్పులను గమనించుచు, జాగ్రత్తగఁ బరీక్షించి చూచినయెడల, మొదట నొకకవి రచించినభాగముతోఁ దృప్తిఁజెందక వర్ణనాంశముల నధికముగ జేయువలయునను నుత్సాహముతో వేఱొకకవి మఱికొన్ని గద్యపద్య

ములను రచించి నడుమనడుమఁ జేర్చుచు వచ్చినట్లు స్పష్టమగును. ఈవిధముగ గ్రంథభాగమును బరిశోధించునప్పుడు మొదటికవి రచించిన పద్యములందలి కథాసందర్భముగఁ గల్పించినచో నట్టివాని నీరెండవకవి తొలఁగించి యాపద్యములకు బదులుగఁ దాను గ్రొత్తపద్యములను రచియించెను. ముద్రితప్రతిలోఁ బాఠాంతరములని పుటలక్రింద గుర్తించిన పద్యములను, నాఁటియు నేను జూచిన తాళపత్రప్రతులలోని వని పైని గనుపట్టిన గద్యపద్యములను గ్రంథభాగములలోఁ జేర్చి, వానికిఁ బాఠాంతరముగా గ్రంథభాగములో నున్న గద్యపద్యములను దీసి వేఱుగా నుంచినచో నీరెండవకవి వ్రాసి రచించిన గ్రంథభాగమేదియో స్పష్టముగాఁ గనుపట్టును. ఆభాగమును మనము ప్రత్యేకముగా జదివి చూచితిమేని, జంబుకుమారవధ మొదలగు కొన్నికథలను జేర్చుటకును, మారీచరావణ సంభాషణమునందును, సీతాపహరణ సందర్భమునను, ద్వితీయాశ్వాసమునఁ దుదిభాగమునను గథలను బెంచి వ్రాయుటకును నీరెండవకవి ప్రయత్నించెనని బోధపడఁగలదు. ఆరణ్యకాండమున నిప్పటి ముద్రితప్రతిలో ౭౩౬ గద్యపద్యములున్నవి. ఇందులో దాదాపు ౩౯౦ గద్యపద్యములు మొదటికవి రచించినవి. వీనిలో నించుమించుగ ౨౧౦ గద్యపద్యములు నట్లేయుంచి మిగిలిన ౧౮౦ పద్యగద్యములను దీసివేసి వానికి బదులుగా ౫౧౬ గద్యపద్యములను గ్రొత్తగా రచించి యందుఁ జేర్చెను. నేను వ్రాసిన యీవిషయము సులభముగా బోధపడుటకై యొక్క యుదాహరణమిచ్చెదను. శూర్పణఖ సీతాదేవిని మ్రింగఁబోవుటయు శ్రీరామచంద్రుడు దానికిచేయి యడ్డపెట్టి శూర్పణఖముక్కుఁ జెవులు కోయుమని లక్ష్మణున కాజ్ఞయిచ్చుటయు నాతఁడట్లు చేయుటయు నొక్కపద్యములో నారణ్యకాండవు మొదటికవి చెప్పియున్నాఁడు. ఆపద్యమిది:

చ. అవని చలింప నైజవికృతాకృతిఁ గైకొని పేర్చి సీతపైఁ
గవిసిన చేయి మాటడుచుఁ గ్రమ్మైన లక్ష్మణ! దీనిఁబట్టి యాం

గవిశలఁ జేయు మన్న నుసుగాధరయాబునఁ గోసె ముక్కునుం
జెవులును గ్రూరధారవిలసిల్లు కుఠారమునన్ గఠోగ్రతన్.

ఈకథ నొక్కపద్యమునఁ జెప్పుట రెండవకవికిఁ దృప్తిఁగల్గించలేదు. ఈసందర్భమున నతఁడొక్కి పద్యములను వ్రాయవలయునని సంకల్పించుకొనినాఁడు. కాని యీపద్యమును దీసివేసినఁగాని యాతని కోర్కె యీడేఱదు. అందుకొఱకీపద్యమును గ్రంథమునుండి తొలగించి దానికిబదులుగా నీక్రింది రెండు వచనములను మూఁడు పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చెను.

"చ. కొఱవులఠంకి మండుమిడిగుడ్డుల నిప్పులురాల దీప్తిఁ గ్రి
క్కిఱితి రాముపైఁ గ్రొక్కరోహిణిపయింబఱతెంచినమాడ్కిఁ జూడ్కికిన్
వెఱపు జనింపఁ జేయ నవె పఱతేర నృపాలుఁ డొక్కచే
బిఱుసునఁ బట్టెఁ దయ్యెలఁ బెల్లుకుఱుకసిఁ ట్టిరొక్కటన్ ౧౫౧
ఇట్లర్ణిశాచరిం బట్టి లక్ష్మణుం గనుఁగొని...... ౧౫౨

క. క్రూరులు దుష్టాత్ములు నగు
వారలతో నగవు లెపుడు వలవదు కంటే
నేరమి మనచేఁ గల్గుట
నీరక్కసి జనకతనయ కిమ్మెయినొసరూ. ౧౫౩

వ. కావున దీని నింక విరూపింజేయు మనుటయు నా సుమిత్రా
పుత్రుండు...... ౧౫౪.

క. ఘోరక్రోధంబున న
వ్వీరోత్తముఁ డాజ్ఞ నొక్కవేవ నస్త్రం
బారిణి నప్పున పట్టి కు
ఠారంబున ముక్కు చెవులు దగ్గఱఁ గోయన్...... ౧౫౫

అరణ్యకాండ ప్రథమాశ్వాసము.

పై "అవనిచలింప" అనువాక్యమును రచించినకవియే యీ నైదు పద్యములను రచించి యుండఁడనుట స్పష్టము. ఆవాక్యమును దీసివేయుటయు దానికిబదులుగ నైదుపద్యములను దాము రచించిగాని, మఱియే రామాయణములోనివో తెచ్చి యుంచుటఁజేయుటగాని విలేఖకులకు సాధ్యమును గాదు. అవసరమును గాదు. ఇది తప్పక ఎవరో మఱియొక కవి చేసినకార్యమని చెప్పకతప్పదు. పాఠభేదములని నేను పైనిఁ జెప్పిన వానిలోఁ జాలభాగ మీయుదాహరణమును బోలియే యున్నవి. కొంచెమార్పులోఁ బనిచేసినచో మొదటికవి రచించిన భాగమేదియో రెండవ కవి చేసినమార్పులేవియో మనము స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును.

అరణ్యకాండమున నీమార్పులకుఁ గారణములు:

అరణ్యకాండమున నీమార్పు లెవరివలనవచ్చినవని యోచింతము. దీనికి మూఁడు మార్గములు స్ఫురించుచున్నవి. ౧ ఇరువురుకవులు రామాయణములను రచించియుండిరనియు, నందొకరు క్లుప్తముగను రెండవవారు విపులముగాను జేసియుందురనియు, రెండు గ్రంథములను జూచిన ప్రతివిలేఖకులు అందలివి కొన్నిటిని, నిందలివి కొన్నిటిని ఏర్చి చేర్చి కథను గలుపవలసినతావులలో నొకవచనమునో పద్యమునో తాము వ్రాసి వేఱొక స్వతంత్ర గ్రంథముగాఁ జేసియుందురనియుఁ దలంచుట మొదటిమార్గము. ఈ యూహయందు బలము లేదు. విలేఖకుల కిది సాధ్యమైనపని కాదు. ఈమార్పులు కవిచేయవలయునుగాని విలేఖకుఁడు చేయఁజాలఁడు. విలేఖకుని కిది యవసరమగు కార్యమును గాదు. దీనివలన వారి కెయ్యది ప్రయోజనమును లేదు. గ్రంథమునంతను జేయక యరణ్యకాండమును మాత్రమే చేయుటవలన లాభమును లేదు. ఒకకవి రచించిన యరణ్యకాండము మాత్రమే వారికి లభ్యమగుటచే నరణ్యకాండమునందు మాత్రమే యట్టిమార్పులను చేసియుందురని తలంచినను అందలి ౨౦౦ పద్యములను దీసివేసి

వానికి బదులుగా ౫౦౦ పద్యములను జేర్చిరనుట స్వభావవిరుద్ధమును ప్రయోజనవిరహితమును నగుటచే నీయూహయందు సత్యముండదని నిరాకరింపవలసి యున్నది. ఒకవేళ నిందు సత్యమున్నదని యంగీకరించినను ప్రస్తుతారణ్యకాండమున నిరువురి కవిత్వ మున్నదనుట నిశ్చయము.

౨ మొదటికవి రచించిన గ్రంథమునఁ గొంత శిథిలమైపోఁగా వాఁడెవఁడో యొకఁడు దానిని పూరింపఁదలఁచి, శిథిలము కాకుండ నున్న భాగము నట్లేయుంచి, శిథిలమయిన భాగములను బూరించునప్పుడు తనయిష్టము ననుసరించి పెంచిరచించి పూరించెననియు, నదియే యిప్పుడున్నముద్రితప్రతి యనియు, నటుపిమ్మట శిథిలమయిపోయినదన్న భాగము మరల లభించుటచేఁ గొన్ని తాళపత్రప్రతులలో నాభాగమే యుండుచు వచ్చినదనియు నదియే పాఠాంతరముగా ముద్రితప్రతిలో నడుగున నీయఁబడిన దనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇది రెండవమార్గము. ఇదికొంత సయుక్తికముగాఁ గనఁబడుచున్నను నీయూహకుఁగూడ బలము లేదు. మొదటికవి రచించినగ్రంథము శిథిలమైనదనుట కాధారములు లేవు. మాయొద్దనున్న ప్రతిలో, మొదటికవి రచించిన దని పైని నిరూపించిన భాగము పూర్తిగనున్నది. అందు కథాసూత్రమెచ్చటను తెగిపోక సమగ్రముగా నున్నది. ఆప్రతియందలి గద్యపద్యములను ప్రస్తుతముద్రితప్రతిలో గుర్తుపెట్టి చూచినయెడల, నీ రెండవకవి యెట్లు మార్చినదియు స్పష్టమగును. మొదటికవి రచించిన గ్రంథము శిథిలముకాలేదని యిప్పటి ముద్రితప్రతియే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. శిథిలము సరిగా వర్ణనలు గలపట్టుననే యైనదని తలంచుట కూడ సమంజసముగా నుండదు. కావున నీ యుత్పన్నగాథ విశ్వాసనీయము కాదు. విశ్వసనీయమే యని యంగీకరించినను, నారణ్యకాండమున నిరువురు కవిత్వము లున్నవనుట నిశ్చయము.

3. దాదాపు ౪౭౦ పద్యములలో నొకకవి చెప్పియుండిన యారణ్యకాండమును, క్లుప్తముగా నున్న దను కారణమునఁ దాను విపులముగా వ్రాయఁదలఁచి కథను బెంచుట కవకాశ మీయని మొదటి రచనములోని ౧౮౦ పద్యములను ద్రోసివేసి తక్కిన ౨౧౦ పద్యములను దీసికొని తాను ౫౦౦ పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చి మొత్తము కాండమును బూర్తిచేసియుండు ననిచెప్పుట మూఁడవమార్గము. ఈ వాదమునందుఁగూడ దోషము లేకపోలేదు. ౫౦౦ పద్యములను రచింపఁగలిగినకవి ౨౦౦ పద్యములనుగూడ దానే రచించి మొత్తము కాండమును బూర్తిచేయును గాని యిట్లు పులగ మేలచేయును? ఇట్లు చేయుట స్వభావవిరుద్ధముగాఁ గాన్పించును. అయినను, పైనివ్రాసిన మూఁడు మార్గములలో నిదియే మేలయినదిగా గాన్పించుటచేతను, నిందలి దోషమునకు సమాధానమిచ్చుట కవకాశ ముండుటవలనను నింతకంటె మార్గాంతరము స్ఫురింపకపోవుట మూలముననను, బలవత్తరమగు సాక్ష్యము లభించువఱకు నీయూహయందే సత్యమున్నదని భావింతము. ఆరణ్యకాండ ద్వితీయకవి యీ కాండమును బెంచి వ్రాయవలయుననియే యుద్దేశించెను గాని యీకాండమును దాను బూర్తిగ వ్రాయఁదలపెట్ట లేదు. అందుచే నైదువందలపద్యములను వ్రాసిన యాతఁడు ౨౦౦ పద్యముల నేల రచింపకుండు నని ప్రశ్నించుకొనిన లాభము లేదు. ఇదియే యిందలిదోషమునకు సమాధానము.

మొత్తముమీఁద నేపద్ధతిలోఁ జూచినను, నారణ్యకాండమున నిరువురికవిత్వ మున్నదని యొప్పుకొనకతప్పదు. ఈ రెండు కవిత్వము లొకనివే యనియు, మొదట క్లుప్తముగా వ్రాసి తరువాత నాతఁడే మఱికొన్ని పద్యములను రచించి యందుఁ జేర్చియుండవచ్చు ననియుఁ గొందఱనవచ్చును. ఇది సుసంగతము కాదు. తానదివఱకు కష్టపడి రచించిన రెండువందలపద్యములను దీసివేయుట కెవ్వఁడునంగీకరింపఁడు.

అతఁడే యట్లు చేసియుండినచో మొదటి గ్రంథము ప్రచారములోనికి వచ్చి యిప్పటి వఱకు నిలిచియుండదు. మొదట నొకకవి, క్లుప్తముగా రచించిన మొదటిగ్రంథము ప్రచారములోనికి వచ్చినపిమ్మట నీ రెండవ కవి యాగ్రంథమును పెంచి వ్రాసియుండును, అందుచే నీరెండు గ్రంథములకుఁ గూడఁ బ్రతికలు బయలు వెడలి దేశములోఁ బ్రచారము సేయుచున్న వని తలంచుటయే సమంజసము. పరిశీలనా బుద్ధితోఁ జూచిన యెడల శైలినిబట్టి కూడ నిందిరువురి కవిత్వ మున్నదని తోఁచును.

అరణ్యకాండకర్త లిరువురైనచో వారెవ్వరు?

అరణ్యకాండమున నిరువురి కవిత్వ ముండెనని పైని నిశ్చయించితిమి. అయినచో నాయిరువు రెవ్వరని యాలోచింపవలసి యున్నది. వాఙ్మయప్రపంచమున రామాయణకర్తలుగాఁ బైని జెప్పిన యైదుగురు గాక ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ సత్యవాసనల నామములు వినవచ్చుచున్నవి. ఇంకఁ గొందఱుండిన నుండవచ్చును. వారందఱును సంపూర్ణరామాయణ కర్తలు. భాగరచయితలుగాని పూరయితలుగాని కారు. అందుచే నీ సందర్భమున వారినిగూర్చి యోచింపనవసరము లేదు. కొన్ని రామాయణ తాళపత్రప్రతులలో నెఱ్ఱాప్రెగడ రచించిన వని కొన్నిపద్యము లుదాహరింపఁబడినట్లు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యవి స్వల్పసంఖ్యాకము లగుటచే నీ సందర్భమున నందునుగూర్చి కూడ యాలోచింపక్కఱలేదు. ఇఁక రామాయణ భాగకర్తలుగాఁ గనవచ్చుచున్నవారు ౧ మంత్రిభాస్కరుఁడు ౨ హుళక్కిభాస్కరుఁడు ౩ మల్లికార్జునభట్టు ౪ కుమారరుద్రదేవుఁడు ౫ అయ్యలార్యుఁడు వీరుగాక నింకఁ గొందఱున్నారని యెవ్వరైన నందురేని వారావిషయమును ససాక్ష్యముగఁ దెలుపవలసి యుండును.

ముద్రితప్రతులయందును నసంఖ్యాక తాళపత్రప్రతులయందును నరణ్యకాండకర్త భాస్కరుఁడని గద్యమూలమున స్పష్టమగుచుండుటచే నీకాండకర్తలలో నొకస్థానము భాస్కరునకీయుటతప్పదు. రెండవవానిగూర్చి మాత్రమే మన మాలోచింపవలసి యుండును. రచయిత పూర్వము గలిగినవారిలో పూర్వరచయితయంటే రచయిత పూర్వుఁడగుట సిద్ధ మగుఁగదా! భాస్కరున కీయఁబడినస్థానము నధిష్ఠింపవలసినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడా? హుళక్కిభాస్కరుఁడా? యనునది తీర్మానింపవలసిన యొకసమస్య యై యున్నది. అరణ్యకాండాంత గద్యమందలి భాస్కరుఁడు హుళక్కి భాస్కరుఁడనియు నాతఁడే మొదటికవి యనియుఁ దలంచునెడల నాకాండమును బెంచి వ్రాసినవాఁ డాతనికిఁ దరువాతివాఁడై యుండవలయును గదా! హుళక్కిభాస్కరునకుఁ దరువాత నయ్యలార్యుఁడు దక్క రామాయణరచయితలు గాన్పించుట లేదు. అతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలిన యుద్ధకాండము తాను వ్రాసితినని చెప్పుకొనినాఁడు గాని యారణ్యకాండమునఁ దనకు సంబంధ మున్నట్లు చెప్పలేదు. కావున నందాతనికి సంబంధము గల్పింపరాదు. అందుచే హుళక్కిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండమును రచించిన మొదటికవి కాఁడని నిశ్చయింపఁ దగి యున్నది. ఇఁక నారణ్యకాండమును బెంపొందించి వ్రాసిన రెండవకవి హుళక్కిభాస్కరుఁడే యనియు, నాగద్య మాతనిదే యనియు, నొకవాదము రావచ్చును. ఈవాదము నిస్సారమైనది. అరణ్యకాండమునఁ దరువాతఁ జేర్చినభాగము లేకుండ మొదటికవి రచించిన ౧౦౦ పద్యములుగల తాళపత్రప్రతులలో, నిప్పటి ముద్రితప్రతులలో నున్నట్లే, భాస్కరునిగద్య మున్నది. కావున నాగద్యము మొదటికవిదిగాని రెండవకవిది కాదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇదియునుగాక హుళక్కిభాస్కరుఁ డారణ్యకాండ ద్వితీయుఁడని, యనువాదము యుక్తియుక్తము కాదని యయోధ్యకాండమును గూర్చి వ్రాయునప్పుడుకూడఁ జూపితిని.

మంత్రిభాస్కరుఁడే యారణ్యకాండ ప్రథమకవి.

ఆరణ్యకాండ గద్యయందు హుళక్కిభాస్కరునకు స్థానము లేనప్పుడు, దాని నధిష్ఠింపఁదగినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు తప్ప వేఱొకఁడు లేఁడు. ఆస్థానము నెట్లైన హుళక్కిభాస్కరునకే యివ్వఁదలఁచి యెవ్వరైన యూఁదులకై పట్టుపట్టి పోరాడినచో గద్యకై నేను వారితో గర్షణమునకు దిగను. కాని హుళక్కిభాస్కరుఁడుగాక మిగిలినవారెవరని యెవ్వరని వారిని బహిష్కరింపక మానను. గద్యయందున్నను లేకపోయినను కవిత్వమునందు మంత్రిభాస్కరుని స్థానమును నిలుపఁబెట్టి యాతనికి న్యాయము గలుగుటకై ప్రయత్నింపక మానను. ఆతని పక్షమున న్యాయము లేదనితోఁచినచో వానికై పెనఁగులాడను. మంత్రిభాస్కరునకుఁ గవిత్వమునఁ జోటులభించినని గద్య యాతనిదే కాఁగలదు.

మఱియొక భాస్కరుఁడేల కాకూడదు?

ఆరణ్యకాండ గద్యయందలి భాస్కరుఁడు, హుళక్కిభాస్కరుఁడు గాకపోయినచో, మంత్రిభాస్కరుఁడే యేలకావలయును? మఱియొక భాస్కరుఁడు కాఁగూడదా? యని యెవరైన ప్రశ్నింపవచ్చును. ఆగద్యము మంత్రిభాస్కరునకుఁ జెందినదా? లేక హుళక్కిభాస్కరునిదియా? యనియే యిదివఱకున్న ప్రశ్న! మఱియొక భాస్కరుని గూర్చి యోచింపవలసిన ప్రసక్తిలేదు. భాస్కరనామధేయులు పెక్కురుండవచ్చును. ఆకాలమున నట్టికావ్యము నాంధ్రభాషలో రచియింపఁదగిన సమర్థత గల భాస్కరుఁడే మనకుఁ గావలయును. అట్టివారెవ్వరును నాకుఁ గన్పడలేదు.

ముద్రిత భాస్కరరామాయణమునకుఁ బీఠిక వ్రాసిన శ్రీ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్య పండితులు పీఠికలో "దశగతులను గ్రంథమును

భాషాంతరీకరించి. సాహిణిమారుని కంకితము చేయుటచేత భాస్కరుఁడను మహాకవి యొకఁడు సాహిణిమారుని కాలమున నున్నవాఁడనుట నిశ్చయము." అని వ్రాసియున్నారు వారే. మఱియొకచోట "దీనిని బట్టి (సోమదేవరాజీయము) మాదిన హుళక్కిభాస్కరుఁడును సాహిణిమారుఁడును సమకాలికులని తెలియుటయే కాక యొకచోట నున్నవారని గూడ స్పష్టమగుచున్నది." అని వ్రాసియున్నారు. దశగతులను గ్రంథము నాకు లభింపలేదు! దశగతుల కర్తయును, హుళక్కిభాస్కరుఁడును, ఒక్కరో భిన్నులో ఆచార్యులవారి వాక్యమువలనఁ దెలియుటలేదు. ఆగ్రంథ మాంధ్రభాషలోనే రచియింపఁబడి యుండవలయును. సాహిణిమారునిగూర్చియు భాస్కరునిఁగూర్చియు ననేక విషయముల జర్చించియు, దశగతులలోనుండి యొకవాక్యమునైన నుదాహరింపక పోవుటచే శ్రీయాచార్యులవారికిని, ఆగ్రంథము లభింపలేదని యూహించుచున్నాఁడను. ఇంతకును శ్రీవారు తమపీఠికలో నారణ్యకాండ కర్తృత్వమును హుళక్కిభాస్కరుని యందే యుంచిరి. కాని దశగతుల గ్రంథకర్తపైఁ బెట్టలేదు. రామాయణగ్రంథ కర్తృత్వ విషయమున నీవఱకెన్నఁడును దశగతి గ్రంథకర్త నామము చేరి యుండలేదు. కావున నీసందర్భమున నాతనిగూర్చి యాలోచింప నక్కఱలేదు. (దశగతులను రచించిన యాతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడని శ్రీ కలకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమునను, శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు క్రీడాభిరామ పీఠికయందును వ్రాసియున్నారు. కాని వీరెవరు నాగ్రంథమును జూచియున్నట్లు కనఁబడదు.)

రామాయణభాగ రచయితలలో నొకఁడైన మల్లికార్జునభట్టునకుఁ దండ్రి యగు భాస్కర సత్కవి యొకఁడున్నాఁడు. అతఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే యని యొకవాదమున్నది. అది సత్యమయ్యెనేని, యతని కరణ్యకాండమున స్థానము లేదని పైని జెప్పితే

యుండిన ఆదిసత్కవులకాక యీభాస్కరుఁడు కేవలని యందు లేని యీవాదమునందు సారము లేదు. మల్లికార్జునభట్టు తనతండ్రి రామాయణమును రచియించెనని చెప్పలేదు. చెప్పకపోయినం బోవుగాక తండ్రి యారణ్యకాండమును గుమారుఁడు బాలకాండమును రచించిరని చెప్పినచో వీరిరువురు సమకాలికులని తేలునుగదా! అప్పుడు హుళక్కిభాస్కరుని కన్వయించిన సూత్రమే యీతనికి నన్వయించును. ఈతనిని మొదటికవి యందుమా, తరువాతికవి లభింపఁడు. రెండవకవి యందుమా మొదటిస్థానము మంత్రిభాస్కరునిదే.

హుళక్కిభాస్కరుఁడు గాని, దశకతుల భాస్కరుఁడు గాని సక్కలి భాస్కరుఁడుగాని యరణ్యకాండ రచయితలలో ప్రథముఁడని యొంటిమేని, రెండవస్థానము మల్లికార్జునభట్టునకో, కుమారరుద్రదేవునకో, యివ్వవలసి యుండును. వారిరువురు నరణ్యకాండమున కేమి పొక్కులనున్న గ్రంథమును రచించినవారు. వారిపిమ్మట మఱియొక రారణ్యకాండమును వ్రాసిరని చెప్పవలనుపడదు వీరిరువురిలో నెవరో యొక రరణ్యకాండమును బూచి వ్రాసిరని నిశ్చయించితిమేని, పైని చెప్పిన ముగ్గురికి నారణ్యకాండమున స్థానముండదు. వారు ముగ్గురును వీరిరువురును సమకాలికులు. సమకాలికులలో నొకరు స్వల్పముగ వ్రాసియుండినను నింకొకరు పెంచి వ్రాయుటయు సంభవింపను. మల్లికార్జునభట్ట కుమారరుద్రదేవులలో నెవ్వరును, పైని జెప్పిన ముగ్గురు భాస్కరులతో నారణ్యకాండ కర్తృత్వమున భాగమును పంచుకొననేరరు. వారికి కాండమున భాగమీయఁ దలఁచిచో, మంత్రిభాస్కరునికోడ నెంచి యీయవలసియున్నది. ఎట్లయిన మంత్రిభాస్కరునిఁ దొలఁగించవలయునను నుద్దేశముతోఁ బైని జెప్పిన ముగ్గురుగాక మఱియొక భాస్కరుఁడో, మఱియొక రామాయణ భాగరచయితయో యున్నాఁడని కాని, అయ్యలార్యుని తరువాత మఱియొవ్వ

రో యీభాగమును జెంచి వ్రాసియుందురని కాని వాదింపవచ్చును. అట్టియూహ లాధారరహితములును నసంగతములు నగును. ఎవ్వరైన పశాఖ్యముగాఁ దమవాదమును బలపఱచి చూపువఱకును, నారణ్య కాండమున నిరువురి కవిత్వ మున్నదనియు, నందొకటి మంత్రిభాస్కర రచితమనియు, నిస్సందేహముగా నిశ్చయింపవచ్చును. రెండవ కవిత్వ మెవ్వరి దను విషయమునుగూర్చి తరువాత వ్రాసెదను.

మంత్రిభాస్కరుఁ డయోధ్యాకాండమునుగూడ రచియించెనా?

మంత్రిభాస్కరుఁ డరణ్యకాండమును మాత్రమే రచియించెనా? మఱియేభాగము నైన రచియించెనా? యని యాలోచింప వలసి యున్నది. కొందఱుపండితు లరణ్యకాండమునమాత్రమే మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధముండెనని నుడివియున్నారు. కావున నీవిషయ విచారణ మావశ్యకమైనది. ఏకవియును గ్రంథ మధ్యభాగమును విశేషించి యారణ్యకాండమును రచింప నారంభించి యుండఁడు. బాలకాండమును నయోధ్యాకాండమును నితరు లెవ్వరైన రచియించి యున్నచో నీతఁ డరణ్యకాండమును రచియించెనని చెప్పవచ్చును. కాని యట్టిది లేనప్పు డీతఁ డొక్క యరణ్యకాండమునే రచియించియుండెనని చెప్పరాదు. ఈతఁడు మొదటినుండియు, రామాయణమును రచియించెననియే చెప్పవలసి యుండును. ఈ సందర్భమున నయోధ్యాకాండమును బరిశీలింతము.

ప్రస్తుత ముద్రితప్రతిలో నయోధ్యాకాండమున గద్యపద్యములు ౮౫౦ యున్నవి. ఇందు ౧౩౮ గద్యపద్యములు వెనుకటి ముద్రిత ప్రతికంటె హెచ్చుగానున్నవని పీఠికాకారులే వ్రాసియున్నారు. వెనుకటి ముద్రితప్రతిలోఁగూడ గొన్ని యధికముగాఁ జేరియుండ వచ్చును. మాయూర నున్న తాళపత్రప్రతిలో ౨౬౭ గద్యపద్యము లున్నవి. దీనిని జదివి చూచితిని. కథాసూత్రమెచ్చటను దెగిపోవక

చక్కనిశైలిలో ప్రౌఢముగానున్నది. తాళపత్రప్రతికంటె నధికముగా నున్న పద్యములసంఖ్య నిందిచ్చి పాఠకులకు విసువు కలిగింపఁజేయ నక్కర లేకుండ ముద్రాపకులే సౌకర్య మొనర్చియున్నారు. తాము క్రొత్తగా చేర్చిన ౧౩౨ పద్యములను ముద్రితప్రతిలో [·] నీవిధముగఁ గుండలీకరించియున్నారు. ఇట్లు మార్పుచేయుటలో ముద్రాపకులు కొన్నితావులందుండి యిచ్చటి కచ్చట నచ్చటి విచ్చటఁ జేర్చియున్నారు. అట్టిమార్పులు మాకుచర్చకు బాధకములు కావు. తాళపత్రప్రతికంటె ముద్రితప్రతిలో నధికముగ చెప్పిన ౧౩౨ లోను మిగిలిన ౪౩ పద్యములును అయోధ్యాకాండాంతమున ౮౦౧ మొదలు ౮౪౩ వఱకు నైయున్నవి. ఈ పద్యములకు మారుగా నేను జూచిన తాళపత్రప్రతిలో నొక్క సీసపద్యము మాత్రమే కలదు. అది యిది:

సీ. అంత నక్కడ రాముఁ డచటికి భరతుండు
క్రమ్మఱఁబంచి సామ్రాజ్యమునకు
తన్ను రమ్మనుచుఁ బ్రార్థన సేయునో యని
చింతించి యాత్మలోఁ జిత్రకూట
మునఁగలమునిజనంబుల వీడుకొని మార్గ
తెరువిక్షణంబునఁ గదము వేడ్కఁ
దనరి సీతాసుమిత్రపుత్ర సమేతుఁడై దం
డకావనమహీస్థలికి నరిగె
వనఁగ నయోధ్యాకాండ మా నఖిలమతముగ
వినినఁ జదివిన వ్రాసిన విస్తరించి
చెప్పినను వారలకును సంసిద్ధి యొసఁగు
సంపదాయురారోగ్యములు సంభవించు.

(అరణ్యకాండాదిపద్యముతరువాత "అవధరింపుము" అని చేర్చి పిమ్మట ౧వ పద్యముతోఁ గలిపి చదువ వచ్చును. ముద్రితప్రతిలోని

యారణ్యకాండము ప్రథమాశ్వాసము ౩వ పద్యమునకు ౧౧వ పద్యమును ౭వ వచనమునకు ౧౨వ పద్యమును పునరుక్తదోషమును గల్గించుచున్నవి చూడుఁడు. ఇట్టివింకను గలవు.

అయోధ్యాకాండమున మొదటి ౨౬౭ పద్యగద్యములను మాత్రమే రచించెననియుఁ బిమ్మట నెవ్వరో తక్కినగ్రంథమును జేర్చి పెంపొందించిరనియుఁ బైనివ్రాసిన వాక్యములవలన స్పష్టమగుచున్నది. అరణ్యకాండము వలె నీయాపెంపొందించినభాగము రెండవకవికృతమని నిశ్చయించుటకు సంశయింపనక్కరలేదు. అత్రిమహాముని యాశ్రమంబున నడచినకథను జేర్చుటయు నచ్చటచ్చట మరికొన్ని కథలను జేర్చి పెంచి వ్రాయుటయు రెండవకవి యుద్దేశము. ఈభాగమును దీసివేసినను గథకు భంగము కలుగకుండ నడచుచున్నదని పాఠకులు గ్రహింపఁగలరు. ముద్రితప్రతిలోఁ గుండలీకరించిన భాగములోఁ బద్యభాగము కంటె గద్యభాగ మధికముగనున్నది. మఱియు, నయోధ్యాకాండమును రెండు ఖండములుగ విభజించితిమేని, పూర్వఖండమునఁ దాళపత్రప్రతిలో లేనిభాగ మధికముగను, నుత్తరఖండమునఁ నల్పముగను నున్నట్లు గనఁబడును.

అయోధ్యాకాండాంత పద్యములు ముద్రితప్రతిలో నొకవిధము గను, కొన్ని తాళపత్రప్రతులలో వేఱొకవిధముగను నున్నవి. వాని నీక్రిందఁ జూపుచున్నాము.

ముద్రితప్రతి :

ఉ. రాజకిరీటకీలిత విరాజితనూతనరత్నరాజినీ
రాజన మంగళాచరణరంజిత పాదసరోజ ఖడ్గధా
రాజయలభ్యమానరుచిరద్యుతి మాన జితాతిశుంభద
భ్రాజితసద్వితీర్ణ రిపుపార్థివఖండన కీర్తిమండనా!

క. భూరిభుజార్గళలసదసి
ధారాదళితప్రతాపదహన మహోమ
ద్గారశిఖాంతరవిపత
ద్వీరారికుమారశలభ విక్రమసులభా!

మ. వినయగుణవిశాలా! విహితాచారలోలా!
వినుతశుభచరిత్రా! విశ్వదంభోజమిత్రా!
ఘనవిజితధురీణా! కామినీపంచబాణా!
కనకకుధరధీరా! కాంచమాంబాకుమారా!

తాళపత్రిప్రతి :

శా. మందారద్రుమ సామ్యదానఖని యున్మాదాంధవిద్వేషి రా
ట్సందోహాపహరోగ్ర శౌర్యగణితోత్సాహా స్ఫురద్బాహుఁ డా
నందాపాదిత భూసురప్రకరనానాస్తోత్రపాత్రుండు కం
దే దుష్ప్రఖ్యమహారవిందుఁడు గుణాన్వితుండు ధీమండనా.

క. శాలాలాలితసరసాం
చాలుఁడు సుకవిప్రకరసంతతమృదువా
చాలుఁడు విపులాధరితము
ల్లోలితుఁడు వైరిహృదయశూలుఁడు వేర్మిన్.

మ. భువనభరితకీర్తిస్ఫూర్తిదారోరుగాత్రుం
డవహితసుమహాచ్ఛాయస్ఫురచ్ఛ్రీశృజైత్రుం
డు విగరణాభోగ్రిటోప సప్రాశ్వవృత్తుం
డు విభుధజనరక్షాదక్షుండు సమ్మంత్రుఁడుర్వీన్.

పై పద్యములకును గ్రిందిపద్యములకును పోలిక లేదు. పై పద్యములు సంబోధనవిభక్తిలో నున్నవి. తాళపత్రిప్రతిలోనిపద్యములు అర ణ్యకాండ పద్యములవలెను, నిర్వచనోత్తర రామాయణ మందలి

యాశ్వాసాంతపద్యముల పోలికను బ్రథమావిభక్తిలో నున్నవి. అరణ్యకాండాంత పద్యములో "వితరణఖని" యనియు నీపద్యములలో "దానఖని" యనియు నుండుటనుబట్టియు నారణ్యకాండ రచయితయు నయోధ్యాకాండ రచయితయు నొక్కఁడే యని యూహింపనగును.

పైని వ్రాసినవానిలో "మందారద్రుమమే" ఇత్యాది మూఁడుపద్యములును గల తాళపత్రప్రతి యందలి గద్య అరణ్యకాండ గద్యవలె నే "సకలసుకవిజనవినుత" ఇత్యాది భాస్కరకవిగద్యయే యున్నది. దీనిని బట్టి యయోధ్యాకాండము భాస్కరరచితమని స్పష్టమగుచున్నది. కేవలము గద్య యొక్కటియే గ్రాహ్యమైనచో నది భాస్కరవిరచితమని చెప్ప బూనలేము కాని, యాశ్వాసాంతపద్యములు వేఱుగా నుండుటనుబట్టియు గ్రంథము ౨౬౭ పద్యములుగలిగి వేఱుగా నుండుటవలనను అరణ్యకాండ రచయితలలోని మొదటి కవియు నయోధ్యాకాండ రచయితలలోని యొకటి కవియు నేకవ్యక్తి యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. అయోధ్యాకాండ కర్తలను నిర్ణయించుట కరణ్యకాండమువలెఁ బడినంతశ్రమ యక్కఱలేదు. అయోధ్యాకాండ ముద్రితప్రతిలోని గద్య ననుసరించి, యొకస్థానమును గుమారరుద్రదేవునకును, తాళపత్రప్రతి గద్యనుబట్టి యొకస్థానము భాస్కరునకును నీయవచ్చును. కుమారరుద్రదేవుఁడు, హుళక్కిభాస్కర, దశగతభాస్కర, సత్కవిభాస్కరులలో సమకాలికుఁడు కావునను, సమకాలికులలో నొకఁడు క్లుప్తముగ వ్రాసినదానిని వేఱొకఁడు పెంచి వ్రాయుట సంభవింపదు కావునను, అయోధ్యాకాండ కర్తృత్వము నిస్సంశయముగ మంత్రిభాస్కరునకు సంక్రమింపకతప్పదు. అయోధ్యారణ్యకాండ కర్త యొక్కఁడే కావున, అరణ్యకాండకర్త హుళక్కిభాస్కరుఁ డను వాదము యుక్తియుక్తము కానేరదు.

కుమారరుద్రదేవుఁడు గ్రంథచౌర్య మొనర్చెనా?

పై వివర్శనమునుబట్టి యయోధ్యాకాండమును మొదటి ౨౬౭ గద్యపద్యములతో మంత్రిభాస్కరుఁడు రచియించెననియు, పిమ్మట దాదాపు ౨౦౦ గద్యపద్యములను గుమారరుద్రదేవుఁడు రచియించి, యందుఁ జేర్చి మొత్తమునకుఁ దనగద్య వేసికొనెననియుఁ దేలుచున్నది. ఇందువలనఁ గుమారరుద్రదేవునిపై గ్రంథచౌర్య మారోపించినవార మగుచున్నాము. ఇది న్యాయమా యని కొందఱడుగవచ్చును. ఎవరిపైనను గ్రంథచౌర్య మాపాదించు నుద్దేశము మాకు లేదు. తాము కనిపెట్టిన విషయములను సత్యాన్వేషణ బుద్ధితో విమర్శించుచు లోకము నెదుట నుంచుట చరిత్రకారుల ధర్మము. ఆ ధర్మమునే మేమవలంబించితిమి. కుమారరుద్రదేవుఁడు, భాస్కరవిరచితములగు గద్యపద్యములఁ గ్రహించి, వానికి రెండువందల గద్యపద్యములను రచించి చేర్చి, తాను రచించిన భాగమును సాహిణిమారన కంకితము చేసి, తాను వ్రాసికొనిన ప్రతియందు, రెండుగద్యములును, రెండువిధములగు కాండాద్యంత పద్యములును వేసియుండును. తత్ప్రతి కాపిలేఖకులు కొందఱీ రెండువిధములగు వ్రాఁతలలో నొకదానిని విడిచివేసి తమయిష్టము వచ్చిన యొక గద్యమును, ఒకవిధమగు నాద్యంతపద్యములను వ్రాసికొని యుందురు. అందుచేతనే కొన్నిప్రతులలో భాస్కరవిరచితకాండాంత పద్యములును గుమారరుద్రదేవుని గద్యయు నుండుట సంభవించినది. ఇట్టిగజిబిజులు కొన్నికొన్ని తాళపత్రప్రతులలో యుద్ధకాండమునందుఁ దక్కిన కాండములయందుఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈయూహయందు సత్యముండెనేని, కుమారరుద్రదేవునియందు గ్రంథచౌర్య దోషముండదు.

అరణ్యకాండ ద్వితీయకవి యెవరు?

అయోధ్యాకాండ ద్వితీయకవి కుమారరుద్రదేవుఁడని యనుకొన్నారము. అరణ్యకాండమును బెంచి వ్రాసినకవి యెవ్వరని యోచిం

ప కలిసియున్నది. ఇదికూడఁ గుమారరుద్రదేవుఁడుగాని మల్లికార్జున భట్టుగాని యై యుండురని నాయూహ. వీరిరువురు తప్ప వేఱెవ్వరును గారనినానమ్మకము. వీరిరువురిలో నెవ్వరో నిశ్చయించుటకు నాకాధారములు లభింపలేదు. కాని కుమారరుద్రదేవుఁడై యుండు నని నాతలంపు కుమారరుద్రదేవుఁ డయోధ్యాకాండ గద్యను మార్చి నట్లారణ్యకాండగద్య నేల మార్పలేదని కొందఱడుగవచ్చును. అరణ్య కాండాంతగద్యలోఁగూడ భాస్కరునిది గాక మఱియొకరిదికూడ నుండి యుండెనయు, దానిని విలేఖకుడు దీసికొనియుండఁ డనియుఁ దాళపత్రప్రతులింకను బరిశోధించినచో నవి బయలుపడునవియు నా నమ్మకము. లేదా అరణ్యకాండమునుఁ దాను రచించినట్లు వేసికొనిన చో సైన్యఁ గీడు మూడునేమో యను భయముచేతను నాకాండ మునఁ దాను కొంతభాగమును మాత్రమే వ్రాసియుండుటను మొత్త మంతయుఁ దాను రచించినట్లు ప్రకటించుకొని యాకీడునాతను దన నెత్తిపై వేసికొనుట కిష్టములేకయు భాస్కరుని గద్యము వీరి దవకవి మార్చకపోయి యుండును. భారతారణ్య పర్వశేషమును రచించిన యెఱ్ఱాప్రగ్గడ తన పేరున గద్యమును వ్రాసికొనక నన్నయ పేరననే గ్రంథ ము నుంచుటకుఁగూడ నిదియే కారణమై యుండును. అంతటి మహా కవుల కిట్టి మూఢనమ్మకము లుండునాయని తలంపరాదు. కొమ్మనాగ రికులమని చెప్పుకొనెడివారిలో నిప్పుడు కూడ నిట్టి నమ్మకము లున్న వారు కలరు. అవివరములనిటఁ దెలుపుట యప్రస్తుత ప్రసంగము. మంత్రిభాస్కరుఁడు ప్రతి కాండాంతమునను ఫలశ్రుతిపద్యము వ్రాసి నట్లు కన్పట్టుచున్నది.

అయోధ్యాకాండ ఫలశ్రుతిని పైని వ్రాసియున్నాఁడను.
అరణ్యకాండ ఫలశ్రుతి పద్యమిది:

సీ. ఆ సరోవరమునయందు నృపాత్మజు
లతిశయస్నానపానాదివిధులు
ప్రియమునఁ జల్పి సంప్రీతాంతరంగులై
తత్సమీపోన్నత తరుచయంబు
శీతలచ్ఛాయ వాసీనులై విశ్రమం బంది
కొండొకంతడ వచట నిలిచి
సౌఖ్యంబు నొంది సత్సేవ్యమైన యీ
యారణ్యకాండంబు నర్థితోడ

గీ. వినినఁ జదివిన వ్రాసిన విస్తరించి
చెప్పినను వారలకు సౌఖ్యసిద్ధి యగుచు
సంపదాయురారోగ్యముల్ సంభవించు
సతతపుణ్యంబు లెప్పుడు ననుభవింతు.

బాలకాండఫలశ్రుతిపద్యము నాకు లభింపలేదు.

బాలకాండమున మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెనా?

అయోధ్యారణ్యకాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మున్నదని నిర్ణయించినట్లు బాలకాండలో నాతనిరచన మున్నదని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. కాని యీ రెండుకాండములలోను స్పష్టముగాఁ దెలిసినట్లు బాలకాండమున నావిభేదముఁ దెలుపు తాళపత్రప్రతులు నాకు లభింపలేదు. నేను జూచిన తాళపత్రప్రతులలోఁ జాల భాగము ముద్రితప్రతితో సమానముగనే యున్నవి. కాని యొక ప్రతిలో కొన్నిభేదములు గానవచ్చినవి. అందు మచ్చునకు మూఁడు పద్యముల నుదాహరించెదను. ఇట్టివి యింకను గలవు.

ముద్రితప్రతి:— (ఇచ్చటకూడా వ్రాఁతప్రతిలో నివనియే ముద్రాపకులు
వ్రాసి యున్నారు.)

చ. ధరణిలసిల్లు తొమ్మిదినిధానములున్ దనయింట నుండఁగా
నరుఁ డట యొక్కరింత పరిణామము చూ పాకటే శిరోధరాయె
తరమియు తేరు దీసికొని తన్నుఁడటంచును గిన్నరేశుఁడున్
శిరిపెముల్లోడి చుట్టమని శిట్టుదు రప్పురి వైశ్యపుంగవుల్. ౩౨

ఉ. బలవంతంబున లావునన్ విపులశుంభద్దేహముల్ దాల్చి తా
మిల కొల్లన్ వడి దున్ని సస్యములచే నింపాంగ బూరించి రా
సులుగాఁ జేతురు ధాన్యముల్ సుగుణులై పెంపొంది యర్వటిం గో
వల నెల్లప్పుడు నండశూద్రులు ధరన్ బ్రాహ్మణ్యసేవార్థులై ౩౩

౭ ౩౯ ఇది యొకవచనము.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీయలేదు. ముద్రితప్రతిని జూడుఁడు. వీనికి మారుగాఁ దాళపత్రప్రతిలో నీక్రిందిపద్యము లున్నవి.

గీ. శరధిఁ గైకొనము రత్నముల్ చాల నొసఁగ
నలకుబేరుని శ్రంబుఁ బెంచి యుచఁ
జాలియున్నట్టి వైశ్యు లసంఖ్యముగను
మెరసియుందురు నత్పురవరమునను.

క. కన్నక్రియాసంసేవో
దీక్షమనాత్ములు గలిగి ధృతిచే హిమవ
త్క్షోణిధరంబులో యనఁగాఁ
బూర్ణులునై యుందు రెపుడు బుగఁ గలశూద్రుల్.

౭ ౩౯ వ వచనమునకు బదులుగా నీక్రింది పద్యగద్యములున్నవి.

క. ధాత్రీసుత రాముడకు సౌ
మిత్రికి నూర్మిళన ప్రియము మెయి గైకేయీ
పుత్రునకు నాశ్రిత మాళి
శత్రుఘ్నునకు స్ఫురత్కీర్తి సమ్మతిని చ్చెన్.

వ. అప్పుడా రాఘవుల కగ్నిసన్నిధి నిగమోక్తక్రమంబునఁ బాణిగ్రహణంబులు చేసి యగ్నిదేవునకు మునులకు దశరథ జనకులకు నమస్కరించి బహువిధాశీర్వాదంబుల విలసిల్లు నాసమయంబున,

ఈ యుదాహరణములనుబట్టి బాలకాండముఁ గూడ నిరువురి కవిత్వమున్నదనియు నందొకఁడు మంత్రిభాస్కరుఁ డనియు రెండవ యాతఁడు మల్లికార్జునభట్టనియు నిశ్చయింపవచ్చును. బాలకాండ ముద్రితప్రతిలో ౭౮౩ గద్యపద్యము లున్నవి. ఇందు ౪౦౦ గద్యపద్యములు మంత్రిభాస్కరుని వనియుఁ దక్కినవి మల్లికార్జునుని వనియు ననుకొనవచ్చును. అయోధ్యారణ్యకాండముల యందలి మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వరీతినిబట్టి చూచినచో నాతఁడు కథాఘట్టములను గలుపుటకై స్వల్పవాక్యములతోఁ గూడిన వచనరచనము దప్ప గద్యరచనము నందు విశేషాభిరుచి కలవాఁడు కాఁడనియు, కథాంశమును ప్రౌఢమైన శైలిలో రచించుటయం దెక్కువ యిష్టము కలవాఁడుకాని, వర్ణనాంశముల యందభిలాషకలవాఁడు కాఁడనియుఁ దోఁచగలదు. బాలకాండమున ౧౬ పెద్దవచనములును దాదాపు ౧౫౦ సామాన్య వచనములును ౫౦ వఱకు కథఘట్టలను గలుపు చిన్న వచనములునుగలవు. ఈ గద్యభాగమున నే స్వల్పసంఖ్యగల చిన్నగద్యములో దక్కఁ దక్కిన వన్నియు మల్లికార్జునుని రచనమని చెప్పవచ్చును. మొదటి ౨౫ పద్యములలో ౩వ పద్యము మాత్రమే భాస్కరునిదై యుండును భాస్కరుఁడు విశ్వామిత్ర చరిత్రము నంత విస్తరించి, చెప్పియుండఁడని నాయూహ. వాల్మీకి రామాయణములో లేని కొన్ని విషయములను మల్లికార్జునభట్టు, అధ్యాత్మరామాయణాదులనుండి యాంధ్రీకరించెనని పీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు, వాల్మీకిరామాయణమునే సంక్షేపముగా నాంధ్రీకరింపఁదలఁచినవాఁడు మంత్రిభాస్కరుఁడు. అట్టి యాతఁ డీపనికిఁ బూనుకొనఁడు కదా! బాలకాండమున మంత్రిభాస్కరునిపద్య

ము లేవో నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. కాని దిఙ్మాత్ర సూచకముగాఁ దెలిసికొనుటకై పై వాక్యములను వ్రాసితిని.

భాస్కరరామాయణమున నవతారిక లేదేమి?

ప్రస్తుతము మనకు దొరకుచున్న ముద్రితప్రతులలోఁ గాని, తాళపత్రప్రతులలోఁ గాని, భాస్కరరామాయణమున నవతారిక లేదు. ఇందులకుఁ గారణమేమై యుండునని యాలోచింపవలసియున్నది. "ఏకవియును దనయిష్టదైవమునుఁ బ్రార్థింపకుండ గ్రంథారంభము చేయఁడు. మంత్రిభాస్కరుఁడు కృత్యాదిని రచియించియే యుండును. అది యాతని గ్రంథముతోఁ బాటుగ నశించియుండును." అని కొందఱనుచున్నారు. కాని యీయూహ కొంతబాధకము గన్పట్టుచున్నది. మంత్రిభాస్కర రామాయణ ముచ్ఛిన్నము కాలేదు. అయోధ్యారణ్యకాండములు యథామాతృకములుగా నున్న తాళపత్రప్రతు లచ్చటచ్చట గన్పట్టుచున్నవి. అట్లే బాలకాండముగూడ యథామాతృకముగా నున్న ప్రతి యెన్నటికైన లభింపక మానదని నాయాశ. అది లభించెనేని యవతారిక యుండెనో లేదో నిశ్చయము కాఁగలదు. అంతవఱకు నీవిషయము నిదమిత్థమని నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. భాస్కరుఁడు కృత్యాదిని రచియింపలేదని యనుకొనుటకుఁగూడ నవకాశము కలదు. గ్రంథమంతయు రచించినపిదపఁ గృత్యాదిని రచించు నాచార మిప్పుడును మనలోఁ గలదు. భాస్కరుఁడుగూడ నట్లే తలంచియుండెనేమో! గ్రంథము సాంతము కాకపోవుటచేఁ గృత్యాది వ్రాయబడక పోయి యుండవచ్చును. పూర్వకవి ప్రణీతము లగు గ్రంథములలో నవతారికలు లేనివి కొన్ని కలవు. కృత్యాదిని వ్రాయకుండ గవి చనిపోవుటచే నాతని తనయుఁడో శిష్యుఁడో దానిని వ్రాసి పూర్తి చేసిన గ్రంథములును గలవు.

భాస్కరుని కృత్యాది లేకపోయిన మానె మల్లికార్జునభట్టైనను నవతారిక వ్రాయకపోయెనేమను ప్రశ్న రాకమానదు. దీనికిఁ దృప్తికరమైన సమాధానము గానరాలేదు. గ్రంథమంతయుఁ బూర్తియైనపిదప నవతారికను వ్రాయవచ్చునని తలంచినాఁడను సమాధాన మీతనివల్ల వర్తింపదు. ఈతఁడు వ్రాయఁదలఁచినది సుందరకాండాంతమునకును మాత్రమే అదిపూర్తియైనది. అవతారిక వ్రాయఁదలఁచినచో వ్రాయుటకు తగిన యవకాశమున్నది. కాని యాతఁడు వ్రాయలేదు. మంత్రిభాస్కరవిరచిత బాలకాండమునందుఁ దానుఁ గొంతగ్రంథము నధికముగఁ జేర్పుటమాత్రమే చేసియుండుటచే వేఱుగ నవతారిక వ్రాయ విష్టములేక మానివేసెనేమో చెప్పఁజాలము. కాండాంతపద్యములను వేఱుగ శివపరముగ వ్రాసి వేఱుగఁ దనగద్యము వ్రాసికొనిన యాతఁడు కృత్యాదినేల వ్రాయకుండునని కొందఱనుకవచ్చును. అవతారిక వ్రాయఁదలపెట్టెనేని బాలకాండమునఁ దన కెంత ప్రసక్తి యున్నదనియు స్పష్టముగాఁ జెప్పవలసి వచ్చును. అందుచే నాతఁడు దానిని వ్రాయక యుండవచ్చును. మల్లికార్జునభట్టునిగూడ గ్రంథచౌర్యమారోపింపలేము. అయోధ్యాకాండ రచనా విచారణ సందర్భమునఁ గుమారరుద్రదేవునిఁగూర్చి వ్రాసిన వాక్యములు మల్లికార్జున భట్టునకు గూడ ననువర్తింపఁ జేయవలసియుండును.

కిష్కింధా సుందరకాండములలో మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మున్నదా?

మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మారణ్యకాండముతో నాగిపోయెనని నిశ్చయింపఁజాలము. కాని మొదటి మూఁడు కాండములలోవలె నీ రెండు కాండములయందును నాతనికవిత్వ మున్నదని, నిరూపించుటకు దగిన సాధనములు లభ్యములు కాలేదు. కొన్ని తాళపత్రప్రతులయందు ఈ రెండు కాండముల తుదిగద్యము. "ఇది సకలసుకవిజనుత"

మొదలుగా భాస్కరుని పేర నుండుటచేత, సుందరకాండాంతము వఱకును భాస్కరుఁడు రచించియుండు ననియు, యుద్ధకాండమునఁ గూడ గణింపదగిన యేయల్పభాగమో రచియించియుండుననియుఁ దోఁచుచున్నది. కొన్ని తాళపత్రప్రతులలోని గద్యములనుబట్టి యిట్లూహించుట న్యాయ్యము కాదని కొందఱందురేమో! ఆవాదమునందుఁ గూడ సత్యముండ వచ్చును. ఎట్లయినను నీ విషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమయి యున్నది. ఈకాండములలో నేను చూచిన తాళపత్రప్రతులకును ముద్రిత ప్రతికిని విశేషభేదఁ గన్పడ లేదు.

కిష్కింధాకాండాంత పద్యములలో ముద్రితప్రతియం దీక్రింది పద్యము కన్పట్టుచున్నది.

శా. లాటీచందనచర్చ చోళమహిళాలావణ్యసామగ్రి క
ర్ణాటీకేళికలాసరస్వతి కళింగాంతఃపురీమల్లికా
వాటీపంజరి గౌడవామనయనా వక్షోజహారావళి
పాటింపందగు నీదుకీర్తి రథినీపాలాగ్రణీ సాహిణీ.

ఈపద్యము సాహిణీమారయను సంబోధించుచున్నది. కాండాది పద్యములు గాండాంతమందలి మాలినీవృత్తములు శివపరములుగా నున్నవి. మల్లికార్జునభట్టు తనకవిత్వము నీశ్వరునకుఁ గృతియిచ్చె ననుట స్పష్టము. కావునఁ బైఁజూపిన శార్దూలవృత్త మిట నుండఁ దగినదని కాదనియుఁ బ్రక్షిప్తమనియు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇంతే కాదు, సాహిణీమారయ కంకితమైన యేయితర గ్రంథము నుండియో కొన్ని పద్యములను దెచ్చి భాస్కరరామాయణమున నెవ్వరో చేర్చియుండురను నూహ కలుగుచున్నది. వాల్మీకి భాస్కరుఁడు డాంధ్రీకరించి సాహిణిమారని కంకిత మొసంగెనని చెప్పుచు వళగతుల లోని పద్యములను ప్రతిలేఖకు లిందుఁ జేర్చిరేమో! ప్రస్తుతముద్రితప్రతిని

బట్టి కిష్కింధాసుందరకాండములు మల్లికార్జునభట్ట రచితములనియు నీశ్వరాంకితము లనియు స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. "ఇవినిజముగా మంత్రిభాస్కరకృతములైనచోఁ గాండాంత పద్యములీశ్వర సంబోధకములుగాక యొకప్రభువును సంబోధించునవిగా నుండవలసియున్నది. అయోధ్యారణ్యకాండముల కట్టిపద్యములు మనకు లభించినవి మల్లికార్జున భట్టుపేర నున్న మూఁడు కాండములకు నట్టిపద్యములు మనకు దొరకలేదు. దీనికేదేని ప్రత్యేక కారణ ముండి యుండవలయును. అయోధ్యారణ్య కాండములను మంత్రిభాస్కరుఁడు రచియించెనని మన మంగీకరించితిమేని, యాతఁడు బాలకాండమును రచింపకుండ నయోధ్యారణ్యకాండములను మాత్రమే రచియించి యుండఁడు. కావున బాలకాండమున నాతనిరచన మున్నదను సిద్ధాంతము నంగీకరింపక తప్పదు. బాలకాండాంతమున మంత్రిభాస్కరుఁడు రచించిన ప్రభుస్తుతి పద్యములు మనకు లభించి, కిష్కింధాసుందర కాండాంత పద్యములు లభింపకపోయినచో నీరెండు కాండములయందు నీతని కవిత్వము లేదని యనుకొనవచ్చును. కాని బాలకాండాంతపద్యములు లభింపకపోవుటచే కిష్కింధాసుందర కాండాంతపద్యములు భాస్కర రచితములు వన్లై లభింపలేదనియు, నవి లభింపనంతమాత్రమున నా కాండములలో భాస్కరుని కవిత్వము లేదని నిశ్చయింపఁగూడా దనియుఁ జెప్పవలసి యున్నది. మల్లికార్జునని పేరనున్న మూఁడు కాండములలోను భాస్కరుని గద్య యుండి యాతని కాండాంతపద్యములు లేకపోవుటకుఁ గారణము విలేఖకులై యుండవచ్చును.

అయోధ్యారణ్య కాండముల కవిత్వధోరణినిబట్టి చూచినచో మంత్రిభాస్కరుఁడు వాల్మీకిరామాయణమును సాధ్యమైనంతవఱకును స్వీకరించి యాంధ్రరామాయణమును రచింపఁదలపెట్టెననియు, మిక్కిలి ప్రౌఢిమగల వచనములకు రచియింప నాతఁడిష్టము లేనివాఁడనియు వర్ణ

నాటికములలో గ్రంథమునుఁ బెంచు నభిలాషకలవాఁడు కాఁడనియు దోఁచును. ఈలక్షణములనుఁ గిష్కింధాసుందర కాండముల కన్వయింపఁజేసి చూచినచో, బాలకాండమునకెనే యీ రెండుకాండముల యందునుఁ గొంత మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ ముండెననియు మల్లికార్జున భట్టు కాండములనుఁ గూడ వర్ణనాంశములనుఁ బెంచియుఁ వాల్మీకి రామాయణమందు లేని "తార శ్రీరాముని శపించుట, లంకకేగి సీతావృత్తాంతమును గనుగొనిరమ్మని సంపాతి తనకుమారున కాజ్ఞాపించుట, హనుమంతుఁడు తన జననవృత్తాంతమున గజద్వయవధను జెప్పుట" మొదలగు కథలనుఁ జేర్చియుఁ బెద్దగాఁ జేసెననియుఁ దలంప నవకాశము గలుగుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణమునఁ జెప్పినకథలనే సంగ్రహపరచి వ్రాయఁదలఁచిన భాస్కరుఁ డందు లేనికథలనుఁ దెచ్చి పెట్టినాఁడని తలంపరాదు. కిష్కింధాకాండమున దాదాపుగ నిరువదియుఁ సుందరకాండమున నిరువదియుఁ బెద్దవచనము లున్నవి. ఇవి యన్నియు మల్లికార్జునభట్టు పెంచి వ్రాసినవని నాయభిప్రాయము. కిష్కింధాకాండమున ౬౮౪వ సంఖ్యగల వచనమిందుల కుదాహరణము. ఈవచనమునుఁ దీసివేసినను గథాసూత్రము తెగిపోలేదు. ఈపెద్దవచనము లున్నతావులలో భాస్కరుఁడు స్వల్పసంఖ్యగల పద్యములనో చిన్నవచనములనో వ్రాసియుండునని నాయుద్దేశము. కిష్కింధాకాండమున నిపుడు ౮౩౦ గద్యపద్యము లున్నవి. ఇందులోఁ బద్యమధ్యమునఁ గథఁ బట్టులను గలుపుటకై వ్రాయఁబడిన చిన్నగద్యములు దాదాపు ౧౮౦ కలవు. మిగిలిన ౬౩౦ పద్యములలోఁ గందములు ౩౪౦ సుందరకాండమున నున్న గద్యపద్యములు ౪౭౦ లోను, పైనిజెప్పిన రీతి గల చిన్నవచనములు ౧౯౦ పోను మిగిలిన ౮౩౦ పద్యముల లోను గందములు ౨౬౦. యుద్ధకాండమున నున్న గద్యపద్యములు ౨౭౦౦ లోను వచనములు ౮౨౪ పద్యములు ౨౨౭౪ లోనఁ గంద

ములు ౭౦౦. కిష్కింధా సుందర కాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవితయుండెనా లేదా యని విమర్శించునప్పుడీ రెండుకలు గమనింపఁ దగినవి. ఈ సందర్భమునఁ బైనిఁ జెప్పిన యుక్తులలోఁ గొన్ని నిశిత విమర్శనమునకు నిలువలేక పోవచ్చును. కాని మొత్తముమీఁద యోచించి చూడఁగా కిష్కింధాసుందరకాండములలో మంత్రిభాస్కరుని కవిత యున్నదనియు, బాలకాండమువలెనే యీకాండములను గూడ మల్లికార్జునభట్టు పెంచి వ్రాసెననియుఁ దోఁచకమానదు. విశేష పరిశ్రమచేసి, పరిశోధన మొనర్చినచో నయోధ్యారణ్య కాండముల వలెనే, తక్కిన మూఁడుకాండములయందును భాస్కరుని కవిత యెంత యున్నదియుఁ దెలియఁగలదని నానమ్మకము.

బాల- కిష్కింధాసుందరకాండములయందు భాస్కరునికవిత్వ మున్నచో నదియేల బయిటపడలేదు?

ఈ ప్రశ్న కింకనుఁ దాళపత్రప్రతుల పరిశోధన మావశ్యక మని చెప్పుటతక్క వేఱు తృప్తికరమగు ప్రత్యుత్తరము లేదు. ఈతాళపత్రప్రతులు లభించుటలోఁ గూడ నొకకష్టమున్నది. మల్లికార్జునభట్టుచేఁ బెంచి వ్రాయఁబడిన రామాయణప్రతులు ప్రచారములోనికి వచ్చినది మొదలు భాస్కరరామాయణప్రతులు మూలఁబడిపోయి యుండును. దీనికి గారణము, మల్లికార్జున రామాయణమున గ్రంథమెక్కువగా నుండుటయు యుద్ధకాండముగూడ మల్లికార్జునభట్టు కాలముననే రచియింపఁబడి యుండుటచే, దానితోఁగూడ గలసినప్రతులను విలేఖకులు వ్రాసికొనుచు వచ్చిరి. ఆవ్యక్తులార్యులకుఁ దరువాత సమగ్రరామాయణమును విడచి, యసమగ్రముగ నున్న భాస్కరుని ప్రతుల సెవిలేఖకులను వ్రాసికొనియుందురు కదా! మల్లికార్జునభట్టునకుఁ బూర్వము వ్రాసికొనిన మంత్రిభాస్కరుని రామాయణప్రతులో లేక వాని ప్రతిత

లో ప్రతిప్రతికలో మనకు లభింపవలసియున్నది. అట్టివి లభించుట చాలదుర్ఘటము. అదృష్టవశమున నయోధ్యారణ్య కాండప్రతులు దొరికినవి. ఇట్లే తక్కిన మూఁడు కాండములును గూడ లభించునని నా యాశ. ఇప్పుడు ముద్రితప్రతులు విశేషప్రచారములో నుండుటచేఁ దాళపత్త్రప్రతులను జూచువా రరుదుగా నున్నారు. అందులో మంత్రి భాస్కరుఁడు రామాయణకర్త కాఁడని యిదివఱకు పండితులు సిద్ధాంతీకరించి యుండుటచే, నీవిషయమునకుఁ బరిశోధన మావసరము లేదని భావించువార లనేకులున్నారు. అందుచే సామాన్యముగా నీవిషయమును గూర్చి పరిశోధనము జరుగుట లేదు. నేను పైని వ్రాసిన యంశములను మనసునందిడుకొని తాళపత్త్ర పరిశోధనము గావింపవలసియున్నది.

భాస్కరరామాయణ పీఠికాకారుల యభిప్రాయము

భాస్కరరామాయణ ముద్రిత ప్రతికిఁ బీఠిక వ్రాసిన శ్రీ మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యపండితులు భాస్కరరామాయణములో మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధము లేదనియు, హుళక్కిభాస్కరుఁడే రామాయణకర్త యనియు నిశ్చయించి యున్నారు. అందు వారు చూపిన యుక్తులకు గొన్నిటికి (వారివాక్యముల నుదాహరింపక పోయినను) సమాధానములను పైని వ్రాసితిని. కొన్నిటికి మల్లికార్జునాది రామాయణకవుల చారిత్రములలో సమాధానములను వ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను. ఈసందర్భమునఁ బీఠికలో శ్రీ యాచార్యులవారీక్రిందివాక్యములను వ్రాసి యున్నారు.

“ఈ రామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని కవిపేరుతోఁ గూడిన నామముతో వ్యవహారముండుటలో నొకవిశేషమున్నది. అది యేదియన నదివఱ కొకరామాయణ మున్నట్లు సూచించుట. భారత

ముండఁగాఁ దరువాత జైమిని రచించినభారతమునకు జైమినిభారతమని పేర్పిన శ్లోక గ్రంథముండఁగా మఱల రెండవదిపుట్టిన దాని సంజ్ఞకు గవిపేరు చేర్చుట లోకములో వాడుకయయి యున్నది. దీనివలన నీ రామాయణమునకు మఱియొక రామాయణము ముందుండవలసి యున్నది. అది యొజ్జనకృత రామాయణ మని యూహింపవచ్చును. పింగళి సూరనార్యుఁడు భారతరామాయణ కథను జోడించి వ్రాసిన రాఘవపాండవీయములో:-

ఉ ఏ నొండ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం దిరం
బై యనవద్యతం బొగఁగ సంభృతవస్థితి భారతంబు రా
మాయణము న్రచించిన మహాత్ముల నాన్నయఁ దలం చెదఁ జగ
ద్గేయుల నన్నపార్యునిని దిక్కసుధీమణి నొజ్జపక్కవిన్

అని రామాయణమును భారతమును రచించిన పూర్వకవులు వీరు ముగ్గురే యని తెలిపియున్నాఁడు. ఈపద్యము తిక్కనకుఁబూర్వ ము మంత్రిభాస్కరునిచే రామాయణము రచింపఁబడి యుండలేదనిఁ దెలియఁజేయుటచే నీ భాస్కరరామాయణమునకు మొదటిది కాదని సూచించుచున్నది. కాని ప్రతాపరుద్రునికాల మందున్న భాస్కరుఁడు ప్రతాపరుద్రుని తరువాత రాజ్యమాక్రమించుకొన్న యనవేమా రెడ్డి కాలములోని యొజ్జపర్గ్గనకుఁ దరువాత నుండుట యెట్లు సంద ర్భించునను నంశ మాలోచింపవలసియున్నది. ప్రతాపరుద్రుని కాలము లో భాస్కరుఁడున్నను నపుడు రామాయణమును రచించియుండ లేదు. ప్రతాపరుద్రునితరువాత సాహిణిమారన రాజుకాగా నపుడు రచించెను. ప్రతాపరుద్రుఁడు కారాసిబద్ధుఁడైన తరువాత దస్సేనానాయకులు స్వతంత్రరాజులైరి. వినకొండకుఁ బోలయ వేమారెడ్డియును గొండ వీడునకు సాహిణిమారనయును రాజులైరి. మొదటఁ బోలయవేమారెడ్డి

స్వల్పకాలము రాజ్యముచేసి మృతుఁడయిన తరువాత వనవేమారెడ్డి రాజయ్యెఁ గావున కొండవీడును సాహిణిమారుఁడు వినుకొండను వేమారెడ్డియుఁ బాలించుచుండఁగా భాస్కరరామాయణము పుట్టినది. ఇది పుట్టినప్పటికి భాస్కరపుత్రుఁడు గూడ గొప్పకవియై యున్నందున భాస్కరుఁడుకొంతభాగమునే రచించియుండుటనుబట్టి, నీగ్రంథము భాస్కరుని ముసలితనమందు రచింపఁబడెనని యూహింపవలసి యున్నది. ఇఁక వనవేమారెడ్డికడ నున్న యెఱ్ఱనరామాయణ మాతని యౌవన కాలమున నిర్మింపఁబడినది. అనవేమారెడ్డి కంకితము చేయఁబడిన హరివంశమునకుఁ బూర్వమే రామాయణము రచింపఁబడినట్లు హరివంశ మువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

శా. "వాగమ్లానత నొప్ప మల్లరథినీనాథుండు నిన్నాశ్రిత
శ్రీతోడన్ సముపేతుఁ జేసి యొకయుం జేపట్టి మాకిచ్చుటం
జేతోమోద మెలర్ప రామకథ మున్ జెప్పించి యత్యున్నత
ఖ్యాతిం బొందితి నింకనుం దనియ, నే కావ్యామృతాస్వాదనన్"

ఇతని గ్రంథములలో నిదియే మొదటిదని తోఁచుచున్నది. కావున నీ రెండురామాయణములలో నెఱ్ఱనది ముందుఁ బుట్టియుండ వచ్చును.

కాఁబట్టి పైని వ్రాసిన యుపపత్తులచే సర్వవిధముల నీరామాయణమును రచించినవాఁడు హుళక్కిభాస్కరుఁడే కాని మంత్రిభాస్కరుఁడు కాఁడని గ్రహింపవలయును."

శ్రీ యాచార్యులవారి యీ వాక్యములయందలి యంశములు చరిత్రకు విరుద్ధములుగా నున్నవి.

పింగళి సూరనార్యుని పద్యములలో శ్రీ యాచార్యులవారు చెప్పినంత యర్థము లేదు. కవిత్రయము నుతించుటయే యాతని

యుద్దేశము. కాని రామాయణకర్తలను జెప్పుట యాతని తలంపుకాదు. కవిత్రయమువారు భారత రామాయణములను రచించినవారని మాత్రమే సూరనార్యుడు చెప్పెను కాని, మంత్రిభాస్కరుడు రామాయణమును రచింపలేదని కాని భాస్కరరామాయణము మొదటిది కాదని కాని యాతడు చెప్పనుద్దేశింపలేదు. నన్నయ రామాయణకర్త కాడు. రామాయణకర్త యైన భాస్కరుడు తనకు బూర్వుడైనను నాతని వాడు నుతింపలేదు. ఈ పద్యమును బట్టి యెఱ్ఱన రామాయణము మొదటిదని నిర్ధారణచేయబూనుట వృథాయాసము. ప్రమాదభరితము.

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ అనవేమారెడ్డికి కవిగానుండి, రామాయణమును హరివంశమును నతనికంకితము చేసె ననుటపరి కాదు. హరివంశరచనము నాటి కనవేమారెడ్డి పుట్టెనో లేదో చెప్పలేము. పుట్టినను బదియేండ్ల లోపు వయసుకలవాడుగా నుండును. హరివంశకృతిపతి ప్రోలయ వేమారెడ్డి కాని యనవేమారెడ్డి కాడు. ప్రోలయవేముడు స్వల్ప కాలముమాత్రమే రాజ్యముచేసినవాడును గాడు. క్రీ. శ ౧౩౨౦ మొదలు ౧౩౪౯ వఱకు ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసినప్రతిభాశాలి అతనికిఁ దరువాత నవవేమారెడ్డి రాజ్యమునకు రాలేదు. ప్రోలయవేముని పెద్దకుమారుడైన యనపోతారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౫౦ మొదలు ౧౩౬౧ వఱకు రాజ్యముచేసెను. అటుపిమ్మట క్రీ. శ ౧౩౬౨ మొదలు ౧౩౮౦ వఱకు ననవేమారెడ్డి రాజ్యమేలెను. ఈ కాలములో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ లేడు. భాస్కరరామాయణ మింతకుపూర్వమే రచియింపఁబడి యుండెను. వాస్తవముచేత నెఱ్ఱాప్రగడ తనరామాయణమును క్రీ. శ. ౧౩౨౫—౧౩౩౫ మధ్యకాలమున రచియించియుండెను. (యెఱ్ఱాప్రగడచరిత్రమును జూడుడు.) భాస్కరరామాయణ మంతకు బూర్వమే రచితమైనది. ఎఱ్ఱనరామాయణము మొదటిదగుటచే రెండవదయిన యీరామాయణమునకు భాస్కరరామాయణమని పేరువచ్చిన

పంతులుగారును, మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణమునఁ గొంతభాగమును రచియించియుండెనని యభిప్రాయపడియున్నారు. అందుపైని శ్రీ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు భాస్కరోదంతమును ౭౮ పేజీల గ్రంథమున నీవిషయమును విమర్శించి భాస్కరరామాయణములో మంత్రిభాస్కరునకు సంబంధము లేదనియు హుళక్కి భాస్కరుఁడే రామాయణ గ్రంథకర్తయనియు నిరూపించియున్నారు. దానినిబట్టి కాఁబోలు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు తమ యభిప్రాయమును మార్చుకొని కవులచరిత్ర రెండవ ముద్రణమును రామాయణకర్త హుళక్కి భాస్కరుఁడని వ్రాసియున్నారు

భాస్కరోదంతము క్రీ. శ. ౧౮౯౮ వ సంవత్సరమున నఁగా దాదాపు యేబది సంవత్సరముల క్రింద ముద్రితమైనది. పంతులుగారి కవులచరిత్రము రెండవముద్రణమును, భాస్కరోదంతమును, చదివిన పిమ్మటఁగూడ నాయభిప్రాయము మారలేదు. మంత్రిభాస్కరుఁడు రామాయణములోఁ గొంతభాగమును రచించియుండెననియే నానిశ్చితాభిప్రాయము. భాస్కరోదంతము నందలివిషయములు కొన్ని సత్యమునకు విరుద్ధముగానున్నవి. ఎఱ్ఱాప్రగడ రచించిన రామాయణకృతిభర్త అనవేమారెడ్డియని భాస్కరోదంతము తెలుపుచున్నది అది వాస్తవము కాదు. ఆరామాయణ కృతిభర్త ప్రోలయ వేమారెడ్డి కాని యనవేమారెడ్డి కాఁడు. మంత్రిభాస్కరుని యొక్కయుఁ దిక్కనసోమయాజి యొక్కయు కాలమును భాస్కరోదంతము సరిగా నిర్ణయింపలేదు. ఇట్టివాని కన్నిటికిని వివరముగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయవలసివచ్చినచో నది యొకపెద్ద గ్రంథమగును గావున నాపనికిఁ బూనుకొనలేదు. శ్రీపంతులుగారును, శాస్త్రులుగారును చెప్పినయుక్తులకుఁ బైనివ్రాసిన పంక్తులలోఁ గొన్నింటికి సమాధానములున్నవి. మిగిలిన వానికి సమా

ధానములు మల్లికార్జునభట్టు, కుమారరుద్రదేవుఁడు, హుళక్కిభాస్కరుఁడు, అయ్యలార్యుఁడు ననువారి చరిత్రములయందు వ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను ఇతకంటె భాస్కరోదంతము నందలి ప్రతియుక్తికిని వాదమునకును సమాధాన మీయవలసిన యావశ్యకత నాకుఁ గన్పట్టలేదు.

మంత్రిభాస్కరుని కాలము:

మంత్రిభాస్కరుఁడు పండ్రెండవశతాబ్ది నాల్గవ పాదమునను, పదుమూఁడవ శతాబ్ది ప్రథమపాదమునందు నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతని నివాసము గుంటూరు అని తిక్కనయే చెప్పుచున్నాఁడు. ఇతని వంశవృక్షమును దిక్కనసోమయాజి చారిత్రమున నిచ్చుచున్నాఁడను. ఇతఁడు పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమున నున్నవాఁడని భాస్కరరామాయణ పీఠికాకారులు వ్రాసిరి, కాని యది సరికాదు. ఇతఁడు గుంటూరునకుఁ గరణమని కొందఱనుచున్నారు. ఆకాలపు గ్రామకరణములు ప్రభువునకు మంత్రులుగను దండనాయకులుగను కూడ నుండెడివారని యనేక దృష్టాంతములున్నవి. భాస్కరుఁడు మంత్రియుఁ గవియు దండనాయకుఁడునై యుండెనట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఈవిషయములనన్నిటిని బరికించి చూడఁగా మంత్రిభాస్కరుఁడు రచింపఁగా మిగిలిన భాగము రచియించియు, రచియించిన భాగమును విపులీకరించియు సంపూర్ణరామాయణమును లోకమున కీయవలయునని సంకల్పించుకొని హుళక్కిభాస్కరుఁడును మల్లికార్జునభట్టును గుమారరుద్రదేవుఁడును బనిచేసిరని యూహింపనగుచున్నది.

భాస్కరరామాయణ పరిశోధనము:

మొత్తముమీఁద భాస్కరరామాయణమునుగూర్చి పరిశోధన మింకను నెక్కువగా జరుగవలసియున్నది. భాస్కరరామాయణ కాల

దని శ్రీ యాచార్యులవారు సాధింపఁజూచిరి కాని, యందు సత్యము లేదు. అనవేమారెడ్డి కాలములో నెఱ్ఱనరామాయణము పుట్టినదను వారివాదము నంగీకరించినచో, భాస్కరరామాయణమే తప్పక మొదటి దగును. భాస్కరరామాయణమను పేరు కొంతకాలము గడచిన పిమ్మట వచ్చియుండును. కవిపేరుతోఁ జేర్చి చెప్పినంతమాత్రమున నదివఱకా పేరుగల గ్రంథముండి తీరవలయునని నిశ్చయించుటయు, దానినిబట్టి వానిపౌర్వాపర్యములను నిర్ణయించుటయు న్యాయము కాదు. సుబోధముగా బోధపడుటకై కవిపేరుతోఁ జేర్చి లోకము వాడుచుండును. కొందఱు పండితులు భారతమును వ్యాసభారతమని వాడుటకలదు. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ రామాయణ మిప్పుడు లభించినదని లోకము దాని నెఱ్ఱాప్రగ్గడ రామాయణమనియే వాడుదురు.

సాహిణిమారుఁడు కొండవీడుమఁ బరిపాలించెననుటకుఁ జారిత్రకాధారములు లేవు. ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ. శ ౧౩౨౩ లో బందీకృతుఁడయ్యెను. అటుపిమ్మట సాహిణిమారయ రాజయ్యెననియు, వాని కాలములో రామాయణము పుట్టినదనియు నాచార్యులవారి యభిప్రాయము. అట్లయినచో, ౧౧౨౫—౧౩౩౦ ప్రాంతమున భాస్కర రామాయణము పుట్టియుండవలయును. అనవేమారెడ్డి రాజ్యకాలములో ఎఱ్ఱనరామాయణము పుట్టినదన్న వాదము ననుసరించినచో నది క్రీ. శ ౧౩౮౦ ప్రాంతమగును. అది సత్యమునకు విరుద్ధము. ఎఱ్ఱన రామాయణము క్రీ. శ ౧౩౨౫—౧౩౫ నడుమ జన్మించినది. ఎఱ్ఱన రామాయణము కంటె భాస్కరరామాయణమే వయసునఁ గొంచెము పెద్దది. సాహిణిమారన క్రీ. శ. ౧౩౧౧ కు పూర్వమే చనిపోయినట్లు శాసనాధారము లున్నవి. ఈవిషయమునుగూర్చి హుళక్కి భాస్కరుని చారిత్రమున వ్రాసెదను. ఎఱ్ఱనరామాయణము మొదటిదని నిశ్చయించుటకై ప్రతాపరుద్రునికిఁ దరువాత హుళక్కిభాస్క

రుఁడు ముసలివాఁడుగా నున్నప్పుడు యుద్ధకాండమును రచియించెనని శ్రీ యాచార్యులవారు వ్రాసిరి గాని యివి యాధారరహితములైన యూహలు.

శ్రీ యాచార్యులవారు, వెంకటేశ్వరరావుగారు వ్రాసినపుస్తకములో నున్నదను కారణమున నందెంత సత్యమున్నదియు విమర్శింపకుండ ఓరుగల్లుఁదొక దేవాలయములోఁ గూర్చుండి యీమహాకవి (తిక్కనసోమయాజి) యీగ్రంథమును (మహాభారతమును) వ్రాసినట్లు భారతములోని "అనిపూని యాదృశంబులగు పుణ్యప్రబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రకటించుటయు నొక్క యారాధన విశేషం బగుటం జేసి" అను వచనము వలన స్పష్టమగుచున్నది. కావున మొదటి ప్రతాపరుద్రుని కాలమున భారతము తెనిగింపఁబడిన దనియుఁ దిక్కన పండ్రెండవ శతాబ్దమువాఁడనియు నెంచవలసియున్నది. ఇక దిక్కన తండ్రి పండ్రెండవశతాబ్దమధ్యమున నుండెననియు నతనితండ్రి యగు మంత్రి భాస్కరుఁడు పండ్రెండవశతాబ్దారంభమునను పదునొకండవశతాబ్దాంతమునను జీవించెననియు నూహింపవలసియున్నది." అని వ్రాసి యీ వాక్యములపై నాధారము చేసికొని రామాయణకర్త హుళక్కిభాస్కరుఁడని నిర్ణయించినారు. కాని యీ వాక్యములలోని యంశములు సత్యములని చరిత్రకారు లంగీకరింపరు. చరిత్రకు విరుద్ధములుగానున్న యీ యంశములను గూర్చి విశేషచర్చ చేయుట, అనవసరము. ఇట్టి యంశములమీఁద నాధారపడిన శ్రీ యాచార్యులవారి యూహలును యుక్తులును వాస్తవమునుఁ దెలిసికొనుటకుఁ దోడుపడవు.

భాస్కరోదంతము :

కవిజీవితకారులగు శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారును, ఆంధ్రకవులచరిత్ర ప్రథమ ముద్రణమున శ్రీ వీరేశలింగము

వ్రాతప్రతులు గ్రామములలో విశేషముగాఁ గలవు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్యాలయమునందే దాదాపు నేఁబది ప్రతు లున్నవి. సాధ్యమయినన్ని ప్రతులను సంపాదించి పరిశోధించినచోఁ బ్రస్తుతమున జరిత్రకారులనుఁ బండితులనుఁ గలవరపెట్టుచున్న యనేక శంకలకు సమాధానములు లభింపఁ గలవని నా యాశ. నేనారంభించిన గ్రంథ సమాప్తికై పాటుపడుచుండుటచే నేనాకార్యమున కిప్పుడు పూనుకొన లేకపోయితిని. ఆ కార్యభారమును వహింపవలసినవారు చారిత్రాసక్తు లగు ధనాధికులుఁ బండితులు నై యున్నారు. భగవదనుగ్రహ ముండెనేని యాపరిశోధనభాగ్యము నాకుఁగూడ లభింపవచ్చును. కాలక్రమమున నాపరిశోధనము జరిగి సత్యము బయలుపడునని యు నంతు మంత్రిభాస్కరునకు న్యాయము లభించుననియుఁ దలంచుచు నీతని చారిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

పైనిచేసిన చర్చనుబట్టి అయోధ్యారణ్య కాండములయందు మంత్రిభాస్కరుని కవిత్వ మేదియో తెలిసినది. కావున నాతనిశైలి తెలియుటకై కాండమునకు నాల్గువంతున నెన్నఁబడి పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

అయోధ్యాకాండము :

ఉ. బంధులు మంత్రులున్ భరతుఁ బట్టము రాముఁడు పెద్దవాఁడు స
ద్బంధుఁడు దోర్బలుండు గుణశాలియు నౌ సుతుఁ డుండ నా సుతున్
సింధుపరీతధాత్రి కభిషిక్తునిఁ జేయు టనౌ ధరావిధుం డసం
బంధము గానఁ దీనికి నుపాయ మెఱింగినఁ జెప్పుమంథరా! ౬౪

శా. స్వచ్ఛందస్థితిఁ గీర్తిదిక్తటములన్ వర్తింప నేకాతప ౨౩౮
త్రచ్ఛాయంబుగ భూమి యేలె రఘురత్నం బున్నచో ధర్మముం

ప్రచ్ఛాదించి రఘుండు గూర్చు నని నిర్బంధించి యబ్జాంగిఁ దు
శ్ఛద్మంబైన వరంబు వేఁడె విధిలో నవ్వాఁడు సేర్పుం గదా!

చ. తగణిటుల ప్రభాఃబిరుదధ్వజపంక్తులఁ జూచి సేనతో
భరతుఁడు దాడి వెట్టి తమ్ముఁ బట్టఁగ వచ్చుటఁ గాఁ దలంచి ని
ష్ఠురగతి లక్ష్మణుండు ఘనచుంబిమహీరుహశాఖనుండి య
గ్గిరి యగలంగ డిగ్గ నతికెం గుటిశాతతపాతమో యనన్. ౩౪౧

శా. అస్మత్కార్ముక ముక్తబాణవిసరం బాభీలదంభోళిసం
ఘస్మేరాగ్రము గాఁగ యుష్మదధిపేక్ష ప్రాతికూల్యంబు దా
నస్మార్యం బటుగాక తెక్కిన నయోధ్యాపట్టణం బంతయున్
భస్మీభూతము సేసి పుచ్చెద మహీపాలాన్వయాగ్రామణీ. ౧౪౧

ఆరణ్య కాండము :

మ. ధరణీపుత్రిఁ బ్రమోదపూరభరితాత్మం జేసి నానావిధా
ధ్వరసంగుఁ శరభంగుఁ జూచుటకు జిత్తం బుత్సవం బొంద భా
స్కరవంశాగ్రణి యేఁగి కాంచె నచటన్ జంభారి రంభాది ని
ర్జరనారీకరచామరోద్ధవ మరుత్పంచార లోలాలకున్. ౧౪౨

మ. ఖరదైత్యాదులు వేయ బాణచయముల్ కాకుత్స్థు డాశౌఘముల్
సరినాకాశము నిండి లాక్షకలలం జండాగ్నికీలాసము
త్కర ముగ్రంబుగఁ జేయఁ దద్గతఘనధ్వాంతంబు బహ్మాండక
ర్పరముం దాఁకి తెరల్చె నుగ్రకారామహాస్త్రశ్రేణులన్.

చ. అఱుగునె యక్కుగుండు గడు సంగద మ్రింగిన సూఁచిమాదినన్
విఱుగునె మేరుభూధరము వ్రెంగలివై రఘురాముభామినిం
గలఁగొని పోవఁ జూచెదవు చెచ్చెర నిప్పుడె యోరి నీచ నా
కలఁపినబుద్ధిఁ గైకొనము కాచెద జానకి డించు మిమ్మహిన్. ౧౫౧

మ. శిరస్సంగతము లేక వక్షమునఁ బ్రస్ఫీతాంబకంబుగా నిజో
దరదేశంబున వక్త్రముం గలుగు నద్దైత్యాధమున్ శత్రుభీ
కరశౌర్యోగ్ర మదగ్రవిగ్రహరయగ్రస్య గ్రహాగ్రస్తు ను
ద్ధురమోహాంధుని గ్రౌర్యబంధునిఁ గబంధుం గాంచిరా రాఘవుల్.

19. కేతనప్రగ్గడ

పెదపాటి జగ్గన, తన ప్రబంధరత్నాకరమునందు భాస్కరుని కేతన కాదంబరిలోని దని యీక్రింది రెండు పద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు.

సీ. దీని లోపలఁ గొన్ని దినము లుండిన నన్న
        కరుఁడైన నట శీతకరుఁడు గాఁడె
దీని వెంబడి కేఁగిన (గోతెఱఁగిన) దా నంబురాశిలోఁ
        గా దని జలశాయి కాఁపు రాఁడె
దీని తియ్యనినీరు దివిజులు ద్రాగి చూ
        చినఁ దమ యమృతంబు చేఁదు నారె
దీనితోయము తలపై నల్కినంతనె (తోయమ్ములఁ దీర్థమాడినంతనె)
        పాపాత్ములును మోక్షపదులు గారె (పదవిఁ గనరె)
యనుచు గొలనినీటి యతిశీతలత్వంబు
బలుకుఁ బెంపుఁ దీపుఁ బావనతయుఁ
గడుమనంబుఁ బెంపఁగా వాజి బడివాగె
(పెనుజవాయకుండు గాసియాడి పడివాగె)

త్రాటఁ దిగిచికొనుచుఁ దఱిఁ జొచ్చె.
(త్రాట ఛాయముఁ దిగిచి తఱిఁ జొచ్చె)

శా. గంధర్వాత్మజ రాజుఁ జూచెఁ బతియుం గాదంబరిం జూచెఁ ద
ర్పాంధీభూతమనస్కుఁడై మరుఁడు విల్లందెన్ బ్రసూనోల్లస
ద్గంధం బొప్పఁగ నెక్కువెట్టి గుణనాదం బొప్ప పుష్పాస్త్రముల్
సంధించెన్ దెగఁబాపి యేయఁదొడఁగెన్ సవ్యాపసవ్యంబుగన్

కస్తూరిరంగకవి తన రంగరాట్ఛందమునందుఁ గేదన కాదంబరి లోని వని ప్రాదియతికి లక్ష్యముగా నొక గీతపద్యమును, నభేదయతికి లక్ష్యముగా నొక శార్దూలవృత్తపాదము నిచ్చియున్నాఁడు. అవి యివి:

గీ. జనవరేణ్యుఁ గాంచి సాష్టాంగ మెఱఁగిన
వాకిభుండు వాని లేవనెత్తి
కౌఁగిలించి వానిఁ గనుఁగొని కేయూర
కాభిధాన మొసఁగెఁ గౌతుకమున.

శా. డాచే యంకతలంబుఁ జేర్చి వలచేతన్ మూలికన్ దాల్చి.

"బాణోచ్ఛిష్టం జగత్రయ" మ్మని కీర్తిం గాంచిన బాణభట్టమహాకవి సంస్కృతమున "కాదంబరి" యను మహాకావ్యమును రచియించి యుండెను. దాని నితఁ డాంధ్రమునఁ బద్యకావ్యముగా రచియించె నని తెలంపవలసియున్నది. కేతననామధారులు కవులు మూలఘటిక కేతన, నండూరి కేతన మొదలుగాఁ గొందఱున్నారు. కాని వారెవ్వరును భాస్కరుని తనయులు కారు.

తిక్కనసోమయాజి వంశమునఁ దిక్కనకుఁ బూర్వులు భాస్కరుని కేతన లిరువురున్నారు. వారిరువురను తాతయు మనుమఁడును, దశకుమార చరిత్రమున, వీరిరువురిలోఁ దాతయైన కేతనను గవియని

చెప్పియున్నాఁడు. కావున నా కేతనయే కాదంబరీకర్తయని నిశ్చయింపవలసియున్నది. దశకుమార చరిత్రమున నీకేతనను వర్ణించిన పద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను,

ఉ. దీధితి భాస్కరార్యునకు ధీరగుణాన్విత కొమ్మమాంబకున్
మానవకోటి కెల్ల సమస్తగుణమ్ములవాఁడు పెద్దనా
మానికి వాఁడు పెద్దయన వానికి వానికి వాఁడు పెద్ద నా
వానికి వారలిద్దఱకు వాఁ డధికుండనఁ బుట్టి రాత్మజుల్.

సీ. వివిధవిద్యాకేళి భవనభావంబున
జలజాముఖచతుష్టయమ్ముఁ బోలి
వివిధవిప్రతిపత్తివినశనక్రీడను
జలశాయిభుజచతుష్టయమ్ముఁ బోలి
ధర్మమార్గక్రియాదర్శకత్వంబున
సన్నుతాగమచతుష్టయమ్ముఁ బోలి
పృథుతరప్రథితగాంభీర్యగుణంబున
శంబరాకరచతుష్టయమ్ముఁ బోలి
సుతచతుష్టయంబు దనరె కేతనగుణనిధి
కేతనయును బారిజాతనిభుఁడు
మల్లనయును మంత్రిమణి సిద్ధనయు రూప
కుసుమమార్గణుఁడు కొమ్మనయును.

వ. అందగ్రనందనుండు.

చ. కవితకు ముఖ్యుఁ డితఁ డనఁ గానుకవస్తువు లిచ్చువాఁడు నా
నవరసభావుకుం డితఁ డనన్ బురుషార్థపరాయణుండు నా
నవు నన రాజనీతివిషయజ్ఞుఁ డితం డనఁ గీర్తిచంద్రికా
ధవళితదిక్కుఁడై నెగడె ధన్యుఁడు కేతనమంత్రి యిమ్మహిన్.

ఇందు మొదటిపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన భాస్కరుఁడే భాస్కరరామాయణకర్త యని యూహింపఁబడిన యాతఁడు. ఆతఁడా గ్రంథము నింతకుముందు వ్రాసియుంటిని. ఆతనికుమారులు నలుగురిలోఁ బెద్దవాఁడైన కేతనయే కాదంబరీకర్తయని చెప్పఁబడిన యాతని మూఁడవకుమారుఁడైన సిద్ధన, చోడతిక్కరాజునకు మంత్రి. ఈతనిఁ గూర్చి తిక్కసోమయాజిచరిత్రమున వ్రాయుచున్నాఁడను. నాల్గవకుమారుఁడైన కొమ్మన తిక్కనసోమయాజి తండ్రి.

కాదంబరీకృతికర్తయైన కేతనకుమారుఁడు భాస్కరుఁడు. ఈ భాస్కరునకు నిరువురు కుమారులు. అందు పెద్దవాఁడు కేతన. ఇతనినే మనుమఁడు కేతన యని పైని వ్రాసియుంటిని. ఇతఁడు కవియైనట్లు దశకుమారచరిత్రకర్తయైన మూలఘటిక కేతన యేమి చెప్పియుండలేదు. ఈవిషయములను దెలుపు పద్యములను గూడ నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఉ. మానిని బ్రహ్మమాంబికకు నమాత్యశిఖామణి కేతశౌరికిన్
భూనుతకీర్తి భాస్కరుఁడు పుణ్యచరిత్రుఁడు మంత్రిగుండఁడున్
ధీనిధి మల్లసిద్ధియు నతిస్థిరచిత్తులు ధర్మతత్పరుల్
మానవనాథపూజ్యులు క్రమంబునఁ బుట్టిరి కీర్తనీయులై

వ. అందగ్రజుండు

క. నీతిసురాచార్యుఁ డన
దాతృతఁ గానీనుఁ డనఁ బ్రతాపంబునఁ బ్ర
ద్యోతనుఁ డన సచివాగ్రణి
కేతయభాస్కరుఁడు జగతిఁ గీర్తన కెక్కెఁ

చ. గొనముఁ బ్రోడ భాస్కరునకున్ బతిదేవత మారమాంబకున్
దినకరతేజులై తుహినదీధితిసన్నిభకాంతిమంతులై
వనధిగభీరులై సుజనవందితులై జనియించి రొప్పుగా
ఘనచరితుండు కేతనయు మారనమాన్యుఁడు మాంచెరియున్

క. శౌచంబున గంగాత్మజుఁ
డాచారంబున మరీచి యర్థుల కిలఁగా
ఖేచరవల్లభుఁ డనఁగాఁ
బాచయకేతుఁడు కీర్తిపాత్రంబయ్యెన్.

తాతనైన కేతనను కవిగాను చెప్పియుండుటచేతను, మనుమని కవిగా వర్ణింపకపోవుటచేతను, తాతకేతనయే కాదంబరీకర్త యని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. చోడతిక్కరాజు కాలము శా. శ. ౧౧౧౦-౧౧౭౫ అయియున్నది. అతనియొద్ద మంత్రిగనున్న సిద్ధన యీ కేతన ప్రెగ్గడకుఁ దమ్ముఁడు. కావున నీకేతన ప్రెగ్గడయు నాకాలమునం దున్నవాఁడని నిశ్చయింపవచ్చును. అనఁగా క్రీస్తుశకము పదుమూఁడవ శతాబ్ది ప్రథమార్ధమున నున్నవాఁడని యర్థము.

ప్రబంధరత్నాకరమునందు కేతన ఇవలయాళ్వ చరిత్రములోనిదని యీక్రిందిపద్య ముదాహృత మైనది.

ఉ. కోట తెఱర్పుచూడ్కులకు గోచర మయ్యెనుఁ దేరుమీఁద బి
ల్లాటున నేఁగుచోట దగులంబడమిన్ రవిమండలంబు నీ
పాటిదకా తలంపనకుఁ బట్టుగుచున్నది గాక దీనికిం
గాటి యనంగ గుజ్జనఁగఁ బట్టవె యయ్యెడ యాస్తశైలముల్.

ఈ కేతన, యెవ్వరో తెలిసికొనుటకుఁ దగిన యాధారములు దొరకలేదు. మూలఘటిక కేతన కాఁడు. సందూరి కేతన యైన నై యుండవచ్చును. లేదా మఱియెవ్వరైనఁ గావచ్చును.

ఆంధ్రపద్య కాదంబరి యిప్పుడెచ్చటను గాన్పించుటలేదు. ఉదాహృత పద్యములనుబట్టి యీప్రబంధమునందలి శైలి ప్రౌఢముగను, రసవంతముగను మనోహరముగను నుండునట్లు తోఁచుచున్నది. ఇట్టి యుత్తమ ప్రబంధము నామమాత్రావశేష మగుట యాంధ్రుల దురదృష్టము. ఆఱువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచింపఁబడిన యీగ్రంథ మేలియో యదృష్టముండినఁగాని బయటపడునను నాశ లేదు.

—♦—

20. తిక్కన సోమయాజి

ఈకవిబ్రహ్మ, ఈ యుభయకవిమిత్రుఁడు, ఈపండితశిరోమణి ఈకవిపండిత పోషకుఁడు, ఈ సాధరీకృతకల్యాణాగారుఁడు, ఈ నిరతాగ్నిహోత్రి, ఈ రాజనీతిచాణక్యుఁడు, ఈ మహాభారతనిర్మాత, ఈ మహాసౌందర్యరాశి ఆఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణ కుటుంబమున గౌతమ గోత్రమునఁ గొమ్మనదండనాథునకును, అన్నమాంబకును నొక శుభముహూర్తమున జనమందెను. ఈతనికి మంత్రిభాస్కరుఁడు పితామహుఁడు; బొమ్మమాంబ పితామహి. ఈతని వంశవృక్షము నిందు నిచ్చుచున్నాను.

ఇతని పూర్వుల ప్రశంస:

మూలఘటిక కేతనకవి కృతియగు దశకుమార చరిత్రమునందలి పద్యములీవంశవృత్తమున కాధారములు. ఈవంశమిప్పటికిని దామరతంపరయై యభివృద్ధి నందుచున్నదని తెలియుచున్నది.

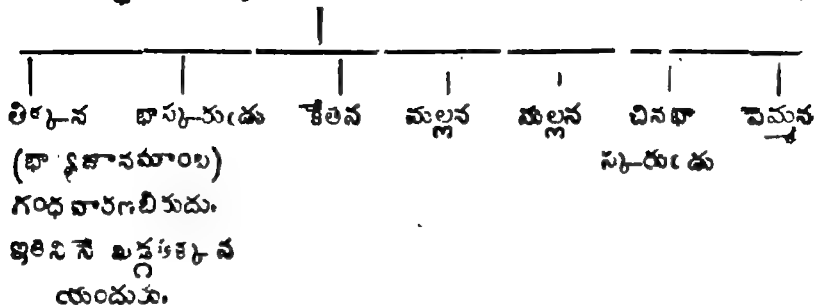
ఒకానొక శాసనమున (A. R. నెం. 290 రు. 1932 33) మాచెన యను నాతండు వస్తువులపైఁ బన్నును రాబట్టెడి యధికారిగా నుండి యాయన్నను గుంటూరుమండలములోని సత్తెనపల్లి తాలూకా మాచెండల (మాడాల)లో నున్న సకలేశ్వరదేవునకు దీపమునకై శాక ౧౦౫౧ వ సంవత్సరమున ధారవోసినట్లు వ్రాసియున్నది. ఆ మాచెన పై వంశవృక్షమందలి మాచపురుషుఁడేమో పరిశోధింపవలసియున్నది. కాని యందులకద్దము రాదు. తిక్కనవంశకర్తయైన మాచెనను మూలఘటిక కేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమున నిట్లు వర్ణించియున్నాడు.

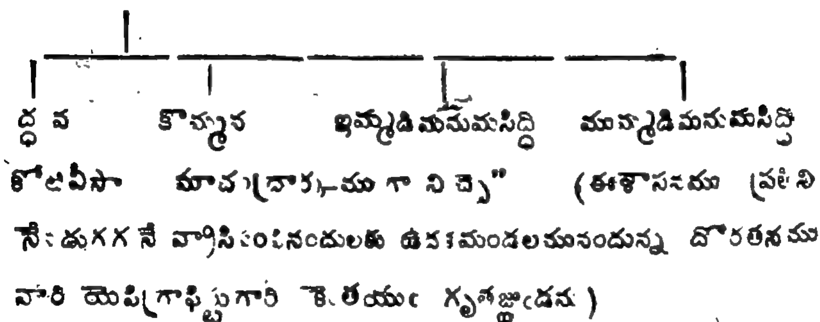
క. ఆగౌతమ గోత్రమునకు
దాగ్రవ్రతశీలుఁ డమలినాచారుఁడు నా
నాగుణమండితయశుఁ
డాగమకోవిదుఁడు మాచనార్యుఁడు పుట్టెన్

పైనిచెప్పినశాసనమిది. "శకవర్షంబులు ౧౦౫౧ గుణ్ శాహి సూర్యగ్రహణ మాచెన శ్రీ సకలేశ్వరదేవర కఖండవర్తి దీపంబునకు మాచ్చెండల

తిక్కనసోమయాజి వంశవృక్షము

- మారెన
  - గుంటూరి ౧
    - కేతన = భార్య నాచమ్మ
      - గుండన
      - భాస్కరమంత్రి = భార్య కొమ్మమాంబ
        - కేతనప్రగ్గడ = భార్య బ్రహ్మమ్మ
          - భాస్కరుడు = భార్య మారమాంబ
            - కేతన
            - మారన
          - గుంటన = భార్య మాదేవి
            - మల్లన
            - కొమ్మన
            - సిద్ధన్న
            - కేతన్న
          - మల్లసిద్ధి = భార్య అక్కమ
            - కేతన
            - మల్లన = భార్య కూచమ్మ
              - మనుమసిద్ధి
        - మల్లన
        - సిద్ధన = భార్య ప్రోలాంబ. (ఇతడు తిక్క రాజునకు మంత్రి)
        - కొమ్మన = భార్య అన్నమాంబ
          - తిక్కనసోమయాజి (భారత గ్రంథకర్త)
      - మహేశ్వరుడు

కోటవీసా మహాప్రధానముగా నిచ్చె" (ఈ శాసనము ప్రతిని నేఁడు గగనే వ్రాసియుంచినందులకు ఉపకమండలమునందున్న దొరతనము వారి యెపిగ్రాఫిస్టుగారికి తెలియఁ గృతజ్ఞుఁడను)

ఈ మూఁడవ మనుమఁడైన కేతన కమ్మనాఁటిని పాలించిన త్రిభువనమల్లదేవచోడుని మంత్రియనియు నాకేతన మనుమలైన కేతన మల్లనలు కమ్మనాఁటి చోడులకు మంత్రులుగా నుండిరనియుఁ దెలియుచున్నదని బ్ర. శ్రీ. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు (ఆంధ్రుల చరిత్ర ౪౭-౬౪వపుటలు) వ్రాసియున్నారు. కాని యందు సత్యము లేదు. ఈ త్రిభువనమల్లదేవచోడుఁడు క్రీ.శ. ౧౧౫౦ ప్రాంతమువాఁడు. ఈతని పేరున శాసనము లనేకములున్నవి. ఆతనికడ మంత్రులుగా నున్నవారు కాశ్యపగోత్రులు. అందు కేతన శివదేవుని కొడుకు. కేతన, మల్లనలు అమాత్యసిద్ధనామాంబల తనయులు (ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౩౨:౬౪౩) తిక్కనసోమయాజి వంశీయులకును వారికిని నేమియు సంబంధము లేదు.

పై వంశవృక్షమునఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ బితామహుఁడుగాఁ గన్పట్టుచున్న భాస్కరమంత్రియే భాస్కరరామాయణకర్త యని యూహింపఁబడుచున్న యాతఁడు. అతని చారిత్రము నీగ్రంథమున వేఱుగ వ్రాసియున్నాఁడను. ఆ భాస్కరమంత్రి పెద్దకుమారుఁడును దిక్కనసోమయాజికిఁ బినతండ్రియు నగు కేతనప్రగ్గడయే ఆంధ్రపద్య కాదంబరీ కావ్యకర్త యని తలంచుచున్నారు. ఆ కవిచారిత్రమును గూడ నిందు వేఱుగ వ్రాసియుంటిని.

తిక్కనకు వేఱొక పినతండ్రియగు సిద్ధనయు నాతని కుమారుఁడైన తిక్కన (ఖడ్గతిక్కన) యుఁ జోడతిక్కరాజునకు మంత్రులై సేనాధిపతులై పరాక్రమవంతులై యనేకరణములలోఁ బాల్గొని శాశ్వతకీర్తిని గడించియున్నారు. చోడతిక్కరాజెవ్వరో తెలిసినఁగాని వారిని గూర్చి చెప్పిన ప్రయోజనము లేదు. కావున వారి వృత్తాంతమునుఁ దరువాత వ్రాసెదను.

ఈ ఖడ్గతిక్కనకు సోదరులైన కేసన, మల్లన, భాస్కరులు పరాక్రమవంతులును శూరులు నైరట్లు క్రిందిపద్యములలోఁ గేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. ఆగమనీతిసంపద విహంగమపుంగవకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁ జెప్పి యుద్ధవిజిగీషను వానరకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేసనఁ జెప్పి దిగ్విదితకీర్తిరతున్ వృషకేతుఁ జెప్పుచోఁ
గేతనఁ జెప్పి కాక ధరఁ గేవలమర్త్యులఁ జెప్పఁజాలునే.

శా. పారావారపరీతధాత్రి వినుతింపం బోలు మల్లాంకుఁడిట్
సారోదార యశోభిరాము బహుశాస్త్రప్రౌఢు శస్త్రాస్త్రవి
ద్యారాజత్పటుబాహువిక్రము ముదాత్తస్వాంతు ధర్మైకధీ
చారాపాస్త సమస్తదోషవిభవున్ సౌహార్దనారాయణున్.

చ. ఉరకడి సప్తసేవణపయోధి బాడబవహ్ని చాళుక్యసన్
దరికొని కుంభజన్మక్రియం ద్రాగి రఘుక్షితినాథుమాడ్కి న
చ్చెరువుగ లంకం జేసె నని చెప్పం జనప్రకరంబు విక్రమా
చరణుని సిద్ధనార్యసుతు భాచని నన్నునగంధవారణుం గా.

ఈ పద్యమునం జెప్పిన సేవణరాజు లనంగా దేవగిరి రాజధానిగా రాజ్యమేలిన యాదవరాజులని చరిత్రకారులు నిర్ణయించి యున్నారు. ఈ సేవణరాజులను జోడతిక్కరాజు జయించినట్లు దశకుమార చరిత్రమునందుం దిక్కరాజును వర్ణించుసందర్భమునం గేతనకవి రచించిన "సేవణ కటక సాధుత్వ గర్వ మడంచె" అను వాక్యపాదమువలన దెలియుచున్నది. పై చంపకమాలలోని భాస్కరుండు మంత్రిభాస్కరునకుం బౌత్రుండు. తిక్కనసోమయాజికిం బెదతండ్రి కుమారుండు, ఇతండు కూడ తండ్రివలెను, సోదరుండగు ఖడ్గతిక్కనవలెనుం జోడతిక్కరాజునకుం సేనాధిపతిగా నుండి సేవణరాజులతోం నాతనికిజరిగిన యుద్ధములలోం బాల్గొని జయముం గాంచి యుండును.

తిక్కనసోమయాజితండ్రియైన కొమ్మనామాత్యునకుం దల్లియైన యన్నమాంబను, దశకుమారచరిత్రమునం గేతనకవి యీక్రింది పద్యములలో వర్ణించియున్నాడు.

సీ. స్వారాజ్యపూజ్యుండో కౌరవాధీశుండో
యనంగ భోగమున మానమున నెగడె
రతినాథుండో రవిరాజతనూజుండో
యనంగ రూపమున దానమున నెగడె
ధరణీధరేంద్రుండో ధర్మసంజాతుండో
యనంగ ధైర్యమున సత్యమున నెగడె
గంగాత్మజన్ముండో గాండీవధన్వుండో
యనంగ శౌచమున శౌర్యమున నెగడె

సూర్యవంశభూపాల సుందరరాజ్య
వనవసంతుండు బుధలోకవత్సలుండు
గౌతమాన్వయాంభోనిధి శీతకరుఁడు
కులనిధానంబు కొట్టరు కొమ్మశౌరి.

సీ. పతిభక్తి నల యరుంధతి బోలె నేనియు
సౌభాగ్యమహిమ సీతకు నెనయొ
సౌభాగ్యమున రతి సరియయ్యె నేని
భాగ్యంబున నీయాంబుజాక్షి కెనయొ
భాగ్యంబునందు శ్రీ ప్రతి యయ్యె నేనియుఁ
దాలిమి నిలతాల్మి కెనయొ
తాలిమి భూదేవి తగ సాటియగు నేని,
నేర్పున శివపత్ని కెనయొ

యని యనేకవిధంబుల నఖిలజనులు
పొగడ నెగడెఁ గృపాపరిపూరితాంత
రంగ కొమ్మనామాత్యు నర్ధాంగలక్ష్మి
యఖిలగుణగణాలంకృత యన్నమాంబ.

తిక్కనసోమయాజి తండ్రియగు కొమ్మనామాత్యుఁడు, దండనాథుఁడనియుఁ గుంటూరు విభుఁడనియు భారతమునఁ జెప్పి యున్నాఁడు. గుంటూరి విభుఁడనఁగా గుంటూరునకుఁ గరణమనియు తిక్కనసోమయాజి కుమారుఁడు కూడ గ్రామకరణముగా నుండెను. కావున వీరు మొదటినుండియు గ్రామకరణములుగా నుండిరనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము. సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులగు శ్రీ. చి. వీరభద్రరావు పంతులుగారి యభిప్రాయము సరికాదనిరి, కొమ్మన కరణమైన నగుఁగాక. అయిన నాకాలమునాఁటి కరణము లిప్పటివారివలె

లెక్కలు వ్రాయువారుగా మాత్రమేయుండి పేరుప్రతిష్ఠలు లేనివారుగా నుండెడివారని తలంపరాదు. అశ్వారోహణములు, శాస్త్రజ్ఞాన సంపన్నులై పరాక్రమవంతులై యున్నతగౌరవము కలవారై తమ గ్రామ సంరక్షణమునకుఁ గావలసిన సైన్యము నుంచుకొని రాజునకు సర్వవిధముల సాహాయ్య మొనర్చుచు రాజుచే గౌరవము నందుచుండెడివారు. అందుచేతనే "విభు" "పరిపాలక" శబ్దములు, వారియందు వర్తించుచుండెను. తిక్కనసోమయాజితండ్రి గ్రామకరణమని యంగీకరించినను, నంతమాత్రమున వానిని సామాన్యునిగాఁ దలంపరాదు. ఇతఁడు సాంగవేదవేది. గండాధిపతి సూర్యవంశ భూపాల సుచిరరాజ్య వనవసంతుఁడై గాండీవధన్వునివలె శౌర్యమున నెగడియున్నాఁడని కేతనకవి చెప్పియుండుటచే వీనిని కేవల మొకవ్రాయసగాఁ డని తలంపరాదు. ఇతఁడు ప్రాఁత చోళరాజులకు సేనాధిపతిగా నుండి నెల్లూరునందు జరిగిన యొక మహారణములో వీరమరణము నందెననియు, నావార్త గుంటూరునం దున్న యాతనిభార్య విని యించుకేనియు విచారము నందక తాను వీరపత్నినైనందులకు సంతసించి భర్తతో సహగమనము గావించెననియుఁ జెప్పుదురు. భర్తమరణవార్త చెప్పవచ్చినవారితోడను నాసమయమునఁ దనను జూడవచ్చినవారితోడను దేహము నశ్వరమనియు, జీవితమును బరోపకారకముగాఁ గడపుటయు, వీరమరణము నొందుటయు నుత్తమపురుషలక్షణము లనియు నట్టిభర్తతో సహగమన మొనరించుట పతివ్రతాధర్మమనియు హితోపదేశము గావించెనఁట. ఆదంపతుల సుగుణములను దలువుకొని ప్రజలు విశేషముగా నిప్పుడునుఁ జెప్పుకొనుచుందురఁట.

జగద్విఖ్యాత చారిత్రుఁడైన తిక్కనసోమయాజి కొమ్మనదంపతులు తల్లిదండ్రులు. మొత్తము మీఁద నీకుటుంబమున మొదటినుండియు పండితులును గవులును, శూరులును, దాతలు నుద్భవించి తమ యశ

శ్వేంద్రిరల దిగంతముల వ్యాపింపఁజేసియుండిరని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈకుటుంబమువారు, నెల్లూరు రాజధానిగా నాచుట్టు పట్టుల నున్న దేశమును బరిపాలించిన చోడరాజులకడ మంత్రులుగను సేనాధిపతులుగ నుండి పేరువడసిరని చెప్పుటకు వంశమునందలి పేరులు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ఆకాలమున మంత్రులు, సేనాధిపతులు మొదలగు రాజకీయోద్యోగులు తమ సంతానమునకుఁ దమ ప్రభువుల నామములనుంచి తమ కృతజ్ఞతను వెల్లడించు నాచార ముండెడిది. తిక్కన రచించిన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునకుఁ గృతిగొందిన ప్రభువు మనుమసిద్ధి. ఆతనితండ్రి తిక్కరాజు. ఆతనితండ్రి మనుమసిద్ధి ఆతని పూర్వుఁడు నల్లసిద్ధి. ఈ పేరు లీవంశవృక్షమునఁ గాన్పించు చున్నవి. మన చారిత్రకపురుషుఁడైన తిక్కనపేరు, మనుమసిద్ధి తండ్రి యైన తిక్కరాజునుఁబట్టియే వచ్చినదని తలంపవచ్చును. శాళహస్తి యందున్న తిరుకాళత్తిదేవుఁడే యాంధ్రమునఁ దిక్కన యైనాఁడు. చోడతిక్కరాజునుఁ దిరుకాళత్తిదేవచోడుఁడని కూడ పిలచెదరు.

ఇట్టి సుప్రసిద్ధవంశమునఁ దిక్కనసోమయాజి జననమంది మహా కవి యగుటయేగాక గొప్ప రాజకీయవేత్తయై మహోదారుఁడై వేద వేదాంగసంపన్నుఁడై కర్మిష్ఠియై కవిపండిత పోషకుఁడై కృతపతియై శాశ్వతకీర్తిని గడించియున్నాఁడు.

కొట్టరువు కొమ్మనప్రగ్గడ కొడుకు మల్లనప్రగ్గడ యనువాఁడు విశ్వేశ్వరశివదేశికుని (కాకతీయగణపతిదేవునకు రాజగురువు) యొద్ద ధాన్యాధిపతిగనుండి శా. శ. ౧౨౦౮ చిత్రభాను సం॥ర ఆశ్వయుజ బహుళ తృతీయనాఁడు విశ్వనాథదేవునకు దీపమునకై యేఁబదిగొఱ్ఱెల నిచ్చినట్లు గుంటూరు మండలములోని నంబరగ్రామమున నొకశాసన మున్నది. (A. R. నెం. 98 ఆ. 1917) పై వంశవృక్షములోఁ

గొమ్మన కొడుకు మల్లన కనుపడుటలేదు. కాని దాని తుదిగొమ్మల యం దిరువురు గొమ్మన లున్నారు. వారిలో నెవరికైన మల్లన యుద్భవించినాఁడేమో! లేక యాతఁడు మఱియొక వంశము లోనివాఁడో! శాసనములో నాతఁడు భారద్వాజగోత్రుఁడని యున్నది. తిక్కనసోమయాజి గౌతమగోత్రుఁడు. శాసనములోని వ్రాఁత పొరపాటు కావలయును. లేదా కొట్టరువువారిలో రెండుగోత్రములవా రుండి యుండవలయును.

తిక్కనసోమయాజి తన్నుగూర్చి చెప్పినవిషయములు:

ఈమహాకవి రచించిన గ్రంథములయందుఁ దనను గూర్చి యేమి వ్రాసికొని యుండెనో చూతము.

ఇతఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును శ్రీ మహాభారతమున విరాటపర్వ మాదిగాఁ దుదివఱకు బదునైదు పర్వములును నాంధ్రమున పద్యకావ్యములుగా రచించి యుండెను. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నితఁడు తనను గూర్చి యీయొక పద్యమును మాత్రమే చెప్పికొని యున్నాఁడు.

మ. అమలోదాత్తమనీష నే నుభయకావ్యప్రౌఢిఁ బాటించు శి
ల్పమునం బారగుఁడం గళావిదుఁడ నాపస్తంబసూత్రుండ గౌ
తమగోత్రుండ మహేశ్వరాంఘ్రికమలధ్యానైకశీలుండ న
న్నమకుం గొమ్మనమంత్రికిన్ సుతుఁడ దిక్కండసన్నామ్నుఁడన్.

ఈ పద్యమునందుఁ దాను శివభక్తుఁడ నైనట్లు చెప్పికొన్నను వైష్ణవద్వేషమున్నవాఁడు కాఁడని నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనము వలనను నందలి ప్రథమపద్యమునందె "హరిహరపద్మగర్భుఁడు" అని చెప్పియుండుటచేతను స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు సంస్కృతాంధ్ర కావ్యకల్పమునందుఁ బారగుఁడ ననియుఁ గళావిదుఁడ ననియుఁ జెప్పు

కొని యుండుటచే నదివఱకేవియో కొన్ని సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను రచియించి యున్నట్లు పొడకట్టుచున్నది. కాని యీ రామాయణ భారతములు దక్క నితర గ్రంథములును నీతనిరచనములు మనకు లభ్యములగుట లేదు. తిక్కనసోమయాజికి దశకుమార చరిత్రమునుం గృతియిచ్చిన కేతనకవి:

క. అభినవదండి యనందగు
సభిఁ దెనుఁగున సంస్కృతమున జతురుండై తా
నుభయకవిమిత్రనాముఁడు
త్రిభువనముల నెగడ మంత్రితిక్కఁడు దాల్చెన్

అని చెప్పియుండుటచే నీతఁడనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను రచియించినట్లు తెలియుచున్నది. కేతనకవి చెప్పియుండకపోవుటచే నీమహాకవి రచనముల పేరులైనను తెలిసికొను నదృష్టము లేకపోయి నది. ఆకాలమువారికి, తాము దివఱకు రచించిన గ్రంథముల పేరులను గాని తమపూర్వులు రచించిన కావ్యముల పేరులు గాని చెప్పుకొను నాచారము లేదు. తిక్కనసోమయాజికూడ తనతాతనుఁగూర్చి చెప్పి నప్పుడు "సారకవితాభిరాము" అని చెప్పనే గాని యాతఁడు రచించిన గ్రంథములనుఁ బేర్కొనలేదు.

సంగమవంశజుఁడైన కంపరాజుభార్య గంగాదేవి తనభర్త విజయములను వర్ణించుచు వ్రాసిన మధురావిజయమను సంస్కృత గ్రంథమున దిక్కనసోమయాజిని సంస్కృతకవులలోఁ జేర్చి వర్ణించినది. కాని యందునను నాతఁడు రచించిన గ్రంథనామముల నీయ లేదు.

ఈ మహాకవి, భారతములోఁ గూడఁ దననుఁగూర్చియుఁ దన పూర్వులనుఁగూర్చియు నొక్కపద్యమే వ్రాసికొనినాఁడు.

సీ. మజ్జనకుండు సన్మాన్యగౌతమగోత్ర
మహితుండు భాస్కరమంత్రితనయుఁ
డన్నమాంబాపతి యనఘులు కేతన
మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల
కూరిమితమ్ముండు గుంటూరివిభుఁడు కొ
మ్మనదండనాథుఁడు విపులకీర్తి
విస్తీస్ఫారుఁ డాపస్తంబసూత్రప
విత్రశీలుఁడు సాంగవేదవేది

తే. యర్థిఁ గల వచ్చి వాత్సల్య మతిశయిల్ల
నస్మదీయ ప్రణామంబు లాదరించి
తప్పి దీవించి కరుణార్ద్రదృష్టిఁ జూచి
కొలిచి నిల్చిన యానతి యిచ్చె నాకు.

తిక్కన, తనను గూర్చిగాని, తనపూర్వులనుఁ గూర్చిగాని యీ గ్రంథమునందు విశేషముగాఁ జెప్పుకొనకుండుట కాత్మశ్లాఘనమునం దిష్టము లేకపోవుటయో, పూర్వగ్రంథములయందు వర్ణించియుండి మరల మరలఁ జెప్పుకొనుట రుచింపకయో యైయుండును. ఇప్పటివారికి వలెఁ గాక యానాటి మహాకవులకు, స్వవిషయకథనమం దిష్టముండెడిది కాదు. నన్నయభట్టు తండ్రిపేరైనను గృహనామము నైనను జెప్పుకొనలేదు.

ఇతని గృహనామము: నివాసము:

తిక్కన తన గృహనామము నెచ్చటనుఁ జెప్పుకొని యుండలేదు. కేతనకవి రచించిన దశకుమార చరిత్రమువలన వీరియింటిపేరు కొట్టరువువారని తెలియఁగనగుచున్నది. మొట్టమొదట వీరి గృహనామము గుంటూరువారనియుఁ బిమ్మట కొట్టరువుగా మారెననియు నందురు. తిక్కన పూర్వుల నివాసము గుంటూరుమండలమునందలి

పడుగుపాడనియుఁ గొన్ని తరములయిన పిమ్మట గుంటూరునకువచ్చి యచ్చట నివాసమేర్పరచుకొనిరనియుఁ దిక్కన పితామహుని జీవిత కాలమునందో, కాక యాతని తండ్రులకాలముననో నెల్లూరునకు వచ్చి యట నివాసమేర్పరచుకొని రనియు జెప్పుచున్నారు. తిక్కన నెల్లూరునివాసి యనుట నిర్వివాద విషయము. తండ్రిని గుంటూరు విభుఁడనుటచేత తండ్రినివాసము గుంటూరనియే చెప్పవలెను.

కొన్ని శాసనములలో కోష్ఠాధిపతి యను సంస్కృత శబ్దమునకు దెలుఁగుగ కొట్టారువు అని వ్రాసియున్నారు. ఇట్లే భాండాగారాధి పతులకు భండారువు అని యుపయోగించియున్నారు. తిక్కనవంశీయు లలోఁ బూర్వు లేనుగురాజులొద్దనో కోష్ఠాధిపతులై యుండిరనియు నాకాలపు తెలుగుభాషనుఁబట్టి వారిని కొట్టారువు లని వాడియుండి రనియు దాని ననుసరించి యీవంశీయులకు "కొట్టరువు" అను నింటి పేరు వచ్చియుండుననియు నూహింపఁదగి యున్నది. ఈ పే రెప్పుడు వచ్చెనో చెప్పుట కాధారములు లేవు.

కొట్టరువు అన నొక గ్రామ ముండెననియు దానినిబట్టి వీరి గృహనామ మేర్పడెననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. కాని యది సత్యము కాదు. కొట్టరువుగ్రామ మెచ్చటనుండెనో వారు చెప్పలేదు. గుంటూరు నెల్లూరు మండలములలో కొట్టరువు లేదు.

దశకుమారచరిత్రమందలి తిక్కన ప్రశంస:

తిక్కనసోమయాజి, మూలఘటిక కేతనకవి రచించిన దశకుమా ర చరిత్రమునుఁ గృతినందెను. అందుఁ దిక్కనఁగూర్చి యాకేతనకవి రచించిన పద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

సీ. సుకవీంద్రబృందరక్షకుఁ డెవ్వఁడనిన
వీఁ డనునాలుకకుఁ దొడవైనవాఁడు

చిత్తనిత్యస్థితశ్రీవుఁ డెవ్వఁడనిన
వీఁ డనుశబ్దమున కర్థమైనవాఁడు
దశదిశావిశ్రాంతయశుఁ డెవ్వఁడనిన
వీఁ డని చెప్పఁబడుఁ బాత్రమైనవాఁడు
సకలవిద్యాకళాచణుఁ డెవ్వఁ డనిన
వీఁ డనిమాపుడు గుఱియైనవాఁడు
ఘనమసిద్ధిని హీశ సమస్తరాజ్య
భాగ్యధారకుఁ డభిరూపభావభవుఁడు
కొండ్రెరువు కొమ్మనామాత్య కూర్మిసుతుఁడు
దీనజనతానిధానంబు తిక్కశౌరి.

క. అగు ననఁ గొమ్మనామాత్యతిక్కఁడు
జగతి నపూర్వార్థశబ్దచాతురివిత మై
నెగడిన వాణోచ్ఛిష్టం
జగత్త్రయం బనిన పలుకు సఫలం బయ్యెన్.

క. కృతులు రచియింప సుకవుల
కృతులొప్పఁ గొనంగ నొరుసికిం దీరునె వా
కృతిసఖుఁడు వితరణశ్రీ
యుతుఁ డన్నమసుతుఁడు తిక్కఁ డొకనికిఁ దక్కన్.

సీ. సరసకవీంద్రుల పత్రపుటంధము లొప్పఁ
గొను సమధికకీర్తనుఁ డేకవు
లలిత నానాకావ్యములు చెప్పి సభయందు
వలయుందు సముట ప్రశంసత్రోవ
యర్థిమైఁ జెక్కుకళ్ళ సగ్రహారంబులఁ
గా నిచ్చు నసుట పొగడ్తపాలము

మహితశక్తిఁ గాలైన బహువిషయాగంబు
లోనరించు ననుట వ్యసనము దారి
పరువి కొక్కరి కిన్నియుఁ బ్రకటవృత్తి
నిజముగాఁ బెంపు సొంపార నెగడునట్టి
కొమ్మనామాత్య తిక్కన కొలఁది సచివు
లింక నొక్కరుఁ డెన్నంగ నెందుఁ గలఁడు?

ఇతఁడు కేవల మంత్రియే గాక దండాధిపుఁడు కూడ నైనట్లు కేతన రచించిన యీక్రింది పద్యముల వలన స్పష్టమగు చున్నది.

క. శ్రీకరవరకవనాదూ
రీకరణనోదశుభచరిత్రుని ననుకం
పాకరహృదయుఁ గులాబ్ధిసు
ధాకర శుభమూర్తిఁ దిక్కదండాధీశున్.

క. శ్రీవిలసద రమణీయా
భావితభవపాదపద్మ భావనిధానా
భూవినుత శుభచరిత్రా
ధీవిభవా త్తస్వరూప, తిక్కచమూపా.

కేతనకవి రచించిన యీపద్యములలోం దతిశయోక్తి గాని యుత్ప్రేక్ష గాని లేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఆధ్యాత్మికజ్ఞాన సంపన్నుఁడగు నీమహామహుఁడు తనవంశమున రాఁబోవువారల కైశ్వర్యము సంపాదించి నిలుపయుంచవలయు నను కోరికకలవాఁడు కాఁడనుట కితని కుమారుఁ డొక చిన్న గ్రామమునకుఁ గరణ మైయుండెనను టయే నిదర్శనము. ఇతఁడు తన శక్తినంతయును ప్రభుకార్యనిర్వహణము నందు వినియోగించి చోడరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁ డయ్యెను. తన పాండిత్యమును లోకశ్రేయమునకును, ఆంధ్రసాహిత్యాభివృద్ధికి నువ

దియోగపరచి, యుద్ధరంగవర్ణనమును గావించుటయేగాక యనేకకవులకుఁ బండితులకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగియున్నవాఁడు మారనవంటి మహాకవి యీతనికి శిష్యుఁడగుటయు కేతనవంటి పండితకవి కృతిదాత గావుటయు, బద్దెనవంటివాఁ డీతనిచే బిరుదమును గ్రహించుటయు నిందులకుఁ దార్కాణములు.

హరిహరనాథుని ప్రశంస:

ఇతఁడు పరమభక్తాగ్రేసరుఁడనుట కీతని రచనములే దృష్టాంతములు. ఇతని కాలమున వీరశైవవైష్ణవమతములు పరస్పర ద్వేషముతో నుండి యన్యోన్యహింసకూడ గావించుకొను స్వభావముతో వెలుగుచు వచ్చినవి. అట్టిసమయమున నీమహానుభావుఁడు శివకేశవుల కభేదమును బ్రతిపాదించి, హరిహరనాథుఁడను దైవమునకు తనభారతమును గృతియిచ్చెను. నెల్లూరునందు హరిహరనాథ దేవాలయ ముండెడిదనియు, దిక్కనసోమయాజి భారతము నాయాలయమునఁ బవిత్రహృదయముతోఁ గూర్చుండి రచియించెననియు జెప్పుదురు. భారత విరాటపర్వ కృత్యాది యందలి "అవిపూని యాంధ్రకృత్యంబులగు పుణ్యప్రబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు లోకారాధనవిశేషం బగుటఁ జేసి" అనువాక్యము లీయంశమును ధ్రువపఱచుచున్నవి. ఈకృతిరచన మొకవిధమగు దేవతారాధన మని యే తిక్కన మనసార విశ్వసించెను, ఈతనితరువాతికవులు కొందఱీతని ననుకరించి తమ గ్రంథములను హరిహరనాథునకు గృతిపొసంగిరి. నెల్లూరునం దిప్పు డీయాలయము లేదు. పాండవులయాలయ మొకటి కలదు. ఇప్పుడు రంగనాథస్వామి యాలయమున్నచోటనే పూర్వము హరిహరనాథుని యాలయ ముండెడిదనియు నది శిథిలమైపోఁగా నాప్రదేశమున రంగనాథాలయమును నిర్మించిరనియు జెప్పుదురు. నెల్లూరుకడ పెన్న రెండుపాయలై చనియు, రెండవపాయ నెల్లూరునకు దక్షిణమున నుండెడి

దగియు. నదియొడ్డున పూడిపోయినదనియు, వావాయున దక్షిణపు టొడ్డున హరిహరనాథ దేవాలయ ముండెడిదనియు దాని శిథిల చిహ్నము లిప్పుడును గన్పడుచున్నవనియు కొంద ఱనియెదరు. బైచ రాజు వెంకటనాథకవి తన పంచతంత్రము నీ హరిహరనాథునకుఁ గృతి యిచ్చియుండుటచే నాతని కాలము వఱకును (పదునైదవశతాబ్ది) యయ్యాల య ముండెనని విశ్వసింపవచ్చును. సప్తగోదావరీ సంగమమున నొక హరిహరదేవాలయ ముండెడిదని ద్రాక్షారామమునందలి యొకశాసనము (పదునొకండవశతాబ్దినాఁటిది. ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౦౪౯) వలనఁ దెలియుచున్నది. హరిహరనామక పట్టణమొండు కర్ణాట దేశమునఁ గలదు.

హరిహరనాథునిఁ బ్రశంసించుచు తిక్కనరచించిన యీక్రింది శ్లోక మాదేవునకుఁ బరమప్రీతిఁ గల్గించెనఁట!

"కిం నాస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వమ్
కిం కాలకూటః కిము వా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే."

"ప్రభో! నీవు అలంకరించుకొనుటకో అస్థిమాల నిచ్ఛయింతువా లేక కౌస్తుభము నభిలషింతువా? నీకు కాలకూటము రుచ్యము గానుండునా? లేక యశోదాస్తన్యము రుచ్యము గానుండునా నాకుఁ జెప్పుము" ఇది పైశ్లోకార్థము.

భగవంతుడు స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్షమై శివకేశవుల యభేదమునుఁ బ్రతిపాదించుచు గ్రంథమును రచించినందునకుఁ దననుఁ గొనియాడు చున్నట్లీక్రింది పద్యములోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగు వర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
ఖేదము లేక భక్తి మతి నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ వ

త్రాపదవిరంగనప్రకటితస్వభావము కల్మి నాస్మప
ద్మాసనముఁ బొందఁ గావ్యాసనముం గొనియాడుచుండు నెవ్వఁడున్.

స్వప్నసాక్షాత్కారకథను జెప్పిన వారిలో నొకఁడే కాఁడు. తిక్కనసోమయాజి తరువాతివారు పెక్కురితని ననుకరించి తమ గ్రంథములలోఁ దమపూర్వులో, తమ యారాధించిన దేవతలో స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్షమైనట్లు వ్రాసికొనుచు వచ్చిరి. కావున నిది యొక యాచారముగాఁ బరిగణించి యట్లు చెప్పికొనియుందురని తలంచినను దిక్కనసోమయాజివంటి ధర్మాగ్రగణ్యున కీస్వప్నసాక్షాత్కారము కల్గె నని యూహించుటయే సమంజసము. పరమహంస రామకృష్ణునకుఁ గాళికాదేవి ప్రత్యక్షమగుచుండెడిదని చెప్పుటయు నది సత్యమని విశ్వసించుటయు నీయిరువదియవ శతాబ్దియందలి సంగతులు. మానవునకుఁ బరమేశ్వరసాక్షాత్కారము సంభవమని యీకాలమునఁ గొందఱి విశ్వాసము. కాని యది యీ ప్రపంచవిషయము కాఁజాలదు.

హరిహరనాథుఁడు తిక్కన హృదయమున నిర్మించుకొనిన దేవుఁడే కాని విగ్రహస్వరూపుఁడు కాఁడని కొందఱిమతము. అది సత్యము కాదు. హరిహరనాథాలయములు పూర్వకాలమున నచ్చటచ్చట నుండెడివనుటకు శాసనదృష్టాంతములు కలవు. ఆయాలయము నందలి యేకవిగ్రహమున హరిహరరూపములు రెండును గనుపడు నట్లు చెక్కబడియుండెడివని చెప్పుదురు. తూర్పుగోదావరిమండలమున రాజోలుతాలూకాలో కేశవస్వామి యాలయమున నెదుటిప్రక్క కేశవరూపమును వెనుకప్రక్క స్త్రీరూపమును మలచియున్నవి. శ్రీ మహావిష్ణువు మోహినీరూపమున శివుని వంచించినకథను సూచించు టకై యీవిగ్రహమును నిర్మించిరని యచ్చటివారు చెప్పుచుందురు. కావున హరిహరనాథుఁడు కేవలమానసికారాధనకొఱకుఁ గల్పించు

గొనినవాఁడే కాక యార్యాపస్వరూపుఁడుగాఁగూడ నున్నాఁడని విశ్వసింపవచ్చును

తిక్కనసోమయాజి నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచియించు నాఁటికి పూర్వమే తలిదండ్రులిరువురును స్వర్గము నలంకరించియుండి రని చెప్పుదురు దీనినిబట్టి యితఁడు బాల్యమునందే మాతాపితృహీను డయ్యెననియుఁ బెదతండ్రిచేఁ బెంపబడి విద్యల నభ్యసించి సర్వకళల బరిపూర్ణుఁడయ్యెననియు నెంచదగియున్నది.

తిక్కన యజ్ఞకథ:

తిక్కనామాత్యుఁడు రాజకార్యములలో నిమగ్నుఁడై యున్నను బ్రాహ్మణోచితములగు వైదికకర్మల నుపేక్షింపలేదు. నిర్వచనోత్తర రామాయణగద్యయందు "బుధారాధనవిధేయ తిక్కనామాత్య ధేయ" యనియు, భారతగద్యయందు "బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజి" యనియుఁ దెలుపుకొనియుండుటచే నీతఁడు నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచనమునకుఁ దరువాతను, భారతరచనకుఁ బూర్వమునను యజ్ఞము చేసెననుట స్పష్టము. కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునఁ దిక్కననువర్ణించుచు "మహితదక్షిణ లైన వివిధయాగంబు లొనరించు ననుట వర్ణనము దాఁగి" యని చెప్పుటచే దశకుమారచరిత్రము గృతినొందుటకుఁ బూర్వమే యితఁడు యజ్ఞమును జేసియుండునని కొందఱనుచున్నారు. అది సత్యమైనచోఁ గేతనకవి యెచ్చటనైనను తిక్కన నామాంకితమున నాతఁడు యజ్ఞకర్త యని సూచించుపదమును వేయకుండ నుండఁడు. అట్టి పద మేదియు దశకుమారచరిత్రమున లేదు. కావున నాయూహయందు సత్యము లేదని తేలవలసియున్నది. కేతన చెప్పినదానికి వైశ్వదేవాదియాగము లని యర్థము చెప్పవలసియుండును. మనుమసిద్ధి చనిపోయినపిదప భారతరచనారంభమునకుఁ బూర్వమితఁడు యజ్ఞము నొనర్చియుండునని నా యభిప్రాయము.

నన్నయభట్టు రచింపగా మిగిలినభాగమును పూర్తిచేయించుటకై తగినకవికొఱకు రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రయత్నము చేయుచు, నన్నయ రచనమునందలి తుదిపద్యమగు:

ఉ. శారదరాత్రు లుజ్జ్వలలసత్తరతారకహారపంక్తులం
జారుతరంబు లయ్యె వికసన్నవకైరవగంధబంధురో
ద్దారసమీరసౌరభముఁ దాల్చి సుధాంశువికీర్యమాణ క
ర్పూరపరాగపాండురుచిపూరములం బరిపూరితంబులై"

యనుపద్యము నొకతాళపత్రముపై వ్రాయించి యిట్లు వ్రాయఁగలిగిన కవు లెవరైన నున్నచో నీభావమును దమశైలిలో రచించి పంపుఁడని రాజాస్థానములకుఁ బంపెననియు, నది మనుమసిద్ధికడకు రాఁగా, దిక్కనసోమయాజి యాపద్యమునే తాటాకుపత్రముపై వ్రాసియిచ్చెననియు, నన్నయతో సమానముగా దాను వ్రాయఁగలనను తిక్కనభావమును గ్రహించి రాజరాజనరేంద్రుని తనకడకుఁ బంపుమని మనుమసిద్ధిని గోరెననియుఁ దిక్కన యందులకంగీకరింపకపోఁగా మనుమసిద్ధికి గోపము వచ్చి "పలువురిలో నీబుఱ్ఱ గొఱిగించి వీధులవెంటఁ ద్రిప్పి మానమును దీయించెద" నని తూలనాడెననియుఁ దరువాత రాజు పశ్చాత్తప్తుఁడై తనమాట నిలుపుకొనుటకై తిక్కనామాత్యునిచే యజ్ఞము చేయించెననియు నొకకథ చెప్పెదరు. కాని యిందులేశమాత్రమును సత్యము లేదు. (యజ్ఞము చేయువానికి క్షౌరమును, నూరేగుటయు, సోమపానమును గర్తవ్యములు)

మనుమసిద్ధిమహారాజు రాజరాజునకుఁ దరువాత రెండువందల సంవత్సరములలో నున్నవాఁడు. భారతమును బూర్తిచేయించుటకై రాజరాజు ప్రయత్నించెననుటకూడ నాధారములు లేవు. భారతమును దనకుఁ గృతియిమ్మని మనుమసిద్ధి యడిగెననియుఁ దిక్కనయందుల కంగీకరింపకపోఁగాఁ బైనిజెప్పినకథ నడచెననియుఁ గొందఱందురు.

కాని యెందును సత్యము లేదు. తిక్కన భారతమును రచించువాఁటికి, మనుమసిద్ధి జీవించియుండెనో లేదో యని సంశయముగా నున్నది. భారతమును భగవంతునకుఁ గృతి యీయఁదలఁచినప్పు డందుల కభ్యంతరమును గలుగఁజేయు స్వభావముకలవాఁడు కాఁడు మనుమసిద్ధి. తిక్కనయెడల మనుమసిద్ధికి గౌరవము మెండు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తన మంత్రియైన తిమ్మరసును "అప్పాజీ" యని పిలచినట్లే మనుమసిద్ధి తిక్కనను 'మామా' యని పిలుచుచుండెడివాఁడు. మనుమసిద్ధి తిక్కనలకుఁ గల యన్యోన్యగౌరవము నిర్వచనోత్తర రామాయణము నందలి యీక్రింది పద్యముల వలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. హరిహరపద్మగర్భులను నాదికవీంద్రుల నూర్జసత్కవీ
శ్వరులను భక్తిఁగొల్చి తగ వారికృపం గవితావిలాస వి
స్తర మహిమయుఁడైన నను సర్వగుణోత్తమమూర్తి మన్మభూ
వరుఁడు దగంగరాఁబిలిచి వారసిమన్నన నాదరించుచున్,

క. ఏ నిన్ను మామయనియెడు
దీనికిఁ దగ నిత్య భారతీకన్యక నా
కీవగ్వాఁద నగు దనినను
భూనాయకువల్కు చిత్తమున కింపగుడున్.

సీ. సకలలోకప్రదీపకుఁ డగు పద్మినీ
మిత్రవంశమున జనించెననియుఁ
జూచిన మగలైనఁ జొక్కెడునట్టి సౌం
దర్య సంపద సొంపుఁ దాల్చెననియు
జనహృదయానందజనకుఁడై నెగడిన
చతురత కల్మి నప్రతిముఁ డనియు
మెఱసి యొండొంటికి మిగుల శౌర్యత్యాగ
విఖ్యాతికీర్తుల వెలసెననియు

వివిధవిద్యాపరిశ్రమవేది యనియు
సరసబహుమానవిరచనాశాలి యనియు
మత్కృతీశ్వరుఁ డగుచున్న మనుమనృపతి
సుభగుఁ గావించుఁ దను సముత్సుకుఁడ నైతి.

మనుమసిద్ధి మహారాజు తిక్కనకు రాజచిహ్నములనిచ్చి గౌరవించిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ గేతనకవి చెప్పియున్నాఁడు.

గీ. అందలంబు గొడుగు లడపంబు మేల్కట్టు
చామరములు జమిలిశంఖములును
గంబగట్లు భూమి గానిక గాఁగఁ బెం
పెసఁగు రాచపదవులెల్ల బడసె.

పైపద్యమునందు మనుమసిద్ధి వివిధవిద్యాపరిశ్రమవేదియనియు, సరసబహుమానవిరచనాశాలి యనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. అట్టి వాఁడు తిక్కనను బంధుస్త్రీలాదివినరంచుబలుకులు లేమ కావునఁ బైకథ యొంతమాత్రమును విశ్వసనీయము కాదు. కృతిఁ గన్యకతోఁ బోల్చిన వారిలోఁ దిక్కనయే మొదటివాఁడు. రాజరాజు పరీక్షార్థ మంపిన పద్యము పైని చెప్పినది కాదనియు "నిండుమనంబు" అనుపద్యమనియు కొందఱందురు. మఱియొకటియని యింకఁ గొందఱందురు.

తిక్కనతిరువాతి నాతనివంశము :

తిక్కనసోమయాజికిఁ దరువాత నాతనికుమారుఁడు నెల్లూరువదలి పడమట రెండుమూఁడు క్రోసుల దూరములో పినాకినీనదీతీరమునందున్న పాటూరుగ్రామ కరణీకమును సంపాదించి యక్కడ నివాసమేర్పరచుకొనిరనియు నప్పటినుండియు వారు పాటూరివారని పిలువఁబడుచుండిరనియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఈవంశావళిని వర్ణించు రెండు సీసపద్యములను బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రమున నుదాహరించియున్నారు. ఆ పద్యములివి :

సీ. భారతపర్వము లదిరెండు వరుసగాఁ
దెనిఁగించె గుంటూరితిక్కయజ్వ
యామహాత్ముని పుత్రుఁడౌ కొమ్మనఘనుండు
కల్పించె బాటూరి కరణికంబు
వాకొమ్మనకుఁ గల్గె హరిహరామాత్యుండు
నెమ్మితో నతనికిఁ గొమ్మఘనుఁడు
[illegible] నతనికి రామన తిప్పన
యాగామనకు సోమయాహ్వయుండు
ఆఘనునకు వీరనామాత్యుఁ డతనికి
సోమలింగమంత్రి యామహాత్ము
నకును సోమరాజనాముఁడు [illegible]వీర
ఘనుఁడనంగ సుతులు గలిగి రందు

సీ. సోమమంత్రికిఁ గల్గెసుతుఁడు పావనమంత్రి
యతనికి వీరన యాఘనునకుఁ
గూరిమి తనయులు గోపాలభద్రార్య
నరసింహమంత్రు లనంగ మువురు
వారిలో నరసింహవరునకు శరభార్యుఁ
డును భాస్కరామాత్యుఁడు నరసింహ
ఘనుఁడనఁ బుత్రులు గలిగిరి మువ్వురు
వారిలో శరభార్యవర్యునకును
వీరఘనుఁడు గలిగె వేఙ్కనామంత్రికి
శరభమంత్రివరుఁడు జనన మొంది
ప్రబలియున్నవాఁడు పాటూరిలోఁ దన
కులము వర్ధిలంగఁ గొమరు మీఱ.

ఇందులో మొదటిపద్యము పూర్వరచిత మనియు, రెండవ పద్యము శరభరాజు గారిచ్చిన వంశానుక్రమణికనుబట్టి బ్రహ్మశ్రీ శతఘంటము వెంకటరంగనాథశాస్త్రిగారు రచియించి రనియుఁ జెప్పుచు నీపద్యములను శరభరాజుగారు వీరేశలింగముపంతులు గారి కిచ్చిరఁట. పాటూరి కరణికమునబట్టి వీరు పాటూరి వారైనారఁట.

కొందఱీవంశావళిని గూర్చి సంశయమును దెలుపుచున్నారు. తిక్కనసోమయాజి యుపయోగించిన గంటపుబర చాలకాలము వీరి యింట నుండెననియు నందుపై నొకప్రక్క సరస్వతి విగ్రహమును నొకప్రక్క విఘ్నేశ్వర విగ్రహమును జెక్కఁబడియున్నవనియు బ్రతీతి కలదు. అది యిప్పుడున్నదో లేదో తెలియదు. బ్రం. శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారీ వంశావళినిబట్టి తిక్కన కాలము నిర్ణయింపయత్నించిరి. ఇప్పుడు శాసనసాహాయ్యమున నీమహాకవి కాలము స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. కావున నందుల నీవంశావళికిఁ బలము లేదు. మడికిసింగనకుఁ బితామహుఁడైన యల్లాడమంత్రి తిక్కనసోమయాజి పౌత్రిని బరిణయమాడెనని సింగకవికృత వాసిష్ఠరామాయణములోఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

ఆంధ్రభాషకీతఁడొనర్చిన సేవ:

ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికై పాటుపడినవారిలోఁ దిక్కన యగ్రేసరుఁడు. నన్నయాదు లాంధ్రభాషలోఁ గావ్యములను రచించినను, వారి కావ్యములలో సంస్కృతపదము లధికమును, ఆంధ్రపదములు స్వల్పముగను నున్నవి. నన్నెచోడుఁడు, సోమనాథుఁడు మొదలగు శివకవులు తమ గ్రంథములలో దేశీయపదముల నధికముగ నుపయోగించి యాంధ్ర సాహిత్యాభివృద్ధికై యెక్కువగా పాటుపడి యుండిరి. తిక్కనసోమయాజి రెండు గ్రంథములను రచియించుటే కాక, యాకావ్యములలో

దేశీయపదములను జక్కఁగా సంస్కరించి యుపయోగించి, తన రచనముల నాంధ్రసాహిత్య గ్రంథములనుగాఁ జేసెను. ఆంధ్రాభ్యుదయ రచయితలలోఁ దిక్కన యగ్రగణ్యుఁడని చెప్పనొప్పును. ఆంధ్రసాహిత్య పోషణమున కీతఁడు పడినశ్రమ యపారము. ఈతనిరచనములు రెండును సంస్కృతమున కాంధ్రీకరణములైనను, ఇతఁడు గొప్పసంస్కృతపండితుఁడైనను, నీతని కవిత్వమునందుఁ "నన్నుపయోగింపుఁడు నన్ను కొనుఁ"డని సంస్కృతపదములు ముందునకువచ్చి యుఱ్ఱూతలూగించుచున్నను, నాంధ్రభాషాభివృద్ధినే మనమున నిడుకొని విశేషముగా జాతీయపదములనే యుపయోగించి, రసముప్పతిల్లునట్లు కావ్యరచన సాగించినవాఁ డీమహాకవి. ఈతని కవిత్వమునందు సంస్కృతపదములున్నను నవి యతిమృదులములై సారూప్యముల వాడుకొనుచుండుటచే "ఏవి సంస్కృతపదములా? జాతీయములా?" యని సంశయము గల్గించునట్టివియై యున్నవి. ఈతఁడు తన రచనావిధానమును సూచించుచు నిర్వచనోత్తర రామాయణమున:

ఉ. జాత్యముగాని నొప్పయినసంస్కృత మెయ్యెడఁ జొప్పు; వాక్యసాం
గత్యము సేయుచో నయిన గద్యములోనిఁగఁ జెప్పనెట్టి; దౌ
ర్గత్యము దోఁపఁ బ్రాసము వరింపను వేఱగునక్షరంబులన్
బ్రత్యయరూప మంచు నిడ; సూరుల కిద్ధ యింపుఁ బెంపదే.

అనుపద్యమును జెప్పి యారీతిగనే తన కావ్యములను విరచించినవాఁడు. ఈసందర్భమునఁ దిక్కన కవిత్వపుసొంపు సూపుటకై కొన్నిపద్యముల నిట నుదాహరించుట యావశ్యకము కాకపోదు.

ఉ. నన్నుఁ బరాభవించి పదనంబునఁ దాఁచిన కీచకుండు మా
మ్మన్నన తెలుఁగు దప్పక సుఖోచితశయ్యను నిద్రసేయ నీ
కన్న మొగుడ్పుమాటలకుఁ గారణమెయ్యది భీమసేన! మీ
యన్న పరాక్రమంబు వలదన్ననొకో దయమాలి తక్కటా! (వి.వ)

క. ఆపదఁ గడవంబెట్టఁగ
నోపి శుభంబైనదాని నొడఁగూర్పుమయా
శ్రీపుష్పవనకుఁ బాంతు
తెప్పగాలుఁడు నిన్నుఁజూపి చనియెం మహాత్మా!

ఆ. కౌతుకుఁగాంచు రాచకూఁతు రైద్వాసకి
నట్టువికి నుచిత వైవసమయ
యొనవెఁ దడయ దింకనొప్పదు జనములు   ఉ. ప.
నట్లుగాని వృషము లనరు మిమ్ము

తే. వట్టపగలింటిసూర్యునిపగిదిఁ గణ్ణఁ
దుగ్రమూర్తియై వెలుఁగుచున్నవాఁడు
మాధవా! మాఁ రథంబును మరలనిమ్ము
బ్రతికియుండిన శుభములు బడయవచ్చు.   క. ప.

చ. వెరవును లావుఁ జేవయును వీరల కారయ నొక్కరూపదు
స్తర భుజశక్తి ధర్మజుఁడు శల్యుని రూపడగించి యివ్వసుం
ధరఁ గొనునొక్క నేఁడితనిఁ దా సమయించి సమస్తమేదినీ
శ్వరుఁడుగఁ జేయనోపునొకొ శల్యుఁడు కౌరవరాజనందనుఁ (శ. ప)

ఉ. క్రూరుఁడు లోభియున్ శఠుఁడు గొండియుఁడున్ జడుడుం గృతఘ్నుఁ [డున్
నేరనివాఁడు బొంకరియు నిందకునోర్చునతండుఁ బింకయుం
ధీరత లేమి దుర్ణయ మతివ్యసనత్వముఁ గల్గువారలుం
జేరువ నున్కి భూపతికిఁ జెట్టయొనర్చు నరేశ్వరోత్తమా! (శాంప)

సీ. దివియలోఁ బడుఁబుర్వు దివియనొత్తినవానిఁ
శాపంబు వొందునే! యోపి దున్ను
నాఁగేటిమొనఁ జచ్చు నానావిధప్రాణు
లన్నరుఁబొందునే యఘము? వాసు

దమునను శ్రేయో విధాతృవశమున నా
యువు దెగినట్టిజంతువులు సచ్చు
నేము సంపితి మని యించుకేని యు సహం
కారంబు వారికిఁ గలుగ దట్లు

ఆ. గాన చూచె వారిఁ గల్మష మొందదు
పుణ్యపాపములకు బుద్ధి మూల
మని యెఱింగి యుండు మాత్మ యు నహింసవోలె నై
యాదిధర్మ మైనవిధము వినుము. ఆ. వ.

ఉ. ఏను హితంబు సెప్ప విడు లేని దురాచరణంబు లిమ్మెయిన్
మానవు రోఁగి చేఁద యనమందు పథ్యం దొపు లంబుఁదా కినం
గాని రుజాంగముం దఱచు వంతి కారణము గల్గునె యట్లపోలె నీ
దైన నికృష్టవృత్తిఫల మంది తలంచెదు గాక పిమ్మటన్. ని. రా.

స్థాలీపులాకన్యాయముగ నీపద్యములఁ జూపితిని. గ్రంథమంతయు నిట్లే యుండును. ఈతనిఁ జూచి కేతనమారనాదు లిట్లే తమ గ్రంథముల యందు జాతీయపదముల నుంచి రచించుచు వచ్చిరి. కాని శ్రీనాథాది మహాకవులు కొందఱీమార్గమును విడనాడి తమ కావ్యములను సంస్కృత పదజాలములతో నింపివైచిరి. సాంస్కృతిక దీర్ఘసమాసములతో గ్రంథములను రచించుటయే గొప్పతనమని తలంచినకవులు కూడఁ గొందఱు గలరు. ఆంధ్రభాషలోఁ గావ్యరచనము సేయఁదలఁచికొనినప్పుడు దేశీయపదములతోఁ బాలకలోకమునకును వినువారికిని హృదయాహ్లాదమును గలుగఁజేయునట్లు రచియించుటయే గొప్పతనమగును గాని నిఘంటుసాహాయ్య మందినఁగాని యర్థముకాని గూఢసంస్కృత పద సమాసములతో నాంధ్రకావ్యమును రచించుట గొప్పతనము కాఁ జాలదు. ఈసందర్భమున మొల్ల తన రామాయణమునఁ జెప్పిన

క. మును సంస్కృతంబు తెలుఁగుఁ
దెనిఁగించెడిచోట నేమి తెలియకయుండన్
దనవిద్య మెఱయఁ గ్రిమ్మఱ
ఘన మగు సంస్కృతముఁ జెప్పఁగా రుచియగునే.

ఆ. తెనుఁగుబాస నోరు తియ్యన యగురీతిఁ
దోన యర్థమెల్ల దోఁపకున్న
గూఢశబ్దతతి కొల్లలవని రొల్ల
మూఁగ చెవుడు నాడు ముచ్చటగును

క. కందువమాటలు సామెత
లందముగాఁ గూర్చి చెప్పునది తెనుఁగునకున్
బొందై రుచియై వీనుల
విందై మతి శోభించు విబుధుల కెల్లన్.

అను పద్యములు స్ఫురణకు వచ్చుచున్నవి. తిక్కనసోమయాజి తన గ్రంథములయందు ప్రయోగించిన దేశీయపదములు వేలకొలఁదిగ నున్నవి. సంస్కృతపదముల విషయమున "ప్రాజ్ఞో ప్పిష్టా జగన్నుయా" మ్మనెడు మాట దేశీయపదవిషయమున నీమహాకవికి వర్తించు ననుటకు సంశయము లేదు. ఈభావమును దశకుమారచరిత్రకృతికర్తయగు కేతన కవి "అగునన గొమ్మ నతిక్కఁడు" (ఈపద్యమును పైన దాహరించితిని.) అనుపద్యములో వ్యక్తీకరించి యున్నాఁడు.

ఇతని కవిత్వగుణము :

అద్వితీయ ప్రతిభావంతుఁ డగు నీమహాపురుషుని కవిత్వగుణమును జూపనెంచుట సూర్యుని కాగడాలోఁ జూపనెంచుట వంటిది. ఆంధ్రకవులలో నీతనితో సమానులింకొకరు లేరు. ఈతనికవిత్వ మింతగా సర్వజనాకర్షణీయ మగుటకుఁ గారణములు కొన్ని గలవు. అందు

మొదటిది:— ఈతఁడు చేపట్టిన కావ్యములయందలి యితివృత్తములు. ఆర్యులమగు మనకుఁ గల యితిహాసములలో శ్రేష్ఠములయినవి రెండు. భారతము, రామాయణము. ఈకావ్యములు రెండింటి నీతఁడు చేపట్టినాఁడు. "మణినావలయమ్ వలయేన మణి" యనునట్లు కవిత వలన కథయునుఁ గథచేఁ గవితయు శోభకెక్కును. వ్యాస వాల్మీకుల ప్రతిభ జగద్విదితమగుటచేఁ గాఁబోలు నీకావ్యముల యందలి యితివృత్తములే తన కవితాశక్తిని ప్రదర్శించుటకుఁ దగిన కథ లీతనికి లభించుట గొప్ప యదృష్టము.

రెండవది:— పదసౌష్ఠవము ఈతని కవితయందు పెద్దపెద్ద సంస్కృత సమాసము లుండవు. చిన్న చిన్న దేశ్యపదములని విశేషముగా నీతఁ డుపయోగించును. ఏతావున నేపద ముపయోగించిన రస మవ్వతిల్లునో యీతనిచందువలన బాగుగాఁ దెలియును. ఎచ్చటనైన సంస్కృతసమాసము లున్నను, అవి మృదుపద సంయుతములై మనోహరముగా నుండును. వాని యర్థమును గ్రహించుటకై నిఘంటు పుస్తకముల యక్కర యుండదు.

మూఁడవది:— అర్థగాంభీర్యము. ఎంతచిన్న పదముల నుపయోగించినను వానియందెంతయో గాంభీర్యమగు నర్థ మిమిడియుండును. పాఠకుని శక్తికొలఁది నంతటి భావగాంభీర్యము విదితమగుచుండును.

నాల్గవది:— వ్యర్థపదరాహిత్యము. ఇతని కవిత్వమునందుఁ బాదపూరణమునకును యతిప్రాసల కొఱకును దెచ్చిపెట్టుకొనెడి పదము లుండవు. ఎచ్చటనైన స్వల్పముగా నట్టి పదము లున్నను నవి కేవలము పడికట్టురాళ్లుగా నుండక యవియుఁ గూడ నెంతయో కొంత తూకమును దెలుపునవిగానే యుండును.

ఐదవది:— పాత్రౌచిత్యము. కవిత్వ మెంతరసవంతముగ నున్నను, పాత్ర పోషణము యుక్తముగ లేకున్నచో సహృదయుల కానందము కలు

గదు. భారతమున ప్రధానపాత్రములు రెండు ధర్మరాజును, ద్రౌపదియు. తిక్కన నీయిరువురను భారతమున నదికంటెఁ జక్కగా పోషించినాఁడు. ఈ విషయమున వ్యాసునికంటె నీతనిదే పై చెయ్యియైనది. ధర్మరాజుకు రాజనీతిజ్ఞత, సమయోచితజ్ఞానము కార్యదీక్ష, ఇంద్రియనిగ్రహము, సత్యాగ్రహము, ఓర్పు మొదలగు గుణములను జూపుచు తిక్కన వ్రాసిన భాగముల నొక్కచోఁ జేర్చి చూపినచో, లోకమున కెంతయో మేలు కలుగునని నాయభిప్రాయము. భారతమందలి యితరపాత్రములనుగూడ నీతఁడు చక్కగా పరివర్ణించినాఁడు.

ఆఱవది:— భావప్రకటనము. తాను చెప్పఁదలచుకొనిన భావము పాఠకులకు స్పష్టముగాఁ దెలియునట్లు చిన్నచిన్న మాటలతో వ్రాయు నేర్పి కవిశేఖరున కలవడినట్లింకొకరి కలవడలేదు. ఇరువురువ్యక్తులు మాటలాడునప్పుడది పద్యరూపమున నున్నను దృశ్యప్రబంధములో వలె నెదురుగా గూర్చుండి మాటలాడుకొనుచున్నట్లేయుండి పాఠకునకెంతయో యానందము కలిగించుచుండును. పౌరాణికున కట్టిసందర్భములలో వాభావమును దనమాటలతో శ్రోతలకు విప్పి చెప్పుట కవకాశము కలుగుచుండును. ఎంతటి కఠినవిషయము నైనను చిన్నమాటలతో సులభముగా బోధపడునట్లు చెప్పుటలో నీతఁడు మిగుల నిపుణుఁడు.

ఏడవది:— రసపోషణము. సందర్భము ననుసరించి నవరసములును పాఠకుఁ డనుభవించుటకుఁ దగిన యితివృత్తమును గల్పించుట యందును, ఆరస ముప్పతిల్లు పదముల నుపయోగించుట యందును రసపోషణమునందును నీతనికిఁ గల శక్తి యపారము.

ఎనిమిదవది:— లోకజ్ఞానప్రదర్శనము. ఈ మహానుభావుఁడు కేవల పండితుఁడునుఁ గవియు నే గాక లోకజ్ఞానమెఱింగిన మహామేధావి.

శాస్త్రముల యందును గ్రంథముల యందును జెప్పఁబడినదియే గాక నిత్యమును ప్రపంచమున జరుగుచున్న విషయములను గ్రహించి యందలి మానవ చేష్టల నెఱిఁగి లోకజ్ఞానమును గాంచి, తన యనుభవజ్ఞానమును దన గ్రంథములయందు బ్రకటించిన మహాపురుషుఁడీతఁడు.

ఈ కారణములచే నీతని కవిత్వము పండితపామర జనానురంజకమై సర్వజనహృదయాకర్షణ మొనరించుచున్నది. వీని కుదాహరణములను జూప నెంచినచో నది యొక పెద్దగ్రంథమగును.

ఈతని యాంధ్రీకరణ విధానము :

ఈ మహాకవి భారతాంధ్రీకరణమును యథేచ్ఛగా సాగించినాఁడు కాని మక్కికిమక్కిగా చేయలేదు. ఇతఁడు విరాటోద్యోగ పర్వములలో మూలమందలి కథను మార్గము గైకొని తనయిష్టము వచ్చినట్లు పెంచియుఁ గుదించియుఁ బాత్రౌచిత్యము కొఱకును రసపోషణము కొఱకును చాలమార్పులఁ గావించి యాపర్వములను స్వతంత్ర గ్రంథ మనునట్లుగా రచించినాఁడు. భారతమునందు పాఠకులకును శ్రోతలకును నెక్కువయాహ్లాదమును గలిగించినవి, విరాటోద్యోగ పర్వములు. తిక్కనసోమయాజి తన లోకజ్ఞానమును, పాత్రౌచిత్యమును గనుపఱచి, యీ రెండు పర్వములను రచించియుండెను. ఈతని యాంధ్రీకరణ విధానమునుఁ జూపుటకై యీపర్వములనుండియే దృష్టాంతమును గైకొనుట సమంజసమని యట్లుచేసితిని.

కౌరవసభకు శ్రీకృష్ణుఁడు రాయబారము పోవనున్నప్పుడు ద్రౌపది శ్రీకృష్ణునితో నుడివిన వాక్యములను, సంస్కృతభారతము నుండియు, తిక్కనభారతమునుండియు నెత్తి యీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

"సుతా ద్రుపదరాజస్య అసితాయతమూర్ధజా
సంపూజ్యసహదేవంచ సాత్యకించ మహారథమ్"
"భీమసేనంచ సంశాంతం దృష్ట్వా పరమదుర్మనాః
అశ్రుపూర్ణేక్షణా వాక్యమువాచేదం మనస్వినీ."
"విదితం తే మహాబాహో ధర్మజ్ఞ మధుసూదన
యథానికృతి మాస్థాయ భ్రంశితాః పాండవా స్సుఖాత్."
ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ సామాత్యేన జనార్దన
యథాచ సంజయో రాజ్ఞా మంత్రం రహసి శ్రావితః"
"యుధిష్ఠిరేణ దాశార్హ తచ్చాపి విదితం తవ
యథోక్తః సంజయ శ్చైవ తచ్చ సర్వం శ్రుతం త్వయా."
"పంచనస్తాత దీయంతాం గ్రామా ఇతి మహాద్యుతే
అవిస్థలం వృకస్థలం మాకందీం వారణావతమ్."
"అవసానం మహాబాహో కంచిదేకంచ పంచమమ్
ఇతి దుర్యోధనో వాచ్య స్సుహృదశ్చాస్య కేశవ"
"నచాపి వ్యాకరో ద్వాక్యం శ్రుత్వా కృష్ణ సుయోధనః
యుధిష్ఠిరస్య దాశార్హ హ్రీమత స్సంధి మిచ్ఛతః"
"అప్రదానేన రాజ్యస్య యది కృష్ణ సుయోధనః
సంధి మిచ్ఛేన్న కర్తవ్య స్తత్ర గత్వా కథంచన."
"శక్ష్యంతి హి మహాబాహో పాండవా స్సృంజయై స్సహ
ధార్తరాష్ట్రబలం ఘోరం క్రుద్ధం ప్రతిసమాసితుమ్."
"నహి సామ్నా నదానేన శక్యోర్థ స్తేషు కశ్చన,
తస్మాత్తేషు నకర్తవ్యా కృపా తే మధుసూదన."
"సామ్నా దానేనవా కృష్ణ యేన శామ్యంతి శత్రవః
మోక్తవ్య స్తేషు దండ స్స్యాత్ జీవితం పరిరక్షతా."
"తస్మాత్తేషు మహాదండః క్షేప్తవ్యః క్షిప్ర మచ్యుత,
త్వయాచైవ మహాబాహో పాండవై స్సహసృంజయైః"

"ఏతత్సమం ధర్మం పార్థానాం తవచైవ యశస్కరమ్
క్రియమాణం భవేత్ కృష్ణ క్షత్రస్యచ సుఖావహమ్"
క్షత్రియేణహి హంతవ్యః క్షత్రియో లోభమాస్థితః
అక్షత్రియోవా దాశార్హ స్వధర్మ మనుతిష్ఠతా"
"అన్యత్ర బ్రాహ్మణా త్తాత సర్వపాపే ష్వవస్థితాత్,
గురుర్హి సర్వవర్ణానాం బ్రాహ్మణః ప్రసృతాగ్రభుక్" |
"యథా ఒవధ్యే భవే ద్దోషో వధ్యమానే జనార్దన
సవధ్య స్యావధే దృష్ట ఇతి ధర్మవిదో విదుః"
"యథా త్వాం నస్పృశే దేష దోషః కృష్ణ తథా కురు,
పాండవైః స్సహ దాశార్హ సృంజయైస్సహ సైనికైః"
"పునరుక్తంచ వక్ష్యామి విస్రబ్ధేన జనార్దన,
కానుసీమంతినీ మాదృక్ పృథివ్యా మస్తి కేశవ"
"సుతా ద్రుపదరాజస్య వేదిమధ్యా త్సముత్థితా,
ధృష్టద్యుమ్నస్య భగినీ తవ కృష్ణప్రియాసఖీ"
"ఆజమీఢ కులంప్రాప్తా స్నుషా పాండో ర్మహాత్మనః
మహిషీ పాండుపుత్రాణాం పంచేంద్ర సమవర్చసామ్."
"సుతా మే పంచభి ర్వీరైః పంచజాతా మహారథాః,
అభిమన్యు ర్యథా కృష్ణ తథా తే తవ ధర్మతః"
"సాహం కేశగ్రహం ప్రాప్తా పరిక్లిష్టా సభాం గతా,
పశ్యతాం పాండుపుత్రాణాం త్వయి జీవతి కేశవ."
"జీవత్సు పాండుపుత్రేషు పాంచాలే ష్వథ వృష్ణిషు,
దాసీభూతాస్మి పాపానాం సభామధ్యే వ్యవస్థితా."
"నిరమర్షే ష్వచేష్టేషు ప్రేక్షమాణేషుపాండుషు
పాహి మా మితి గోవింద మనసా చింతితో ఒసిమే."

"యత్రమాం భగవాన్ బ్రహ్మా, శ్వశురో వాక్య మబ్రవీత్,
వరం వృణీష్వ పాంచాలి వారార్హాసి మతాసి మే."
"అదాసాః పాండవా స్సంతు సరథా స్సాయుధా ఇతి
మయోక్తే యత్ర నిర్ముక్తా వనవాసాయ కేశవ."
"ఏవంవిధానాం దుఃఖానా మభిజ్ఞోఽసి జనార్దన
త్రాయస్వ పుండరీకాక్ష సభర్తృజ్ఞాతి బాంధవామ్."
"నన్వహం కృష్ణ భీష్మస్య ధృతరాష్ట్రస్య చోభయోః
స్నుషా భవామి ధర్మేణ సాహం దాసీకృతా బలాత్."
"ధిక్పార్థస్య ధనుష్మత్తాం భీమసేనస్య ధిగ్బలమ్
యత్ర దుర్యోధనః కృష్ణ ముహూర్తమపి జీవతి"
"యది తేఽహ మనుగ్రాహ్యా యది తేఽస్తి కృపామయి,
ధార్తరాష్ట్రేషు వై కోపః సర్వః కృష్ణ విధీయతామ్."
వైశంపాయనః,
"ఇత్యుక్త్వా మృదుసంహారం వృజినాగ్రం సుదర్శనమ్
సునీల మసితాపాంగీ సర్వగంధాధివాసితమ్."
"సర్వలక్షణసంపన్నం మహాభుజగవర్చసమ్
కేశపక్షం వరారోహా గృహ్యసవ్యేన పాణినా."
"పద్మాక్షీ పుండరీకాక్ష ముపేత్య గజగామినీ,
అశ్రుపూర్ణేక్షణా ద్విరా కృష్ణం వచన మబ్రవీత్"
"అయం తే పుండరీకాక్ష దుశ్శాసనకరోద్ధృతః
స్మర్తవ్య స్సర్వకాలేషు పరేషాం సంధి మిచ్ఛతామ్"
"యది భీమార్జునౌ కృష్ణ కృపణౌ సంధికామకౌ.
పితా మే యోత్స్యతే వృద్ధః సహపుత్రై ర్మహారథైః"
"పంచచైవ మహావీర్యాః పుత్రా మే మధుసూదన,
అభిమన్యుం పురస్కృత్య యోత్స్యంతే కురుభి స్సహ"

"దుశ్శాసనభుజం శ్యామం సంఛిన్నం పాంసుగుంఠితమ్,
యద్యహంతు నపశ్యామి కా శాంతిః హృదయస్య మే."
"త్రయోదశహి వర్షాణి ప్రతీక్షంత్యా గతాని మే,
నిధాయ హృదయే మన్యుం ప్రదీప్తమివ పావకమ్"
"విదీర్యతే మే హృదయం భీమవాక్ఛల్యపీడితమ్,
యోఽయ మద్య మహాబాహు ర్ధర్మమే వానుపశ్యతి."
"ఇత్యుక్త్వా బాష్పసంఘేన కంఠేనాయతలోచనా,
రురోద కృష్ణా సోత్కంపం సస్వనం బాష్పగద్గదమ్."
"స్తనౌ పీనాయతశ్రోణీసహితా వభివర్షతీ,
ద్రవీభూత మివాత్యుష్ణం ముంచతీ వారి నేత్రజమ్."

ఈ శ్లోకములయర్థము సులభగ్రాహ్యములగుటను, గ్రంథవిస్తరభీతిచేతను వీనికిఁ దెలుఁగు వ్రాయలేదు.

గీ. ధర్మనందనుపలుకులు దనదు హృదయ
తాప మొదవింప మోమున దైన్య మొంద
నన్న పాంచాలి యిట్లని యొయ్యఁబలికె
గనలి శోకంబు గద్గదకంఠి యగుచు.

ఉ. అంతలుచేసి పోనడచి యక్కట! సంజయుచేతఁ జెప్పి పు
త్తెంతురె? యిట్టియాఱడి మదిం బ్రియమందె యుధిష్ఠిరుండు దా
నంతవ యూరు లేవుఁడె? నైదు సుయోధను డిచ్చునొక్కొ? ఈ
కంతకృపావిహీనమతి నాతఁడు నోచునె యన్నదమ్ములన్!

చ. తనమనుపడ్డ బన్నములఁ దమ్ములనిప్పుడుఁ గంటూర్మి పేర్మి నీ
జనపతి సైపనున్నె? యదిసక్కన? రాజ్యముపాలు లేక తీ
ఱన కొదబాటు గల్గిన, నెఱుంగమి పెట్టరె? చాలరైరి వీ
రనరో కోపానలేమి యని యారసరె లోకమువారు కేశవా?

శా పెంపేదం దమకోట్లితక్కువలు రూపింపంగ నేలా? విచా
రింపంగా వారికేలు సంధి తిమువారిం జూచినం దారు సా
ధింపంజాలరొ? కాక పోరఁ దగమర్ధ్యంబు దలఁపేని శం
కింపం బట్టరొకో? వారు ప్రాభవ్యాణులె? యేకీడైన సైరింపఁగన్.

ఉ ఓట మొకింతయేనియు సుయోధను చిత్తమునందు లేదు నీ
మాటలఁ బోవునే దురభిమానము యొక్కడుపూనుగాక, యు
చ్ఛోటన సంగరంబు లగుచొప్పులు పుట్టినకైనఁ బాండవుల్
పోటున కిచ్చగింతురొకో? పోదురొ? కానననుండ నచ్యుతా!

ఉ ఏటుటంటి నావలన దింకను నీవును రాజధర్మ్మలం
గానుచితంబు సూచి మునకార్యము, మీసుజనత్వముం జెడం
గా నొంకభంగిసేయక తగం గురువర్గముతోడి సంధి మీ
కైన తెలుంగునన్ వలచినట్టుల చేయుఁడు నేర్పులేర్పడన్

ఉ ఆలసిలోకముగా, ఫలము నందుటయుగా, గని పక్కనేరమిగా
మాలనొరిదానయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకే
గాటుంబు ప్రేలెదర వినుఁడు, కర్ణము నెగ్గుము గాన సల్కమై
వీటికి సైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గనెర్చునే.

చ వరమునఁ బట్టితిరా, భరతవంశముఁ జొచ్చితి, నందుఁ బాండుభూ
వరునకుఁ గోడలైతి, జనవంద్యులఁ బొందితి, నీలవిక్రమ
స్థిగు లగుపుత్రులం బడసితిన్, పరాజన్మల ప్రావుఁగాంచితిగా
సరసిజనాభ! యిన్నిటఁ బ్రశస్తి నెక్కినదాన నెంతయుగా.

వ అట్లుంగాక,

ఉ నీవు సుభద్రకంటె గడునెయ్యము గారవముం దలిర్ప సం
భావన సేయు; దట్టినను బంకజనాభ, యొకండు రాజసూ
యావభృథ బునందు శుచియై పెనుపొందినవేణి పట్టి యీ
దుపురుఁ జూడఁగా సభను నీడ్చె! కులాంగన లిట్లొనర్తురే?

ఉ. ఆసభ కౌరవస్త్రీ యగుటెట్టి వనంబుగా వివచ్చి నొంచు దు
శ్శాసను జూచుచుం బతు లసంభ్రములై తగుచేష్ట లేక నా
యాసలు మాని చిత్రితుల యాకృతినున్నయెడఁ, ముకుందః ని
శ్శ్వాసములోడ నన్ గొలువవచ్చు మనం బదియుం దలంపవే?

చ. అరయఁగ మిఁజేసి కోడలన కప్పుడు దాసిగఁ జేసె నన్నపా
పురుషుని పాలికిం బతులు పోవఁగ వీరలలోన నొకఁడు ఈ
శ్వరుఁ జని కోలగంబు దగఁ జేయుదునో? అటుగాక పాడియై
వరవుడ మోపి చేయుదునొ వారికి మాధవ సెప్పుయింపుమా!

వ. అని యట్టుగ్గడించి,

ఉ. ద్రౌపది బంధురంబయిన క్రొమ్ముడిఁ గ్రమ్మనవిచ్చి వెండ్రుకల్
దావలచేతఁ బూని యసితచ్ఛవిఁ బొల్చు మహాభుజంగమో
నాఁ బలసిల్లి వ్రేలఁగ మనంబునఁ బొంగు మహాపరోషముల్
గావఁగలేక బాష్పములు గ్రమ్మఁగ డగ్గుతి యార్తయై.

క. ఇవి దుస్ససేను వ్రేళ్ళం
దవిలి సగము ద్రెవ్వపోయె దక్కినయవి కౌ
రవుల కడ దీర్చు మాటల
యవసరమునఁ దలఁపవలయు నచ్యుత! కృపఁగా.

సీ. ఈ వెండ్రుకలు పట్టియీడ్చిన యాచేయి
దొలుతగాఁ బొరిగొని దుస్ససేను
తను వింతలింతలు తునియలై యెదురు రూ
పఱియున్నఁ గనియెదఁ గాక
యలుపాలఁ బొనుపడునట్టి బిచ్చ ఇది?
పెనుగదఁ బట్టిన భీమసేను
బాహుబలంబును బొలించి గాండీవ
మును నొక విల్లెప్పుడును వహించు

ఆ. క్షత్త్రియకర్మంబుఁ గాల్పనే? యిట్లు
భిన్నములు వడిన ధర్మనందనులకు
నేను రాజరాజపీఠముం గన్నారఁ
గానఁబడయ మైత్రి మేలెఁ గృష్ణ?

ఉ. నెట్టన యిట్టియుల్క మదినిల్పితి రక్కసతాల్మిఁ జొప్పడం
గట్టినయట్లు వర్ధనయును గాలము దీనికి వాలు వెన్నడుల్
బుట్టదు దుష్టవిగ్రహము పూని జగంబులు గాఁచు నటితో
బుట్టవు నీవు, తేజమునఁ బొల్చిన భర్తలు గల్గ నచ్యుతా!

వ. అనుచు నెలుఁగు రాలువడ నేడ్చిన యాజ్ఞసేనిం గృపాయత్తచిత్తుం డయి నారాయణుం డూరార్చి కూర్చుండ నియమించి కన్నీరు దుడువను, బెన్నతివేణి ముడువనుం దగువారి నియోగించి యమ్మానినితో నిట్లనియె."

పై శ్లోకములను బద్యములను జదివి చూచినచో సంస్కృత భారతమునకుఁ దిక్కనసోమయాజి రచనము వన్నె పెట్టినదని తోఁపక మానదు. ఈ సందర్భమున శ్రీ కో. లక్ష్మణరావుపంతులుగారు వ్రాసిన వాక్యముల నుదాహరించెదను. "తిక్కనకృతిభారతము సంస్కృతమహా భారతమునకు భాషాంతరీకరణ మని మనవారందఱు అనుకొనుచున్నారు; కాని యది గొప్పపొరపాటు ఇట్లనుకొనుట మనము తిక్కనయెడ నొకయపరాధము సేయుటయే. సంస్కృతభారతము బంగారపుముద్ద. ఆంధ్రభారతమా ముద్దలోనుండి కావలసినంత బంగారమును దీసికొని స్వర్ణకారుని బుద్ధివైభవముతోఁ జేయఁబడిన చక్కనిసువర్ణకమలము వంటిది. ఉభయభారతములలోని యీ భేదముఁ జూపి స్వర్ణకారుని బుద్ధివైభవము వెల్లడిచేయుటయే మాయుద్దేశము" విరాటోద్యోగ పర్వములందక్క తక్కినభాగమును దిక్కన క్లుప్తము చేసినాఁడు.

పూర్వకాలమున విశేష రాజకార్యములలో నవసరము వచ్చినప్పుడు మహారాణులు కూడ సభలోనుండి చర్చలలోఁ బాల్గొనుచుండెడివారని యీకథవలన మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఇట్టిసంప్రదాయము పురాణయుగములో నేకాదు. చారిత్రకయుగమునఁ గూడఁ గలదు. పదునొకండవ శతాబ్దిప్రాంతమున మనదేశముపైకి దండెత్తి వచ్చిన మహమ్మదీయులకు సాహాయ్య మొనర్చుచున్న జయచంద్రమహారాజుపై యుద్ధముచేయఁ బోవుచు నాతనియల్లుఁ డగు పృథ్వీరాజు చిత్తూరురాణాయైన సమరసింహుఁడు మొదలగు మహారాజులతో నాలోచించుటకై యొకసభను సమకూర్చెననియు, పృథ్వీరాజు యాజ్ఞానుసారముగ నాతని రాణియు జయచంద్రుని తనయయు నగు సంయుక్తాదేవి యాసభకువచ్చి సమరతంత్రములలోఁ బాల్గొని దేశము సంరక్షణమునకై జయచంద్రునితోఁ బోరుసల్పుట యుచితమే యనియు నందుఁ దండ్రి ప్రాణములు పోయినను దానందులకుఁ జింతింపననియుఁ దెల్పి భర్త ప్రతిజ్ఞకును దోడుపడియెననియు, నప్పుడాసభయందున్న చాందాభట్టుఅనుమహాకవి 'పృథ్వీరాయరాసా' యనుగ్రంథమున వ్రాసి యున్నాఁడు

తిక్కనమహాకవి రచించిన కావ్యములు :

తిక్కనసోమయాజి సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ బెక్కు గ్రంథములను రచించినట్లు చెప్పుదురు. కాని రెండుగ్రంథములు మాత్రమే మనకిప్పుడు లభ్యము లగుచున్నవి. అందు మొదటిది నిర్వచనోత్తర రామాయణము. రెండవది శ్రీమహాభారతము.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము

ఇది వాల్మీకిరామాయణములో సప్తమకాండమున కాంధ్రీకరణము. రావణవధానంతరము శ్రీరామచంద్రుఁ డయోధ్యయందు పట్టాభిషిక్తుఁడగువఱకును జరిగినకథకుఁ బూర్వరామాయణమని పేరు. ఇది

యాఱుకాండలుకలదు. ఈయాఱుకాండములలోను జెప్పని రావణ జననాది పూర్వవృత్తాంతమును శ్రీరామపట్టాభిషేకానంతర సీతావనవాస కథయు కుశలవ జననాది కథలును నేడవకాండమున నున్నవి దీని కుత్తరరామాయణమని పేరు. దీని నీ యుభయకవిమిత్రుఁడు తెనిగించె ను గ్రంథమం దెచ్చటను వచనము లేకుండ రచియించుటం జేసి దీనికి నిర్వచనోత్తరరామాయణమని పేరువచ్చినది. కవులు సాధారణము గాఁ గథాసందర్భమును గలుపు పట్టులయందును, వర్ణనలను జేయుపట్టు లను వచనములను రచియించుచుందురు. అట్టివి లేకుండ నాభాగము లను గూడఁ బద్యములచేఁ బూరించిన సొంపుగ నుండునని తన యభి ప్రాయమును దిక్కన యీక్రింది పద్యములలో వ్యక్తీకరించినాఁడు.

క. వచనము లేకయ వర్ణన
రచియింపఁగఁ గొంతవన్నెఁ బ్రౌఢులకుఁ గథా
ప్రచయముఁ బద్యములన పొం
దుచితంబుగఁ జెప్పుటార్య లొప్పిద మనరే?

క. లలితపదవ్యాసక్తిప్రసక్తం
బులఁ గథార్థంబు ఘటితపూర్వాపరమై
యలఁతి యలఁతి తునియలుగా
పూల సంధించిన విధంబు నమరఁగవలయున్.

ఇతఁడు పూర్వరామాయణమును విడచి యుత్తరరామాయణ మును దెలిఁగించుటకు గారణ మంతకుఁ బూర్వమే పూర్వరామాయణ మును భాస్కరుఁ డాంధ్రీకరించియుండుటయే యనియు భాస్కరరామా యణమును రచించిన దీతని పితామహుఁడైన భాస్కరుఁడే యనియుఁ గొందఱనుచున్నారు. ఈసందర్భమునఁ దిక్కన రచించిన కొన్నిపద్య ముల నుదాహరించుచు వానిఁగూర్చియు, భాస్కరరామాయణ కర్తృ త్వమును గూర్చియు మంత్రి భాస్కరుని చారిత్రమున విపులముగాఁ

రచించియున్నాఁడను. ఆవిషయములను మరల నిటవ్రాయుట పునరుక్తి యని విడచితిని. తిక్కనసోమయాజి భారతాంధ్రీకరణమువలెనే నిర్వచనోత్తర రామాయణమును పక్కికమక్కగాఁ జేయక స్వేచ్ఛ గైకొని రచించియున్నాఁడు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమును బది యాశ్వాసములుగా రచియించి తనప్రభువగు మనుమసిద్ధి మహారాజున కంకితము చేసెను. ఇందు నన్నయవలెనే యతఁడును తన గ్రంథము మొదల నాంధ్రపద్యమును వ్రాయక యీక్రింది సంస్కృత శ్లోకమును రచియించెను.

శ్లో॥ శ్రీరాస్తాం మనమకిరీటభుజాస్తవేచ్ఛ జగన్మండల
ప్రాసాదస్థిభారభాజి దధతీ పాసాం భుజశ్రీకరం
శృంగాలోత్తమగణ్డభిత్తిషు మదవ్యాసంజ్ఞవశ్యాగ్నివాం
యా ముత్తేజయతేతరాం వధులిహా మానన్దసాన్ద్రాస్థితిః॥

శ్రీ మహాభారతము

వ్యాసవిరచితమైనసంస్కృతభారతమునందలిపదునెనిమిదిపర్వముల లోను నన్నయభట్టు ఆదిపర్వమును, సభాపర్వమును, అరణ్యపర్వమునఁ గొంతభాగము నాంధ్రీకరించెను.

తిక్కనసోమయాజి యారణ్యపర్వమునందలి తక్కిన భాగము నాంధ్రీకరింప వలసియుండఁగా దానిని విడచి విరాటపర్వాదిగాఁ బదునైదుపర్వముల నాంధ్రీకరించెను. తిక్కనరచించిన :

ఉ. ఆదరణీయపారవిదార్థగతిస్ఫురణంబు గల్గి యా
ష్టాదశపర్వనిర్వహణసంభృతిమై వెనుపొందియుండ నం
దాదిఁ దొడంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వవిశారదుండు వి
ద్యాదయితుం డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్"

మ. హృదయాహ్లాదిచతుర్థమూర్తిలకథోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వముల యుద్యోగాదులుం గూడఁగా

బదునేనింటఁ దెనుంగుబాస జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునం
దుదిముట్టం రచియించు టొప్పు బుధసంతోషంబు నిండారఁగన్.

అను పద్యములనుబట్టి యారణ్యపర్వము నన్నయభట్టు పూర్తి గనే రచించినట్లు కన్పట్టుచున్నది కాని సాక్ష్యమిందులకు వ్యతిరేకము గా నున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి యెఱ్ఱాప్రగ్గడచరిత్రమునఁ జర్చింపఁ దలంచి యిట వదలివైచితిని.

ఆంధ్రలోకాభ్యుదయమును గాంక్షించి, ఈమహాభారతవిరాణ్మా కార్యమునకుఁ దాను సంసిద్ధుఁడనైతినని యీకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పియున్నాడు.

"ఈ శాసన భారతాన్వగము కర్ణపుటంబుల వారఁ గ్రోలి యాం
ధ్రావలి మోదమందఁ బొరయున్నట్లుగ శాత్యవతేయ సంస్కృతి
శ్రీభవాస్పదంబయిన చిత్తములోడ మహాకవిత్వదీ
క్షావిధి నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదం గృతుల్"

పరిశాంతహృదయముతో భారతరచనమునకు దీక్షఁ గైకొనిన యీ పుణ్యపురుషుఁడు తెలుఁగుభాషలో భారతమును రచియించుట "పురుషార్థతరుపక్వఫల"మని హరిహరనాథుఁడే రచియించిన ట్లీకవి యీక్రిందిపద్యములలోఁ దెలిపినాఁడు.

క. పారాశర్యనికృతి యయి
భారతమను పేరఁ బరగుపంచమవేదం
బారాధ్యము జనులకు ద
ద్గౌరవ మూహించి నీ వఖండితభక్తిన్

తే. తెనుఁగుబాస విరచింపఁ దివురు టరయ
భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫలము గాదె
దీని కెనసి యక్కొని వేడ్క నూని కృతిప
తిత్వ మొప్పించి వచ్చితిఁ దిక్కశర్మ!

ఆంధ్రభాషలో ప్రాశస్త్యము లగు కావ్యములను రచించినవారిలో తిక్కనసోమయాజిని మొదటివానినిగా నెన్నవచ్చును. ఇంతేకాదు, పరిమాణము నందుఁగూడ నీతనితో సమానముగ గ్రంథరచనము గావించిన యాంధ్రకవు లింకొకరు లేరు. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున దాదాపు 1300 పద్యములును, మహాభారతమునఁ బదునాఱువేల గద్యపద్యములును గలవు. ఈతని రచనములయం దేభాగమును దీసి చదివినను విసువు జనింపక యింకను జదువవలయు ననియే యుత్సాహము కలుగుచుండును.

తిక్కన పద్యరచనము

కందపద్యరచనమునం దీతఁడు కడు నేర్పరి. మన దేశమున "పందిని బొడిచినవాఁడు బంటు, కందము చేసినవాఁడు కవి" యను లోకనానుడి కలదు. కందపద్యములను రచించుట కష్టతరమని దీని యభిప్రాయము. కవిచౌడప్ప చెప్పిన:

"క. ముందుగఁ జను దినములలో
కందమునకు సోమయాజి ఘనుఁ డందురు సే
డింకను నను ఘనుఁ డందురు
కందమునకుఁ గుందవరపు కవిచౌడప్పా"

అను పద్యమునుబట్టి పూర్వకాలములోఁ దిక్కనసోమయాజి కందములు మతి కెక్కినవని తెలియుచున్నది. ఇతఁడు కందపద్యములను సరసముగా రచియించుటే కాక సంఖ్యయందుఁగూడ వాని నధికముగా వ్రాసి యున్నాఁడు. దాదాపు 1300 పద్యములుగల నిర్వచనోత్తర రామాయణములో నైదువందల యిరువదిరెండు కందములున్నవి. భారతమునందలి మొత్తము గద్యపద్యములు పదునాఱువేలలోను మూఁడవభాగ మయిదువేల మూఁడువందలు కందపద్యములు. భాస్కరరామాయణము

న మల్లికార్జునభట్టు రచించిన భాగములోఁ గూడ మాటికి నలువదికి మించి కందపద్యములు కలవు. మల్లికార్జునభట్టు పేరఁగల భాగములోఁ గాలభాగము మంత్రిభాస్కరుఁడు రచించెనని యొకవాదము కలదు. ఆ వాదము సత్యమయ్యెనేని, తాతయు మనుమఁడును, శూరులును మంత్రులు, నగుటయందే కాక, కందపద్యరచనమునఁ గూడ నొకరి కొకరు దీసిపోక వంశమర్యాదను గాపాడిరని విదితమగును. విరాటపర్వాదియందుఁ దిక్కన దక్కినప్రతియోగ్యపాదియందును దిక్కన కందపద్యములనే వ్రాసియుండెను.

తిక్కనసోమయాజి సామాన్యముగా, శార్దూల మత్తేభాదిపద్యములనే గాని, కవిరాజవిరాజితాది వృత్తములను రచియించుటలో నేర్పరి కాఁడని యెవ్వరో యాక్షేపింపగా స్త్రీపర్వమునఁ గష్టపడి యాతఁడు విశేషముగా వృత్తములను రచియించెనని కొందఱనుచున్నారు. స్త్రీపర్వమున వట్టివృత్తములు విశేషముగా నున్నమాట సత్యమే కాని, యెవరో యాక్షేపించిన మీఁదట వానిని రచించెననుట సత్యముండదు. స్త్రీపర్వమందలి కథ దుఃఖకరమైనది అందు స్త్రీపాత్రము లెక్కువగా పాల్గొని శోకపూరితములగు వాక్యములను బల్కుచుండుటగాననగును ఆకథ కనుకూలముగ నుండునని యావృత్తముల నాతఁడు రచియించి యుండును. చంపకోత్పలములు గాని, మత్తేభశార్దూలములు గాని, స్త్రీపర్వమున లేవు. దాదాపు నలువదివిధములగు నితరవృత్తము లిందుఁ గలవు.

ఈతఁడు రచియించిన రెండుకావ్యములలోను, నిర్వచనోత్తరరామాయణకవిత్వముకంటె మహాభారతకవిత్వము రసవత్తరమై యారితేరి హృదయంగమముగా నున్నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ గొన్ని తావులలో నీరసకవిత్వము నారికేళపాకములో నున్నదని కొందఱందురు. కాని యది సత్యము కాదు.

ఈతని కవిత్వశైలి చూపుటకిదివఱ కుదాహరింపఁబడిన పద్యములే చాలియున్నవి. ఈతని పద్యములన్నియు, రసవంతములై యుండును. అట్టివానిలో మంచివని యేరియేర్పుట యసంభవము. అయినను, రామాయణమునుండి యాశ్వాసమున కొకటివంతున పదిపద్యములను, భారతమునుండి పర్వమున కొకటిచొప్పున పదునెనిమిదిపద్యముల నీదిగువ నుదాహరించుచున్నాఁడను. మెచ్చుచూపులలో మంచిచెడ్డలు రెండిటినిగూడఁ జూపుట ధర్మముకదా.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము:

చ. జనకునియజ్ఞవేదికఁ బ్రశస్తముగా జనియించి యంగనా
జనతకు భూషణం బనఁగ జాలిన సీతకు రుద్రచాపభం
జన మనునంకు విచ్చి నృపసత్తమసూతిఁ బరిగ్రహించి పె
ర్చిన యుభయానురాగమునఁ జిత్తభవుం జరితార్థుఁ జేయుచున్. ఆ౧

చ. వరములు గాంచి బాహుబలవంతుఁ డనం దగు మాల్యవంతుఁ డ
చ్చెరువగు విక్రమంబునఁ బ్రసిద్ధివహించి నిజానుజన్మలం
గర మనురక్తి నున్నన్ దగం గొనియాడుచు సర్వలోకభీ
కరుఁడయి దేవతామునినికాయము దల్లడమందుచుండగన్. ఆ౨

చ. తనయుఁడు తండ్రియగ్రజుఁడు తమ్ముఁడనం జనునయ్య రాజ్యముల్
గొనుచెడ శౌర్యలంపటులకున్ మఱి చుట్టఱికంబు గల్గునే
మను వగునంతకున్ రిపుఁ డగ్రత సైఁచిన నింక నూరకుం
డ నగునె వేగ బొంకక గడంగుము నీభుజదర్ప మేర్పడన్. ఆ౩

శా. కేలీకందుకవల్లి నెత్తుకొను మాడ్కిం బట్టి నాయున్న యీ
కైలాసాచల మిట్టి నీవు సొలయంగా నెత్తితం జోద్యమై
లీలా వేఁగొనియాడు ఱెల్లరును వర్ణింపంగ నీకొక్క పే
రేలోకంబునఁ జెల్ల దైత్యులకుఁ బెంపేర్పడంగ నేనిచ్చెదన్. ఆ౪

చ. పరమపతివ్రతావిభవ భాసురలీల వెలుంగుచున్న ని
ష్కరుణతి నిర్మలాంబతి చేఁ గావున నీవనుజాధముండు స
త్పురుషపరిగ్రహం బయిన పుణ్యసతిం గలుషింపఁ జేసి త
ద్వరుని పరాక్రమంబున నశక్యము మృత్యువుఁ బొందుఁ గావునన్. ౮౫

ఉ. వంచిన కెంపుఁ బాసిదివిఁ బ్రాకి దిశల్ వెలిఁగించి చంద్రకాం
తంబుల నీరు సేసి కుముదంబులఁ బిందువు సేయఁ బంచి యా
జ్ఞంబుల నిద్ర వుచ్చి మరుసాయకముల్ గరసానఁ బట్టి కో
కంబుల నేఁచి లోకము పొగడ్తలు సేకొని చంద్రుఁ డున్నతన్. ౮౬

శా. వాలిం గీటియు వాయుపుత్త్రు సరియే వాఁ డాత్మకీర్తిజ్ఞుడై
యాలోకంబులు గెల్తు నే నవిర మా కొందుం గలండే మహీ
పాలాగేసర వానివర్తనముఁ జెప్పం జిట్ట లాపిక్రియ
శ్రీలో లున్ భవదీయసన్నిధిఁ బ్రశంసింపంగుం జెప్పదగన్. ౮౭

ఉ. రావణు నింట నుండఁగ ధరాసుత నే మరలంగఁ దెచ్చి సం
భావన సేఁత కష్టమని పల్కిరి చూచితే లక్ష్మణా? మహా
దేవుఁడు బ్రహ్మయున్ మునులు దేవగణంబులు మెచ్చ నయోధ్యదం
బావకుఁ డిచ్చె నా సతిఁ బాపపుమాటలు పుట్టె నయోధ్యదన్. ౮౮

మ. ఒకనారీతిలకంబు గాననములో నుద్దామశోకార్తయై
వికలాలోకన మశ్రుధారలును బద్ధ్వరేణులిప్తాంగముం
బ్రకటాక్రందనయున్ వికీర్ణకబరీభారంబు వక్త్రాబ్జశో
షకనిశ్వాసగమోహ్మముం గలుగ విస్తుం బొందఁగా నయ్యెడన్. ౮౯

చ. జయజయశబ్దముల్ సెలఁగ సర్వజనంబు నెలర్ప నిర్మలిం
బియసుత యుగ్మముం డిగిచి పెద్దయుఁ బ్రొద్దోకఁ గౌఁగిలించి మో
దయుతమనస్కుఁడై నృపతి దమ్ముల నమ్మిఁ మొందఁ జేసి య
వ్యయపదవృద్ధి తిల్లుల మనం బలరం బ్రకటించి వేడుకన్. ౯౦

మహాభారతము :

ఉ. ఈతఁ డరాతిశత్రుఁడు సాహిం దగ దిగ్విజయంబు సేసి వి
ద్యాతిశయార్థి వాసవు మహాతన మైనను నెక్కె నక్కఁడు
ద్ద్యోతితమూర్తి కౌంతకులోద్వహుఁ డాగ్నిసికాయసంతత
ఖ్యాతచరిత్రుఁ డీ చిరతరోద్ధరణుం దగఁడే నరేశ్వరా. వి. ప.

మ. తుది రాజ్యమ్మపగమ్మ గొన్నఁడవియందుం జేరు వందించియుం
బదమూఁడేఁడులు నీవుసుం దిరిగి రా పాలింప వచ్చెనే
యది గాదేఁ దెగి బంట్లవై యిటులు సుమాయ ల్పమ్ము నేర్పింక చె
ల్లదుసూ పీకని యాసుయోధను యుల్ల బుచ్చెనో వాడు మా ఉ.ప.

ఉ. కోపము సంహరింపు యదుకుంజర! పాండవకోటి కెల్లనుం
దేవవుగా నీ వీటుం ధీరతఁ బూనికి దప్పునం బ్రతి
జ్ఞాపరుఁ డైన ధర్మసుతు శాంతము ధైర్యము బాహువీర్యముం
రూపటకి పోక కాదె యన రూపమె నీ కిది లోకనాయకా. భీ.ప.

చ. వినుము కిరీటి! దివ్యశరవేఏలి వాఁడను దేవ లేశచో
ఁ ను మును సెల్లి శిశు నిటలం జనకిత్తునె యిష్టనీబలం
బును హరి నేర్పుఁ జూచుటకుఁ బోకి వచ్చి నీవు పాండురా
జ నకు జయించి తేనిఁ దెగినా వుశౌర్యము నస్త్రవీర్యముం. ద్రో.ప.

శా. క్రాంతిం బొందినవాఁడు పార్థుఁ డపక్రాంతుండు కర్ణుండు దు
ర్దాంతోదగ్రత నేఁడు గీటణఁచు నీరఁ దాలిచిన్ జిహ్మ య
త్యంతంబుం శశిరత్న మొందినను గోత్రాభులెల్ వడంకాడినం
గుంతీసూనునిచేతఁ గర్ణునకుం గోల్పాటు వాటిల్లునే క.ప.

చ. చదివితి నెల్లవేదములు జన్నము లొప్పఁగఁ జేసితిం రణా
స్పద మగువృత్తిఁ బొల్చి నరపాలకు లెఱుఁగ నోర్వఁగంటి దు
ర్మదరిపుగాఢగర్వహరిణోద్ధవకేళి యొనర్చితిం దగం
దుది నని మిత్రబాంధవులతోఁ ద్రిదివంబున కేఁగుటొప్పదే. శ.ప.

చ. దురమునఁ బెంపుఁ జేసయును దర్దమలీల వెలుంగుచుండ సు
స్థిరత శమంతపంచక విశిష్టతలంబునఁ బోరి సద్గతిన్
బొరసెదు నీకు నై వగవు పుట్టదు బంధులు రాజు దేవులున్
దిరియుదు రింక వారి దిగుదీనత కోర్వక యుమ్మలించెదన్. సౌప.

మంగళమహాశ్రీః:

ఈతఁడు రణంబునకు నెత్తిచనుచుండి యును
నెంతయును భక్తిఁ గని వాడుం
బ్రీతి యొసఁగం బలికి ప్రేమ మొలయం బొగడి
పెద్దయు వినీతివిరతుండై
చేతులు మొగిడ్చి జయసిద్ధియుఁగ దీవన వి
శిష్టదయ నిమ్మలిన ధర్మం
జేతల ననూనమగు నిద్ధజయ మగు మాతలకు
నెల్లియును సిద్ధమగు నంటికా. స్త్రీ॥ప.

మ. నిజదారైకపరత్వముంగరుణయున్ నిర్లోభమున్ దాల్మియున్
సుజనాసంగము దేవపిత్రతిథి సంపద్దార్చనల్ హవ్యపు
గృజనంబున్ సకలాశ్రమస్థులకు శక్తిప్రక్రియం బ్రోవు నం
కజగర్భుండు గృహస్థధర్మములుగాఁ గల్పించె సర్వేశ్వరా. శాంప.

చ. అశననిద్రఁ జేసి సురలాదిమునుల్ మహితానుభావులై
రనఘ సహస్రవర్షసమనంతరకల్పిత మైనయేకభు
క్తనియమతంత్రమున్ నడపి గాధితనూజుఁడు బ్రాహ్మణత్వమున్
గనియె మహోపవాసములఁ గాని ఫలంబులు లేవు భూవరా. అప.

ఉ. ఉత్తర బిడ్డ నెత్తుకొని యొయ్యన మోమలరంగ వచ్చి య
త్యుత్తమతేజుఁడైన పురుషోత్తము నంఘ్రులపొంత భూస్థలిం
జిత్తమెలర్పఁగా దనదు చిన్నగ ఫాలము సేర్చెనన్ ముదా
యుత్తమసత్కుఁడై యతఁడు సాదరభాషల గారవించుచున్. అప.

క. మా యయ్య శాసనమునఁ
బోకొందు సేవితనితోడఁ బోయెద శుశ్రూ
షాకాంక్షనై యుండెద
నీయెడఁ గొనుచు మగిడి యేగుము తల్లీ. ఆ.వ.

చ. వలసిన కొట్టి కార్యమును వారిరి కొట్టఁగనైనఁ జేయఁగా
వలఁతి మృతుం బరీక్షితుని వత్సలతం బ్రదికించె శౌరి మొ
క్కలమున యాదవుల్ పెనఁగఁగాఁ గని మాన్పఁడు పేత సేసె నీ
పొలియుటవశ్యభావ్యమని బుద్ధిఁ దలంచుట గాన యయ్యెడుం. మౌ.వ.

చ. తినవు దొఱంగ కిట్లు సుకృతంబుల పెంపున వచ్చితి మ్మనం
బునకు మహాత్మ! యిచ్చటను బోవదు నీమనిఁ జాపి మర్త్యశం
బనుపడియున్న నెయ్యము భాసదులన్ శుభదృష్టిఁ జూడుమా
మమలను సిద్ధులంపగు నెమ్మంచటి చందమునొందియుండఁగన్. మం.ప్ర.

ఉ. భారతమార్గితో విపిన భక్తిఁ బఠించిన శ్రీయు వాయువున్
భూరియశంబునుం బ్రమనమున్ దృఢవీర్యముఁ గల్గు వారికే
కోరిక లైన వేగ మొనఁగూడఁ సువృత్తునిఁ గాంచు సద్గురుల్
గారవ మొప్పఁగాఁ బడయుఁ గల్గిని యుల్ కరుసంపుమారియున్. స్వ.వ.

తిక్కన రచించిన యితర కావ్యములు :

(౧) విజయసేనము.

తిక్కనామాత్యుఁడు విజయసేన మను ప్రబంధమును రచించె నని యొక ప్రతీతి కలదు. ఈ క్రిందిపద్యములు విజయసేనములోనివని పెదపాటి జగ్గనవి సంకలనము చేసిన ప్రబంధరత్నావళిలో నుదాహరించి యున్నాఁడు. ఈ రత్నావళిని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులు గారు ప్రకటించియున్నారు. విజయసేనమిప్పు డెచ్చటను గనుపట్టుట లేదు. ఇది యొక ప్రౌఢకావ్యమని చెప్పుచు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు గా

రాంధ్రులచరిత్రమున నీ క్రిందిపద్యముల నుదాహరించి యున్నారు. ఈ పద్యములు వారికెట్లు లభించినవో తెలియదు.

"సీ. ఘనసారకస్తూరికాగంధయుల నవ్య
గంధబంధంబులు గలపి కలపి,
కుసుమితవల్లికాలతికవీథులఁ జొచ్చి
గని సరోగృహముల మునిఁగి మునిఁగి,
సమధికాహార్యాంగన గీతములతోన
కన్నెతీఁగల గాట కలసి కలసి,
కుముదకహ్లారకోటికోరకంబులు దూఱి
యవిదంపతులఁ బ్రదఁ దెలిపి దెలిపి,

గీ. యనుదినమ్మును నప్పురాంతికమ్మున గట్టు
వాలు వోలె విప్రవరుఁడు వోలె
నట్టువోలెఁ దాను నడచిన చెలి వోలె
మెలఁగుచుండు మందమారుతంబు.

ఉ. పల్లవపుష్పసంపదలఁ బెంచి వసంతుఁడు కావు గాక సై
రేల్లవనంబు నెంతటను లేదఁగఁ దా రొడికంబు మీఱ న
ట్టిల్లన క్రోలి క్రోలి మలయానిలుఁ డందుఁ బరాగపత్త్రికుల్
త్రుళ్లఁగఁ జేసె నెట్టియుఁ బలుత్వము కాముఁడు పిచ్చలింపగన్."

విజయసేనము : (ప్రబంధరత్నావళిలోనిది)

ఉ. అల్లనఁ దోఁకమెత్తి శిఖ నౌవలయేటిజలంబు పుచ్చి సం
పుల్లగఁ బాదపీఠము పొంతన యున్న సహస్రనేత్రుపైఁ
జల్లి శివార్చనాకమలసంహతిఁ బ్రోఁగ సేయు నట్లు తో
ఛిల్లగజాననుండు మదభీప్సితసిద్ధికరుండు గావుతన్.

శా. గీర్వాణాచలసాను వాత్కరవన క్రీడాహతంబైన న
య్యుర్వీరుంధరియు నంత నంత ఫణరట్స్వోద్వృత్తపృథు లుర్వి దృ
క్పర్వంబై పొదిగట్టి పేర్చిన మదిం గంబంబు యుంచుక్ గన
ద్గర్వోన్మీలితనేత్రుఁడై మెఱయు వేదండాననుం గొల్చెదన్.

సీ. పద్మంబులును పద్మపద్మాగప్రతి
బింబములును తగ జొనసి మెఱయఁ
గల్లోలములును రంగద్భ్రమరాయిత
తుండములును పటు తోఁట్రుపడఁగ,
బిసములు విహారణరసపమాగతరసా
తలనాగ శిశువుల చెలిమి సేయఁ
జక్రియుగ్మంబులు జలకేళిలోలని
తంబినీ స్తనములు తడఁబడంగ

గీ. సాంపుమీఱి చట్టి పెంపును గఁభీర
తయును బరువులోవు వేడ్కఁ దగిలి జనులు
సంస్తుతింప సఖులసన్నివేశస్థితి
నప్పురంబు పరిఖ యతిశయిల్లు.

చ. తరుణుల పీఁగుఁజన్నుఁగవ తాఁకున మన్మథచక్రవాకబం
ధురగతి లీలఁ గామినుల తోరపుటూరుల ఘట్టనంబులన్
శ్రీవరహస్తకాండపటుపుట్టనలన్ బెఱిఖాతరంగముల్
దిరుగుడు పడ్డతీరములఁ దెట్టువుగట్టు సరోజరేణువుల్.

చ. కొనిరొద మన్మథబందగుణ కోటులకమ్మదు; రమ్యతం బూని తె
ల్చిన పర కొంత పెద్దవెల చెప్పినఁ గొంచఁరు తగంగ నిచ్చి; న
ల్చిన వెలతీర్పు లక్ష్మి తమ చెప్పినయట్టుల చేయు సొంపు పే
ర్చిన గణుతింప రాదు; పురకోమటులం బ్రణుతింప నొప్పదే?

క. కిసలయకరశ్రీబిసబిం
బసుధాంశుప్రాయవస్తు బహువిధరూపో
ల్లసము మద ముడువ నజుఁడొక
యనఘాకృతి దాల్ప నఁగ సంగన యొప్పెన్.

సీ. మదనవశీకార మంత్రదేవత దృష్టి
గోచరమూర్తిఁ గైకొనియె నాఁగ?
సితకరబింబ నిస్సృతసుధాధారౌ వి
తఁటిసీరూపంబు దాల్చె నాఁగ?
విధి కామినీశ్రేష్ఠ శిక్షావదంసీమ
భ సురతను లీలఁ బడసె నాఁగ?
శృంగారనవరస శ్రీవిలాసోన్నతి
సుందరాకారంబు నొందె నాఁగ

గీ. కాక యొకకథాటికుడుపుఁ బుట్టిన
భామ కేల గుట్టిరామణీయ
కంబు కలుగుననుచుఁ గన్నికపై మహీ
పాలసుతుఁడు దృష్టిఁ గాలవనర్తి.

సీ అరిమానసమ్ములు దరికొనియేర్పు నె
వ్వని యుజ్జ్వలాకార వైభవంబు?
బంధులజ్ఞానతిఁ బొందునట్లుగఁ జేయు
నెవ్వని పాండిత్య మొసఁకఁ మెసఁగ?
కొట్టిమాన్యుల నైన నెవ్వానివితరణం
బులు వదిజముల చాపల మొనర్చు?
వనితాజనము మానభంగముఁ గోల్పుచ్చు వి
చ్చలపడి నెవ్వాని విలసనంబు

గీ. అట్టి విజయసేను సభిరామమూర్తి వి
ద్యావిరూఢమతి వదాన్యవరుఁడు
మధురవిధమైకనిధి యను జగమెల్ల
నతఁడు చిత్రగుణసముద్రుఁ డగుట.

శా. ఉత్సాహప్రభుమంత్రశక్తుల వశీయుంబై పరీక్షించి సన్
ధిత్సావ్యగ్రుఁడు గాక విగ్రహమునో దేశంబుఁ గాలంబు సం
పత్సామగ్ర్యముఁ జూపి శక్యము దేసం గ్రౌర్యంభియై భూప్రజా
వాత్సల్యార్ద్రమనస్కుఁ డైనతి శశ్వచ్ఛ్రీసమేతుండగున్.

క. పరధన పరాంగనాజన
పరిహారము ధర్మపథ మందును స
త్పురుషులు మెఱవక నీకుం
బరికింపుము వినుము మెప్పుడు పైతృప్యంబుల్.

గీ. మహిమ చెడదు స్వామ్యమాత్య సుహృల్లోక
రాష్ట్రదుర్గబల పరాయణులను
నీవు విదియు నెఱిఁగి కావింపు సప్తాంగ
సంగ్రహంబు నీతిశాస్త్రనిపుణ.

ఈక్రింది సీసపద్యము తిక్కన విజయసేనము లోనిదని శ్రీ
మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసియున్నారు.

సీ. అమ్మదననిఁ బద్మాత్మకౌస్తుభ మైన
మెఱవక కొనిపోడి మెఱుఁగలిగి
విలువ యిత్పదమని వేఁడినఁ బలిజూప్పుఁ
గమ్మసెంతడియు నమ్మగలిగి
చేవస్తు కొంత ప్రౌఢ్యెండటు చను చెంచి
కొంతటఁ డిగిన నెడురఁ గలిగి

తమయింట లేవిఖర్గము లర్థపతియింట
 నైన వెదకిన లేవనుట గలిగి
గీ. తమకులాచార వర్తన(?)మూ కొలకు
నంగడుల నొప్పునటుచు బేహారిమాట
గాని లాభమునకు గాదనంగ
వలుకుదురు పురవరమున వైశ్యవరులు.

ఈ పద్యమును బ్ర. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ ప్రబంధ రత్నావళి పీఠికలో నుదాహరించుచు, పై పద్యములలో నొకటి వైశ్య వర్ణన మున్నది ఇదియు వైశ్యవర్ణనమే. రెండు పద్యములును విజయ సేనమందలివే యగునా? యని శంకించినారు. పై పద్యములలో గజపతి స్తోత్రము రెండుపద్యములలో నున్నది. పరిఖావర్ణనము రెండు పద్యములలోఁ గన్పట్టుచున్నది. జగ్గనకవి సమకూర్చుటలో నేదైన పొరపాటు జరిగెనో? లేక తక్కనయే యిట్లు రచించెనో, చెప్పఁ జాలము. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుఁడను మహాకవి విక్రమసేన మను నొక ప్రబంధమును రచియించియుండెను. అందలి నాయకుఁడు విక్రమసేనుఁడు. నాయిక విషయము. తిక్కన విజయసేనములోని నాయకుఁడు విజయసేనుఁడు. నాయిక పేరు లభింపలేదు. ఈ గ్రంథముల నామాక్షరములలో రెండవ మూఁడవ యక్షరములు దక్కఁ దక్కినవి సమానము లగుటచే జగ్గకవి గ్రంథనామముల నిచ్చుటలో పొరపాటు పడిరోనేమో.

అప్పకవియును, కస్తూరిరంగ కవియును, వీక్రిందిపద్యము విజయ సేనములోనిదని సంశయాస్పద యతికి లక్ష్యముగా నిచ్చియున్నారు,

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వానిదెసం దగు లూఁది యిమ్మెయిన్
 దల్లడ మందె దేల యుచితస్థితి స్ననుఁబోఁ జూపినన్

తల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నే మనవారెఱింగిరే
నల్లను యిల్లు నీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా!

కాని యీయాంధ్రపద్యములనే చిన్నయసూరి యామరేశ్వరుని విక్రమసేనములోనివని సూచిమంచి తిక్కన సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించి యున్నాఁడు. దీనినిబట్టి విజయసేన విక్రమసేనములను జెప్పుటలో తాఱుమాఱు జరుగుచున్నదని నిశ్చయింపవచ్చును. అట్లయినచోఁ బైనివ్రాసిన వానిలో నొక్కే విషయవర్ణనముగల రెండుపద్యములలో నొకటి తిక్కనసోమయాజియు నొకటి యామరేశ్వరుఁడును రచియించి యుందురు. గివాళస్తోత్రపద్యములు రెండింటిలో నుత్పలమాలను తిక్కనయు శార్దూలము నమరేశ్వరుఁడును రచియించి యుందురు. పరిఖావర్ణనమున సీసపద్యమును వైశ్యవర్ణనముగల జాపకమాలయు తిక్కన రచితములని నాయభిప్రాయము. తిక్కన విజయసేనమును రచియించి యుండుట సత్యమేని, యది నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకుఁ బూర్వమై యుండును.

(2) కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు.

ఈమహాకవి యాంధ్రమున నొక ఛందోగ్రంథమును వ్రాసి యుండెనని చెప్పుదురు. దానిపేరు కవివాగ్బంధన మని కొందఱును కవిసార్వభౌమ ఛందస్సు అని కొందఱును జెప్పుచున్నారు. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమున 38 పంక్తులు గల యొక చిన్న పుస్తక మొకటి యున్నది. గ్రంథాంత పద్యమిది:

క. తనరఁగ గవివాగ్బంధం
బను ఛందంబవని వెలయ బహ్మమతోఁ ది
క్కనసోమయాజి చెప్పె
జనులెల్ల నుతింప బుధుల సమ్మతి గాఁగన్.

అందలి మఱి రెండుపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

క. కులములు గుణములు వేళలు
నలలింగము లింగములును నా గ్రహ వేళల్
తెలియఁగ వలయును గవి తలఁ
బలికెడువర్ణంబు లైదుపదుఁడు మొదలన్.

క. అకచటపవర్గలు విప్రులు
వ కటిత లివమపలునృపులు రయబహాశషసల్
వికసిల్లు వైశ్యకులమున
సుకపస్తుత ళళలు రెండు శూద్రకులంబుల్.

తంజావూరు నందున్న పుస్తకభాండాగారము నందొక తాళపత్రప్రతి యున్నది. అందలి గ్రంథాంతపద్యమును పైపద్యమును నొక్క రీతిగనే యున్నవి. ఆప్రతియందలి మూఁడు పద్యములివి:

క. విద్యలలోపల నుత్తమ
విద్య కవిత్వంబు వతికవిత్వము ఛందో
వేద్యము గావునఁ జెప్పెద
హృద్యంబుగఁ గవితఛంద మేర్పడఁ గృష్ణా.

ఈపద్యము సులక్షణసారమున నున్నట్లు వావిళ్ళవారి ముద్రితప్రతి వలనఁ దెలియుచున్నది. కాని సులక్షణసార గ్రంథకర్త వెల్లంకి తాతంబట్టని ప్రకటించిన వావిళ్ళవారి గ్రంథమునుబట్టి యీపద్యకర్తృత్వమును నిర్ణయింపఁజాలము.

ఆ. చాలు కాలు కూలు పంహారివచనంబు
లోలి కావ్యమందు నొనరి నేని
ఫాలలోచనుఁ దయని భస్మమయి పోవును
బాలవార్ధిశయన బాలకృష్ణ!

మ. స్వరవర్గద్యుతిమల్ క్షకారంధుగుణమత్ప్రాగ్భేదవర్ణాను
స్వరభిన్న ప్రభుతకుంత్యములు దేశ్యజ్ఞోభయాఖండముల్
సరసాదేశవిభాగవృద్ధులును మానంయుక్త వైకల్ప్యముల్
గరిమన్ బోలిఁ చక్కచెక్కటి యనంగా నిర్వదేడా యతుల్

తిక్కనసోమయాజి యాలక్షణగ్రంథమును రచించెనని నమ్ముట కవకాశములేదు. ఈతనితో సమకాలికుఁడైన కేతనకవి యాంధ్రభాషాభూషణమున నదివఱ కెవ్వరును దెనుఁగునకు లక్షణము చెప్పలేదని యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఆ. కవితఁ జెప్పి యుభయకవిమిత్రి మెప్పింప
నరిది బ్రహ్మకైన నతఁడు మెచ్చ
బరఁగ దశకుమార చరితంబుఁ జెప్పిన
ప్రోడ నన్ను వేఱె పొగడనేల

క. మున్ను తెనుఁగునకు లక్షణ
మెన్నఁడు నెవ్వరునుఁ జెప్ప రేఁ జెప్పెద వి
ద్వన్నికరము మదిమెచ్చఁగ
నన్నయభట్టాదికవి జనంబులకరుణన్.

తిక్కన లక్షణగ్రంథమును వ్రాసియున్నచో కేతనకవి యట్లు చెప్పియుండఁడు. తిక్కనయే యాగ్రంథమును వ్రాసియున్నచోఁ బైపద్యములో "పాలవార్ధి" యని చెప్పియుండఁడు. 'పాలకడలి' యని యుపయోగించి యుండును.

అనంతామాత్యుఁ డిరువదినాల్గు యతులను జేసెననియు నాతని తరువాతి వారిరువదియేడు యతుల సంగీకరించిరనియు నప్పకవి యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. భీమన పదిచెప్పె ననం
తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువదినా
ల్గామీఁదఁ గొండఱు కవి
గ్రామణు లిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్.

పైని చెప్పిన వాగ్బంధన మను గ్రంథములో ౨౭ యతులు చెప్పి యున్నాఁడు. కావున నాతఁ డనంతామాత్యునకుఁ దరువాతి వాఁడని యెంచఁదగియున్నది. అనంతామాత్యుఁడు క్రీ శ. ౧౩౯౫–౧౪౩౦ ప్రాంతమువాఁడు. కవి వాగ్బంధనకారుఁడు యతులనుబట్టి యాకాలము నకుఁ దరువాతవాఁ డగుచున్నాఁడు. తిక్కనసోమయాజి ౧౨౬౦–౧౩౦౦ ప్రాంతమువాఁడు. కావున ననంతామాత్యునకుఁ దరువాత నెవఁడో యొకకవి వాగ్బంధనమును రచించి తిక్కనపేరు పెట్టియుండును.

(౩) కృష్ణశతకము

తిక్కన సోమయాజి కృష్ణశతకమును రచియించెననియు నీక్రింది పద్య మాశతకములోనిదనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు.

మ. అరయన్ శంతనుపుత్త్రుపై విదురుపై నక్రూరుపైఁ గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపైఁ గుచేలునిపయి న్నందవ్రజస్త్రీలపైఁ
బరఁగం గల్గు భవత్కృపారసము నాపైఁ గొంతరానిమ్ము నీ
చరణాబ్జంబులు నమ్మినాఁడ జగదీశా! కృష్ణ భక్తప్రియా!

“కృష్ణ! భక్తప్రియా!” యను మకుటముతో నున్న శతకమున్నట్లు గానరాదు. వెన్నెలకంటి జన్నయకృత మగు “కృష్ణా! దేవకీనందనా” యను మకుటముతో నున్న శతక మొకటి యున్నది. అదియు నిదియు నొకటి కాదు. భావిపరిశోధనమున నేదైనప్రామాణ్యము లభించిననే తప్ప నీశతక మొకటి యుండెనని కాని దానికర్త తిక్కన యని కాని భావించుటకు వీలు లేదు.

తిక్కనను నుతించినకవులు :

ఆంధ్రభాషలోఁ బద్యకావ్యములను రచించినకవులలో నీతనిని నుతింపనివారుండరు. ఈతని కవిత్వగుణము నెఱింగిన సుప్రసిద్ధకవు లీతనిని నుతించినపద్యములఁ గొన్నిటి నిక్రింద నుదాహరించెదను.

"మ. తనకావించిన సృష్టి తక్కొరులచేతం గాదు నా నేముఖం
బునఁ దాఁ బల్కినపల్కు లాగమములై పొల్పొందు నా వాణి న
త్తను నీతం డొకరుండు నాఁ జనుమహత్త్వఖ్యాతిఁ గవిబ్రహ్మ నా
వినుతింతుం గవి తిక్కయజ్వ నఖిలోర్వీదేవతాభ్యర్చితున్.
— ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

"వాక్రుత్తు తిక్కయజ్వప్రకారము రసాభ్యుచిత ప్రబంధముగ వ్రాక్కొక్కమాటు" — శ్రీనాథుఁడు.

"చ. ఉభయకవిత్వతత్త్వవిభవోజ్జ్వలు సంవిహితాధ్వరక్రియా
ప్రభుబుధబంధు భూరిగుణబంధురు భారతసంహితాకథా
విభుఁ బరతత్త్వబోధను నవీనపరాశరసూను సంతత
త్రిభువనకీర్తనీయయశుఁ దిక్కకవీంద్రునిఁ గొల్తు నర్థితోన్."
— మారన.

ఉ. పంచమవేదమై పరఁగుభారతసంహిత నాంధ్రభాషఁగా
వించెఁ బదేనుపర్వములు విశ్వజగద్ధితబుద్ధి నెవ్వఁడ
క్కాంచనగర్భతుల్యుని నఖండితభక్తి నమస్కరింతు ని
ర్వంచితకీర్తివైభవవిరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.
— శ్రీనాథుఁడు.

గీ. ఉభయకవిమిత్రు నత్యంతశుభచరిత్రు
భానుసమతేజుఁ గొమ్మయప్రభుతనూజు
సుకృతవిభ్రాజిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ
బ్రణుతిబహుదేశకవిరాజుఁ బ్రస్తుతించి. — పి. పినవీరన్న.

చ. క్షితిఁ గ్రొత్తకర్తనా మహిమచే గొని పంచమవేద మైన భా
రతముఁ దెనుఁగుబాస నభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నతిచే తిక్కకవి నాయకుఁ డాదట......

—అనంతామాత్యుఁడు.

ఉ. ఆంధ్రకవిత్వతత్త్వసముదంచితకీర్తి దిక్కయజ్వ నీ
రంధ్రతరప్రభావనిధిఁ బ్రస్తుతి సేయుదు...నల్లస
ద్గంధగభీరమంజులతరక్షితివిభ్రమభవ్యభంగి సై
రంధ్రిక యైనచాటు మధుర స్ఫుట బంధురవాగ్విజృంభిగన్.

—గంగాధరకవి.

ఉ. అంజలిఁ జేతుఁ బద్మజనిశాంతకరాంగ నిరంతరోల్లస
న్మంజులవల్లకీ మధురనాదవివాద సముల్లసద్ధ్వని
వ్యంజక వాఙ్నిగుంభన సముచిత నూతనసృష్టి చాతురీ
రంజిత సత్కవీంద్ర బుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

—నృసింహకవి.

చ. వసువడి భారతాఖ్య గలపంచమవేదము నాంధ్రభాష సు
స్థిరత రచించుచోఁ గృతిపతిత్వము గోరఁ బ్రసన్నుఁడైన యా
హరిహరనాథుచేఁ బడసె నవ్యయసౌఖ్యపదంబు నెవ్వఁ డా
పురుషవరేణ్యుఁ దిక్కకవిఁ బూని నుతింతుఁ గృతాధ్వరోత్సవున్.

—జక్కయ.

భగవద్గీతలను దిక్కనయేల తెలుఁగు సేయలేదు?

భారతమునందలి భీష్మపర్వములోఁ జెప్పఁబడిన భగవద్గీతలను దిక్కనసోమయాజి యాంధ్రీకరింపలేదు. అందులకుఁ గారణ మాతని యసమర్థతయని తలంచువారు కొందఱున్నారు. భగవద్గీతలు లేకుండ

వ్రాయఁబడిన తాళపత్రప్రతులు కొన్ని కలవనియు, నట్టిప్రతి యొకటి కుంభకోణమునం దిప్పుడును గలదనియు, నట్టిప్రతి నే తిక్కన లభించి యుండుననియు నందుచేనది యాతని యాంధ్రీకరణమునఁ జేరలేదనియు గొందఱ భిప్రాయపడుచున్నారు. వేదాంత ప్రతిపాదకములగు ననేక కథలను శాంత్యానుశాసనికాది పర్వములలో సోమయాజి యాంధ్రీకరించి యుండెను. తర్కశాస్త్రవిజ్ఞాతయైన తిక్కన భగద్గీతల నాంధ్రీకరింప శక్తిలేకపోయె ననుటకంటె వింతవిషయ మింకొకటియుండదు. భగవద్గీతలను దత్తోజీపండితుఁడు మొదలగువారు పద్యములుగా వ్రాసి యుండిరి. ఆమాత్రపు విజ్ఞానము తిక్కనసోమయాజికి లేదనితలంచుట పొరపాటు. సనత్కుమారగీతలు, ఉత్తరహిందూదేశ ప్రతులయందే గాని, దక్షిణహిందూదేశ ప్రతులయందు లేవని పండితులు వ్రాసి యున్నారు. అందుచేతనే తిక్కన భారతమునందవి లేవు. అట్లే భగవద్గీతా రహితమైన భారతమే తిక్కనకు లభించెనని తలంచుట కవకాశమున్నది. యుద్ధారంభదినమున నుభయసేనామధ్యమున రథముపై నిలువఁబడి చూచినప్పు డర్జునకుఁ దాను చేయఁబోవు గురువృద్ధ బంధుజన వధకార్యము హృదయమునకుఁ దట్టి విషాదము గలిగి యుద్ధవిముఖుఁ డగుటయుఁ గృష్ణుఁడాతని కాసమయమున జ్ఞానము నుపదేశించి రణోన్ముఖునిఁ జేయుటయు గీతయొక్క ప్రధానోద్దేశము. భారతమునం దిప్పుడున్న పదునెనిమిది యధ్యాయముల గ్రంథము నప్పుడు జరిగినదని తలంపరాదు. ఆ గ్రంథమును జదువుట కథమము రెండుదినములు పట్టును అంత కాలము యుద్ధము మాని వారు భగవద్గీతావిషయములను జర్చించుచు గూర్చుండియుండ లేదు. శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు, అర్జునుని మూఢత్వమును బోగొట్టుటకై తగిన మాటలను జెప్పి విశ్వరూపమును జూపి రెండు మూఁడు మాహూర్తముల కాలములో వానిని రణోన్ముఖునిఁ జేసి యుండెనని తలంపవలసియుండును. భగవద్గీత ప్రక్షిప్తమని సెననుట

లేదు. తక్కినకథలన్నియు నెట్లువిస్తరింపఁబడినవో, ఈభగవద్గీతయు భారతమున నట్లే చెప్పఁబడియుండును. కథపోకుండ నాసందర్భమునఁ గొన్నిశ్లోకములను వ్రాసియుంచి తక్కినవానిని విశేషకుఁడుండి తొలఁగించి భగవద్గీతాగ్రంథమును వేఱుగా వ్రాసికొనిరేమో!

భగవద్గీతాసహితమైన భారతము లభించియున్నను, నీరసప్రాయమైన యాప్రకరణమున నీపదునెనిమిది యధ్యాయములగ్రంథమును రచించి, రసభంగము చేయుటకిష్టములేక తిక్కన దానిని విడిచివేసెనని కూడ భావింపవచ్చును. భారతమునం దనేకకథల నాతఁడు తెలిగింపక విడిచిపెట్టియుండెను. అట్లే దీనిని విడిచిపెట్టి యుండవచ్చును. భగవద్గీతను బూర్తిగ భాషాంతరీకరింపకపోయినను కథాసందర్భమును బొత్తిగా వదలివేయక కొన్నిపద్యములను వ్రాసియున్నాఁడు. భగవద్గీత పదునెనిమిది యధ్యాయములందును శ్రీకృష్ణుఁ డేసిద్ధాంతములను బ్రతిపాదించెనో వానిని చిన్నమాటలతో నీగద్యపద్యములలో సోమయాజి స్పష్టపరచియున్నాఁడు. వానిలో గొన్నిటి నిట నుదాహరించెదను:

"చ. వగవగ నేమియుం దగనివారికిఁ నై హృదయంబు గుందఁగా
వగచెదు బుద్ధిమాటలును వాలిన నాడెదు నీవు పండితుల్
వగతురె యునికిన్ వారికి నవశ్యవిధేయతఁ జన్నవారికిం
దెగు వగలెల్ల చిత్తము ప్రదీప్తవివేకమయత్వ మొందినన్.

వ. ఇద్దేహంబునందు బాల్యంబు, యౌవనంబు, వార్ధక్యంబు ననంగలుగు నవస్థలం బొందినట్లును, జీర్ణంబులైన వస్త్రంబులువిడ నూతనంబులైన వానిం గైకొనినచాడ్పునను గాని దేహాంతరగమనం బాత్మ హానిం జేయుదు. పుట్టువుఁ జావునమసిని లేదు జేసి శరీరంబువోలె శస్త్రచేదనంబు మొదలైనవికృతికారణంబులకు నాత్మ యఁడులోనుగాఁడు. అప్పురుషుండు నొప్పించువాఁడును నొప్పింపఁబడియెడు వాఁడునుం గాఁడు. అక్కారున భావనంబును,

శరీరంబునకు భావంబును గలుగదు.

ఆ. ఇట్టు లగుటఁజేసి యెవ్వరిదెసకు శో
కంబుఁ బొందఁ గారణంబు లేదు
జీవుఁడెల్లభంగిఁ జెడియెడువాఁడు గాఁ
డలఁచితేని వగవవలవదు మున్న.

క. పురుషుండు సెడు ననువాఁడును
బురుషుఁడు సెఱుచు ననిపలుకు పురుషుండును న
య్యిరువురు నవివేకుల యా
వ్పురుషుఁడు సెఱువండు సెఱుఁడు భుజవీర్యనిధీ!

క. పురుషుఁ డన వేఱొకండే
పురుషోత్తముఁ డైనయేన పురుషోత్తమతా
స్ఫురణకుఁ బురుషత్వం బను
మెరమెరగల దదియ కాదె మెయిఁకొనుఁ గ్రియలన్.

క. సమరంబు రాజులకు ను
త్తమ కర్మం బది యపావృతస్వర్గద్వా
రము సుమ్ము లెమ్ము దగఁ గ
ర్మము సేయుము దీనికేల యనుమానింపన్

క. ఫలములయెడ బ్రహ్మార్పణ
కలనపరుం డగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్
వలయుం దత్త్వజ్ఞానము
తలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్

క. వైరమున నలిచి తెంపక
కారాకులు డుల్లినట్లు కర్మము లెల్లం

దార పెడఁబాయవలయుట
సారకృపం దెలియఁ జెప్పె శౌరి యతనికిన్
విశ్వరూప ప్రదర్శనానంతరమున:

"ఏను లోకక్షయకర్త యగు కాలుండ నిచ్చోఁ జనసమాజసమా
హారణంబునకుఁ బ్రవృత్తుండ నైతి నీవు సంపవలయునవి లే దీగురు
భీష్మాదు లెల్లను లేకుండువార నా చేతం జచ్చినవీరి నెల్లనుజయిం
చినవాఁడ వగుటకు నిమిత్తమాత్రమ్ము గమ్ము లెమ్ము రాజ్యమ్ము
గైకొనుము"

ఈకథా సందర్భమున నడుమనడుమ రచింపఁబడిన " అనేకవా
క్యంబుల నాత్మతత్త్వంబు శాశ్వతం బగుటయెఱింగించి" "వివిధవాక్యం
బుల నాత్మునకు బాధ్యబాధకత్వంబులు లేకునికివివరించి" "స్వకర్మావ
లంబనంబు వసలం దగమి దెలియుటకు వాక్యంబులు పెక్కుపన్యసిం
చి" ఈదృశంబు లగువాక్యంబు లనేకంబు లనుగ్రహించుచు వివిధప్ర
కారంబుల వికల్పించి విజయుం డడిగినవానికెల్ల సదుత్తరంబులిచ్చి
"మత్కర్మపరుండును, మద్భక్తుఁడును నైనవానికి నన్నుఁ బడయవచ్చు
నని యాశ్వాసించి"

తే. అతఁడు మఱియును బ్రహ్మవిద్యాన్వయమునఁ
దనకు సందిగ్ధ మైనట్టిదాని నెల్ల
నడుగఁగా నమ్మహాత్ముఁ డత్యంతకరుణఁ
దెలియఁ జెప్పుచు హృదయసంచలత మాన్పె

వ. ఇవ్విధంబున పార్థున కుపనిషదర్థజాతం బవగతంబు సేసి"

అను వాక్యములను బట్టి భగవద్గీత యంతయుఁ దిక్కనయొద్దఁ
గలదనియు రసభంగ మగుననియో మఱియేకారణముననో దానిని
బూర్తిగ నాంధ్రీకరింప నిష్టములేక విడిచిపెట్టెననియుఁ గోచరించు

చున్నది. ఉత్తరగీతలనుగూడ నీతఁడు తెలుఁగు సేయక, వానిసారము నయిదారు పుటలలో నశ్వమేధ పర్వ ప్రథమాశ్వాసమునఁ జెప్పి యున్నాఁడు. మొత్తముమీఁద వేదాంతచర్చలతో గ్రంథమును నింపి సామాన్యపాఠకులను విసువు జెందింపకుండ నందుముఖ్యము లగు విషయములను క్లుప్తముగను స్పష్టముగను వెల్లడించుటయే కవి యుద్దేశ మయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఆగీతలను తెలుఁగు సేయుట కాతనికి సమర్థత లేదని తలంచుట పొరపాటు.

భారతరచనాకాలము తిక్కనవయసు:

నిర్వచనోత్తర రామాయణమును మనుమసిద్ధిరాజున కంకిత ముసంగుటయు, శ్రీ మహాభారతమున నాతని పేరైన నుదాహరింపక పోవుటయుఁ జూడ మనుమసిద్ధి కాలధర్మము నొందిన పిదప నీతఁడు భారతరచనము నారంభించెనని తలంపవలసి యున్నది. మనుమసిద్ధి క్రీ. శ. ౧౨౬౦ సంవత్సరప్రాంతమున చనిపోయెనని తలంచుటకువీలగు చున్నది. అటుపిమ్మటఁ దిక్కన రాజకార్యములయందు విరక్తుఁడై భారతరచనమున నిమగ్నుఁడై తన జీవితమును శాంతముగా గడపి యుండును. ఇతఁడు డెబ్బదియెనిమిదిసంవత్సరములుజీవించెనని ప్రసిద్ధిగల దని శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. నిర్వచనోత్తర రామాయణ కాలమునాఁటి కీతనికి దాదాపు నలుబది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని నీతని జననము క్రీ. శ. ౧౨౨౦ ప్రాంత మై నిర్యాణము క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతమగును. తిక్కనసోమయాజి మనుమసిద్ధితో సమవయస్కుఁడని నాయభిప్రాయము. కాదేని యేడెనిమిది సంవత్సరములు మనుమసిద్ధి పెద్దవాఁడైనఁ గావచ్చును మనుమసిద్ధి తిక్కనను 'మామా' యని పిలుచువాఁ డనుటచేఁ

దిక్కనయే కొంచెము పెద్దవాఁడేమో యని యనుకొనుటకుఁగూడ నవకాశము కలదు. కాని ఎట్లయినను వీరిరువురినడుమ నంతరము విశేషముండదు. మహాభారతము నీతఁడు క్రీ. శ. ౧౨౬౦–౧౨౮౦ నడుమ రచియించి యుండునని నేనను కొనుచున్నాఁడను. మనుమసిద్ధి చనిపోయిననాఁటి కీతనికి ౪౦-౪౫ సంవత్సరముల వయసుండును. మనుమసిద్ధిమహారాజు చనిపోయిన తక్షణమే మహాభారతరచనమున కారంభించి యుండఁడు. నాలుగైదేండ్లు గడచినతరువాతఁ బ్రారంభించి యుండుననియుఁ గొన్నిదినములు వ్రాయకున్నను సగటున దినమున కైదు పద్యములు వంతున వ్రాసియుండెనని తలంచినచోఁ బదేండ్లలో భారతము పూర్తియగును. కావున నాతని యేబది అరువదియేండ్ల వయసు మధ్యనఁగా క్రీ. శ. ౧౨౬౦–౧౨౮౦ నడుమ మహాభారత రచనము జరిగియుండు ననియు నాయభిప్రాయము.

తిక్కనసోమయాజి నిర్యాణము:

క. అంబర రవి శశిశాకా
  బ్దంబులఁ జనఁ గాళయుక్తి భాద్రపదవ్యమా
  సంబున సంబరమణిబిం
  బం బనఁదగు తిక్కయజ్వ బ్రహ్మముఁ జేరెన్.

అను పద్యమొకటి చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయమునఁ మెకాంజి యను నైరోపీయుఁడు సంపాదించియుంచిన వ్రాఁతప్రతిలో గలదఁట. ఈపద్యమునుబట్టి శా. శ. ౧౧౨౦ (క్రీ. శ.) ౧౧౯౮ సంవత్సరమునఁ దిక్కన పరలోకము నొందెనని తెలియుచున్నది. ఆసంవత్సరము కాళయుక్తి యైనమాట నిజము. కాని అప్పటికి తిక్కన జన్మింపలేదు. శా. శ. ౧౧౮౦ (క్రీ. శ. ౧౨౫౮) కాళయుక్తి

ప్రాంతమున నాతఁడు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచియించి యున్నాఁడు. అప్పటికాతఁడు జీవించియుండుటచే నా కాళయుక్తి యాతని నిర్యాణకాలము కాఁజాలదు. ఇఁక శా. శ. ౧౨౪౦ (క్రీ.శ. ౧౩౧౮) కాళయుక్తినాఁటికి పైనివ్రాసిన లెక్కప్రకారము తిక్కన ౯౦ సంవత్సరముల వయసు వాఁడగును పద్యములోని శకసంఖ్య మార్చ వలసియుండును. కావున నాతని మరణకాల మదియును గానేరదు. అందుచేఁ దిక్కన చనిపోయినకాలమును దెలుపు నీపద్యము సత్యము జెప్పుచుండెనని తలంప వీలులేదు. పై పద్యమునందలి "రవిశశి" యను మాటలను "శశిరవి" యని మార్పవలయునని కొందఱనుచున్నారు. అట్లు మార్చినచో నది శా. శ. ౧౨౧౦ (క్రీ. శ. ౧౨౮౮) యగును. అప్పటి కాతనికి దాదాపు డెబ్బది యేండ్లుండును. కాని యది కాళయుక్తి కాక సర్వధారి సంవత్సర మగుచున్నది. కావున నీపద్యమును బట్టి తిక్కన సోమయాజి నిర్యాణకాలమును నిర్ణయింపఁ బూనుట వ్యర్థ ప్రయాసము.

ఇతఁ డరణ్యపర్వము నేలపూర్తిచేయలేదు?

భారతరచనము పూర్తియైన పిమ్మటఁగూడ నీమహాకవి కొంత కాలము జీవించి యున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. అయిన నీతఁడు భారతారణ్య పర్వశేషమును బూర్తిచేయలేదు. దానిని రచించుట కాతని కిష్టములేకయే విడిచిపెట్టియుండును. ఆభాగమును రచించినచో నన్నయ భట్టువలెనే తానుగూడ మరణింతునని భయపడి యాభాగమును రచింపలేదని కొందఱందురు. తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుఁడగు తిక్కన యరణ్య పర్వభాగరచనముచే మరణము సంభవించునని తలంచునంతటి యవివేకి యనఁజాలము. కాని యేదియో యొకవిధమగు సంశయ మాతని

హృదయమునం దుండుటచేతనే యాభాగము నాతఁడు పూరింపలేదని యూహింపఁ దగియున్నది. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున శ్రీరామ నిర్యాణ కథాభాగము నాతఁడు తెలుఁగు సేయక శ్రీరామచంద్రుఁడు కుమారులతోఁ గలసి సుఖముగా రాజ్యము సేయుచుండెనని శుభాంతముగా గ్రంథమును ముగించినాఁడు. భారతాంతమున ధర్మరాజు స్వర్గమునకు స్వశరీరముతోఁ బోవుటయు నచ్చట భార్యను, సోదరులను గలసికొనుటయుఁ జెప్పి దానినిఁగూడ శుభాంతముగనే ముగించినాఁడు. మొత్తముమీఁద గ్రంథము ముగియునప్పటికి పాఠకుల హృదయములు దుఃఖపూరితములు గాకుండనుండవలయు ననుకోర్కె యీకవి హృదయమునందుండి యుండును. భారతమును సంపూర్ణముగా రచించి సంతృప్త హృదయముతో నున్న యీ మహామహుఁడు మరల నారణ్యపర్వభాగమును రచింపఁదలపెట్టుట కిష్టము లేకుండుటయే. యీ భాగమును రచింపక పోవుటకుఁ గారణమై యుండును. భారతమధ్యమునఁ గొంత భాగము మిగిలియున్నదను విషయ మాతఁ డెఱుఁగకపోలేదు. దానిని పూరింపకపోయిన నెట్లనువిచార మాతనికి లేదు. తనవలెనే యాభాగమును పూరించుట కింకొక రుండుననియే యాతని యుద్దేశము. ఆ యదృష్ట మెఱ్ఱాప్రగడకు లభించినది. ఉత్తరరామాయణమున రామ నిర్యాణకథాభాగము తెలుఁగు గాకుండ నిలిచియున్నదను విచారమును నాతనికి లేదు. ఆభాగమును రచించువా రింకొక రుందురనియే యాతనియూహ. అట్లే యాభాగమును జయంతి రామభట్టు పూరించి యుండెను.

తిక్కన యౌన్నత్యము

తిక్కన సోమయాజి కవిత్వనైపుణిని గూర్చియు నాతనియుదారాశయాదర్శములను గూర్చియు నెంతవ్రాసినను దనివితీరదు. దిఙ్మాత్ర ప్రదర్శనముగఁ గొన్ని విషయములను దెలిపియుంటిని. తిక్కనను గూర్చియు నాతని వంశములోని పూర్వులనుగూర్చియు ననేక కథలు నెల్లూరు, గుంటూరు మండలములలోఁ బ్రచారములో నున్నవని తెలియుచున్నవి. ఏవిధమునఁ జూచినను భావిపురాతనాద్యతనాంధ్రకవులలో నీతనితో సమానుని జూడఁజాలము. ఇంతటి యదృష్టవంతుఁ డింకొకఁడు లేఁడు. ఉండఁడు. ఇహపరములను రెండింటిని సాధించిన మహాపురుషుఁ డితఁడు శూరులై, పండితులై, కవులై, వైదికమార్గానువర్తులై, రాజ్యాంగవేత్తలై పేరుగనినవారి కుటుంబమున నీతఁడు జననమందెను రూపమున శరీరధారియగు మన్మథుఁడు. ఇతని సౌందర్యాతిశయమును గూర్చి కేతనకవి దశకుమార చరిత్రమున వ్రాసిన వాక్యము లెన్నియో కలవు వానినిఁ జదివినవారి కితఁడు గొప్ప సౌందర్యరాశియని తోఁచును. ఇంతేకాదు. ఈపుణ్యరాశి మహామంత్రిశేఖరుఁడై, దండాధినాథుఁడై, తనప్రభువు రాజ్యభ్రష్టుఁడు కాఁగా నారాజ్యమును మరల సంపాదించి, ప్రభురాజ్యస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించి, రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడని పేరుగాంచెను పండితుఁడై యసంఖ్యాక శిష్యబృందమునకు గురువై. పరమతఖండనమునఁ బ్రవీణుఁడై మహామేధావియను యశము నార్జించెను, కవియై, యుత్తమ కావ్యకర్తయై, కృతిభర్తయై, కృతిప్రదాతయై తనకీర్తిని, నితరుల యశమును గూడ శాశ్వతమొనర్చిన ప్రతిభాశాలియని పొగడొందెను. దైన్యమనునది యెఱుంగక యాగర్భశ్రీమంతుఁడై, మహాదాతయై, యగ్రహారాదికము లొసంగి యాజన్మాంతము సుఖభోగముల ననుభ

వించిన మహాభోగి యను కీర్తివడసెను. పుత్రపౌత్రాది సంపదగలిగి బహుకుటుంబికుఁడై కొనలేని సంపదల ననుభవించిన యదృష్టవంతుఁ డీతఁడను ఖ్యాతిని గడించెను. వేదవేదాంగవేదియై, కర్మిష్ఠియై, యజ్ఞయాగాదు లొనర్చి కర్మవీరుఁడనియు, రాజయోగియనియుఁ బ్రశస్తిని గాంచెను. అల్పాయువుగాక సహస్రమాసజీవియై, మాతృ యౌవన వనకుఠారముగాఁగాక జీవితమును బురుషార్థసంపాదన సాధనముగా వినియోగించిన కృతార్థజీవి యని ఖ్యాతిని గాంచెను. లోక శ్రేయోభిలాషియై, వైదిక మతాభిమానియై సర్వమును ద్యజించి నిస్సంగియై పద్మపత్రజలబిందువువలె జీవితమును గడిపిన మహాజ్ఞాని యని పేరొందెను. మానవజన్మమున నింతకంటెఁ బడయఁదగిన దేమి కలదు? ఇన్నివిధములఁ బ్రసిద్ధినొందిన యదృష్టవంతుఁ డెవ్వఁడు? ఆంధ్ర కవులలో నీతనితో సమానుఁ డెవ్వఁడు? ఈతనియశశ్చంద్రికలు భూమి పై నాచంద్రార్క ముండఁగలవు

తిక్కన కాలము:

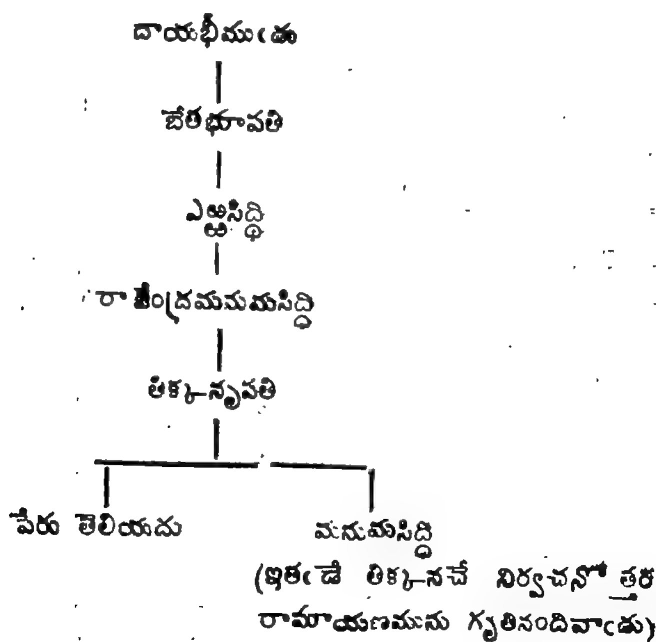
కవి జీవితములను రచించిన శ్రీగురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులు గారు, తిక్కనసోమయాజి, నన్నయభట్టుతో సమకాలికుఁడని వ్రాసిరి. కాని యది సత్యముకాదు. బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారాంధ్ర కవుల చరిత్రమునఁ దిక్కనకాలమును సరిగానే నిర్ణయించిరికాని, వారు గైకొనిన యాధారములు సంశయాస్పదములుగా నున్నవి. వారాధారములుగాఁ గైకొనిన పెంటూరిశాసనములు మనుమ సిద్ధివి గావనియు, ముక్కంటికాడువెట్టి వంశీయుఁడైన భుజబలవీర మనుమసిద్ధి వనియుఁ దోఁచుచున్నది. మనుమసిద్ధి నామధారులుపెక్కు రున్నారు. కామయదేవుని కొడుకొకఁడు. రాజేంద్రచోడుని కొడు కొకఁడు. ఇట్లే పలువు రున్నారు. తిక్కన యొనర్చిన కృతిదానముచే ధన్యతం గాంచినమనుమసిద్ధి యెవ్వరో తెలిపి యాతనిఁగూర్చియిటఁ గొంతవ్రాయుట యప్రస్తుతప్రశంస కానేరదు. అందువలనఁ దిక్కన

కాలము సరిగా నిర్ణయమగుటయు, కృతిపతి విషయము దెలియుటయుఁ గూడ నగును.

నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియైన మనుమసిద్ధి వంశావళినిఁ దిక్కనామాత్యుఁడు సంపూర్తిగాఁ జెప్పియుండలేదు. సూర్యవంశము నందలి యిక్ష్వాకును, రఘుమహారాజును, శ్రీరామచంద్రుని వర్ణించి పిమ్మట నావంశమున జన్మించిన కరికాలచోళుని గొనియాడి యాతని కులమునఁ బుట్టినబిజ్జనను స్మరించి, పిమ్మట యావంగడమున జననమందిన కృతిపతికిఁ బితామహుఁడగు మనుమసిద్ధిని, తండ్రియగు తిక్కమహీపాలుని నుతించెను. ఈ కరికాలచోడునినుండి యనేక చోడవంశము లుత్పన్నములయ్యెను. ఇతనిఁగూర్చి నన్నిచోడకవి చారిత్రమున (ఆంధ్రకవితరంగిణి మొదటిసంపుటము పుట ౧౭౮) వ్రాసియున్నాఁడను. ఈకరికాలునకును బిజ్జలునకును నడుమఁ జాల పురుషాంతరములు గడచినవి. వానివివరములు తెలియవు. నన్నిచోడుని చారిత్రమున పొత్తపిచోడశాఖలైదింటిని జూపియున్నాఁడను. అందు ౨-౩-౪ సంఖ్యలుగల శాఖలకును, మన యీమనుమసిద్ధి శాఖకును సన్నిహిత సంబంధము లేదు. ఆశాఖలలో బిజ్జనలేఁడు. అతఁడాశాఖలకుఁ జెందినవాఁడు కాఁడు. కాని అందలి మొదటిసంఖ్యగల వంశవృక్షమును, మనుమసిద్ధి వంశవృక్షమును బిజ్జననుండి యుత్పన్నమైనవి. ఆవంశవృక్షమునఁ గడపటి పురుషుఁడైన ఓపిలిసిద్ధియు, మనుమసిద్ధి తండ్రియగు తిక్కరాజును సమకాలికులు. బిజ్జనకుఁ దరువాత ౧-౨ పురుషాంతరములలో పల ఓపిలిసిద్ధి మనుమసిద్ధివంశములు విడిపోయియుండును. ఓపిలిసిద్ధి వంశీయులు కొణిదెనలోను, మనుమసిద్ధి వంశీయులు నెల్లూరు మండలమునను రాజ్యముచేసినట్లు కనుపట్టుచున్నది.

తిక్కనకావ్యమునకుఁ గృతిపతియైన మనుమసిద్ధి కొలూరను గ్రామమును బ్రాహ్మణుల కొసంగి వ్రాయించిన శిలాశాసన మొకటి

నందలూరు గ్రామమున సౌమ్యనాథేశ్వరుని యాలయమునఁ గలదు. (A.R. 580 of 07) అందు మనుమసిద్ధి వంశవృక్షమున్నది. ఆశాసనమునందుఁ గొంతభాగము గోడలోపల కట్టఁబడి యుండుటచేఁ బూర్తిగ లభింపలేదు. బ్రహ్మ, మరీచి, కాశ్యప, మను, ఇక్ష్వాకు, కకుత్స్థ, దశరథులకుఁ బిమ్మట గరికాలును నాపిమ్మట బిజ్జన నుదాహరించినాఁడు. తరువాతఁ గట్టడములో నుండిపోవుటచే నాతని సంతతిని క్రమముగాఁ దెలిసికొన వీలుకలిగినది కాదు. అటుతరువాతి వంశవృక్ష మీక్రిందివిధముగా నున్నది.

ఈవంశమునకు మూలపురుషుఁడైన బిజ్జనను నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నిట్లు వర్ణించినాఁడు.

చ. పరుషపరాక్రమం డగుచుఁ బల్లవుపీట నుదగ్రులైన వ
న్నిరువుర నాతఁడంగలయ నెన్ని యనన్యశమత్సరంబుమై
మరరిపుసన్నిభుండు పదుమువ్వరగండఁ డనంగఁ జెట్టెఁ దా
బిరుదు వెలుంగ బిజ్జలుఁడు భీకరభూరిభుటాబలంబునన్.

ఈతఁ డేకాలమువాఁడో స్పష్టముగాఁ దెలియుటలేదు. ఉజ్జ్వపురియందు శిఖరమున గరుడ విగ్రహము గలిగిన విజయస్తంభము నొకదానిని బిజ్జన నిర్మించెనని యొకశాసనమున గలదఁట. కర్నూలు మండలమునందలి నందికొత్తూరు తాలూకా కొత్తపల్లెలో బిజ్జఁచోళ మహారాజు శాసన మొకటికలదు (ద. హి. శా. సం. ౯ భా ౧ సంఖ్య ౨౨౩) ఇతఁడు కరికాలచోడుని వంశములోని వాఁడైనట్లు శాసన మందలి "స్వస్తి చరణసరోరుహవిహిత విలోచనత్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథ్వీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాలకులరత్నప్రదీప"యనుప్రశస్తినిఁ బట్టి తెలియుచున్నది. ఈతని కాలము శాసనమున వీయలేదు. కాని యితఁడు త్రిభువన మల్లదేవుని సామంతుఁడైనట్లు శాసనమునందుండుటచేతను, పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు మొదటి త్రిభువనమల్లుఁడు శా. శ. ౯౮౦-౧౦౦౮ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడగుట చేతను చోళబిజ్జనయాకాలము వాఁడని విశ్వసింపవచ్చును. ఓపిలిసిద్ధి, మనుమసిద్ధుల వంశవృక్షములనుబట్టి చూచినను బిజ్జనకాలము దీనితో పరిపోవుచున్నది. అందుచే నాబిజ్జనయు నీతఁడు నొక్కఁడే యని నిర్ధారణము చేయవచ్చును. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ జెప్పిన పదుమువ్వురు గండఁడను బిరుదము నీశాసనమున నుదాహరింపలేదు. ఈ శాసనానంతరమున నీతఁడు పదుమువ్వర గండఁడయ్యెనేమో! ఈశాసనము సమగ్రముగాఁ గూడ లేదు. ఈతఁడే మనుమసిద్ధి వంశమునకు మూల పురుషుఁడయ్యెనేని, నితనికిని బై వంశమందలిదాయ భీమునకు నడుమ

శాసనములోనున్న పురుషాంతరము లెన్నియో యుండవు. ఆబిజ్జనకు దాయభీముఁడు పుత్రుఁడో పౌత్రుఁడో నైయుండును.

పై నుదాహరించిన శాసనములో మధురాంతక పొత్తపిచోళ శబ్దము నీమనుమసిద్ధికిఁ జెప్పియుండుటచే నీశాఖ చోళులలోని మధురాంతక పొత్తపిశాఖ యనుట స్పష్టము. అందులో వీరు నెల్లూరును రాజధానినిగా జేసికొనినవా రగుటచే వీరిని నెల్లూరు తెలుఁగు చోడులని యందురు. పైని జూపిన వంశములోని మొదటి మువ్వురనుగాని, యంతకు బూర్వులైన బిజ్జనకారువాత వారినిగాని తిక్కన తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునఁ జెప్పఁనలేదు వారి శాసనములును గన్పట్టలేదు. వారు పొత్తపిచోళ ప్రభుశాఖకుఁ జెందియున్నను బరిపాలనములో సంబంధము లేదో, యున్నను ఏదేని యొకస్వల్ప ప్రదేశముపై నధికారము వహించియుండిరో తెలియదు.

తాత మనుమసిద్ధి :

మన మనుమసిద్ధికిఁ బితామహుఁడైన మన్మసిద్ధినిఁ దిక్కన యీ క్రింది రెండుపద్యములలో వర్ణించినాఁడు.

క. తద్వంశంబునఁ జోషిత
విద్వజ్జనుఁ డహితభుజగవిహగేంద్రుఁడు ధ
ర్మాద్వైతమూర్తి వరయో
షిద్వర్గస్మరుఁడు మన్మసిద్ధి జనించెశా.

సీ. భూరిప్రతాపంబు వైరిమదాంధకా
రమున కఖండదీపముగఁ జేసి
కరుణ దీనానాథకవి బంధుజన చకో
రములకుఁ జంద్రాతపముగఁ జేసి

చరితంబు నిఖిలభూజన నిత్యశోభన
లతకును నాలవాలముగఁ జేసి
కీర్తిజాలముఁ ద్రిలోకీశారికకు నఖి
రామరాజిత పంజరముగఁ జేసి

ఆ. సుందరీజనంబు డెందంబునకుఁ దన
నిరుపమాన మైన నేర్పు కలిమి
నతిప్రసిద్ధి చేసి యసదృశలీలమైఁ
బరగె మనుమసిద్ధి ధరణివిభుఁడు.

ఈపద్యములను బట్టి యీతఁడు విశేషప్రఖ్యాతిగనినవాఁడు శాక్తేయుఁడను, కొంత పరిపాలనాధికారమును గలిగియున్నవాఁడుగా గన్పడుచున్నాఁడు.

పై వంశవృతములోని భేతభూపతిభార్య శ్రీయాదేవి యనియు, నాతని కుమారుఁడైన రొట్టిసిద్ధికి నల్లసిద్ధి, తమ్మసిద్ధి యను కుమారులున్నారనియు. శా. శ. ౧౧౭౯ సంవత్సరపు శాసనమువలనఁ దెలియు చున్నది. (నె. శా. సం. కావలి ౩౯) వీరు, రాజేంద్రమనుమసిద్ధికిఁ దమ్ములై యుందురు.

తిక్కరాజు:

ఇతఁడు రాజేంద్రమనుసిద్ధి కుమారుఁడు. ఇతఁడు నిగుళఁ బరాక్రమశాలి. కడప, చిత్తూరు, చెంగల్పట్టు, మండలములను జయించి కాంచీపురము వఱకును దన రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసిన ప్రతిభావంతుఁడు. ఈతని విజయగాథలను దిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున మూఁడు పద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. దానివిబట్టి యితఁడు (౧) పృథ్వీశ్వరుని జంపెననియు, (౨) కర్ణాటసోమేశుని జయించి,

చోళస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించెననియు (౩) కాడవపతిని జయించి, కప్పమును గొనెననియు, (౪) లకుమయను, శంభురాజును దాయాదులను జయించెననియుఁ దెలియుచున్నది. ఈతిక్కరాజు జయించిన రాజులెవ్వరో క్రమముగా నీదిగువ వివరించెదను దీనినిబట్టి తిక్కరాజు కాలము తెలియును.

తిక్కరాజు చంపిన పృథ్వీశ్వరుఁ డెవ్వరు?

ఉ. కేశవసన్నిభుండు వరగీతయశోనిధి చోళతిక్కధా
త్రీశుఁడు కేవలుండె నృపు లెవ్వరి కాచరితంబు గల్గునే
శైశవలీలనాఁడు పటుశౌర్యధురంధరబాహుఁ డైన పృ
థ్వీశనరేంద్రు మస్తకము నేర్తెఱఁ గందుకకేళి సల్పఁడే.

—నిర్వచనోత్తర రామాయణము.

ఈ పృథ్వీశ్వరుఁడు వెలనాటిచోడుఁడు, మూఁడవ గొంకరాజునకును జయాంబికకును గుమారుఁడు. ఈ వెలనాఁటిచోడులనుగూర్చిన కథలతో సంబంధము మంచెనకవి చారిత్రమున నెక్కువగాఁ గలదు. కావున వీరివిషయమునందు వ్రాసెదను. పృథ్వీశ్వరుని శాసనములు శా. శ. ౧౧౦౮ మొదలు ౧౧౨౮ వఱకును గన్పట్టుచున్నవి (దః హిం. శా. సం. ౫ సంఖ్య ౧౩౩౮–౧౩౫౪) ౧౧౨౮ తరువాత నీతనిశాసనములు గన్పట్టుటలేదు. తిక్కరాజు తన శైశవమునందే యీతనిని జంపెనని పైపద్యమునందుఁ జెప్పియుండుటచే ౧౧౨౮ వ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట కొలఁదికాలములోనే తన ౧౮వ యేట నీతఁడు పృథ్వీశ్వరుని సంహరించెననియు, దానినిబట్టి తిక్కరాజుయొక్క జననము ౧౧౧౦ ప్రాంతమై యుండుననియు, నిశ్చయింపవచ్చును. ఈతని పిన

తండ్రియైన నల్లసిద్ధి శాసనమును బట్టియును, నీతని కుమారుఁడైన మనుమసిద్ధి శాసనమును బట్టియును, నీతిక్కరాజు కాలము సరియైన దనియే చెప్పవచ్చును

తిక్కరాజు జయించిన సోమేశ్వరుఁడెవ్వఁడు?

కర్ణాటప్రభువైన సోమేశ్వరుఁడు చోళరాజ్యము నపహరింపఁగా నీ తిక్కరాజాతనిని జయించి చోళసింహాసనమునఁ జోళునినిలిపిచోళ స్థాపనాచార్యబిరుదమును వహించెనని తిక్కనసోమయాజి యీక్రింది పద్యములోఁ బర్ణించియున్నాఁడు.

మ. కమలాప్తప్రతిమానమూర్తి యగు నాకర్ణాటసోమేశు దు
ర్దమదోర్గర్వము రూపుమాపి నిజదర్పంబుం బ్రతిష్ఠించి లీ
లమెయిఁ జోళుని భూమిపై నిలిపి చోళస్థాపనాచార్య నా
మము దక్కంగొని తిక్కభూవిభుఁడు సామర్థ్యంబు చెల్లింపఁడే

ఈతిక్కరాజునుగూర్చి మూలఘటిక కేతనకవి తన దశకుమార చరిత్రమున రచించిన పద్యముల నిటనుదాహరించి యీకర్ణాట సోమేశ్వరుఁ డెవ్వఁడో వ్రాసెదను.

ఉ. శ్రీవిభుఁడైన యామనుమసిద్ధికిఁ బుణ్యచరిత్ర యైన త
ద్దేవికిఁ బుట్టెఁ దిక్కజగతీతలనాథుఁ డశేషలోకసం
భావితుఁడై ధరాభరము వాపఁగ నావసుదేవదేవకీ
దేవుల కుద్భవించి వినుతిం బెలుపొందిన కృష్ణుఁడో యనన్.

వ. ఇట్లుదయించి రాజ్యాభిషిక్తుం డైనయనంతరంబ.

సీ. బలిమిచేఁ బృథ్వీశవసుధేశు తలద్రుంచెఁ
గటకసామంతుల గర్వమడఁచె

గాళవవిభు నహంకారంబు మాన్పించెఁ
బాండ్యునిచేతఁ గప్పంబుఁ గొనియె
ద్రవిడమండలిక లందఱ దక్క గెలిచి చో
డని నిజరాజ్యపీఠమున నిలిపె
నెఱుకమన్నీల నిర్వైర వృత్తిఁ గా నేలె
వైరివీరుల నామాలూరు నొర్చె
యోధహరిరాయ పెండరుఁ డుభయకటక
వీరుఁ డభినవభోజుఁ డాకారమదనుఁ
డవనిభారధారేయ మహాత్మ్యవిజిత
దిక్కరీంద్రుఁడు భువచోళతిక్కనృపతి.

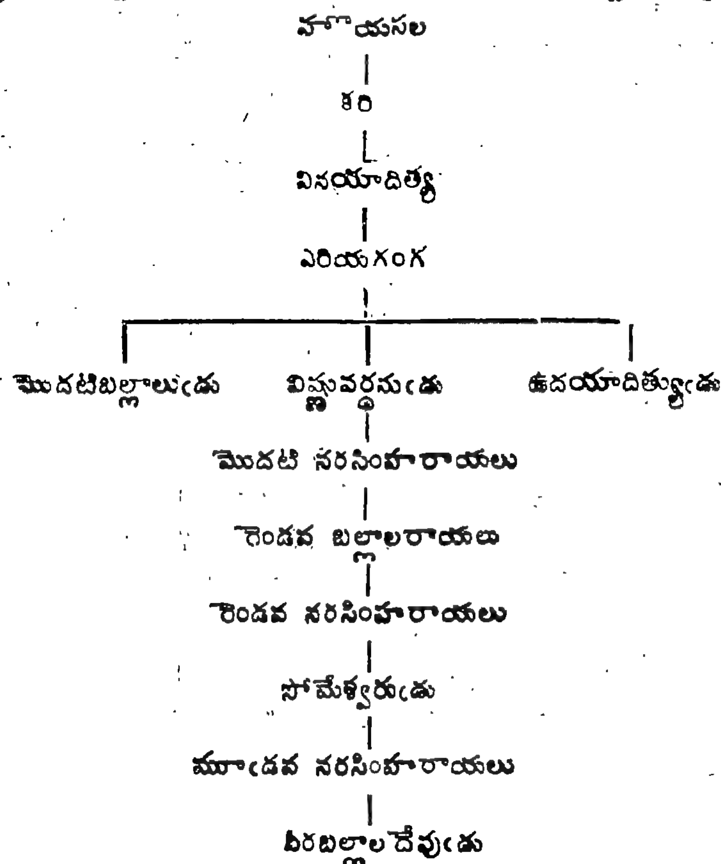
ఈపద్యము శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు ముద్రింపించిన దశకుమార చరిత్రమునుండి గైకొంటిని తాళపత్రప్రతిలో నున్న పాఠమును సరిగా నర్థము చేసికొనక పెక్కుతావుల శ్రీ పంతులుగారు తమ యిష్టమువచ్చినట్లు దిద్దివేసిరని వ్రాయుచు శ్రీమా. రామకృష్ణకవిగారు తాళపత్రిప్రతిలోనిదని యీక్రిందిపద్యమును భారతిలో నిచ్చియున్నారు.

సీ. బలిమిచేఁ బృథ్వీశుతలఁ ద్రుంచి సేవణ
కటకసామంతుల గర్వమడఁచి
ద్రవిడమండలికులందఱఁ దక్క నేలెఁ జో
డని నిజరాజ్యపీఠమున నిలిపెఁ
గర్ణాటవిభు నహంకారంబు మాన్పించెఁ
బాండ్యునిచేతఁ గప్పంబు గొనియె
నేఱువమన్నీల నెఱవృత్తిఁ గా నేలె
వైరివీరుల నామలూర నొర్చె
త్రిభువనరాయ పెండారుఁ డుభయకటక
వీరుఁ డభినవభోజు డాకారమదనుఁ

దవనిఖాంధ్రారయు మహోగ్రవిజిత
దిక్కరీంద్రుండు చోళతిక్కనృపతి.

సేవణకటక మనఁగా యాదవులరాజధాని యగు దేవగిరి యనియు యాదవసామంతుల నితఁడు జయించెననియు ద్రవిడమండలికు లందఱుఁ దక్క కొలెరె యనుటలో పరాశ్రయము లేకుండఁ దానొక్కఁడే ద్రవిడమండలాధీశ్వరుల నంః ఆ కొలెననియు నర్థమని శ్రీరామకృష్ణకవిగారు వ్రాసియున్నారు. అది నిశ్చయము. కర్ణాటవిభుఁడనఁగా హొయసలవంశజుఁడగు నాల్గవ సోమేశ్వరుఁడని తలంపక పంతులుగారు కాకతిపతి యని సవరించియుందురు. "ఈజయింపఁబడిన సోమేశుఁడు పశ్చిమచాళుక్యుఁడయిన నాల్గవసోమేశుఁడయియుండును" అని బ్ర వీరేశలింగముపంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రలో వ్రాసియున్నారు కాని యది సరియైనట్లు కన్పట్టదు. ఈ పశ్చిమచాళుక్యుఁడగు నాలవ సోమేశుఁడు శా. శ. ౧౧౦౪-౧౧౧౧ వఱకు రాజ్యము చేసినవాఁడు. ఈ కాలములో తిక్కరాజు లేఁడు, ఉన్నను పదేండ్లలోపు వయసుకలవాఁడై యుండును. ఏమనిన చెలవాఁటి పృథ్వీశ్వరుని, ఈతిక్కరాజు తన శైశవముననే చంపియుండెననియు, నది శా. శ. ౧౧౨౮ కు తరువాతనై యుండుననియుఁ బైని వ్రాసియుంటిని. అప్పటికి తిక్కరాజునకు బదునెనిమిది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితి నేని, అతనిజననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమయియుండును. అట్లయినచో చాళుక్య నాలవసోమేశుని రాజ్యాంతకాలమునకుఁ దిక్కరాజు పదిసంవత్సరముల వయసుకలవాఁడై యుండును. కావున నితఁడా సోమేశుని దోర్గర్వమును రూపుమాపుటకుఁ దగినవాఁడై యుండఁడు. ఇంతేకాదు చాళుక్య నాలవసోమేశుని కాలములో, చోళరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు మూఁడవకులోత్తుంగ చోడుఁడు. ఇతఁడు మిగుల పరాక్రమశాలి. చోళదేశమే కాకుండ, ఆంధ్రదేశము కూడ నితని యేలుబడిక్రింద నుండెను. అట్టివాని నీనాలవసోమేశుఁడు చోళసింహాసనమునుండి తఱిమివేయుట తటస్థింపదు. కావున పైపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన సోమేశ్వరుఁడే నాలవసోమేశుఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము.

హొయసలులను నొకతెగవారు, ప్రస్తుతము సేలము, కోయంబుత్తూరు మండలములని పిలువఁబడుచున్న ప్రదేశమును మైసూరు రాష్ట్రములోని గొంతప్రదేశమును కొంతకాలము పరిపాలించుచు వచ్చిరి. వీరిపరిపాలనకు లోఁబడిన ప్రదేశములో విశేషభాగమున కర్ణాటభాషయే యుండుటచే వీరు కర్ణాటాధీశ్వరు లనియే పిలువఁబడుచుండిరి. ఈహోయసలులు యాదవరాజుల సంతతి వారనియు వీరి వంశకర్త హోయసల నామధేయుఁడగుటచే, నాతని వంశీయులు హోయసలు లైరనియు చరిత్రకారులనుచున్నారు. వీరి వంశవృక్షము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను. వీరిరాజధానీనగరము ద్వారసముద్రము.

వీరి పరిపాలనాకాలమును నిర్ణయించు శాసనములు కలవు కాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుదాహరింపలేదు. ఇందు చూపఁబడిన సోమేశ్వరుఁడు కర్ణాటదేశమును శా. శ. ౧౧౫౫ మొదలు ౧౧౭౮ వఱకును పాలించినట్లు శాసనాధారములవలనఁ గన్పించుచున్నది. తెంగుళూరు నిర్గుండశాసనములు (A. R. 366 of 1919) (చోళరాజులపట్టిక నన్నెచోడుని చారిత్రమున నిచ్చియున్నాఁడను) ఈకాలములో చోళ రాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు మూఁడవరాజేంద్ర చోళుఁడు, ఇతఁడు బలహీనుఁడై రాజ్యసంరక్షణమునందసమర్థుఁడై యుండెననియు, నీసమయమున నీవీరసోమేశ్వరుఁడు బలవంతుఁడై యాతనిని జయించి చోళసింహాసనము నాక్రమింపగా, మనతిక్కరాజు వీరసోమేశ్వరు నెదుర్కొని పోరాడి చోళసింహాసనమున మూఁడవ రాజేంద్రుని నిలిపెననియుఁ జరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు. ఇది సత్యమనుటకు సంశయింపనక్కరలేదు. ఈమూఁడవ రాజేంద్రచోళుఁడు శా.శ.౧౧౬౭ మొదలు ౧౧౮౯ వఱకును చోళసింహాసనము నందున్నవాఁడు. కావున తిక్కరాజు శా. శ. ౧౧౬౭ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట ననఁగా శా. శ. ౧౧౭౦ ప్రాంతమున సోమేశ్వరుని జయించి యుండవచ్చునని తలంపవలసి యున్నది. ఈ సోమేశ్వరునిచే జయింపఁబడినవాఁడు మూఁడవ రాజేంద్రచోళుఁడు గాక మూఁడవరాజరాజని తలంచితిమేని యాతని పరిపాలనాకాలము శా. శ. ౧౧౩౮ మొదలు ౧౧౭౦ వఱకును నై యున్నది. కావున తిక్కరాజు సోమేశ్వరుని జయించినది శా. శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతమై యుండును. ఇదియే సత్యమని నా యభిప్రాయము.

ఈ తిక్కరాజును వర్ణించుచుఁ దిక్కనవ్రాసిన మూఁడవ పద్య మిది.

సీ. లఘుమయ గుఘములూరికి నెత్తివచ్చిన,
గొనఁడె యాహవముఁ ఘోటకముల
దర్పదుర్జయులగు దాయాదనృపతుల
ననిలోనఁ జిఱఁడే యాగ్రహమున
శంభురాజాది ప్రశస్తారిమండలి
శముఁ జేర్చి యేలఁడె కంచిపురము
చేదిమండలముఁ గాసిగఁజేసి కాడవ
పతి నియ్యకొలుపఁడే పలచమునకు
రాయగండగోపాలు నవాతిథయద
రాయచెండాల బిరుదాభిరాము మభయ
రాయగండాంకు

ఈపద్యమందలి దాయాది నృపతులీశని పినతండ్రులైన నల్లసిద్ధి తమ్మసిద్ధులో లేక వారికుమారులో యైయుందురు.

తిక్కరాజు జయించిన కాడవపతి యెవరు?

పైసీసపద్యములోని నాల్గవ పాదమునఁ జెప్పిన కాడవపతి. యెవ్వరో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఉత్తరార్కాడు, దక్షిణార్కాడు మండలములలోని కొంతప్రదేశమున కా కాలమునఁ జేది దేశమని పేరు. ఇది యా కాలమునఁ బల్లవరాజుల పాలనములో నుండెడిది. పల్లవుల లోని యొకశాఖకు "కాడవ"లని పేరు. పల్లవరాజగు హిరణ్యవర్మ కాడవ కులమునకుఁ జెందినవాఁడని యొక శాసనమునఁ గలదు (ద. హిం. శా. సం. ౨ సంఖ్య ౧౩౫)

అప్పటినుండియు, నీ చేదిదేశమును బాలించుచున్న రాజులకు కాడవశబ్ద మపయోగింపఁబడుచున్నది. మనతిక్కరాజు కాలములో నీ చేదిదేశమును బలిపాలించిన కాడవరాజు లిరువురు. వీరిరువురునుతండ్రి కుమారులు. ఇరువురును "కొప్పెరుఞ్జింగు" అనునామముతో పిలువఁ

౧౨౩౧. కొప్పెరుఞ్జింగు అనఁగా మహారాజసింహ యని యర్థము మొదటికొప్పెరుఞ్జింగదేవుఁడు శా. శ. ౧౧౩౨ మొదలు ౧౧౬౫ వఱకును, రెండవకొప్పెరుఞ్జింగు శా. శ. ౧౧౬౫ మొదలు ౧౨౦౧ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కనుపట్టుచున్నవి. చెంగల్పట్టు మండలము లోని చెంగల్పట్టుతాలూకా యందలి అత్తూరు గ్రామమున ముక్తేశ్వ రాలయముయొక్క గోడపైఁగల యొకశాసనము (ద. హిం. శా. సం. ౧౨ సంఖ్య ౧౨౦) నందు మొదటి కొప్పెరుఞ్జింగని బిరుదము లిట్లున్నవి. "పల్లవకులపారిజాత - కాడవకులచూడామణి - అవనీ పాలనజాత - గండపెండారలుంటాక - క్షీరాపగాదక్షిణనాయక - కావేరీకాముక - పెన్నానదీనాథఖడ్గమల్ల - భారతీమల్ల - మల్లాపురీ వల్లభ - కాంచీపురకాంత - ఇత్యాది - ఈబిరుదావళిలోని 'గండ పెండారలుంటాక' అను బిరుదమువలన నితఁడు గండపెండార బిరుదమును గలవానిని జయించి గండపెండారమును దోచుకొనినవాఁడని తెలియుచున్నది!

చోడతిక్కరాజును "గాయగండగోపాల నరాతిభయదరాయ పెండారబిరుదాభిరామ మభయరాయగండాంక" అని పైనిచూపిన సీసపద్యములోఁ దిక్కనసోమయాజి వర్ణించియున్నాఁడు. ఈశాసనము నందు తిక్కరాజును కొప్పెరుఞ్జింగఁడు జయించినట్లున్నను, నింతకు పూర్వముననో పరమందో తిక్కరాజాతనిని జయించి తన కాతఁడు కప్పమొసంగుట కంగీకరింపఁజేసియుండును. ఈశాసనము శక సం. ౧౧౬౦ సంవత్సరమునాఁటిది. తిక్కనసోమయాజి వ్రాసినకాడవపతి యాతఁడే యైయుండును. కాదేని నీతనికుమారుఁడై యుండును. కుమారుఁడే యైనచో కాడవపతినిజయించినకాలము కాలి శకము ౧౧౬౫ వఱకుఁ బిమ్మటను ౧౧౭౩ కు పూర్వమునయి యుండును.

ఈకొప్పెరుఞ్జింగను పేరునగల శాసనములు చాలఁగలవు వాని నన్నిటిని సమన్వయింప వలసియున్నది.

తిక్కరాజు జయించిన యితరరాజులు:

గుఱమలూరి యొద్ద లకుమయను తిక్కరాజు జయించినట్లు పై పద్యములో నున్నది ఈలకుమయ యెవ్వఁడో తెలియదు. లక్ష్మణ దండనాయకుఁడను నొకఁడున్నాఁడు. శాని యాతఁడీతని కాలము వాఁడు కాఁడు. శంభువరాయవంశీయు లాకాలమునఁ గంచిలో రాజ్యము చేయుచుండిరి. వీరు తెలుఁగు పల్లవరాజులకు సామంతులయినట్లు కనఁబడుచున్నది. తిక్కరాజు కాలమున రామరాయ శంభురాయలు రాజ్యము సేయుచుండెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. బహుశః తిక్కరాజు జయించిన దీతని నే యైయుండును. ఈవిషయమునందింకను బరిశోధన మావశ్యకము.

తిక్కరాజు శాసనములు:

చోడతిక్కరాజు శాసనము లనేకములు చెంగల్పట్టు మండలములోను, నెల్లూరు మండలములోను గానంబడుచున్న వనియు రావూలు కందుకూరు తాలూకాలలోఁ బెక్కులు గలవనియు నితఁడు శాసనములలో చోడతిక్కనృపతియనియు, తిరుకాళత్తి, దేవచోడ మహారాజనియు, భుజబలవీరతిరుకాళత్తిదేవచోడ మహారాజనియు, వ్యవహరింపబడుచు వచ్చెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియుండిరి. మనుమసిద్ధి మహారాజు వ్రాయించిన కొలూరు శాసవములో తనతండ్రి తిరుకాళత్తిదేవ మహారాజని యుదాహరించి యుండుటచే, నీచోడ తిక్కరాజునకు తిరుకాళత్తిదేవుఁడని పేరున్నమాట నిశ్చయము.

నెల్లూరు శాసనములలోఁ దిరుకాళత్తి దేవుఁడనియు, నల్లుతిరుకాళత్తి దేవుఁడనియు నిరువురు కనఁబడుచున్నారు.

అల్లుతిరుకాళత్తిదేవుఁడు పల్లవుఁడనియు, నాతనికిని, చోడతిరుకాళత్తి దేవునకు నేమియు సంబంధము లేదనియు, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. అల్లుతిరుకాళత్తిదేవుని యొక్క శాసనములో (నె శా సం.) నీతఁడు తనమామయైన తిరుకాళత్తిదేవునకుఁ బుణ్యమునకుగాను ధర్మమిచ్చినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఈమామ తిరుకాళత్తిదేవుఁడు చోడతిక్కరాజగునో లేక యాతఁడు వేఱొక తిరుకాళత్తి దేవుఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది.

నెల్లూరు శాసనములను బరికించి చూచినచో తిరుకాళత్తిదేవమహారాజులు పలువురున్నారని స్పష్టమగును. ఒకనిపేరు భుజబలచోడతిరుకాళత్తిదేవచోడమహారాజు. ఇతని ప్రశస్తి ''స్వస్తిచరణసరోరుహ విహితవిలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాఖిల పృథ్వీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాలకులరత్న ప్రదీపక అపరిమితప్రతాప సతతమభ్యర్చిత త్ర్యక్షేశ్వర ఒరయూరిపురవరాధీశ్వర కాంచీపురవరాధీశ శ్రీమన్మహామండలేశ్వర భుజబలచోళతిరుకాళత్తి దేవమహారాజు" అనియున్నది. ఇతనిశాసనములలో కులోత్తుంగ చోడాది చోళచక్రవర్తుల నామము లుదాహరింపఁబడలేదు. ఇతనిశాసనములు నెల్లూరు మండలములోని ఉదయగిరి తాలూకాలో నున్నవి. (నె. శా. సంపుటము ౧౨౮౬-౧౨౯౦) ఇవి వరుసగా శా. శ. ౧౧౩౮-౧౧౬౭ సంవత్సరములలోనివి. ఇవిగాక రావూరుతాలూకాలో (పుట ౧ ౨౬౮) భుజబలవీరతిక్కకాలతి దేవచోడమహారాజు శాసనమొకటి శా. శ. ౧౧౩౩లో నున్నది. ఇతని ప్రశస్తి పైని వ్రాసిన ప్రశస్తియే గాకందు దానికితోడుగా ''కామినీజన జయంత తురగరేవంత, వితరణవినోదవిక్రమాదిత్య తెంజనాదిత్య రివు

విపులమార్తాండ జగదొబ్బగండ గగ్గెలకారాతిమూరకులకుధరకులిశధర
శరణాగత వజ్రపంజర కీర్తినారాయణేత్యాది" బిరుదములుకూడ నున్నవి.
కావున నితఁడు పైనిజెప్పిన భుజబలచోళ తిరుకాళ్తిదేవుని కంటెఁ
బూర్వుఁడును నామములో బిరకబద్ధముండుటచే భిన్నవ్యక్తియునై
యున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇట్లే అల్లుతిరుకాళత్తి దేవులలోకూడ
నిరువురు కనఁబడుచున్నారు ఒకఁడు అల్లుతిక్క మహారాజు ఇతని
శాసనములు శా.శ ౧౧౦౪లో నెల్లూరు, సూళ్లూరుపేట, గూడూరు
తాలూకాలలో నున్నవి (పుట ౭౭౫-౪౩౨, ౭౭౬-౧౩౦౭)
రెండవవాఁడు అల్లుతిరుకాళత్తిదేవ చోడమహారాజు. ఇతనిశాసనములు
ఆత్మకూరు, రాపూరు, కావలి తాలూకాలలో శా.శ. ౧౧౬౬-౧౧౬౯
సంవత్సరములలో (పుటలు ౨౦౭-౧౨౩౨,౭౧౯) నున్నవి. ఇందు
౨౦౭ వ పుటలోని శాసనములో తనమామ తిరుకాళత్తి దేవునకు
పుణ్యముగనని యున్నది. ఇతఁడు పైని మొదట చెప్పిన భుజబలచోడ
తిరుకాళత్తిచోడ మహారాజున కల్లుఁడై యుండునని తోఁచుచున్నది.
పైనిజెప్పినతిరుకాళత్తి దేవులలో నెవ్వఁడును మన చోడతిక్కరాజు
కాఁడు.

వీరుగాక చోడతిక్కరాజు అని చెప్పఁదగినవాఁడింకొకఁడు
కలఁడు. ఇతనిపేరు శాసనములలో మధురాంతకపొత్తపిచోళుఁడనియుఁ,
గండగోపాలుఁడనియు బిరుదులు గలిగి తిరుకాళత్తిదేవచోడ మహా
రాజనియు, మహామండలేశ్వర తిరుకాలత్తిదేవచోడమహారాజు అనియు
జెప్పఁబడినది. ఇతని శాసనములు నెల్లూరు మండలములో రాపూరు,
కందుకూరు, కావలి, నెల్లూరు, గూడూరు తాలూకాలలోనున్నవి.
(నె. శా. సం. పుటలు ౧౨౯౦,౧౨౧౬ ౫౪౧, ౭౪౮, ౪౩౧, ౮౫౪
౧౨౯౨) ఇవి శా.శ. ౧౧౫౩, ౧౧౩౬, ౧౧౩౨, ౧౧౫౨ సంవత్సర
ములలో నున్నవి. కొన్నిటిలో శకకాల మీయలేదు. కొన్నిఁటిలో

కులోత్తుంగచోళుని యొక్కయు గొన్నిటిలో రాజరాజదేవుని యొక్కయు రాజ్యసంవత్సరము లీయఁబడినవి. మూఁడవ కులోత్తుంగుఁడు శా. శ. ౧౧౦౨ మొదలు ౧౧౩౯ వఱకును నాతనితరువాత మూఁడవ రాజరాజదేవుఁడు శా. శ. ౧౧౩౮ మొదలు ౧౧౭౦ వఱకును చోళ రాజ్యమును బరిపాలించియుండిరి. మనచోడ తిక్కరాజు వారికి సామంతుఁడై యున్నవాఁడు. కనుకనే హొయసల వంశీయుఁడగు సోమేశ్వరుఁడు చోళరాజును సింహాసన భ్రష్టునఁ జేసినప్పుడీ తిక్కరాజాతనిని జయించి మరల చోళరాజును సింహాసనముపై నిలిపి చోళ సింహాసనస్థాపనాచార్య బిరుదమును గైకొని యుండెను. ఈ చోడతిక్కరాజు శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమున జన్మించి ౧౧౫౨ ప్రాంతమున వెలనాటి పృథ్వీశ్వరుని జంపి, శా. శ. ౧౧౭౨-౧౧౭౯ నడుమ చనిపోయి యుండును. పైనిచూపిన శాసనము లన్నియు నీమధ్యకాలములో నున్నవి. కావున నీశాసనములలోఁ జెప్పువాఁడే మన చోడతిక్కరాజనుటకు సందియము లేదు. ఈశాసనములలో గొన్నిఁటిని బట్టి, యీతఁడు వైష్ణవభక్తుఁడని తెలియుచున్నది అయినను నితఁడు పరమతద్వేషము కలవాఁడు కాఁడు.

తిక్కరాజు మంత్రులు:

ఈతిక్కరాజునొద్ద తిక్కనసోమయాజికిఁ జినతండ్రియైన సిద్ధన మంత్రి కాయున్నట్లు కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమున నీక్రింది పద్యములో జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. స్థాపితసూర్యవంశ వసుధాపతి నా బరతత్త్వభూత వా
ణీపతి నా మదాత్తనృపవీతి బృహస్పతి నాగృహస్థ గౌ
రీపతి నాఁ గృపారసనరిత్పతి నాఁ బొగడొందె సిద్ధిసే
నాపతిప్రోడ తిక్కజననాథశిఖామణి కాప్తమంత్రియై.

ఇతఁడు ప్రధానమంత్రియే కాకుండ, సేనాపతిగాఁగూడ నుండెనని పై పద్యములో నున్నది. తిక్కరాజునొద్ద సిద్ధయయే కాక యాతని కుమారుఁడైన తిక్కనకూడ మంత్రిగా నున్నట్లు క్రిందిశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (నెల్లూరు శాసనములు ౧౩౯ రపుట) ఈశాసనము లో నన్వయము సరిగా కుదురుటలేదు. కాని ముఖ్యవిషయములు స్పష్టముగానే యున్నవి.

"స్వస్తి సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర (ప్రిసాహిత?) తిక్కయదేవమహారాజులు సమస్తప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహాప్రధానులైన సిద్దనపెగడ తిక్కయవాథరిపెగడయుందమతాండినంతోడు నింగవట్టునుం గూడియు వయోన్నతప్రముఖులై యశవర్గంబులోఁ దోలగట్టునం దిష్టకథవినోదములనున్న యవసరంబున ధర్మాధర్మం విచారించి తమతండ్రి తిరుకాళేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు నంగభోగరంగభోగములకు స్వస్తిశ్రీ సకవరుషంబులు ౧౧౭ర నేండు శ్రీవీరరాజేంద్రచోడ చక్రవర్తి ౯ శ్రా. హి. పరీధావిసంవచ్ఛర ఫాల్గుణబహుళ ౧౫ వడ వారము నాంటి సూర్యగ్రహణమునాండు తిరుకాళేశ్వరదేవర దివ్య శ్రీపాదపద్మారాధకులైన త్రిపురాంతక దేవునికిన్ని అతని తమ్మండు గేదారదేవునికిం దిలుకపాటికంపనలములో బోగడపాడ నున్నది. ఆచంద్రార్కముగా ధారాపూర్వము సేసి ఇచ్చినవాండు. దీనిం సెవ్వండు లేదన్నవానినోర తోంక ప్రువ్వులు దొలుదీనికి విక్రితంచేస్తే వారు గంగ్గకఱుతం గపిలం పాడిచివారు తమపెదకొడుక్క కపాలానం స్వనరమాంసభక్షణంబు సేఁనవారు. స్వదత్తంపరదత్తంవ్వా ఓహరేతి వసుంధరా షష్టివర్ష్యసహస్రాణి విష్టాయాం జాయతే క్రిమి."

ఈశాసనమునుబట్టి తిక్కరాయులు క్రీ. శ. ౧౨౫౨వ సంవత్సరము వఱకు జీవించియున్నాఁడనుట స్పష్టము. ఇతఁడు శా. శ. ౧౧౧౦ అనఁగా క్రీ. శ. ౧౧౮౮) ప్రాంతమున జన్మించియుండునని వ్రాసి

యుంటిమి. అది సత్యమయినచో పీఠాసనకాలమునాఁడు కాతనికి ౬౦ సంవత్సరములుండును. ఈతని కుమారుఁడైన మనుమసిద్ధి శాసనము శా. శ. ౧౧౭౯ లో కనఁబడుచున్నది. శా. శ. ౧౧౭౮-౧౧౭౯ నడుమ తిక్కరాజు కాలధర్మము నొందియుండును.

కృతిపతి మనుమసిద్ధి :

మనతిక్కనసోమయాజికిఁ బ్రభువును నిర్వచనోత్తరరామాయణ కృతిపతియు నగు మనుమసిద్ధి యీతిక్కరాజుకుమారుఁడే. ఇతనిగుణగణములను తిక్కనసోమయాజి పెక్కుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. అందలి రెండుపద్యముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

సీ. కొండలునటుకు నాఖండలు కైవడి
  యొనయు సేనంగులఁ దునుమునపుడు
బెబ్బులి వడి పేర్చి పిండు మాత్రియొప్పు
  గలుగు రావుతులకుఁ గడఁగునప్పు
డడవులఁ గార్చిచ్చు లడరుచందము గాన
  నగుఁ గాలుబలమున కలుగునపుడు
బలుగాలి మొగుళ్ళపై వీచు క్రియఁదోఁచుఁ
  దఱి చైనగొడుగులు వఱకునపుడు

తే. కసిమసంగిన మృత్యువుకరణి యంత
కాలరుద్రుని కైవడి కాలదండ
ధరునిబలువిడి యలవడు దురములోన
వసమశౌర్యుఁడు మనుమధరాధిపునకు.

సీ. అనుపమబహురత్న హయవారణముల వి
  ద్విషులు గప్పములు పుత్తెంచుచోట

నెల్లికయ్యంబుని యెద్దియోయి యు నొక్క
తెలన శాత్రవమూతి పలుకుచోటఁ
దలతలమని రెండుదడములవా రేటు
న కమానముగఁ జేర నవచుచోటఁ
దరసేన వచ్చియుం బాటియుం బయులైన।
యనిలోన జయము సేకొనెడుచోట

ఆ. నొక్కరూప కాని యొక్కడు డిగ్గను
గానరాదు మనుమసిద్ధి రాసమనకు
నన్యరాజు లీడె యారాయవేశ్యాభు
జంగుఁడైన మనుమజనవిభునకు.

ఈ పద్యములవలన నీమనుమసిద్ధి తండ్రివలెనే గొప్పపరాక్రమవంతుఁడనియు శౌర్యధైర్యములు గలవాఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. తండ్రివలె నీతఁడు విశేష దేశమును గలిగియుండకపోయినను, గణపతిదేవుని సాహాయ్యముతో నెల్లూరుమండలమున నొక ప్రసిద్ధి గల మహారాజై యున్నాఁడనుటకు సంశయము లేదు

మనుమసిద్ధి రాజ్యభ్రష్టుఁడగుట: తిక్కనరాజ్యమును తిరిగి సంపాదించుట:

ఈ మనుమసిద్ధిని నతని దాయాదులైన అక్కన- బయ్యనలను వారు పదభ్రష్టునిఁ జేసి రాజ్యము నపహరించిరనియు, వారిని జయించుటకు సాధ్యముగాకపోఁగా దిక్కనసోమయాజి కాకతీయ గణపతిదేవునొద్దకు, ఓరుగల్లునకుఁ బోయి యాతని సాహాయ్యమును గొంతీసికొనివచ్చి మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించెననియు నొకకథ కలదు. ఈకథను గ్రంథస్థము చేసినవారు కాసె సర్వప్పయును, కూచిమంచి జగ్గకవియును. సర్వప్ప ౧౫౦౦ సంవత్సరప్రాంతము వాఁడు. జగ్గకవి ౧౭౨౦ సంవత్సరప్రాంతము వాఁడు. సర్వప్ప తన సిద్ధేశ్వర చరిత్రమను ద్విపదకావ్యమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

(౧) సిద్ధేశ్వర చరిత్రమునందలి కథ :

సారెసారెకుఁ గేరి సన్నుతుల్ చేయ
సారపారావార సరసగంభీర
సారుఁడై కీర్తివిస్తారుఁడై యలరు
నారీతి గణపతి నటు మాచవేశ్యఁ
దిక్కనసోమయాజుక్కడకొసఁగె.

♦ ♦ ♦

దిక్కుదిక్కులనుండి తెరలి విద్యార్థు
లక్కడక్కడను గావ్యముల శ్లోకార్థ
మొక్కొక్క విధమున నూగి వివరింపఁ
జక్కన వినుచును నొక్కయంశమును
సొక్కి తిక్కనసోముఁ డక్క దేలించె
నారీతిగా సోమయాజులలాక
వారక చని ఋషివరులు దెల్ప

♦ ♦ ♦

అట్టిమహాత్ముని నా సోమయాజి
గట్టిన నెదురేఁగి నేర్పుతో రాజు
తెచ్చి యాస్థానసభికునిగాఁ జేసి
మెచ్చి తాంబూలాదు లెచ్చుగానిచ్చి

♦ ♦ ♦

అగు భారతాఖ్యాన మావీరవరులు
తగఁ జేసినట్టి యుద్ధప్రకారములు
వినియు సంతోషించెఁ గనినట్లు చెప్ప

♦ ♦ ♦

అంతఁ దిక్కనసోమయాజికి మెచ్చి
వింతవస్త్రంబులు వివిధభూషణము
లత్యంతభక్తితో నప్పు డిచ్చెను
సత్యసంధుఁడును సభ్యవర్తనుఁడు
నగు సోమయాజి తానారాజు కవితోఁ
దగుమాట వినుము మొక్కధర్మకార్యంబా
సూర్యవంశంబున సాటి గొందునట్టి
యార్యపూజితవస్తుఁ డామమ్మసిద్ధి
రాజు దా నెల్లూరు రమణతో నేల

♦ ♦ ♦

అక్కనబయ్యన లధికబలిష్ఠు
లక్కట సిద్ధిరాయనిఁ బాఱఁదోలి
దక్షిణరాజ్యంబు తామె యేలుచున్న
నొక్క కాసైనము జక్కఁగ నీరు
వారలదండించి వారి నెల్లూరు
వారి కిప్పింపు మవారణఁ బ్రీతి
ననిన గణపతిరా జట్ల కాకనుచు
వెడలి గణపతియు విజయంబునకును
గుడికొండమలసేన గొలిచి యేతేర
వెలనాఁడుచేరియు వీఁడెల్లఁ గాల్చి
వెలనాఁటిరాజును వెసగెల్చి వాని
యుప్పనంబులు గొని యటుఁజని రాజు
గుప్పున నెల్లూరు కూడ నేతెంచి
యక్కనబయ్యన నచట సాధించి

♦ ♦ ♦

నెల్లూరి ప్రజలకు నేర్పువాటిల్లఁ
చెల్లించె మనుమసిద్ధిరాజునకు
వెల్లూరు పట్టంబు నేర్పుతోఁ గట్టి
సల్లలితాద్భుత సమదుర్గములను
నలువదేఁబదియు నగుపట్టణముల
నమదోంగ సాధించి యామనుమసిద్ధి
రాజు కిచ్చెనుఁ దనతేజంబు దిశలఁ
బూజ లొక్కఁగ ఘనరాజితయశుఁడు
ఘనతటాకంబుఁ దాఁగట్టించె నచటఁ
గానకాని నెల్లూరఁ గొన్నెలలుండి
మనుమసిద్ధికి రాజ్యహితములు దెల్పె.

(౨) సోమదేవరాజీయ కథ :

కూడిమంచి జగ్గకవి తన సోమదేవరాజీయమునందిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

గీ. చేయఁ దక్కిన యైన దేవాయతనము
లవుడు పూర్తిగఁ గట్టించి యలరుచున్న
చోళ నొకనాఁడు తిక్కనసోమయాజి
వచ్చె నెల్లూరినుండి భూవరునికడకు.

సీ. వచ్చిన యయ్యార్యవర్యు నెదుర్కొని
వినయసంభ్రమభక్తు లినుమడింప
నతిథిపూజ లొనర్చి యతనిచే భారతా
ర్థమును ద్వైతాద్వైత తత్త్వములును
విస్తృత చిదచిద్వివేక లక్షణములుఁ
బ్రకట ధర్మాధర్మ పద్ధతులును

రాజనీతి ప్రకారంబును భారత
వీరుల మహిమంబు వినుచునుండి
యనుమకొండ విప్రాసులైనట్టి పెద్ద
జనుల రావించి వారిఁ దిక్కనమనీషి
తోడ వాదింప జేసినఁ దొడరి వారిఁ
జులకఁగా సోమయాజులు గెలుచుటయును.

వ. అప్పుడు పెద్దదేవాలయంబులు గూలం ద్రోయించి గణపతిదేవ రాజు సోమయాజుల పటువాక్యశక్తికి మెచ్చి యతనిని బహుప్రకారంబులఁ బూజించి యెనిమిదిగ్రామంబు లొసంగి, యతఁడు వచ్చిన కార్యం బడిగిన నాభూవరునకుఁ గవివరుం డిట్లనియె

గీ. ఇనకులోద్భవుఁడైనట్టి మనుమసిద్ధి
రాజు నెల్లూరు పాలించుచోఁ జెలంగి
యతని దాయాదు లతనినుక్కడఁగఁ బట్టి
యునిచి రాజ్యంబుఁ దమ సేయుచున్నవారు.

క. కావున మీరిప్పు డచటికి
వేవేగం దరలి వచ్చి విడకుండఁగ నా
భూవరుఁ బునరభిషిక్తునిఁ
గావింపఁగవలయు ననిన గణపతి విభుఁడున్.

గీ. అట్లకాక యనుచు నావని కొడఁబడి
యత్యుదారగుణసమగ్రుఁ డగుచుఁ
దవిలి యప్పు డొక్కనవలక్షధనమును
యజ్ఞకుండలములు నతనికిచ్చె

క. ననుచు నెడఁ దిక్కమఖి యా
జనవరుసింహాసనమున సచివాగ్రణియై

తనకెడు శివదేవయ్యా
గనుఁగొని యారాజుతోడఁ గడకం బలికెన్.

గీ. వసుమతీనాథ యీతఁ డీశ్వరుఁడు గాని
మనుజమాత్రుండుగాఁడు వల్మాలు నితని
యనుమతంబున నీవు రాజ్యంబు నెమ్మి
నేలు మని చెప్పి యాతనుఁ దేఁగుటయును.

సీ. గణపతిదేవుఁ డాతనిననుమతిఁ గాంచి
యతి సత్వరమునఁ బ్రయాణభేరి
వేయించి చతురంగసైన్యసమేతుఁడై
తరలి మున్వేలనాఁటి ధరణిపతుల
గెలిచి వారలచేత విలసద్వసువుఁగొని
వారినందఱఁ దనవశము చేసి
కొని చని నెల్లూరఁ గొబ్బునఁ జొచ్చి య
క్కనయు బయ్యనయు నన్ఖలులఁ దఱిమి
మనుమసిద్ధిరాజుఁ బునరభిషిక్తుఁ గా
వించి మించి రెండువేలునైదు
నూఱుగ్రామములు మనోవృత్తి కతనికి
నిచ్చి కడమఁ దాను బుచ్చుకొనియె.

తిక్కన గణపతిదేవునికడ కేఁగునప్పటికి భారతమునే కాదు, రామాయణమునైనను రచింపలేదు. భారతమును గణపతికి జదివి వినిపించినాఁడని వ్రాసిన వ్రాఁతలనుబట్టి పై గ్రంథములను విశ్వసింపరాదని కొందఱనుచున్నారు. అప్పటికి భారతరచన మారంభింపలేదనుమాట నిశ్చయమే కాని యాతని కభిమానగ్రంథమైన భారతమును సంస్కృత భాషలో నున్నదానిని జదివి వినిపించెనని తలంపవలసియున్నది. ఈ యూహకు సిద్ధేశ్వరచరిత్ర సోమదేవరాజీయములలోని వాక్యములు

వ్యతిరేకముగా లేవు. సంస్కృతభారతమును జదివి వినిపించి దాయాదు లపహరించిన రాజ్యమును పాండవుల కిప్పించుటకై శ్రీకృష్ణుఁడుతోడు పడినట్లే మనుమసిద్ధికిఁ దోడుపడుమని సోమయాజి గణపతిదేవునిఁ గోరియుండును.

గణపతిదేవుడు మనుమసిద్ధికి సాహాయ్యము సేయుట :

తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యొద్దకు వెళ్లియుండెనను సంగతి సంశయాస్పదమని శ్రీ వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. కాని యది సంశయింపఁదగిన విషయము కాదని నాయభిప్రాయము. చోడతిక్కరాజునకు దాయాదులు శత్రువులుగా నున్నారని తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునఁ జెప్పిన "దర్ప దుర్జయులగు దాయాదనృపతుల ననిలోనఁ బఱపఁడే యాగ్రహమున" నను పద్యపాదమువలన స్పష్టమగుచున్నది. తిక్కరాజు తరువాత నా దాయాదులు మనుమసిద్ధిపై దాడి వెడలి పగఁదీర్పుకొనఁ బ్రయత్నించి రని నమ్ముట కవకాశమున్నది. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునం దీ ప్రసక్తి యేమియుఁ గాన్పింపదు. అక్కనబయ్యనల నామములు పైగ్రంథములలో దక్క శాసనప్రపంచములోఁ గాని వాఙ్మయప్రపంచ ములోఁ గాని యెచ్చటను గన్పడవు. నెల్లూరు మండలములోని వంగవోలుతాలూకా త్రోవగుంట యందున్న శిలాశాసనమున బయ్యన దేవమహారాజులు, చినబయ్యనదేవమహారాజుల పేర్లు గనవచ్చు చున్న వి. (నె.శా.సం. పుట ౧౧౨౫) ఆశాసనమునిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

"శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బయ్యనదేవ మహారాజులు చిన బయ్యనదేవమహారాజులు త్రోగుంట మూలపాన శ్రీమన్మహాదేవరకుం బెటినక్షేత్రంకు ౧౦౦౦ కన్నేశ్వర శ్రీమనమహాదేవరకు న ౧౦ పది. ఎట్టిగుడిపాటి శ్రీమహాదేవరకు న ౧౦ పది చెట్టిపలిగణె జూపేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు న ౧౦ పది పడూరి విరేశ్వర శ్రీమహాదేవరకు న౫

కొండూరి దేవరకు న ౧౦ పది ఇచ్చెను." ఈ శాసనముల కాల మీయఁబడనందున, వీరెవ్వరో ఏ కాలమువారో, మనుమసిద్ధికిని వీరికిని సంబంధమున్నదో లేదో చెప్పఁజాలము. వీరికి మహామండలేశ్వర బిరుదమున్నది. పైనిజెప్పిన రెండుగ్రంథములనుబట్టి గణపతిదేవుఁడు, వెలనాఁడును, నెల్లూరును ఒక్కసారియే కాల్చిజయించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. గణపతిదేవుని కాలమున వెలనాఁడును పాలించుచున్న ప్రభువులెవ్వరో తెలిసికొనినయెడల, ఏసమయమున గణపతిదేవుఁడు వెలనాఁడును జయించినదియుఁ దెలియుట కవకాశము గలుగవచ్చును. గణపతిదేవుని రాజ్యపరిపాలనాకాలము శా. శ. ౧౧౨౦ మొదలు ౧౧౮౩ వఱకునై యున్నది (క్రీ. శ ౧౧౯౮-౧౨౬౦) వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని శాసనములు శా. శ ౧౧౨౮ కుఁ దరువాత గన్పించుటలేదు. ఈ వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరుని జంపినవాఁడు చోడతిక్కరాజు. పృథ్వీశ్వరుని యనంతరమున వెలనాఁడును బరిపాలించిన రాజెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది పృథ్వీశ్వరుని సంహరించిన చోడతిక్కరాజు మూఁడవకులోత్తుంగచోడుని ద్రావిడచోడుఁడు సామంతుఁడని పైని వ్రాసియుంటిని. కావున ద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగుఁడు పృథ్వీశ్వరుని తరువాత వెలనాటిని స్వాధీనముచేసికొని పరిపాలనము చేసెనని యూహించుట సమంజసము. ఈద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగ చోడుఁడు శా.శ. ౧౧౦౦ సంవత్సరమున చోళసింహాసనము నధిష్ఠించి ౧౧౪౦ వఱకును రాజ్యముచేసినవాఁడు. ఈ కాలమున వెలనాఁడీ చోడుని పరిపాలనమునకు లోఁబడియుండును. కాకతి గణపతిదేవుని శాసనములు శా. శ. ౧౧౪౦ మొదలు వెలనాటియందుఁ గన్పించుచుండుటచే నీద్రావిడ మూఁడవ కులోత్తుంగచోడుని యనంతరమున వెలనాఁడు కాకతిగణపతిదేవుని స్వాధీనములోనికి వచ్చియుండెననియు జోడతిక్కరాజు శా.శ. ౧౧౬౪ వఱకు జీవించియున్నను నాతని యధి

కారము నెల్లూరి ప్రాంతమునందే గాని వెలనాటిపైఁ జెల్లుటలేదనియుఁ దలంపవలసి యున్నది.

ఈసందర్భమున ౧౯౨౫ సం. ఫిబ్రవరి నెల భారతి పంచికలో శ్రీనేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన గణపతిదేవుని శాసనమునుగూడ నిటనుదాహరించి, యది మన్మసిద్ధి రాజ్యభ్రష్టుత్వ కథ కేమయిన నుపయోగించునేమో చూడవలసి యున్నది. ఆశాసన మిది. దీనిని నాయకపల్లి శాసనమందురు.

"స్వస్తిసమస్త......మహామండలేశ్వరు లైన కాకతి గణపతిదేవ మహారాజులు దిగ్విజయము సేసి పరమండలములు సాధించ్చి దక్షిణ దిగుభాగమున నెల్లురుగాల్చి తద్విరోధులైన పడిహారి బయ్యవతిక్కనల వెరసిన శాతవశిరంబులం గందుకక్రీడవినోదము సలిపి ద్రవిళమండల మున కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడ నిచ్చి ఆ నెల్లురిరాజుచేత ఏనుంగులం గన్నిక గొనివచ్చి......

గణపతిజయించిన మూఁడవకులోత్తుంగుఁడెవరు?

ఈశాసనములోని కథయును, కాసెసర్వప్ప రచించిన సిద్ధేశ్వర చరిత్రలోని కథయును, ఒకటిగానే కన్పట్టుచున్నది. కాని యీశాసన మున సిద్ధేశ్వరచరిత్రమునజెప్పిన "వెలనాఁడుచేరియు నీఁడెల్లఁ గాల్చి వెలనాఁటిరాజును వెసఁగెల్చి వానియుప్పునంబులుగొని" అను వెల నాఁటి కథలేదు. అయినను "పరమండలములు సాధించి" యనువాక్య ములో నీకథ యిమిడియున్నదని భావింపవచ్చును ఈశాసనమునఁ జెప్పిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళునికథ సిద్ధేశ్వర చరిత్రమున లేదు. నెల్లూరును గాల్చినకథ రెండింటియందును కలదు గణపతిదేవుఁడు నెల్లూరును రెండుసార్లు కాల్చి యుండఁడు. కావున నీశాసనము నందును సిద్ధేశ్వరచరిత్రమునందును జెప్పినకథ యొకటియే యనియు, నొకకాలమున జరిగినదేయనియు, నిశ్చయింపవలసియున్నది. శాస

మునఁ జెప్పఁబడిన కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనఁ గలిగితి మేని మనమసిద్ధి కాలనిర్ణయమునకు కొంత సాహాయ్యమగును. ఈ శాసనమునఁ గాలమీయఁబడలేదో, కాలమున్నభాగ పోయినదో తెలియదు. కాలము దెలిసియున్నచో నిందుఁ జెప్పబడిన కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవీలు కలిగియుండును. ఇతఁడు మూఁడవ రాజేంద్ర (ద్రావిడ) చోడుఁడని శ్రీ డాక్టరు మారేమండ రామారావుగారు వ్రాసియున్నారు. అది సరికాదనియుఁ నీశాసనమునం దుదాహరింపఁబడిన యాతఁడు వెలనాటి చోడవంశమునకుఁ జెందిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడనియు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య గారనుచున్నారు. పై శాసనములో "కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడ" యని యుండుటచే నీతఁడు వెలనాఁటి వంశీయుఁడని వెంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయము.

ఇఁకను వెంకటరమణయ్యగారనినట్లీతఁడు వెలనాటి వంశీయుఁడగునా యని చూడవలసియున్నది. వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరునకుఁ బురుష సంతతి యుండెనో లేదో తెలియఁదగిన యాధారములు లభింపలేదు. కాని వెంకటరమణయ్యగారు భారతిపత్రికలో మూఁడు శాసనముల నుదాహరించియున్నారు. మొదటిది గణపతిదేవుని నాయకులలో నొకఁడైన మల్యాల హేమాద్రిరెడ్డిది. (ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౩౩౩) ఇందు దాను కులోత్తుంగ రాయరాజేంద్రచోడ గొంకది కావట్టుడనని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇది శా. శ. ౧౧౫౭ నాఁటిది. ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరస్వామి యాలయమునం దున్నది. రెండవది శా. శ. ౧౧౬౧ నాటిది త్రిపురాంతకమునం దున్నది. చోడబోయఁడను నొకఁడు వెలనాఁటి రాజేంద్రచోడుని భృత్యుఁడని చెప్పఁబడియున్నది. (A. R. No. 249 of 1905) ఇది యాతని భార్య జయసాని వ్రాయించినది. ఇందు

"రాజేంద్రచోడ నృపకార్య విధానతంత్రః
శ్రీబోయచోడిరతి వైభవ నిర్జితేంద్రః"

అని యున్నది. మూఁడవది శా. శ. ౧౧౭౬ నాఁటిది. గుంటూరు మండలములోని యేనుమెల్లలోనిది. (ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౬౦౨) కాకతి గణపతిదేవుని యనుచరుఁడగు కాలపనాయఁకుఁడు తాను "వెలంది కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడ నిస్తారకుఁడనని చెప్పుకొని యున్నాఁడు. ఇందున్న 'వెలంది' శబ్దము వెలనాఁటి అను దానికి బదులుగా శాసన లేఖకుఁడు తప్పుచెక్కి యున్నాఁడని వెంకట రమణయ్యగారి యభిప్రాయము. ఈకాలపనాయకునిదే (ద.హిం.శా. సం ౬ సంఖ్య ౬౦౩) సంఖ్యగలది యింకనొకటికలదు. అందీ శబ్దము 'వెలాది' అనియున్నది. అందు 'రుద్రయదేవ అమ్మంగరికిపుణ్యముగాను' అనియున్నది. కాని అందు శాసనకాలము "౧౦..." అని సగము మాత్రమే కన్పట్టుచున్నది. ఇందులోని 'సున్న' ౧ కి బదులుగా పొరపాటు పడియుండవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీశాసనములన్నియు కాకతి గణపతిదేవుని కాలమునను, అతనికుమార్తె కాలమునందును పుట్టినవి. వారిపేరుల నుదాహరించి యుండుటచే, నిందున్న వెలనాఁటి రాజులు కాకతీయులకు సామంతులుగా నుండిరనియు, వారిక్రిందనుండు నాయకులు, తమ సన్నిహిత ప్రభువులైన వెలనాఁటి వారియొక్కయు వారియేలికలగు కాకతీయుల యొక్కయు నామములను తమశాసనము లలో నుదాహరించి యున్నారనియుఁ దలంపవలసియున్నది. ఈశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన వెలనాఁటి రాజేంద్రచోడునకును వెలనాఁటి పృథ్వీశ్వరునకును ఏమయిన సంబంధమున్నదా? యని యోచింతము. వెలనాటి పృథ్వీశ్వరునకు పురుషసంతాన మున్నట్లాధారములుదొరకలేదు. అతని యనంతరమున వెలనాఁడు, వేగినాఁడు దేశములలోసామంతులు

పెక్కురు బిరుదులు దేరి మహాపరాక్రమవంతుఁడైన చోళ ముమ్మడి కులోత్తుంగరాజు యొక్క యధికారమునకు లోఁబడి యాదేశములలో నిభాగములను బరిపాలించినట్లును. కులోత్తుంగుని యనంతరమున నీసామంతులు ప్రభువులై స్వతంత్రముగా రాజ్యపరిపాలనము చేసియున్నట్లును గన్పట్టుచున్నది. అట్టివారిలో పైశాసనములలో నుదాహృతులైన వెలనాటి రాజులుకూడఁ జేరియుందురు. పైశాసనములలోని రాజులకును బృథ్వీశ్వరునకును, ఎట్టిసంబంధమైన మున్నదియో లేదో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలము. కాని వెలనాఁటి పూర్వపురాజుల నామములును నీశాసనములలో రాజుల నామములు నొక్క రీతిగా నుండుటచే నీ రాపృథ్వీశ్వరుని సంతతివారని యూహింపవలసియున్నది. పైనిజెప్పినవిగాక శా. శ. ౧౧౫౧ లో వ్రేక నొకశాసనము కన్పించుచున్నది, (A. R. 3౭౨ of 1936–37) (ఈశాసనపు ప్రతికొఱకు విశేషప్రయత్నమొనర్చినను నాకు లభించినదికాదు.) ఇది వెలనాఁటి చోడునిది ఇందు గొంతభాగము శిథిలమైపోయినదనియు, గాలము "సోమేషు రుద్ర గణితే" అనియుండుటచే శా.శ. ౧౧౫౧అనియు పృథ్వీశ్వరునకును నీశాసనకాలమునకును నడుమ దాదాపు 30 సంవత్సరములుండుటచే నీకాలమున శాసనకర్తయునాతని తండ్రియు రాజ్యపాలనము జేసి యుందురనియు, తండ్రిపేరున్న భాగము శిథిలమైనదనియు, దొరతనమువారి శాసనపరిశోధకశాఖవారు పైశాసనముపై వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. (A. R. 1936–37 Part II Para 15Page 65) ఈశాసనము గుంటూరు మండలములోని రేపల్లె తాలూకా యందలి పెద్దపులివఱ్ఱు గ్రామమున నరేంద్రస్వామివారి యాలయమున నంది స్తంభముమీఁద నున్నది. అందు వెలనాఁటి చోడుఁడు యుద్ధములో శత్రువులనుండి గైకొనిన సంపదను ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరున కిచ్చినట్లు దనతండ్రి యేబదిలక్షలుగల యాంధ్ర

దేశమును బరిపాలించినట్లును వ్రాయఁబడి యున్నదనియు శాసనము తుదిభాగమున "గణపతిక్షితీశ సంసేవ్య" యని యుండెననియు శాసనపరిశోధకశాఖవారు వ్రాసియున్నారు.

శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు పంతులుగారు 'పులివఱ్ఱు కైఫీయత్తు'ను భారతిలోఁ (వ్యయ–శ్రావణము. పుట ౧౮౭) లో బ్రకటించియున్నారు. దానిచివర నొకశాసనముకూడ (కైఫీయత్తు నందలి భాగమే) నున్నది. అదియును పైని చెప్పిన (A. R. 322 of 1936–37) శాసనము నొకటియే యైనట్లు కన్పట్టుచున్నది అందుఁబైని జెప్పిన యంశములన్నియు సంస్కృతభాషలో నున్నవి. అందున్న వెలనాఁటి చోడుని తండ్రి గొంకరాజని స్పష్టముగా నున్నది.

"తద్వంశజాతో గొంకీశ శ్శరణ్య స్సర్వభూభృతాం...... పంచాశత్ లక్షసంయుక్త మంధ్రదేశ మపాలయత్...... తత్పుత్రో వెలనాంటి (చోడయైయుండును) నృపతిః......జిత్వా వైరి నృపాన్ తదశ్వగజగోమాణిక్యరత్నాదికం దాక్షారామ పురీశ్వరాయ తుధరో శ్రీభీమనాథాయతై......(శా)కత్మాదిశాఖ్వయవార్ధిచంద్ర ముపేతమూర్తిం గణపక్షితీశం సేవ్యతే శత్రుర్గుణై ర్వదిత్యరాజంతి... (గ్రంథవిస్తరభీతిచే పువ్వులుపెట్టిన భాగములను నేను విడిచిపెట్టితిని) శాసనకాలమును "మేఘరుద్రగణితే" అనుమాటలలోఁ దెలిపియున్నాఁడు కాలమునుగూర్చి వ్రాయుచు శ్రీవెంకటకృష్ణారావుగారు 'అన్నిటితో పాటు మిక్కిలి చిత్రమైన విషయము శకవర్షములు ౧౧౧౪ అనగా ౧౧౯౨ క్రీస్తుశకకాలమున (?) లిఖింపబడిన శిలాశాసనమువందు వెలనాటి రాజేంద్రచోడుడు (మొదటివాడు) ౫౦ లక్షలపరిమాణముగల ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించెనని తెలుపబడియున్నది. ఈశాసన ప్రతిబింబము - లభించినచో - పరిశీలింపవలసి యున్నది. ఇట్టి చరి

తా్ౕరింశము లసేకములు - నిమర్పింపవసగినవి. ఈ కైఫీయత్తునందుగలవు" అని వ్రాసియున్నాఁడు. శా. శ. ౧౧౧౮ వ సంవత్సరమున చోడ నామధారి యెవ్వఁడును వెలనాఁడునందు లేఁడు. అది పృథ్వీశ్వరుని రాజ్య మధ్యకాలము. ఇందలి "మేష" శబ్దము పొరబాటు కాలము నకు 'మేఘ' శబ్దమునిచ్చు సంప్రదాయము బహుళముగా లేదు. "సోమేఘురుద్రగణితే" యను పాఠమే సరియైనది. ఇందలి ప్రథమాక్షర మగు 'సో' పొరపాటున విడిచిపెట్టఁబడినది. 'షు'ను 'ఘ'గాఁ జదివి నారు. ఈశాసనము మొదటి రాజేంద్రచోడునిది కాదు పృథ్వీశ్వరు నకుఁ దరువాతిది. గణపతిదేవుని శాసనములు శా. శ ౧౧౮౦ మొదలు వెలనాఁటియందుఁ గన్పించుచుండుటచే, నీశాసన మాకాలమునకుఁ గూడఁ దరువాతిది కావున నిందుదాహరింపఁబడిన వెలనాఁటిచోడుఁడు పృథ్వీశ్వరునకుఁ బూర్వుఁడు గాఁడనియు, గణపతిదేవుని కాలములోని వాఁడనియు, గొంకరాజునకుఁ గుమారుఁడనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈశాసనము పూర్తిగాఁ బ్రకటితమై యేవేని మార్పులు కలిగిననేతప్ప పృథివీశ్వరునితో నాతనివంశ మంతమై పోలేదనియు, నాతనికిఁ బిమ్మట నీక్రిందివిధముగా నభివృద్ధిఁ జెందినదనియు నిశ్చ యింపవచ్చును.

పృథివీశ్వరుఁడు శా. శ. ౧౧౩౮ రాజ్యాంతవత్సరము.

|

గొంకరాజు

|

రాయరాజేంద్రచోడుఁడు శా. శ, ౧౧౫౧ సంవత్సరము

|

గొంకరాజు హేమాద్రిరెడ్డి ౧౧౫౯ శాసనము

|

కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడుఁడు (త్రిపురాంతక, ద్రాక్షారామశాసనములు. శా. శ. ౧౧౭౧-౧౧౭౬)

పృథ్వీశ్వరుని మొదటిశాసనము శా. శ. ౧౧౦౯ లో కలదు.

అప్పటికాతనికి నలుబది సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచితిమేని (ఈతని పూర్వుల కాలమును బరిశీలింపఁగా నిది సరియైనదిగాఁ గన్పట్టినది.) యీతని తుదిశాసనము ౧౧౬౮ లో నున్నది. కావున నప్పటి కాతని కఱువదియేండ్లవయసును, ముప్పదియేండ్ల కుమారుఁడును, పదేండ్లు వయసుగల మనుమఁడును గలరని యూహింపవచ్చును. ఈ కుమారుఁడే గొంకరాజు. ఈమనుమఁడే రాజరాజేంద్రచోడుఁడు. ఇతఁడు తన ముప్పదిమూఁడవయేట శా. శ. ౧౧౫౧లో ముప్పదిరెండు పుట్లభూమిని నరేంద్రస్వామికి శాసనమువ్రాయించి దానమిచ్చెననుటలో విరుద్ధముండదు. అతని కిరువదియవయేట గొంకరాజు జన్మించెనినచో ౧౧౪౮ నాటి కాతనికి ౭౦ సంవత్సరముల వయసుండెననియు గణపతిదేవుని సేనాధిపతి యగు హేమాద్రిరెడ్డి యాతనిని దిశలకుఁ బరువెత్తించి బిరుదుపట్టఁడయ్యెననియుఁ దలంపవచ్చును. కాని కొంచె మింత దస్వాభావికము లేకపోలేదు. కొన్నితావుల నటులుండవచ్చునని యనుకొనినను నీ గొంకరాజునకుఁ గూడ నిరువదియవ సంవత్సరము ననే కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు కలిగెనని తలంచివను. త్రిపురాంతక శాసనమునాఁటి కాతఁడు పండ్రెండేండ్లవాఁడును, ద్రాక్షారామ శాసనమునాఁటికి పదునెనిమి దేండ్లవాఁడు నైనట్లుగన్పట్టుచున్నాఁడు. కావున నిది కేవల మస్వాభావిక మనియు, నందుచే నీవంశవృత్తమునం దేదియో యొక పొరపాటుండి యుండవలయుననియు స్పష్టమగుచున్నది. కాని పులివర్రి కైఫీయత్తునందు "కుళోత్తుంగచోళమహారాజు శాలివాహనం ౧౦౩౦ శకమందు (ఈసంఖ్య తప్పుసంఖ్యలలో నిట్టితప్పులు కైఫీయత్తులయందుఁ దఱచుగాఁ గానవచ్చుచుండును.) పదకొండోయేట పట్టాభిషిక్తుఁడై నిత్యశివలింగప్రతిష్టలుచేసి రాజ్యం చేస్తూవుండగా తూర్పుదేశమునుంచి గజపతిసింహాసనస్థుఁడై గణపతి మహారాజు సేనాసమేతముగా వచ్చి చోడరాజుతాలూకు ఆకాలానను

పలాయనం చేయించి దేశము స్వాధీనము చేసుకొనిరి." అని వ్రాసియుండుటచేఁ బైని వ్రాసిన సంగతులు వాస్తవములే యనియు వంశవృక్షము సరియైనదే యనియు సందర్భాభావిక మున్నట్లు గన్పట్టినను నది సత్యమేయనియు ధ్రువపడుచున్నది.

పృథ్వీశ్వరుని యనంతర మాతని కుమారుఁడు, గొంకరాజు తన తండ్రి సింహాసనము నధిష్ఠించి చోడకులోత్తుంగుని సామంతుఁడై కొంత దేశము నైనను బరిపాలించియుండును. ఈతని శాసనములు గన్పట్టలేదు ఈతని యనంతరము రాజరాజేంద్రచోడుఁడు, కాకతీయ గణపతిదేవునికి సామంతుఁడై వెలనాఁటిని బాలించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఆతనికుమారుఁడైన గొంకరాజెందువలననో గణపతి కెదురు దిరిగినట్లును, నందుచే నాతని సేనాధిపతియైన హేమాద్రిరెడ్డి గొంకరాజు నడఁచివేసినట్లును ద్రాక్షారామ శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఆతనికిఁ బిదపఁ గుళోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు చిన్నతనముననే తన ౧౧ వ యేటనే సింహాసనము నెక్కెను. ఈతఁడు పసివాఁడైనను, కాలపనాయకుఁడు మొదలగు సేనాధిపతులు బలవంతులై యాతని రాజ్యమునుగాపాడుచు "కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడరాజ్య నిస్తారకులై" రని త్రిపురాంతక ద్రాక్షారామ శాసనములవలన నెఱుంగనగుచున్నది. కులోత్తుంగుఁడు పదునెనిమిదవయేట నీసేనాధిపతులతోఁగూడ మనుమసిద్ధి దాయాదులగు నక్కన బయ్యనలకు సాహాయ్యమొనర్చి యుండును గణపతిదేవుఁడీ కులోత్తుంగునే పట్టుకొనెనట నిశ్చయము. నాయకవల్లి శాసనమునందలి "దవిళమండలము" కేవలము ద్రావిడమండలమని తలంపనక్కరలేదు. ఈకులోత్తుంగుని శాసనము త్రిపురాంతకమునఁ గన్పట్టుచున్నది. అంతవఱకు నాతని రాజ్యము వ్యాపించెనేమో! దానిని శాసనకావ్యకర్త దవిళమండలముగా భావించెనేమో! నెల్లూరును "దక్షిణదిగుభాగ" మని యాశాసనమునఁ జేర్కొన్నాఁడు.

శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు పైనిజెప్పిన మూఁడు శాసనము లొక్కనివిగనే భావించి, యాతఁడు కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడని నిశ్చయించి యాతనికి వెలనాఁటి మూఁడవ కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడుఁడని పేరుపెట్టి యాతని పుట్టుపూర్వోత్తరము లెవ్వియో తెలియ వని చెప్పి, యాతనినే గణపతిదేవుఁడు ద్రవిడమండలమునుఁ బట్టించె నని తెల్పియున్నారు. వెలనాఁటివాఁడు ద్రవిడమండలమున కెట్లు పోయెను? పృథ్వీశ్వరుని యనంతరమున విచ్ఛిన్నమైపోయిన వెలనాఁటి రాజ్యమునుండి ద్రవిడ మండలమునకుఁ బోయి యచ్చట రాజ్యమును బరిపాలించుట కతని కెట్లు సమర్థత వచ్చినది? యను ప్రశ్నలకుఁగూడ వారే సమాధాన మిచ్చియున్నారు. వానినన్నిటిని నిటఁ జెల్పుటకుఁ దావుచాలదు. అవియన్నియు సత్యములనియే భావించి, ప్రస్తుతాంశ మును గూర్చి యాలోచింతము. కాకతిగణపతిదేవు డెప్పుడీ వెల నాఁడు, నెల్లూరు ద్రవిడమండలములపై దండయాత్ర సాగించెనను విషయము ముఖ్యమైనది. పైచర్చవలన నీవిషయము తేలలేదు. పైని వ్రాసిన విషయములన్నిటిని సమన్వయముచేసి యాకాలమును నిర్ధా రణ చేయవలసియున్నది. చోడతిక్కరాజు శాసనములు శా. శ. ౧౧౭౮ వఱకును గనుపించినవి. ఆకాలములో నీదండయాత్ర జరిగెనని తలంప రాదు. ఆతనికాలములో నక్కన బయ్యనల కథ లేదు. ఆకథ మనుమ సిద్ధికాలములో జరిగినదని చెప్పుచున్నారు. శా. శ. ౧౧౭౫ లో తిక్కరాజు మరణించె ననుకొందము. ఆసమయమును గనిపెట్టి మనుమ సిద్ధి దాయాదులాతనిపై దండెత్తి పదభ్రష్టునిగావించి యుండవలయును. ఈయక్కన బయ్యనలకు, వెలనాఁటి వంశములోనివాఁడైన (పై వంశ వృక్షములోని తుదిపురుషుఁడు) కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుఁడు సాహాయ్య మొనర్చియుండును. నెల్లూరు చోడులకును, వెలనాఁటి రాజులకును పూర్వవైరమున్నది. చోడతిక్కరాజు పృథ్వీశ్వరుని జంపి

యుండెనుకదా! ఇపగ తీర్చుకొనుటకై, పృథ్వీశ్వరుని సంతతిలోని వాఁడైన యీవెలనాఁటి కులోత్తుంగరాజేంద్ర చోడుఁడు. అక్కన బయ్యనలకు సాహాయ్యమొసర్చి యుండునని యూహించుటలో తప్పుండదు. ఈ విషయములన్నిటిని దిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవునకు నివేదించియుండును. గణపతిదేవుఁడు తిక్కనసోమయాజిమాటపై గౌరవముంచి వెలనాఁటి మూఁడవకులోత్తుంగుఁడు తనకు సామంతుఁడై యున్నను, వానిని జయించినఁగాని మనుమసిద్ధికి నెల్లూరురాజ్యము దక్కదని నిశ్చయించుకొని ముందుగా వెలనాఁడును స్వాధీనము చేసికొని, పిమ్మట నెల్లూరును దహించి మనుమసిద్ధికి శత్రువులయిన తిక్కన బయ్యనల (శాసనములో తిక్కనబయ్యనలని యున్నది సిద్ధేశ్వర చరిత్రమున అక్కనబయ్యన లనియున్నది ఇందేదియో యొకటి పొరపాటు అయియుండును. అక్కన యనుపాఠమే సరియైనదిగాఁ దోఁచుచున్నది.) శిరస్సులను ఖండించి మూఁడవకులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోళుని జయించి పట్టుకొని యాతనిచేఁ గప్పమును గ్రహించి విడిచిపెట్టి మనమసిద్ధిఁ జోలికిఁ బోవద్దని యాజ్ఞాపించి, మనుమసిద్ధియొద్ద యేనుగులను గానుకగాఁ గైకొని, నెల్లూరురాజ్యమునఁ గొంత యాతని కిచ్చి తనసామ్రాజ్యమునఁ గొంత కలుపుకొని (౬౮. గ్రామములైననేమి ౭౫౦౦ గ్రామములైననేమి) స్వదేశమున కేఁగియుండును. ఈ దండయాత్ర శా. శ. ౧౧౭౫ (క్రీ. శ. ౧౨౫౩) లో జరిగియుండును. పెద్దపులివర్రు కైఫీయతులో "తిరిగి కులోత్తుంగచోళరాజు యీదేశానకు వచ్చి రాజ్యం ఆక్రమించి శా. ౧౧౯౩ (౧౧౯౩ అయియుండును) శకంవరకు ప్రభుత్వంచేసిరి. తదనంతరం కోట భీమరాజు యితనికొడుకు కేతమహారాజు భైరవభూపాలుడు పర్యంతరం శా ౧౨౨౦ శకం వరకు ప్రభుత్వములు జరిగినవి" అనివ్రాసి యుండుటనుబట్టి వెలనాఁటి మూఁడవకులోత్తుంగ చోడుఁడు మఱికొంతకాలము రాజ్యముచేసినట్లు

కవ్పట్టుచున్నది. ఈ విమర్శనముతో మనకుఁబనిలేదు. గణపతిదేవుని సాహాయ్యమున మనుమసిద్ధికి శత్రుబాధపోయి బలవంతుఁడగు మిత్రుని పాలిపకము లభించుటచే నాతని హృదయమునకు విశ్రాంతి కలిగినది. తిక్కనసోమయాజిపై గౌరవము హెచ్చినది. మనుమసిద్ధి సోమయాజిని "మామయ్యా!" యని పిలిచెడివాఁడఁట! మహారాజులును మంత్రులను వావివరుసలతోఁ బ్రవర్తించుచుండెడివారనుట కనేక నిదర్శనములున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తిమ్మరసును 'అప్పాజీ' యని పిలుచుచుండెనఁట!

మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించుటకొఱకయి తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యొద్దకు వెళ్ళెనని యనుశ్రుతముగావచ్చెడి కథ సత్యమనియే నమ్మవచ్చును. ఈదండయాత్ర పూర్తియైన పిదపనే తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచించియుండును.

తిక్కనసోమయాజి గణపతిదేవుని యాస్థానమున కేఁగినప్పుడు జైనపండితులతో వాదించి జైనమతమును ఖండించి వేద మతమును నిలువఁబెట్టెననియు నందులకుఁ గణపతిదేవుఁడు మెచ్చి కొన్ని గ్రామములను దిక్కనకిచ్చెననియు సోమదేవరాజీయమునందున్నది. ఆ కాలమున జైనమతము నిజామురాష్ట్రమున వ్యాపించియున్నదనుమాట వాస్తవము. కాని గణపతిదేవుఁడు జైనుఁడు కాఁడు. అదివఱకే విశ్వేశ్వరదేశికుని శిష్యుఁడై శైవమతమును స్వీకరించి పరమమాహేశ్వర బిరుదమును గైకొనియుండెను. అందుచేఁ దిక్కనామాత్యునిచే జైనమత ఖండనమును జేయించియుండెను.

రక్కసగంగన గంగయసాహిణులు భిన్నులా?

నిర్వచనోత్తరరామాయణమున మనుమసిద్ధి జయించిన శత్రురాజులను జెప్పుసందర్భమునఁ దిక్కనామాత్యుఁడు మూఁడుపద్యములను రచియించియున్నాఁడు. అందొక పద్యమిది.

చ. రంగదుదారకీర్తి యగు రక్కెసగంగనఁ బోఁజిలంబు మై
భంగ మొనర్చి మనుమనృపాలుఁడు బల్విడి నాఁచికొన్న రా
జ్యాంగములెల్ల నిచ్చి తనయాశ్రితవత్సలవృత్తి యేర్పడన్
గంగయసాహిణిం బదముఁ గైకొనఁబంచెఁ బరాక్రమోన్నతిన్.

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు తమయాంధ్రుల చరిత్రము (మధ్యయుగము ౨౫౭-౨౫౮) నందును, కాకతీయాంధ్ర రాజయుగ చరిత్రము (పుట ౪౦౦-౪౦౧) నందును, పైపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన రక్కెసగంగనయు, గంగయసాహిణియు నొక్కవ్యక్తియే యనియు నితఁడు కాయస్థుఁడనియు, కాకతిగణపతిదేవుని సేనాధ్యక్షుఁ డనియు వ్రాసియున్నారు. రక్కెసగంగని గర్వమునడంచి, ఆతని యొద్దనుండి నాఁచికొన్న రాజ్యమును, నతఁడు తను నాశ్రయింపఁగా మనుమసిద్ధిమహారాజు తిరిగి, యతనికే యిచ్చివేసెనని యీపద్యార్థ మని వారు భావించియున్నారు. మొట్టమొదట నీపద్యమును జదివి నప్పుడు రక్కెస గంగన వేఱనియు, గంగయసాహిణి వేఱనియు, రక్కెసగంగనను జయించి గైకొనిన రాజ్యాంగములను తన కాశ్రితుఁ డైన గంగయసాహిణికి, మనుమసిద్ధి యిచ్చెనని యీపద్యార్థమనియు నేనభిప్రాయ పడితిని. నాయభిప్రాయమునకు బల మొసంగెడి శాసన మొకటి లభించినది. (A. R. 231 of 1905. ఈశాసనము నకలును నేనడుగగనే పంపిన ఇండియాగవర్నమెంటువారి ఎపిగ్రాఫిస్టుగారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.) ఈ శాసనము గంగయసాహిణిమంత్రి యైననామదేవ పండితులు కర్నూలుమండలములోని మార్కాపురముతాలూకా త్రిపు రాంతకమునందలి త్రిపురాంతకదేవునకు భూదాన మొసంగి వ్రాయించి నది. దీనివలన రక్కెసగంగన, గంగయసాహిణిలు భిన్నవ్యక్తులనియు వారిరువురు శత్రువులనియుఁ దెలియును. వివాదవిషయము కావున నాశాసనము నిట నిచ్చుచున్నాఁడను.

'స్వస్తిసమస్తప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కాకతియ్య గణపతి దేవమహారాజులు ఒరుగల్లు నిజరాజధానిగాను సుఖసంకథా వినోదంబుల రాజ్యంబు సేయుచుండగాను తత్పాదపద్మారాధకుం డయిన స్వస్తి యనేకనామావళి విరాజమానమానోన్నత అతివిశ మహాయోరూఢ ప్రౌఢరేఖా రేవంత విజయలక్ష్మీకాంత దశదిగుభరిత కీర్తికామినీవల్లభ భయలోభదుర్లభ ఎళ్ళిమిరాయదామోదర సైన్య దిశాపట్ట వైరిఘురట్ట రక్కసగంగరస దిశాపట్ట మూర్ఖరాయ జగద్దళ గణపతిదేవదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధక పరబళసాధక నామాది సమస్త ప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలిక అరిబ్రహ్మ రాక్షసనాయక నారాయణగండ పెండారు గంగయ్యసాహిణి సమస్తరాజ్య సముద్ధరుం డైన స్వస్తిసమస్తరాజ్యభారనిరూపిత మహామాత్య పదవీ విరాజమాన మానోన్నత ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తిత్రయగుణసంపన్న ఆనయాన సద్వైధీభావశాడ్గుణ్యగుణోపేత పరేంగితజ్ఞాన అష్టావధారణాధార్య చరిత ఉత్పన్నమతిసంపన్న సురగురుసమాన సకలశాస్త్రపారావారక మంత్రమాణిక్యనీతిచాణక్య సతికార్యధురంధర పరివారకల్పలతాపూజ్య దీనార్తిజనసువర్ణధారానటన గభీర...దీనాంధగాయకవై తాళక వైభా సికదండిముండి శిఖండి నానాపేక్షకోదక ఆచకదరిద్రఖండన నిత్య సేమామృహాన వాశిష్టపురోగమను లైననామదేవ పండితులు స్వస్తి శ్రీసకవర్షంబులు ౧౧౭౬ ఎండి ఆనందసంవత్సరమున చైత్రశు ౧౫ శు నాడు దేవపర్వనిమిత్యమున శ్రీత్రిపురాంతక శ్రీమనుమహాదేవరకు... దువ్వ...ంపనలోని కెంతలకుంట చతుశ్సీమయూను ఆచంద్రార్కము నిచ్చె..." రక్కసగంగన, గంగయసాహిణిలు భిన్నవ్యక్తులును వైరులు నై యున్నారని తాళ్ళపొద్దుటూరు శాసనమువలనఁగూడ ధ్రువపడుచున్నది. దానిని శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు భారతి (సం౧౫ భా ౧ పుట ౧౮౭) లో విమర్శనాపూర్వకముగఁ బ్రకటించియున్నారు.

ఈశాసనము, జగదాపు గంగయదేవచోళ మహారాజు తనతండ్రియైన అల్లుగంగరాజునకును తల్లియైన గంగాదేవికిని పుణ్యలోకావాప్తికొఱకు గంగసముద్రమను తటాకమును త్రవ్వించి శా. శ. ౧౨౪౪ దుందుభి సం॥ మాఘశు॥ ౧ శనివారమునాఁడు వ్రాయించెను. ఈ శాసనములో నీగంగయదేవచోళ మహారాజుల ప్రశస్తిలో, ఒఱయూరి పురవరాధీశ్వర అజమయూర సింధురధ్వజ కాశ్యపగోత్ర దినకరకులకళికావికాసన పరిభాకర, కండవడాగ గంగయసాహిణీ సర్వప్పబందికాఱ, ఇత్యాది బిరుదములున్నవి. ఈబిరుదమును బట్టి గంగయసాహిణి యొక్క సర్వస్వమును, ఈజగతాపు గంగయదేవచోళ మహారాజు లపహరించినట్లు, గన్పట్టుచున్నది. ఇందువలన గంగయసాహిణి రాజ్యమును గైకొనిన వాఁడింకొకఁడున్నాఁడని స్పష్టమగుచున్నది. కాని యాతఁడీ గంగయదేవచోళ మహారాజుమాత్రము కాఁజాలఁడు. ఏమనిన నీగంగయదేవచోళుఁడు శా. శ. ౧౨౪౪ (క్రీ. శ ౧౩౨౨) కాలమునం దున్నవాఁడు గంగయసాహిణియు మనుమసిద్ధియు క్రీ. శ. ౧౨౬౦ ప్రాంతమునందున్నవారు కావున గంగయసాహిణిని జయించిన వాఁడీ జగతాపు గంగయదేవచోళుఁడుకాక యాతని పూర్వుఁడై యుండునవియు, "గంగయసాహిణీ సర్వప్పబందికాఱ" యనునది వంశానుగతమైన బిరుదమనియు, శ్రీ వేంకటరమణయ్యగారూహించినట్లు తలంచుటయే సమంజసము. కాని యాపూర్వుఁ డెవ్వఁడో తెలియదు నిర్వచనోత్తర రామాయణ పద్యమును బట్టి "గంగయసాహిణీ సర్వప్పబందికాఱ" బిరుదము వహింపఁదగినవాఁడు 'రక్కసగంగన'యై యుండవలయును. ఆపద్యములో, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారనినట్లు రక్కసగంగనయు, గంగయసాహిణియు నొక్కరనుట పొసఁగదు. ఇద్దఱు నొక్కరే యగుదురేని యీబిరుదము మనుమసిద్ధికిఁ జెందవలయును. పైని చెప్పిన శాసనకర్తయగు జగతాపు గంగయదేవ

చోడుఁడు మనుమసిద్ధివంశీయుఁడనుట కాధారములు లేవు. మనుమసిద్ధి ప్రశస్తిలో నట్టి బిరుదములులేవు. కావున నేవిధమునఁ జూచినను, రక్కసగంగనకే యాబిరుదము వర్తించుననుటయే సమంజసము.

రక్కసగంగనకును, ప్రస్తుతశాసనకర్తయగు జగతాపుగంగయదేవచోళునకును గల సంబంధము తెలియుటలేదు. జగతాపునండిచోళమహాదేవరాజను నాతని శాసనమొకటి క్రీ. శ. ౧౨౨౫ నాటిది గన్పట్టుచున్నదనియు "జగతాపు" శబ్దముచుబట్టి యాతఁడు గంగయదేవచోళుని పూర్వుఁడై యుండుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. అది సత్యమనియే తలంపవలసి యున్నది.

'రక్కసగంగ' నామములు పాశ్చాత్యగంగరాజులలోఁ దఱచుగాఁ గానవచ్చుచున్నవనియు, నందుచే గంగయసాహిణిని జయించిన రక్కసగంగఁడు పాశ్చాత్యగాంగవంశములోని వాఁడై యుండుననియు పాశ్చాత్యగాంగవంశీయులు సింధురధ్వజము కలవారనియు, దాళ్ళపొద్దుటూరు శాసనకర్తయగు గంగయదేవచోళమహారాజు అజమయూర సింధురధ్వజుఁడను బిరుదువహించిన వాఁడనియు, రక్కసగంగన సింధురధ్వజ మీతనికి సంక్రమించినదనియు, రక్కసగంగన యీ గంగయదేవచోళునకు మాతామహుఁడై యుండుననియు, మాతామహుని సింధురధ్వజమును గంగయసాహిణి సర్వస్వబందికాఱ బిరుదమును గంగయదేవచోడునకు వచ్చియుండుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారభిప్రాయ పడియున్నారు.

ఈ రక్కసగంగన పాశ్చాత్యగాంగవంశములోనివాఁడనుట కాధారములు నాకుఁ లభింపలేదు. ఇతఁడు మిగులఁ బరాక్రమవంతుఁడనియుఁ గీర్తివంతుఁడనియు "రంగదుదారకీర్తియగు రక్కసగంగని" యను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. పాశ్చాత్యగాంగవంశములోని

యొకని సైన్యము జయించి యాతని సింధురధ్వజమును లాగికొని దాని నీరక్కసగంగన వహించెనేమో! శత్రుధ్వజమును ధరించుట సంప్రదాయవిరుద్ధ మందురేని, యీరక్కసగంగన పాశ్చాత్యగాంగుని దౌహిత్రుడై యుండవచ్చును. పశ్చిమగాంగులలో రాక్షసగంగని శాసనమొకటి కనబడుచున్నది. కాని యది యీరక్కసగంగనిది కాదు. (A. R. 235 of 1931) ఇట్టి వింకను గలవు. క్రీ శ పదియవ శతాబ్దిలో నాగవర్మ యను కర్ణాటకకవిని పోషించిన రక్కసగంగన యొకఁడున్నాఁడు. నామసామ్యమునుబట్టి వీరందఱు పశ్చిమగాంగులవలేము. మన రక్కసగంగన క్రీ. శ. ౧౨౧౫ సంవత్సరమునాఁటి శాసనకర్త యగు జగతాపుగండి దేవచోళరాజునకుఁ బుత్రుఁడై యుండునని నాయూహ. రక్కసగంగనికి అల్లుగంగరాజుపుత్త్రికయు గంగయదేవచోళరాజు పౌత్రుఁడునై యుండురని తలంచుచున్నాఁడను. తాతపేరునందలి గంగశబ్దమును, మాతాతపేరునందలి "జగతాపు" 'దేవచోళ' శబ్దములను గైకొని యీతఁడు జగతాపుగంగయదేవచోళరాజయ్యెనని తోఁచుచున్నది. నాయూహ సత్యమయ్యెనేని వీరి వంశవృక్ష మీక్రిందివిధమున నుండును. ఇందలి సత్యాసత్యములను గూర్చి యింకను బరిశోధనము కావలసియున్నది. భావి పరిశోధనము వలన మార్పు వచ్చునంతవఱకును దీని నంగీకరింతము.

మధురాంతక దేవచోళుఁడు.

|

జగతాపుగండి దేవచోళరాజు (క్రీ. శ. ౧౨౧౫)

|

రక్కసగంగన (క్రీ. శ. ౧౨౫౦)

|

అల్లుగంగరాజు = గంగాంబిక. (క్రీ. శ. ౧౨౮౫)

|

జగతాపు గంగయదేవచోళరాజు (క్రీ. శ. ౧౩౨౨)

ఈవంశీయులు మధురాంతకపొత్తపిచోళులలోని యొకశాఖకు జెందినవారని చెప్పవచ్చును. రక్కసగంగన కలుకడ పురాధీశ్వరుఁడగు రాయదేవమహారాజునకు సామంతుఁడుగనుండి సిద్ధవట్టప్రాంతమును బరిపాలించుచుండెననియు, సిద్ధవట సమీపమునున్న జోతి గ్రామమునఁ గన్పట్టిన శాసన A. R. ౫౬౩ of ౧౯౧౫) మాటనిదే యాసియు గంగయసాహిణి కడప సమీపమునున్న వల్లూరు రాజధానిగా రాజ్యమేలినవాఁడనియు సరిహద్దురాష్ట్రాధిపతులగుటచే వీరిరువురును శత్రువులై యుండిరనియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు ఈజోతిశాసనము గంగయసాహిణిదని, వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగమున వ్రాసిరి. కాని నిజము కాదు. అది రక్కసగంగనదే

హైనివాసిన వామదేవపండితుని త్రిపురాంతకశాసనము (శా. శ. ౧౧౭౬) లో రక్కసగంగనను, గంగయసాహిణి జయించినట్లున్నది. తాళ్ళప్రొద్దుటూరు శాసనములో గంగయసాహిణి సర్వస్వమును, రక్కసగంగన హరించినట్లున్నది. ఈసర్వస్వహరణకథ శా. శ. ౧౧౭౫ లో జరిగియుండును.

గంగయసాహిణి కాయస్థుఁడు. గణపతిదేవుని సేనాధ్యక్షుఁడు. ఈ పదవి యీతనికి, మనుమసిద్ధి సాహాయ్యమొనర్చిన యనంతరము వచ్చియుండును. కావచ్చునో రక్కసగంగని జయించుటకై గణపతిదేవుని సైన్యముచే యీతనికిఁ దోడుపడియుండును. లేదా, మనుమసిద్ధికి గణపతిదేవునితో మైత్రి సమకూరినపిమ్మట, గణపతికొలువునందున్న గంగయసాహిణికి రక్కసగంగనవలన నపజయము సంప్రాప్తము కాఁగాఁ దన్నాశ్రయించిన గంగయసాహిణికి మనుమసిద్ధి సాహాయ్యము చేసియుండును. ఈ సందర్భమున చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు గంగన, గంగయ ఏక వ్యక్తియని భావించుటచే వారి

వారి తలు మనకేమియుఁ దోఁచుటలేదు. గంగయసాహిణి, మనుమసిద్ధిమహారాజు తండ్రియైన తిక్కరాజుకొద్ద సేనాధిపతిగా నుండెననియు వానితరువాతఁ గొంత ప్రదేశమునకుఁ బ్రభువై మనుమసిద్ధితో స్నేహము గలిగియుండెననియు నందుచేతనే మనుమసిద్ధి సాహాయ్య మొనర్చెననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. అదిసత్యమై యుండును. త్రిపురాంతకమున గంగయసాహిణిశాసనములు శా. శ. ౧౧౭౭— ౧౧౭౩—౧౧౭౮ సంవత్సరములలోఁ గాన్పించుచున్నవి. ఇందుఁ గడపటిశాసనములో వీఁడు రక్కసగంగను జయించినట్లుదాహరింపఁ బడినది. (A. R. 176, 231, 283 of 1905)

పైవంశవృక్షమునందలి అల్లుగంగరాజును, యుద్ధములో నంబయ దేవమహారాజును నోడించెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఈయంబయదేవుఁడు గంగయసాహిణికిఁ గుమారుడో సోదరుఁడో అయియుండునని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రమున వ్రాసియుండిరి. కాని యదినిజము కాదు. గంగయసాహిణికి 'చందలాంబ' యను సోదరికలదు. అంబయదేవమహారాజున కామెభార్య (A. R. 211 of 1936) యని శాసనమునందున్నది ఇది శా. శ. ౧౨౧౨ నాటిది. రక్కసగంగన స్థానీయులును గంగయసాహిణి స్థానీయులునుగూడ పరస్పరము వైరముతో నుండుచువచ్చిరి. పైనిజెప్పిన రక్కసగంగెన, గంగయసాహిణుల విజయాపజయగాథ లొక్కమారు మాత్రమేకాక, రెండుమూఁడుమారులు జరిగినను జరిగియుండవచ్చును. ఆవిషయమూలను బూర్తిగఁ జర్చించి వ్రాయుట యప్రస్తుతప్రసంగ మగును. తిక్కనసోమయాజి పద్యార్థవిచారణమునకై యింతదూరము వ్రాయవలసివచ్చినది.

—♦—

మనుమసిద్ధి జయించిన సారంగ రాజు:

మనుమసిద్ధి మహారాజు విజయమును వర్ణించుచుఁ దిక్కనకవిచంద్రుఁడు వ్రాసిన రెండవపద్యమిది.

శా. శృంగారంబు నలంగ దేహమును బ్రస్వేదాంకురశ్రేణి భే
దంగంబుల్ మెఱుఁగెద విందుకయు మాహారాష్ట్రసామంతు సా
రంగుం దోలి తురంగమున్ గొనిన సంగ్రామంబునం దృప్తస
ప్తాంగస్ఫారయశుండు మన్మవిభుపంపై చన్న సైన్యంబునన్.

ఇందలి "మాహారాష్ట్రసామంతు" అను వాక్యమువలన, మహారాష్ట్రరాజుల సామంతుఁడని చెప్పవీలులేదు. ఆకాలమున నెల్లూరు ప్రాంతముపై నధికారమును కలిగియున్న మహారాష్ట్రరాజు లెవ్వరును లేరు. కాకతీయగణపతిదేవుని యధికారముక్రింద సారంగధరుఁడను పేరుగల సామంతుఁ డొకఁడా కాలమున నెల్లూరి మండలమునందలి 'అద్దంకి' సీమను బరిపాలించుచున్న ట్లాతఁడు వ్రాయించిన యొక తామ్రశాసనము (నె. శా. సం. పుట ౧౩౭) వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈసారంగధరుని తండ్రి మాధవుఁడు. తాత శౌరి. సాలంకాయన గోత్రుఁడు. ఇతఁడు మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడని నాయభిప్రాయము. తామ్రశాసనమునందలి యీక్రిందిశ్లోకములలోని ద్విజరాజశబ్దము కొంతవఱకు నాయూహను బలపఱచుచున్నది.

'నరపతిగణపాలనతో నూనమసౌ గణపతిః స్వయం దేవః
తచ్చరణకమలసేవాపరాగ వశీతుష్టమానసశ్రీమాన్
శౌరిసూరపతనూజః కరుణాధినోస్తి మాధవోనృపతిః ॥౮॥
అద్దంకిపురీశాత్ సత్తనయావ్యాజనిప్రజేశః
సాలంకాయనగోత్రః శార్ఙ్గధరః శత్రుశాసనః సుయశాః ॥౯॥
అపిసర్వలోకపాలనప్రభావసంభావః వసుధాస్సర్వాః
ఆనందయన్నజస్రం ద్విజరాజః కీర్త్యతే సదా తజ్ఞైః ॥౧౦॥

ఈతఁడు తనపేర సారంగపురమను నగ్రహారమును బ్రాహ్మణుల కిచ్చెను. ఈ సారంగధరునకు చక్రినారాయణుఁడను బిరుదమున్నది. ఇతనిని సారంగపాణిదేవ మహారాజులని శాసనములలో వ్రాసిరి. ఈ గ్రామ మిప్పుడు నెల్లూరుమండలమున వంగవోలుతాలూకాలో సారణపుర మనిపిలువఁబడుచున్నదఁట.

ఈశాసనము శా. శ. ౧౧౭౬ ఆనందసంవత్సర ఫాల్గుణశుక్ల దశమీ సోమవాసరము నాఁటిది. గణపతిదేవునకుఁ బుణ్యలోకావాప్తి కొఱ కీయగ్రహారము నిచ్చినట్లందుఁ జెప్పఁబడినది. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రములో నీసారంగధరుఁడే మనుమసిద్ధిచేఁ జయింపఁబడినవాఁ డనియు, గణపతిదేవునకు సామంతుఁడుగా నున్నవాఁడనియు, గణపతిదేవునకు సామంతుఁడుగా నున్నవాఁడనియు నీతని తండ్రి మాధవనాయకుఁడనియు, సింగళనాయకుఁ డీతని యన్నయనియు, వీరు మహారాష్ట్రదేశమునుండి వచ్చిన సేవణరాజులనియు, సేవణలు యాదవులగుటచే వీరినిగూడ యాదవులనుగానే భావింపవలసియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. రామాయణములోని పైపద్యమును జదువగా మనుమసిద్ధి సారంగునిమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బోలేదనియు, వాఁడే మనుమసిద్ధిపైకి రాఁగా మనుమసిద్ధిసైన్య మాతనిని పాఱఁద్రోలి యాతనియశ్వములను స్వాధీనపఱచుకొనెననియు స్ఫురించుచున్నది.

ఈసారంగపాణిదేవమహారాజుతండ్రి మాధవనాయకుఁడనియు దల్లి చూడుబాయియనియు నొకశాసనము (నె. శా. పం. ౧౦౯ రవూరు. శా. శ. ౧౧౭౫) లో నున్నది. ఇతని తండ్రియైన మాధవమహారాజునకు శాసనములలో శ్రీమన్మహామండలేశ్వర అతిబలమహాయారూఢ ప్రౌఢరేఖారేవంత, పరబలకృతాంత, శరణాగతవజ్రపంజర మండలీకరవాండోళిజీవరక్ష చక్రినారాయణాది బిరుదము లున్నవి.

(సౌ. శా. సం. ౧౦౩౪–౧౦౫౮ పుటలు శా. శ. ౧౧౩౦–౧౧౬౧) సారంగపాణియన్నయైన సింగళదేవమహారాజు శాసనములు నెల్లూరు మండలము నందున్నవి. అవి శా. శ. ౧౧౭౦-౧౧౭౫ వఱకుఁ గలవు. (నె. శా. సం. ౧౧౪౮, ౧౦౮౮, ౯౬౧, ౯౩౮, ౯౦౦, ౯౪౦ పుటలు) దొంతనమువారి శాసనపరిశోధకశాఖవారు శార్ఙ్గదేవమహారాజును సారంగపాణిదేవుఁడు నొక్కరేయని వ్రాసియున్నారు (A.R.) కాని యది నిజము కాదు. వీరిరువురు భిన్నులని తండ్రులపేరులనుబట్టి తెలియుచున్నది.

మనుమసిద్ది జయించిన విజయక్ష్మాధీశుఁడు:

తిక్కనసోమయాజి, మనుమసిద్ధిమహారాజు విజయమును గొని యాడుచు వ్రాసిన మూఁడవపద్యము క్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

మ. ద్రవిడోర్వీపతిగర్వమున్ దునిమి శౌర్యం బొప్పఁ గర్ణాట ద
ర్పవిఘాతంబు నొనర్చి వైరిమనుజేంద్రశ్రేణికిన్ గొంగవా
నవసిం జేర్కొనియున్న యట్టి విజయక్ష్మాధీశ్వరుం గాసిగా
నెవిచెం జోళనమన్మసిద్ధియని ప్రాయోటం బ్రగాఢోద్ధతిన్.

ఈ విజయక్ష్మాధీశుఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఈ పద్యమందలి "ద్రవిడోర్వీపతిగర్వమున్ దునిమి" "కర్ణాటదర్ప విఘాతంబు నొనర్చి" యను విశేషణములు మన్మసిద్ధికిఁ గాక విజయభూపతికిఁ జేర్చి యర్థము చెప్పవలయును. ఈ విజయభూపతిని మనుమసిద్ధి బాల్యము ననె జయించినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ కాల మెప్పుడై యుండును? ఇతనితండ్రియైన తిక్కరాజు జననము శా. శ. ౧౧౧౦ ప్రాంతమై యుండునని పైని వ్రాసియుంటిమి. అతని ముప్పదియేండ్ల వయసున మనుమసిద్ధి జననమని తలఁచితిమేని, ఇతని జననము శా. శ. ౧౧౪౦ ప్రాంతమగును. ఇతని యిరువదియేండ్ల వయసునందు విజయభూపతిని జయించెనన్నచో నా కాలము శా. శ. ౧౧౬౦ ప్రాంతమై యుండును.

అప్పటికి తిక్కరాజు జీవించియుండెను. అయినవాఁడు వయసుమీఱి యుండుటచేత నీమనుమసిద్ధి యువరాజుగానుండి యుద్ధమును జేసి విజయరాజును గెలిచియుండవచ్చును. ఆకాలమున, పైనిజెప్పిన లక్షణములు గల విజయాధీశుఁ డెవ్వఁడని యాలోచింపవలసియున్నది.

విజయాధీశుఁ డనఁగా విజయగండగోపాలుఁడనియుఁ బైని జెప్పిన లక్షణములన్నియు నాతని యందున్నవనియు నితఁడు క్రీ. శ. ౧౨౫౦ మొదలు ౧౨౭౭ వఱకును బరిపాలనము చేసినటుగఁ గానంబడుచున్నదనియు, నితని శాసనములు కాంచీపురమునందు మాత్రమేగాక నెల్లూరు మండలములోని గూడూరు, నెల్లూరు, సూళూరుపేట తాలూకాలలోఁ గానిపించుచున్నవనియు, శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రము మధ్యయుగమున వ్రాసియున్నారు. నెల్లూరు శాసన సంపుటములను బరికించి చూడఁగా విజయగండగోపాలుని శాసనములు పదుమూఁడు గాన్పించుచున్నవి. (పుటలు 231, 430, 431/2, 432/2, 445, 462, 841, 861, 1308, 2314, 1325) వీనిలో రెంటిలో మాత్రమే శకకాల ముదాహరింపఁబడినది. తక్కిన వానిలో విజయగండగోపాలుని రాజ్య సంవత్సరములే చెప్పబడి యున్నవి. ౮౮౧ వ పేజీలోని శాసనమున నాతనిరాజ్య సంవత్సరములు ఆఱనియు శకసంవత్సరములు ౧౨౧౮ యనియు వ్రాసియుండుటచే నీ విజయగండ గోపాలుని రాజ్యప్రారంభ సంవత్సరము శా. శ. ౧౨౧౨ (అనగా క్రీ. శ. ౧౨౯౦) అయినది. అప్పటికి మనుమసిద్ధిరాజు లేఁడు. కావున మనుమసిద్ధిజయించిన దీ విజయగండగోపాలుఁడుకాఁడని తేలుచున్నది.

మనుమసిద్ధిమహారాజు శాసనము :

ఇతఁడు కోలూరను గ్రామము నగ్రహారముగా నిచ్చెనని పైని వ్రాసియుంటిమి. (A. R. 580-1907) ఈశాసనమున శకసంవత్సరముల నీయలేదు. కాని వీరరాజేంద్రచోడుని పదుమూఁడవరాజ్యవత్సరమనియు, పింగళసంవత్సరమనియుఁ జెప్పఁబడినది. చోళసింహాసనమునందు మూఁడవరాజేంద్రచోడుఁడు శా. శ. ౧౧౬౭ మొదలు ౧౧౮౯ వఱకును న్నాఁడు. అతని పదుమూఁడవ రాజ్యవత్సరము శా. శ. ౧౧౭౯ అయినది. అదిపింగళయే కావున నందుదాహరించిన వీరరాజేంద్ర చోడుఁడు మూఁడవ రాజేంద్రచోడుఁడే యనుటకు సందియములేదు. ఈశాసనమున "కోలూరు" గ్రామమును దనశంభ్రుడియైన తిరుకాలదేవ మహారాజునకుఁ బుణ్యముగో నిచ్చినట్లుండుటచేఁ దిక్కరాజునకుఁ దిరుకాలదేవుఁ డను నామాంతరమున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

ఈశాసనమునందుఁ గాకతీయగణపతి యొక్క స్నేహమును సంపాదించుటకై యీమనుమసిద్ధిమహారాజు గోదావరీతీరప్రదేశమున విజయుఁడను రాజునోడించెనని వ్రాసియున్నదందురు. ఆశాసనము నాకు లభింపకపోవుటచే నావివరముల నీయఁజాలనైతిని. పైపద్యము లోని విజయపురాధీశుఁడు నీతఁడు నొక్కఁడగునో కాదో చెప్పఁజాలము. ఈవిజయభూపతి నెల్లూరువాఁడో కాక దక్షిణమండలముల వాఁడో యైయుండును. ఇతనిని మనుమసిద్ధి గోదావరీతీరమున జయించుటెట్లు సంభవమయ్యెనో యూహింప ననువుగాకున్నది.

మనుమసిద్ధికాలమున విజయాదిత్యదేవచోడ మహారాజుశాసనములు కొన్ని కనపడుచున్నవి. (నె. శా. సం. పుట 599_1231) మనుమసిద్ధి జయించిన దీతవి నేమో! తెలుగువల్లవులలో క్రి.శ.౧౨౫౦ ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చిన విజయగండగోపాలుఁ డొకఁ

డున్నాఁడు. (తె. దే. శా. సం. ౧ పుట ౨౯-౨౩ A. R. 272 of 1905) మనుమసిద్ధి జయించిన దీతనినైనఁ గావచ్చును నిజాము రాష్ట్రాంతర్గత గోదావరీతీరప్రదేశమున నీయుద్ధము జరిగియుండ వచ్చును. ఎట్లయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకమై యున్నది. మరియు నీకాలమునఁ జాళుక్యవంశీయుఁడగు విజయాదిత్యాధీశుఁ డొకఁడున్నాఁడు. అతఁడు కళింగదేశమునందలి యొకప్రదేశమునకుఁ బ్రభువు. అతనిశాసనము ద్రాక్షారామము నందున్నది. మనుమసిద్ధి యాతనిని జయించియుండిన నుండవచ్చును.

మనుమసిద్ధి పాలించిన యీశాసన విషయమునుగూర్చి కూడ కొంతయిట చెప్పవలసియున్నది త్రిపురాంతక శివుని మూఁడవ నేత్రము నుండి జన్మించిన త్రిలోచనుని వంశములోని వాఁడైన ముక్కంటికాడు వెట్టియను పల్లవభూపతి శ్రీ పర్వతమునకు తూర్పుభాగమున 700 అగ్రహారముల నిచ్చెనట. ఈవిషయము మరికొన్ని శాసనములలోఁ గూడ నున్నది. (నె శా. సం. పుటలు ౩౨౨-౬౭౦) అందులో పెరుంగండూరనునది యొక యగ్రహారము. అది రాజేంద్రచోళమండలము నందలి పశ్చిమపాకనాఁటిలోనిది. అది యేబదియిద్దఱు బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినది. వారా యగ్రహారమును జిరకాల మనుభవించిరి. ఇంతలో సాకలికోడూరుగ్రామ వాస్తవ్యులు కొందరేదియో కలహము కారణముగా నాగ్రామమును విడచి యీపెరుగండూరునకు వచ్చి యాయూరి చెఱువున కుత్తరభాగమున నిండ్లుకట్టుకొనిరి. మఱికొంత కాలమున కాగ్రామ సమీపమందున్న "ఇనుంబ్రోలు" నందలి వెలమలు కొందఱు వారిగ్రామమున మారిజ్వరము (Plague) రోగా నందుండలేక పెరుగండూరునకువచ్చి పాకలను వేసికొని కాపురముండిరి. (ప్లేగువ్యాధి వచ్చినపుడు గ్రామమును విడిచివేసి, దూరముగాఁబోయి కాపురముండు నాచార మీకాలమువనే కాదు. పదివందల సంవత్స

రములకిందటఁగూడ నుండియున్నట్లీ శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది.)
కాని వారు తామాక్రమించుకొనిన భూమికి, బ్రాహ్మణులకు, ప్రతిఫల
మిచ్చెదమని వారితో నేర్పాటుగావించుకొని యనుభవించుచు వచ్చిరి.
కొంతకాలమునకు, శనిగ్రహము మీనరాశికి వచ్చుటచే నాగ్రామమున
గఱవు సంభవించెను. అందుచే జీవనాధారము లభింపక యాబ్రాహ్మ
ణు లాగ్రామమునువిడచి మఱియొకచోటకు బోయిరి. దేశము సుభి
క్షముగా నుండఁగనే యాబ్రాహ్మణులు మరలనాగ్రామమునకువచ్చిరి
ఈలోపుగా నావెలమలు తమరాక్రమించుకొనిన ప్రదేశమునకుఁ
గోడూరని పేరిడి వ్యవహరించుకొనుచు బ్రాహ్మణులకిచ్చెడి ప్రతిఫల
ము నీయ నిరాకరించిరి. ముక్కంటి కాడువెట్టి యిచ్చిన యగ్రహార
మందు బ్రాహ్మణులకు స్వత్వము లేదనియు, నాయగ్రహార మిప్పటి
రాజునకుఁ జెందిపోయినదనియు, వాదింప మొదలిడిరి. బ్రాహ్మణులు
చేయునదిలేక మధురాంతకపొత్తపిచోళుఁడగు మనుమసిద్ధిమహారాజు
కడకేగి తమకుజరిగిన యపకృతినిగూర్చి విన్నవించుకొనిరి. మనుమ
సిద్ధి మహారాజు, ఇనుంబోలిన వ్యవసాయము చేయువారలను, పాక
నాఁటియందలి మఱికొందఱిని బిలిపించి విచారణచేసి నిజముఁ గనుఁ
గొని యాప్రదేశము బ్రాహ్మణులదే యని నిశ్చయించి, యాకోడూ
రు నా బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా నిచ్చి యీశాసనము వ్రాయించె
ను. ఈకోడూరు కడపమండలమున పుల్లంపేటతాలూకాలో నున్నది.
చోళులకు రాజధానియైన పొత్తపికూడ నీపుల్లంపేట తాలూకాలోనిదే.
కాలనిర్ణయముకొఱకు, రాజేంద్రచోళుని పదుమూఁడవ సంవత్సరమని
చెప్పినను శాసనాంతమున రాజేంద్రుని పేరుదాహరింపకపోవుటచే నీ
పొత్తపిచోళరాజులు స్వతంత్రులని యూహింపఁదగి యున్నది.

—(o)—

ఖడ్గ తిక్కన వృత్తాంతము:

మనుమసిద్ధి తండ్రి యైన తిక్కరాజునుగూర్చి వ్రాయుసందర్భమున శా. శ. ౧౧౭౪ వ సంవత్సరపు శాసన మొకటి పైని నిచ్చియుంటిని. దానినిబట్టి సిద్ధయాయు, నాతనికుమారుఁడైన తిక్కనయుఁ దిక్కరాజుకడ మంత్రులుగా నున్నారని తెలియుచున్నది ఈతిక్కన మనకవితిక్కన కాఁడు. మనతిక్కన కితఁడు పెదతండ్రికుమారుఁడు సిద్ధనకుమారుఁడైన యీతిక్కన మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడును, రణశూరుఁడునై ఖడ్గతిక్కన యనియు, రణతిక్కనయనియు, గంధవారణుఁడనియు పేరుగాంచినవాఁడు ఈతఁడు తిక్కరాజుదగ్గరనే కాకుండ మన్మసిద్ధిమహారాజుకడ కూడ దండనాథుఁడై యుండి పెక్కుయుద్ధములలోఁ బాల్గొని తుదకు రణరంగమున వీరమరణము నొంది శాశ్వతకీర్తిని బడసియుండెను. తిక్కనసోమయాజి కుటుంబములోనివాఁడై యఖండయశస్సు నార్జించిన యీతనిని గురించి కొంచెమేని యు వ్రాయకున్నచోఁ దిక్కనసోమయాజి చరిత్రము లోపయుక్తమగునను భయమున గ్రంథవిస్తరమైనను సరియేయని యాతనినిగూర్చి యొక్కించుక వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఈఖడ్గతిక్కనను కేతనకవి దశకుమారచరిత్రమునం దిట్లువర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. వేఁడిన వర్థార్థి వృథవుచ్చనేరని
దానంబు తనకు బాంధవుఁడుగాఁగ
కాదిరిన జమునైన బ్రదికి పోవఁగనీని
శౌర్యంబు తనకిష్టసఖుఁడుగాఁగ
శరణుచొచ్చిన శత్రువరునైన రక్షించు
కరుణయె తనకు నంగడముగాఁగ

బలికినఁ బాండవప్రభునైన మెచ్చని
సత్యంబు తనకు గతుకుఁడుగాఁగ
జగతి నతికెక్కె రాయవేశ్యాభుజంగ
రాజ్యరత్నాకరస్ఫూర్తి రాజమూర్తి
గంధవారణబిరుద విఖ్యాతకీర్తి
దినపతేజుండు సిద్ధయతిక్కశౌరి.

ఈతిక్కన, మన్మసిద్ధికడ సేనానిగా నున్నకాలములో "పశుల మేపుబీళ్లనిమిత్తమై కాటమరాజునకును మనుమసిద్ధిరాజునకును వివాదము పొసఁగి మహాయుద్ధము జరిగినటులఁ గాటమరాజు కథవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈయుద్ధకథనము ద్విపదలో రామరావణయుద్ధముగ వర్ణింపఁబడినది. కాటమరాజుతండ్రి పెద్దిరాజు. పెద్దిరాజుతండ్రి వల్లురాజు. ఇతఁ డాత్రేయ గోత్రోద్భవు లయిన యాదవుల సంతతిలోనివాఁడుగఁ జెప్పఁబడియెను. ఇతఁడు కనిగిరిసీమలోని ఆలవలపాడున కధిపతిగ నుండెను. కాటమరాజు కనిగిరిసీమలోని యెఱ్ఱగడ్డపాడున కధిపతిగ నుండెను. దేశమున వహావృష్టి సంభవింప యాదవులనంబడు గొల్లవాండ్రెల్లను దమతమ పశులమందలను దోలుకొని దక్షిణమునకు వచ్చి మనుమసిద్ధిరాజుయొక్క పశులబీళ్ళను గొన్నిటిని పుల్లరికిఁ గైకొని పశులను మేపుకొని పుల్లరిచెల్లింపకయే వెడలిపోయిరి అందుపై సిద్ధిరాజునకుఁ గోపమువచ్చి అన్నంభట్టను బ్రాహ్మణుని రాయబారిగా గాటమరాజుకడకు పంపించెను. కాటమరాజు పుల్లరి చెల్లింపక తగవుపెట్టెను. అంతట మనుమసిద్ధిరాజు కాటమరాజును శిక్షించుటకై బహుసైన్యములం గూర్చుకొని దండెత్తివచ్చెను కాటమరాజుకూడ బంధుజనులను మిత్రులనుగూర్చుకొని యుద్ధసన్నద్ధుఁడయ్యెను.

అప్పుడు తిరునామాల తిప్పరాజు, శ్రీకంతరాజు, పెదవేఁగి చొక్కరాజు, పెదవరదరాజు, అర్లుకొండ అచ్చిరాజు, ఆదివన్నె మారిరాజు, గయికొండ గంగరాజు, ఉర్లకొండ సోమన్న, ఉదయాద్రి అమ్మయ్య, చెన్నపట్టణము చంద్రశేఖరుఁడు, దేవముని వెంగళయ్య, వట్టుకోట బసవరాజు, కాళహస్తిపావతిమ్మరాజు, వెలకంచి వెంగళపతిరాజు, ప్రభగిరిపట్టణము పద్మశేఖరుఁడు మొదలగు యోధులు మనుమసిద్ధికి దోడ్పడవచ్చిరి. ఈయోధులకందఱకు నాయకుఁడై ఖడ్గతిక్కన సిద్ధిరాజు సేనల నడిపించుకొని వచ్చెను.

పల్నాటి ప్రభువయిన పద్మనాయఁడును, పల్లికొండ ప్రభువయిన చల్లపిన్నమనాయఁడు, దొనకొండ అయితమరాజు, ఎఱ్ఱయ్య, భట్టావులరాజు, కరియావులరాజు, వల్లభన్న, నాళకూళ్లనాయఁడు, నేతిమద్దయ్యనాయఁడు, పాచయ్యనాయఁడు, మమ్మయ్యనాయఁడు, పుత్తమరాజు మొదలగు యాదవవీరులును, కాటమరాజునకు దోడ్పడవచ్చిరి. ఈ సైన్యముల కంతకు చిన్నమనాయని మంత్రియు, నారాధ్య బ్రాహ్మణుఁడు నగు బ్రహ్మరుద్రయ్య నాయకుఁడై నడిపించెనఁట! ఉభయసైన్యములును పాలేటియొడుననున్న పంచలింగాలకడ నెదుర్కొన్నవి.

అప్పు డుభయసైన్యములకును ఘోరమైన యుద్ధముజరిగెను. తుదకు తిక్కనసైన్యమంతయు హతమయ్యెను. తిక్కన యుద్ధభూమిని నొక్కఁడు మిగిలియుండుటను ప్రత్యర్థయోధుఁడైన పిన్నమనాయఁడు చూచి:

"పోరువిలువు పోయి భూసురోత్తముఁడ
పరిగాదుమాతోడ సమరంబుఁ జేయ
అగ్రజుల్ మీరు యాదవులము మేము
ఉగ్రము మామీఁద నుంపంగరాదు"

అని పలికెనఁట. అందుపైని టిక్కనసైన్యమంతయు హతమగుటకుఁ జింతించి మఱల సైన్యమును గొనివచ్చి తలపడియెదంగాకయని గుఱ్ఱమును ద్రిప్పుకొని తిరిగివచ్చెనఁట!

అందుపై వృద్ధుఁడైన యాతనితండ్రి 'యుద్ధమునసైతం జావక యిటులేల పాఱివచ్చితివి! నీవు చెఱుపఁబుట్టితివని నిందించెనట! ఈరణతిక్కన స్నానమునకు వచ్చినఁడు భార్య స్త్రీలకుంచినట్లుగా రహస్యస్థలంబున నీళ్ళబిందెనుంచి దానిమీఁద బసవుముద్ద యుంచి దానికి నులకమంచము చాటు పెట్టెనఁట! అదిచూచి యాతఁడు సిగ్గుపడి ఖేదపడుచుండఁగా భార్య

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినచో
నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లందున్
ముగురాడువారమైతిమి
వగపేటికి జలకమాడవచ్చిన చోటన్.

అని యొకసక్కెము లాడెనఁట. అన్నములో పాలు విఱిగిపోఁగా తల్లిసైతము పరిహాసముగా

క. అసదృశముగ నరివీరులఁ
బసమీఱఁగ గెలువలేక పందక్రియ నీ
వసి వైచి విఱిగివచ్చినఁ
బనులు న్విఱిగినవి తిక్క! పాలు న్విఱిగెన్.

అని పలికెనఁట! ఇఁకఁ జెప్పవలసినదేమున్నది! ఇట్టిపలుకు లెల్లను శూలములై నాఁట మానాభిమానియైన యమ్మహాయోధుఁడు చేసినపనికిఁ బశ్చాత్తప్తుఁడై "ఈసారి మఱలఁబోయి శాత్రవులను

మార్కొని జయంబుగొందు. అత్యాది సంప్రాప్తంబుగాదేని ప్రాణం బుండుదనుక బోరాడి వీరస్వర్గంబు నైన జూఱగొందుం. మానాభిమానములుగల శూరుఁ డిట్టిగోత్రబుదుకు బ్రతుకఁడు" అని తలపోసి యువ్వారి ష్విధములు వాంఛితము విని, సిద్ధిరాజు నాడంబరించి, పలుక సైన్యముం గొనిపోయి శత్రువులను మార్కొని భీమసంగ్రామంబు గావించెను. చరిత్రకారుఁడు యుద్ధభూమిని నాతఁడు చేయుచున్న యుద్ధక్రమము నిట్లభివర్ణించు చున్నాఁడు.

చ. పదట్టున వాజి రాహుతులపై దుమికించుచుఁ దిక్కఁడార్చినన్
బెదరి వశీభవించి కడుఁ బిమ్మటి వీరులు భీతచిత్తులై
యదె యదె డాలు వాల్మెఱుఁగు లల్లదె యాతఁడంచనన్
గొదుకక యాజిఁ జేసె రిపుకోటుల కంతట కన్నిరూపులై

ఇట్లు పరిచండవిక్రమార్కుఁడై ఘోరసంగ్రామంబున శత్రుసేనను మార్కొని పీనుంగుపెంటలు గావించుచు రణకేళి సల్పుచుండ యాదవవీరులును వెనుదీయక మహోదగ్రులై తిక్కనసైన్యముపైఁబడి కత్తులఁ గటారుల నీఁటెలంబొడిచి చిక్కుడుచుఁ బెద్దకాలంబుపోరాడ మధయ సైన్యంబులఁ బెక్కండ్రు వీరభటులు నేలంగూలిరి. అంతటఁ చిన్నమనాయఁడు ఖడ్గతిక్కనను సమీపించి విప్రోత్తమా! యుద్ధము చేయుట బ్రాహ్మణునకుఁ బాడిగాదు. మిమ్ముం జంపిన మాకు బ్రహ్మహత్యాదోషంబు వాటిల్లునని మనంబు తల్లడిల్లుచున్నది. తొలంగుట నీకును మాకునుగూడ శ్రేయస్కరింబని యూహింతువని గొంతెత్తి గంభీరవాక్యంబులు వలుకఁ దిక్కనయు "ఓనాయఁడా! రణశూరుఁడవై యుద్ధముసేయఁజాలక పండక్రియ ధర్మపన్నంబులేల చదివెదవు? వానింగొన్ని నే నెఱుంగుదును గాని వీరుండవాడువేని కదలక నిలుచుండి యుద్ధంబుచేసి చేతనయ్యేని నాప్రాణంబులుగొని విజయపతాకమెత్తుము కాదేని శరణుచొచ్చి మావుల్లరిమాఁకఁ బెట్టుము." అని

హెచ్చరింపఁ బిన్నమనాయఁడు బ్రహ్మహత్యాదోషమునకు వెఱచి యేమి చేయుటకును జేతులును గాళ్ళువాడక నిశ్చేష్టితుఁడై చూచుచుండ, వానిమంత్రి బ్రహ్మరుద్రియ యచటికి నేతెంచి "తిక్కన నేఁ డలంపడి పోకార్చెద నీవటుండు" మని తన ప్రతివీరునిపై హయంబును బఱపి యుద్ధముచేయఁగా నిరువుర గుఱ్ఱంబులు నీటెపోటుల నేలం గూల నిరువురును గత్తులుదూసి "హర హరా" యని యభిమన్యు లక్ష్మణకుమారులవలె ద్వంద్వ యుద్ధంబునకుఁ గలియంబడి యుభయ సైన్యంబులవారును నివ్వెఱపడి చూచుచుండఁ బెద్దయుంబ్రొద్దుపోరాడి యిరువురును నేలకొఱగిరి. ఆపాటుంగని తిక్కన సైనికులలో హత శేషులయినవార లీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పుకొని యాక్రందించిరని యొక కవి చెప్పియున్నాఁడు.

సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలియుండుటఁ జేసి
చలియించి మందరాచలము తిరిగె,
గాంభీర్యమెల్ల నీకడన యుండుటఁ జేసి
కాకుత్స్థుచే వార్ధి కట్టువడియె,
జయలక్ష్మి నీయురఃస్థలినె యుండుటఁ జేసి
హరి పోయి బలిదాన మడుగుకొనియె,
నాకారమెల్ల నీయందె యుండుటఁ జేసి
మరుఁడు చిచ్చునఁబడి మడిసిచనియె
గీ. దిక్కదండనాథ దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగు టెఱిఁగి సగము తిరుగుటుడుగు
నబ్ధి కట్టు విడుచు నచ్యుతుకొఁద మాను
మరుఁడు మరలఁ గలుగు మగలరాజ.

అని తన సైనికులెల్ల హాహాకారంబులు సేయుచుండఁ బ్రాణంబులు దేహంబును విడిచినవిధం బొకకవివర్యుఁడే మరలనిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

సీ. నందినిబుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడు నీ
వన్న యేతెమ్ము తారాద్రికడకు,
గరుడుని బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య
వటసిద్ధతిక్క కైవల్యమునకు,
హంసను బుత్తెంచె నజుఁడు నీకడకు ను
భయకులమిత్త్రి రా బ్రహ్మసభకు
నైరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పుడు
దివమున కేతెమ్ము తిక్కయోధ

గీ. యనుచు వేలువేలు నర్థితోఁ బిలువంగ
వారు వీరు గూడ వచ్చివచ్చి
దివ్యయోగి యైన తిక్కనామాత్యుఁడు
సూర్యమండలంబుఁ జొచ్చిపోయె"

—ఆంధ్రుల చరిత్రము మధ్యయుగము.

రణతిక్కనభార్య భర్తృమరణమును విని సహగమనము సేయుటకై పొలికలని కేతెంచెనఁట! కాని యాశవసమూహములో భర్తశిరము కనఁబడ లేదఁట. నేను పతివ్రత నైతినేని నాభర్తశిరము పైకెగిరి నాకగుపడుఁగాక యని యావీరపత్ని పలుక నాతనిశిర మట్లే యెగిరెనఁట. సమస్తబంధుజన సమక్షమున నాశిరముతోఁ గూడ నామె సహగమన మొనర్చెనఁట. ఈ యంశ మీక్రిందిచాటుధారలో సూచింపఁ బడినది.

ఉ. శ్రీలలరార శత్రువులఁ జెందితి వార్యులు మంత్రివర్యు లా
ర్వేలఖనుల్ నుతించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చి రో
లాలితశౌర్య ధైర్యజయలక్ష్మిప్రియంబున నిన్వరించె నీ
లీలలు హెచ్చెఁ దిక్కనికళేబరమా! యిఁక విల్చియౌతుమా!

ఈరణతిక్కనపైని చాటుధార లనేకములున్నవి రెండు పద్యము లను మాత్రి మాక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

ఉ. ఏమి తపంబు చేసి పరమేశ్వరు సేవింటఁ బూజ చేసిరో
రామునితల్లియుం బరశురామునితల్లియు భీమునల్లియుఁ గా
గాముని కన్నతల్లియును గంజదళాక్షు ననుంగుఁదల్లియుఁ గా
శ్రీమహితప్రతాపుఁ డగు సిద్ధనతిక్కన కన్నతల్లియున్.

సీ. వీరవివాదంబు వేదనినాదంబు
పాయక యేప్రొద్దు మ్రోయుచుండు
భూసురప్రకరంబు సేసఁ జల్లంగఁ
బాయక కెన్నియో కుటుంబములు బ్రతుకు
బ్రాహ్మణావళికి ధారలుపోసిన జలంబు
సతతంబు ముంగిట జాలువాఱు
రిపుల కొసఁగిన పత్రికలపుత్రికలను
బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుండ్రు

గీ. మానఘనుఁ డైన తిక్కనమంత్రి యింట
మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రి యింట
మహిత యశుఁ డైన తిక్కనమంత్రి యింట
మంత్రిమణి యైనతిక్కనమంత్రి యింట.

కాటంరాజు పశువులను మేపుకొని పుల్లరియేల యివ్వనవిరూనో ఆంధ్రుల చరిత్రమున జెప్పలేము. ఆకారణమును గొంద ఱిట్లు చెప్పుచున్నారు మనుమసిద్ధిమహారాజుయొక్క యింపుడుకత్తె పెంచుచున్న చిలుక పంజరమునుండి తప్పించుకొని పోయి యాదవుల పశువులు మేయుచున్న యడవికేగి మనుష్యభాషణములఁ బల్కుచుండ నా పశువులు చెదరిపోయి మేఁతను మానివేసినవఁట. అందుపై నా పసుల కాపరులా చిలుకను జంపివేసిరఁట. అందుమీఁద సిద్ధిరాజు మను.

ష్యులా కాపరులను వారి పశువులను గొంతెయల్లరిచేసిరట! అదికార ణముగాఁ గాటంరాజు పుల్లరి నీయక రణమునకు దిగెనని చెప్పుదురు.

మనుమసిద్ధి నిర్యాణము:

ఈయుద్ధము శా. శ. ౧౧౭౦ కాళయుక్తి సంవత్సర కార్తిక శుద్ధ పంచమీ గురువారమునాఁడు జరిగినదని యొక శిలాశాసనమువం దున్నది. (నె. శా. సం. ౫౨౭ పుట) కాని యది నమ్మదగ్గమైనది కాదు. దీని నెవ్వరో కొండయ్యకొడుకు గామయ్య వ్రాయించినది. ఎప్పుడు వ్రాయించినో తెలియదు. ఇందసందర్భములైన విషయములు పెక్కులున్నవి. చోడతిక్కరాజు శాసనమునుబట్టి శా. శ. ౧౧౭౮ వఱకు సిద్ధయ తిక్కన జీవించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. కావున నీశాసనము సరియైనదని తలంపరాదు. కాళయుక్తి శా. శ. ౧౧౭౦ కాదు ౧౧౮౦ అయినది. ఈయుద్ధము జరిగిన కొలఁది దినములకే మనుమసిద్ధి చనిపోయెనందురు. శకసంవత్సరములు సరిగా లేకున్నను, ఈశాసనమును బట్టియు, తిక్కననిర్యాణమును దెలుపు "అంబరశశిరవి" అను పద్యము ననుసరించియుఁ గాళయుక్తికిని ఖడ్గతిక్కన మనుమ సిద్ధుల నిర్యాణమునకును సంబంధ మున్నదని తోఁచుచున్నది. ఆపద్య మందలి తిక్కయజ్వ "తిక్కయోధ" యేమో! కొల్లూరు శాసనమునకు (శా. శ. ౧౧౭౯) దరువాత మనుమసిద్ధి శాసనములు గనుపట్టుటలేదు. ఇతఁడు కాళయుక్తి సంవత్సరముననే చనిపోయెనేమో! అట్లయినచో దండ్రిచనిపోయిన యయిదారు సంవత్సరములలోనే యితఁడు కాలధర్మ మునొందెనని తలంపవలసి యున్నది. అపక్షములోఁ దిక్కనామాత్యుఁ డు నిర్వచనోత్తర రామాయణమును, శా. శ. ౧౧౭౫-౧౧౮౦ నడుమ రచియించి యుండుననని నిశ్చయింపవలసి యున్నది.

మనుమసిద్ధికిఁ దరువాత నాతనివంశమును దెలుపుశాసనమొకటి కలదు (ఆం. సా. ప. సం. ౧౭ పుట ౨౭౩). ఆశాసన మిది.

"శుభమస్తు (శ్రీవత్సాఙ్కసుభలాఞ్ఛనో విజయతే దేవః పురాణో హరి స్తన్నాభే స్సరసీరుహో (దరజని ర్విశ్వం విధాతా సృజత్। తస్మిన్నార్కసుధాంశువంశజనవా భూపా శ్శశాసు ర్భువం। తేషు ఖ్యాతకథావశేషమయితాం యాతేషు మన్వాదిషు ॥౧॥ జాతో విక్రమసింహపట్టణపతి స్సిద్ధిక్షితీశ స్తతో భావ్యద్వంశవయోదిసీతకిరణో విశ్వంభరామన్వభూత్। తత్పుత్ర స్తదనంతరం మనః భో మన్మసిద్ధిభూవల్లభః ప్రౌఢౌదార్యవినాజితామర మహీజాతో సిష దుర్భూతలం ॥౨॥ తస్యాస్తనయా స్త్రయః ప్రథమజ స్తిక్కక్షమానాయకః పశ్చా దావిరభూత్పరాగ్ర్యజన శ్రీనల్లసిద్ధో నృపః। గోపీనాథ... పతి స్తసమసంజాత స్తిరుద్భ్వభు... విఖ్యాతకృపాణఖండితరిపు స్తస్మై పాలదో... స్తతః ॥౩॥ నల్లసిద్ధిక్షమానాథో తేషా మ్మధ్యమజన్మనః। వంశమండనమాణిక్యాః ప్రాప్తూతం సుతపంచకం ॥౪॥ యేన దానగుణాఢ్యేన శౌర్యోద్యైకశాలినా। వ్యక్తృత్యం సురభూజానాం పాండవానాం చ పంచకం ॥౫॥ తత్రాగ్రజస్సుతో మన్మగండగోపాల నరపతిః ప్రతాపరుద్ర భూపస్య ప్రసాదార్జితవైభవః॥౬॥ స్వస్తిచరణసరోరుహవిహితవిలోచన త్రిలోచనప్రముఖాఖిలపృథివీశ్వర కారితకావేరీతీర కరికాలకులరత్నప్రదీప అపరిమితప్రతాప సతతసమభ్యర్చిత లక్ష్మీశ్వర ఒఱయూరిపురవరాధీశ్వర కాంచీపుర త్రిపురత్రినేత్ర కాశ్యపగోత్ర అతివిషయహయారూఢ ప్రౌఢరేఖారేవంత విజయలక్ష్మీకాంత అతిచతురకామినీజనజయంత వితరణ వినోద విక్రమాదిత్య తేంకణాదిత్య అరిబలతిమిరమార్తాండ జగదొబ్బగండ గర్వితారాతిభూధరకులిశధర శరణాగతవజ్రపంజర దాయాదిమండలికుధీశ పట్టపరిఖురట్ట కీర్తినారాయణ పృథివీశ్వరశిరః కందుకక్రీడావినోద నిత్యసత్యప్రదాత సేవణకటక వేణుకటక సదాసహావకోపమాన

రాంబోనిధాన ద్రవిళబలవార్ధిపరిశోషణ బడబానల రాయగండ
ల విహితాహితమానభంగ రాజవేశ్యాభుజంగ నామాదిసమస్త
సహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బుజబళభీమనుమగండగోపాల
చోడమహారాజులు స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౧౮౧ అగు నేంటి
లంబిసంవత్సర చైత్రశు ౧౫ సో। నాంటిసోమగ్రహణకాలము
తల్లిదండ్రుల కనంతభోగ్యర్థ్వముగాను కొట్యదొాన శ్రీచన్నకేశవ
తిరునాళ్ళకై పదుమూావరగండసిద్ధపురములోన పెట్టిన ఇరవయి
ఎలిసేను లెఖాను.........

ఈశాసనమునందలి బిరుదులు, తిక్కనసోమయాజికిఁ బ్రభువైన సిద్ధికిఁ దండ్రియగు చోడతిక్కరాజు వమటకు పంశయింపనక్క. పృధివీశ్వరశిరః కందుకాక్రీడబిరుదము తిక్కరాజునకుఁ దక్క మెవరికి నన్వయింపదు.

"పృథ్వీశనరేంద్రమస్తకము నేడ్తెఱఁ గందుకకేళి సల్పఁడే."
యగండగోపాలు"
దుర్జయులగు దాయాదనృపతుల ననిలోనజయించెడే యాగ్రహ

—నిర్వచనోత్తరరామాయణము.

"..లిమిచేఁ బృథ్వీశుతలంద్రించి సేవణ। కటకసామంతులగర్వ
మడఁచి, ద్రవిడమండలికులందఱఁ దక్కసేలె"

—దశకుమారచరిత్రము

చోడతిక్కరాజును వర్ణించుసందర్భమున రచించిన యీపద్యని భావములనే యీశాసనమునందు "దాయాదమండలిక... ట్ట పృథ్వీశ్వరశిరః కందుకక్రీడావినోద, సేవణకటకవేణుక వసావకోపమాన ద్రవిళబలవార్ధి పరిశోషణబడబానల రాయ

గండగోపాల" అనువాక్యములలో నుదాహరించియున్నాఁడు. ఈ శాసనములోని తిక్కరాజు, పైని చెప్పఁబడిన చోళతిక్కరాజు నాతని తనయుఁడైన మనుమసిద్ధి నిర్వచనోత్తరరామాయణకర్త యనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. మనుమసిద్ధికిఁ దిక్కనల్లసిద్ధి, యిఁకనొకఁడు (పేరున్నభాగము శిథిలమైనది.) అనుకుమారులు. ఈ తిక్కరాజును ఇమ్మడి తిక్కరాజనియు, ఇమ్మడి కాలత్తి దేవుఁడనియు బిలదెదరు. ఈతని శాసనమొకటి శ ౧౨౦౧ (నె. శా. సం పుట ౮౧౭) లోఁ గన్పడుచున్నది మనుమసిద్ధి రెండవ కుమారుఁడైన నల్లసిద్ధి కైదుగురు కుమారులు ఇందుం వాఁడైన మనుమగండగోపాలుఁడీ శాసనదాత. మనుమగోపాలనామధారులు పెక్కురున్నారు (నెల్లూరుశాసన సంపుటః జూడుఁడు.) కాని వారికిని వీతనికిని సంబంధము లేదు. ఈ యనుమగోపాలుఁడు కాకతీయ ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రునకు సామంతుఁ కొట్యదొన (కొణిదెన) ప్రాంతమునకుఁ బరిపాలకుఁడైనట్లు శాసనవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ శాసనము నందలి బిరుదములు వంగతముగా వచ్చినవి.

భుజబల మనుమసిద్ధరను పేరునఁ గొన్నిశాసనములు ౧౧౬౧-౧౧౮౧ సంవత్సరములలో నున్నవి కాని యాతఁడు, రాజుకొడుకగు మనుమసిద్ధి కాఁడు. మొత్తముమీఁద నీనెల్లూరు చరిత్రమును, శాసనవాఙ్మయములను సమన్వయము చేయుచు వలసిన యావశ్యకత యెంతయేని కలదు. అందులకిది స్థానమః ఇదివఱకే ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగఁ గొంత గ్రంథమును వ్రాసి చారిత్రమును తెంచవలసివచ్చినది. ఇంతకంటె నధికముగ ప్రయప్రస్తుతమగునని యెంచి తిక్కనసోమయాజి చరిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

గంభీ
గోపా
వ్రిళ్ళ
దేవ
హేవ
నంద్ర
దేవర
పుస్తు

మను
రలేద
వఆ

మ

ములల
పరిఘ
బళ్ళనద